

Robert Szmytkie

Miasta-zlepienie na Śląsku Dolnym i Opolskim

Wrocław 2009

Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego

Recenzenci
Stanisław Ciok
Stanisław Liszewski

Redaktor Serii
Zdzisław Jary

Ilustracja na okładce
„Kędzierzyn-Koźle: oblicza miasta”
Fragment rynku w Koźlu, tereny niezabudowane i kominy Elektrowni Blachownia,
zabudowa jednorodzinna w Cisowej, zabudowa blokowa w Kędzierzynie

© Copyright by Robert Szmytkie 2009

ISBN 978-83-928193-3-2

Druk: I-BiS Usługi Komputerowe Wydawnictwo s.c.
53-505 Wrocław, ul. J. Lelewela 4

Spis treści

1. Wprowadzenie	9
1.1. Cel i główne założenia pracy	9
1.2. Przedmiot, zakres czasowy i obszar badań	10
1.3. Metody badawcze i źródła danych	10
1.3.1. Spójność przestrzenna miasta	11
1.3.2. Fizjonomia i morfologia miejscowości	11
1.3.3. Funkcje i różnicowanie funkcjonalne miasta	13
1.3.4. Spójność komunikacyjna miasta	14
1.3.5. Wyznaczanie centrum miasta	15
1.3.6. Miasta-złepieńce w świadomości mieszkańców	15
2. Miasto i jego formy przestrzenne	17
2.1. Struktura przestrzenna miasta	17
2.2. Formy przestrzenne miast	18
2.3. Definicja i specyfika miast-złepieńców	20
2.4. Wydzielanie miast-złepieńców	23
2.5. Klasyfikacja miast-złepieńców	24
3. Miasta-złepieńce w strukturze osadniczej Polski	26
3.1. Rozwój przestrzenny miast polskich	26
3.2. Geneza i rozwój miast-złepieńców	27
3.3. Dezintegracja miast-złepieńców	28
3.4. Miasta-złepieńce w Polsce	31
3.5. Miasta-złepieńce w literaturze	34
4. Miasta na Śląsku Dolnym i Opolskim	38
4.1. Charakterystyka sieci miejskiej regionu	38
4.2. Zmiany administracyjne miast po 1945 r.	41
4.3. Struktura przestrzenna miast Śląska Dolnego i Opolskiego	47
5. Miasta-złepieńce na Śląsku Dolnym i Opolskim	52
5.1. Boguszów-Gorce	52
5.2. Kędzierzyn-Koźle	53
5.3. Nowa Ruda	56
5.4. Bogatynia	57
5.5. Jelenia Góra	58
5.6. Krapkowice	61
5.7. Jelcz-Laskowice	62
6. Morfologia i fizjonomia miast-złepieńców	63
6.1. Struktura przestrzenna miast-złepieńców	63
6.2. Różnicowanie morfogenetyczne miast-złepieńców	69
6.3. Spójność przestrzenna miast-złepieńców	81
7. Funkcjonowanie miast-złepieńców	86
7.1. Problem wyznaczenia centrum miasta	86
7.2. Struktura funkcjonalna miast-złepieńców	89
7.3. Miasta-złepieńce jako ośrodki lokalne	97
7.4. Spójność komunikacyjna miast-złepieńców	101
8. Ewolucja miast-złepieńców	107
8.1. Zmiany ludnościowe w miastach-złepieńcach	107
8.2. Zmiany przestrzenne w miastach-złepieńcach	110
8.3. Zmiany funkcjonalne w miastach-złepieńcach	115
8.4. Skutki połączenia miejscowości	119
9. Odrębność miejscowości tworzących miasta-złepieńce	122
9.1. Funkcjonowanie społeczności lokalnych	122
9.2. Funkcjonowanie nazw miejscowych	126

9.3. Odrębne miejscowości czy osiedla miasta?.....	128
10. Miasta-złepienie w świadomości mieszkańców.....	129
10.1. Tożsamość mieszkańców miast-złepieńców.....	129
10.2. Mieszkańcy a zmiany przestrzenne miasta.....	132
10.3. Ocena skutków decyzji administracyjnych.....	136
10.4. Funkcjonowanie miasta w opinii mieszkańców.....	140
10.5. Przyszłość miasta w opinii mieszkańców.....	144
11. Przyszłość miast-złepieńców.....	147
11.1. Jelcz-Laskowice, Krapkowice.....	148
11.2. Bogatynia, Jelenia Góra, Nowa Ruda.....	149
11.3. Boguszów-Gorce, Kędzierzyn-Koźle.....	151
12. Podsumowanie i wnioski.....	153
Literatura.....	156
Conglomerate-cities on Lower and Middle Silesia.....	160
Załącznik.....	163

Chciałbym złożyć serdeczne podziękowania tym wszystkim osobom, które w różny sposób okazały swoją pomoc w trakcie przygotowania niniejszej pracy. Szczególne podziękowania należą się dla Profesor Barbary Miszewskiej, mojego opiekuna naukowego i mentora, która nauczyła mnie, że w nauce najważniejsze jest to, by czerpać radość z tego, co się robi... oraz dla Profesora Wiesława Drobka, za częste dyskusje i wiele cennych wskazówek.

Badania dotyczące miast-zlepieńców były współfinansowane przez Komitet Badań Naukowych (grant promotorski KBN nr N306 057 31/3739) i w ramach Grantów badawczych dla doktorantów zwiększających potencjał innowacyjny Dolnego Śląska (projekt nr 7/II/2006).

Wydanie niniejszej publikacji było możliwe dzięki finansowemu wsparciu Zakładu Geografii Społecznej i Ekonomicznej oraz Dyrekcji Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego UWr.

Moim bliskim... Nie byłoby tej pracy, gdyby nie ich wsparcie...

1. Wprowadzenie

Jedną z cech decydujących o specyfice miasta jest jego struktura przestrzenna, która uzależniona jest od ukształtowania terenu, położenia miasta, pełnionych funkcji, okresu w którym powstało miasto, a także jego ewolucji w czasie. Wielość czynników mających wpływ na wygląd miasta oraz różnorodność środowiska naturalnego sprawiają, że miasta są tworem unikatowymi, niepowtarzalnymi. Jednocześnie miasto należy traktować jako „organizm żywy”, który żyje własnym życiem i który jest zmienny w czasie. Można zatem stwierdzić, że fenomen miasta zawiera się w zmienności i różnorodności form osadnictwa miejskiego.

W okresie powojennym na terenie Polski miał miejsce gwałtowny rozwój miast, do czego przyczyniła się industrializacja kraju i polityka władz centralnych, która promowała rozwój głównych zespołów miejsko-przemysłowych. Spowodowało to szybki wzrost udziału ludności miejskiej oraz wzrost liczby miast. Liczne zmiany podziałów terytorialnych sprzyjały procesom inkorporacji, czyli wcielaniu miejscowości w granice sąsiednich miast. Zmiany granic administracyjnych miast w okresie powojennym aż do 1989 r. następowały w wyniku odgórnych decyzji politycznych, które dość często nie wynikały z rozwoju przestrzennego miasta. Prowadziło to do powstania jednostek, będących faktycznie „zlepkiem” kilku miejscowości.

Miasta-zlepieńce wyróżnia przede wszystkim specyficzna struktura przestrzenna, która ma znaczący wpływ na funkcjonowanie różnych sfer życia miejskiego, dzięki czemu miasta te stanowią interesujący problem badawczy. O wyjątkowości miast-zlepieńców decyduje również trwałość struktur przestrzennych, funkcjonujących na terenie miasta, kształtująca odrębność poszczególnych jednostek osadniczych. Istotnym zagadnieniem wydaje się również niewielka spójność miasta, zróżnicowanie poszczególnych miejscowości, wchodzących w skład miasta oraz ewolucja jego struktury funkcjonalno-przestrzennej.

Szczególne znaczenie ma jednak problem tożsamości mieszkańców miast-zlepieńców, funkcjonujących w mieście złożonym z kilku jednostek osadniczych, którzy żyjąc w „świecie małych ojczyzn” mają trudności z identyfikacją swojej małej ojczyzny, z określeniem jej granic. Pisząc te słowa, piszę je z perspektywy mieszkańca Jeleniej Góry, która jest typowym przykładem miasta-zlepieńca, dzięki czemu podchodzę do zagadnienia miast-zlepieńców ze świadomością wielości problemów wynikających z ich specyfiki.

1.1. Cel i główne założenia pracy

Głównym celem niniejszej pracy jest analiza miast-zlepieńców położonych na obszarze Śląska Dolnego i Opolskiego w trzech głównych płaszczyznach, co umożliwi odpowiedź na następujące problemy badawcze:

- Czym charakteryzuje się struktura przestrzenna miast-zlepieńców i co stanowi o specyfice tej grupy miast w nawiązaniu do innych typów rozplanowania miejskiego?
- Jaki jest stopień spójności wewnętrznej miast-zlepieńców i w jaki sposób wpływa on na organizację życia miejskiego w tych miastach?
- Jaka jest przyszłość miast-zlepieńców w nawiązaniu do współczesnych zmian osadniczych, w kontekście ich wewnętrznej spójności i przestrzennego zróżnicowania?

Realizacja projektu przebiegała w kilku etapach, które można jednocześnie utożsamiać z konkretnymi problemami badawczymi i które miały na celu:

- określenie spójności przestrzennej miast położonych na Śląsku Dolnym i Opolskim,
- analizę struktur funkcjonalno-przestrzennych miast-zlepieńców,
- analizę sieci powiązań komunikacyjnych w obrębie analizowanych miast,
- badanie tożsamości miejsca zamieszkania wśród mieszkańców wybranych osiedli,
- określenie przestrzennego zróżnicowania i spójności miast-zlepieńców,
- określenie potencjalnych wariantów dalszego rozwoju tych miast.

Jako punkt wyjścia do badań empirycznych sformułowana została hipoteza badawcza, która zakłada, że miasta-zlepieńce mimo upływu czasu od momentu formalnego połączenia miejscowości pozostały miastami o niespójnych strukturach funkcjonalno-przestrzennych, do czego przyczyniła się odrębność miejscowości wchodzących w skład tych miast. Dlatego też szczególne znaczenie w niniejszej pracy poświęcono analizie zróżnicowania przestrzennego miejscowości oraz określeniu spójności miast-zlepieńców, przeprowadzonej w oparciu o analizę:

- barier i czynników rozwoju miast-zlepieńców,
- ciągłości zabudowy w obrębie miasta,
- zróżnicowania morfogenetycznego i funkcjonalnego dzielnic miasta,

- sieci powiązań komunikacyjnych w obrębie miasta.

Główne założenia metodyczno-poznawcze, które zostały poruszone w niniejszej pracy to z kolei:

- zdefiniowanie pojęcia oraz klasyfikacja miast-zlepieńców,
- ustalenie głównych przyczyn prowadzących do powstania i rozpadu miast-zlepieńców,
- określenie miejsca miast-zlepieńców w strukturze osadniczej kraju.

1.2. Przedmiot, zakres czasowy i obszar badań

Miasta-zlepieńce, z uwagi na ich wewnętrzne zróżnicowanie i niewielką spójność stanowią niezwykle interesujący, a zarazem istotny problem badawczy z pogranicza geografii osadnictwa, urbanistyki, socjologii i planowania przestrzennego, którego istotę określa:

- problem planowania przestrzennego, a także organizacji miasta złożonego faktycznie z kilku miejscowości, często o odmiennych funkcjach lub morfologii,
- problem spójności miast-zlepieńców, w aspekcie funkcjonalnym i przestrzennym, a także w świadomości mieszkańców miasta,
- problem integracji społeczności lokalnych i tożsamości mieszkańców z miastem w jego nowych granicach administracyjnych.

O istotności podjętego tematu decyduje ponadto możliwość oceny znaczenia zmian administracyjnych miast, które przyczyniły się do powstania miast-zlepieńców, a także współcześnie zachodzących zjawisk inkorporacji i secesji oraz ich wpływu na proces urbanizacji kraju w okresie powojennym.

W oparciu o wyniki przeprowadzonych analiz oraz obserwacje poczynione w trakcie badań terenowych została podjęta próba określenia wariantów dalszego rozwoju analizowanych miast, dzięki czemu niniejsza praca może mieć również zastosowanie praktyczne, zwłaszcza w planowaniu przestrzennym. Można ponadto stwierdzić, że realizowana praca jest nowatorska z kilku względów:

- miasta-zlepieńce funkcjonują w systemie osadniczym Polski już kilkadziesiąt lat, jednak jak dotychczas nie były one przedmiotem osobnego opracowania z zakresu geografii osadnictwa, jest to zarazem pierwsza praca dotycząca tej formy rozplanowania miejskiego, w której oprócz ujednolicenia terminologii dokonana została klasyfikacja miast-zlepieńców,
- jednym z zamierzeń niniejszej pracy jest podjęcie próby wypracowania metod badawczych służących do analizy struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz stopnia spójności miast, składających się z kilku jednostek osadniczych,
- problem spójności w geografii osadnictwa zwykle rozpatrywany jest w odniesieniu do układów o zasięgu lokalnym lub regionalnym, przedmiotem podjętego tematu badawczego jest natomiast określenie spójności struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta i jego części.

Zagadnienie miast-zlepieńców zostało przedstawione na przykładzie miast położonych na obszarze województw: dolnośląskiego i opolskiego, funkcjonujących od ostatniej reformy podziału administracyjnego kraju w 1999 r., które wyznaczają zasięg przestrzenny niniejszej pracy. Obszar obu województw, ze względu na powszechność i różnorodność form (kilka miast-zlepieńców różnej skali wielkości, o różnym poziomie i charakterze złożoności), może być jednocześnie traktowany jako modelowy dla całego kraju.

Zakres czasowy pracy wyznaczają natomiast lata 1945-2007, co pokrywa się z okresem przynależności politycznej Śląska do Polski, z czego wynika określony terytorialnie sposób postrzegania i definiowania miasta. Większość analiz przeprowadzona została jednak dla okresu funkcjonowania poszczególnych miast jako miast-zlepieńców, czyli od momentu formalnego połączenia miejscowości (w przypadku większości miast połączenie to nastąpiło w latach 70. XX w.). Wyjątek stanowi jedynie analiza rozwoju przestrzennego miast-zlepieńców, w której ze względu na brak porównywalnych map topograficznych z kilku przedziałów czasowych, za punkt wyjścia przyjęto koniec okresu międzywojennego.

1.3. Metody badawcze i źródła danych

Złożoność problemu jakim są miasta-zlepieńce i konieczność wieloaspektowego podejścia do analizy ich struktur funkcjonalno-przestrzennych przyczyniły się do zastosowania różnorodnych metod badawczych, co umożliwiło porównanie wyników z innymi badaniami prowadzonymi dla przyjętego zbioru miast. Przy przygotowaniu niniejszej pracy wykorzystano następujące metody i procedury badawcze:

- badanie spójności przestrzennej miast-zlepieńców, którą przeprowadzono w oparciu o mapy topograficzne oraz plany miast,

- badanie fizjonomii i morfologii jednostek osadniczych wchodzących w skład miast-zlepieńców, do której wykorzystano analizę map topograficznych, planów miast oraz obserwacje terenowe,
- badanie zróżnicowania funkcjonalnego miast-zlepieńców, a także funkcji miejscowości wchodzących w ich skład (w tym funkcji centralnych) w oparciu o dane statystyczne,
- badanie spójności miasta w oparciu o macierz powiązań komunikacyjnych funkcjonujących między jego osiedlami (miejscowościami),
- wyznaczenie centrum miasta w oparciu o metody grawitacji (wyznaczenie środka ciężkości) i na podstawie rozmieszczenia placówek usługowych,
- badania ankietowe dotyczące tożsamości mieszkańców miast-zlepieńców, przeprowadzone w wybranych miastach.

1.3.1. Spójność przestrzenna miasta

Jedną z cech wyróżniających miasta-zlepieńce na tle miast o jednorodnych strukturach przestrzennych jest mała spójność przestrzenna. W momencie połączenia miejscowości miasto staje się bowiem zlepkiem kilku jednostek osadniczych. Dotyczy to zwłaszcza miast, w których zmiana granic administracyjnych nie wynikała z ekspansji terytorialnej miasta na obszary przyległe, tylko połączenia sąsiednich miejscowości wskutek odgórnej decyzji politycznej. Do integracji jednostek osadniczych połączonych administracyjnie może przyczynić się ich rozwój ludnościowy i przestrzenny, w wyniku czego z upływem czasu stają się one osiedlami miasta. Można zatem przyjąć, że miasta-zlepieńce powinny cechować się niewielkim rozwojem przestrzennym tworzących go miejscowości lub w przypadku których rozwój ten nie prowadzi do integracji przestrzennej miasta.

Do analizy spójności przestrzennej miast-zlepieńców leżących na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego wykorzystano materiały kartograficzne w postaci map topograficznych w skali 1 : 25000 z trzech przekrojów czasowych, a mianowicie:

- niemieckie mapy topograficzne z okresu międzywojennego (tzw. Messtischblatt),
- mapy topograficzne GUGiK z połowy lat 70. wykonane w układzie 1965,
- wojskowe (natowskie) mapy topograficzne z połowy lat 90. XX w.

Analiza map topograficznych pozwala na określenie spójności przestrzennej jednostki w danym okresie czasowym, a także na prześledzenie zmian zachodzących w czasie. Dlatego też do zagadnienia spójności przestrzennej miasta można podejść w dwojaki sposób. W niniejszej pracy analiza spójności przestrzennej miast-zlepieńców w ujęciu statycznym polegała na określeniu: liczby jednostek osadniczych tworzących te miasta, ciągłości zabudowy w ich obrębie oraz barier uniemożliwiających spójność topograficzną miasta. Do analizy spójności przestrzennej miast-zlepieńców w ujęciu dynamicznym zamierzano wykorzystać techniki GIS i metodę zaproponowaną przez B. Kostrubca (1972), a wykorzystaną przez B. Miszewską (1983), dzięki której można określić m.in. tempo integracji przestrzennej miasta, zróżnicowanie przestrzenne tego procesu oraz wskazać główne bariery rozwojowe.

Jednak ze względu na konieczność wykorzystania map topograficznych wykonanych w trzech różnych układach odniesienia, różniących się ponadto sposobem definiowania i wyznaczania terenów zabudowanych, z metody tej zrezygnowano¹. Stąd analiza spójności przestrzennej miast-zlepieńców w ujęciu dynamicznym została ograniczona do analizy zmian przestrzennych, jakie zaszły w tych miastach w okresie powojennym, które określono poprzez nałożenie na siebie map z różnych przedziałów czasowych.

1.3.2. Fizjonomia i morfologia miejscowości

Przestrzeń miasta rozpatrywać można w trzech głównych wymiarach: morfologicznym, demograficzno-społecznym i funkcjonalnym (Maik 1992, Liszewski, Maik 2000). O specyfice jednostki świadczy jednak głównie jej fizjonomia i morfologia, które znajdują odzwierciedlenie w budowie wewnętrznej i zewnętrznej miejscowości (Koter 1994). W przypadku miast-zlepieńców o fizjonomii i morfologii można z kolei mówić w odniesieniu do całego miasta lub jednostek wchodzących w jego skład. Miasta te powstały z miejscowości o różnej genezie, różnych układach przestrzennych oraz o zróżnicowanej fizjonomii, w wyniku czego jedną z cech wyróżniających miasta-zlepieńce jest ich zróżnicowanie fizjonomiczne. Zachowanie pierwotnego charakteru poszczególnych części miasta świadczy jednocześnie o ich odrębności fizjonomicznej.

¹ Błędy wynikające z transformacji map i różnych sposobów definicji terenów zabudowanych w większości miast były większe niż zmiany przestrzenne, jakie zaszły w poszczególnych przedziałach czasowych.

Podstawą określenia struktury morfologicznej jednostki jest identyfikacja podstawowych elementów morfologicznych w oparciu o analizę planu miasta (Koter 1974, 1994), dlatego też do analizy zróżnicowania fizjonomicznego miast-zlepieńców wykorzystano plany miast oraz mapy topograficzne w skali 1 : 25000 (analiza układu przestrzennego miejscowości). Na terenie analizowanych miast-zlepieńców przeprowadzono również badania terenowe, których celem była identyfikacja podstawowych jednostek morfologicznych o specyficznej fizjonomii oraz dokumentacja fotograficzna. Na tej podstawie sporządzone zostały schematy przedstawiające rozplanowanie i fizjonomię poszczególnych miejscowości, które posłużyły do zobrazowania zróżnicowania fizjonomicznego miast-zlepieńców.

Do zobrazowania i analizy rozplanowania jednostek wykorzystano metody grafowe (Zagożdżon 1970), w których za wierzchołki grafu przyjmuje się skrzyżowania dróg (ulic), krańce siedliska oraz pojedyncze zabudowania, natomiast za krawędzie drogi obudowane łączące poszczególne węzły. Procedura ta pozwala na określenie stopnia rozwinięcia grafu, obrazującego stopień rozwinięcia układu przestrzennego jednostki, przy założeniu, że im wyższy stopień rozwinięcia układu tym bardziej złożone rozplanowanie miejscowości, co jest typowe dla miast i jednostek osadniczych o miejskim charakterze. Do obliczenia stopnia rozwinięcia grafu (S_{RG}) wykorzystano wzór²:

$$[1] S_{RG} = \frac{k(n^2 - n)}{2n^2}$$

gdzie: S_{RG} - stopień rozwinięcia grafu, k - liczba krawędzi, n - liczba wierzchołków.

Do określenia charakteru zabudowy wykorzystano wskaźnik zabudowy (W_Z), obliczony jako stosunek liczby mieszkań do liczby budynków mieszkalnych³ (Szymkie 2006):

$$[2] W_Z = \frac{L_M}{L_{BM}}$$

gdzie: W_Z - wskaźnik zabudowy, L_M - liczba mieszkań, L_{BM} - liczba budynków mieszkalnych.

Analiza zróżnicowania fizjonomicznego miast-zlepieńców wymagała również określenia różnych typów zabudowy, wśród których wyróżniono (Zagożdżon 1971, Werwicki 1973, *Słownik...* 1978, Miszewska 1979, *Studium...* 2006):

- zabudowę willową (zabudowa jednorodzinna składająca się z okazałych domów z ogrodami, która zwykle tworzy samodzielne zespoły urbanistyczne (tzw. osiedla willowe), typowa dla obrzeży miast, miejscowości letniskowych lub stref podmiejskich),
- zabudowę indywidualną (zabudowa jednorodzinna złożona z wolnostojących domów o małych gabarytach, często z ogródkami, typowa dla obrzeży miast, stref podmiejskich lub miejscowości letniskowych),
- zabudowę zagrodową (zabudowa jednorodzinna złożona z zagród, obejmujących budynek mieszkalny oraz zabudowania gospodarcze, zwykle tworzy zespoły urbanistyczne o zwartej bądź rozproszonej zabudowie, typowa dla obszarów wiejskich o funkcjach rolniczych),
- zabudowę szeregową (zabudowa jednorodzinna składająca się z szeregu (kilku) przylegających do siebie budynków mieszkalnych, zwykle tworzy samodzielne zespoły urbanistyczne, typowa dla obrzeży miast oraz stref podmiejskich),
- zabudowę blokową (zabudowa wielorodzinna składająca się z bloków mieszkalnych wolnostojących lub ułożonych szeregowo, zazwyczaj tworzy wielkie zespoły mieszkaniowe, typowa dla miast, występuje jednak również na obszarach wiejskich, z tą jednak różnicą, że na obszarach wiejskich przeważają budynki dwu lub trzy kondygnacyjne, a w miastach wyższe),
- zabudowę śródmiejską (zabudowa wielorodzinna składająca się z kamienic (kilkupiętrowych budynków mieszkalnych), zwykle stojących w zwartym szeregu i tworzących duże zespoły urbanistyczne, typowa dla śródmiejskich części miast),
- zabudowę czynszową (zabudowa wielorodzinna składająca się z wolnostojących lub ułożonych szeregowo kilkukondygnacyjnych budynków mieszkalnych, zazwyczaj tworzy duże zespoły mieszkaniowe, typowa dla osiedli robotniczych w miastach),
- zabudowę robotniczą (zabudowa wielorodzinna złożona z wolnostojących, rzadziej ułożonych szeregowo domów wielorodzinnych, przeznaczonych dla kilku rodzin, typowa dla małych miast, osad przemysłowych lub dużych zurbanizowanych wsi).

² Wzór na stopień rozwinięcia grafu został opracowany w oparciu o wzory zaproponowane przez A. Zagożdżona (1970).

³ Dane na temat liczby mieszkań i liczby budynków mieszkalnych w poszczególnych jednostkach osadniczych wchodzących w skład analizowanych miast zostały zakupione z systemu TERYT w urzędach statystycznych we Wrocławiu i Opolu.

1.3.3. Funkcje i różnicowanie funkcjonalne miasta

Pojęcie funkcji w odniesieniu do miasta definiowane jest jako każda działalność społeczno-gospodarcza wykonywana w mieście, którą rozpatrywać można z punktu widzenia miasta, jak i systemu osadniczego. Funkcja miasta ma zazwyczaj charakter złożony i posiada odzwierciedlenie w przestrzeni materialnej miasta oraz świadomości społecznej mieszkańców (Suliborski 1983, 1994), a jednocześnie jest podstawą istnienia miasta (Kiełczewska-Zaleska 1969). Funkcje miasta można także rozpatrywać z punktu widzenia pełnionych przez nie tzw. „funkcji miejsca”, których istota zawiera się w: formie miejsca, jego społecznej percepcji, społecznym znaczeniu oraz eksploatacji, czyli „funkcji działania miejsca”, identyfikowanej jako funkcję w rozumieniu ekonomicznym (Suliborski 2001).

Podstawą określenia funkcji miasta zwykle są zróżnicowane rodzaje działalności wykonywane przez mieszkańców miasta (Liszewski, Maik 2000). W tym kontekście funkcje dominujące to takie, które skupiają największą liczbę zatrudnionych. Badanie funkcji miasta opiera się zatem na analizie struktury zatrudnienia jego mieszkańców, co prowadzi do określenia struktury rodzajowej funkcji (struktura zawodowa i struktura zatrudnienia), bądź też do określenia struktury funkcjonalnej miasta (Jerczyński 1977). Koncepcja struktury funkcjonalnej nawiązuje bezpośrednio do założeń teorii bazy ekonomicznej (Jaroszevska, Maik 1994), która funkcje miejscowości rozpatruje z punktu widzenia miejsc pracy i miejsc zamieszkania (Kostrowicki 1952), a także związków i relacji funkcjonalno-przestrzennych miasta z otoczeniem (Dziewoński 1971). Prowadzi to do wyróżnienia funkcji egzogenicznych (miastotwórczych) i endogenicznych (uzupełniających).

W przypadku miast-zlepieńców, ze względu na złożoność ich struktur przestrzennych, funkcje można rozpatrywać w dwóch płaszczyznach: jako funkcje miasta rozumianego jako administracyjną całość i jako funkcje poszczególnych miejscowości położonych w granicach administracyjnych miasta. Analiza struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta w przypadku miast-zlepieńców pozwala jednocześnie na określenie ich zróżnicowania funkcjonalnego, co jest jedną z cech stanowiących o specyfice tej grupy miast. W przypadku miast-zlepieńców nie można jednak mówić o dzielnicach funkcjonalnych (przemysłowych, handlowych czy uzdrowiskowych), tak jak ma to miejsce w miastach dużych i średnich o jednolitej strukturze przestrzennej, tylko o jednostkach osadniczych posiadających specyficzny charakter funkcjonalny (Szmytkie 2008).

Funkcje i struktura funkcjonalna miast-zlepieńców zostały określone na podstawie liczby pracujących w podmiotach gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON⁴ (stan na grudzień 2004 r.), gdzie każdy podmiot ma przypisany adres, przynależność do sekcji PKD i przedział wielkości. Wielkość poszczególnych podmiotów gospodarczych określono w oparciu o całkowite zatrudnienie w określonych formach prawnych i własnościowych podmiotów dla każdej z sekcji. Następnie poszczególne sekcje PKD zostały przypisane do jednego z trzech sektorów działalności: rolnictwo (sekcje A-B), przemysł (sekcje C-F) i usługi (sekcje G-P), co umożliwiło określenie typów funkcjonalnych miejscowości na podstawie proporcji zatrudnienia w trzech sektorach działalności metodą M. Jerczyńskiego (1977). Zróżnicowanie funkcjonalne jednostek osadniczych zostało również przedstawione w oparciu o dominujące rodzaje działalności, za które przyjęte zostały sekcje PKD skupiające największy udział pracujących.

Do analizy zmian funkcjonalnych miejscowości wykorzystano dane z trzech przekrojów czasowych: dane z Narodowych Spisów Powszechnych w 1970 r. (dane dla miast i gromad) i w 1988 r. (tabulogramy dla miast i jednostek urbanistycznych wchodzących w ich skład) na temat liczby pracujących w poszczególnych działach gospodarki narodowej, a także dane z bazy REGON (stan na 2004 r.) na temat liczby pracujących w podmiotach gospodarczych zarejestrowanych na terenie analizowanych miast. Mimo różnych układów odniesienia (dane z 1970 r. i 1988 r. odnoszą się do liczby pracujących wg miejsca zamieszkania, a z 2004 r. wg miejsca pracy), możliwe było prześledzenie zmian funkcjonalnych, jakie dokonały się w analizowanych miastach od momentu połączenia miejscowości.

Do określenia charakteru funkcjonalnego jednostek osadniczych wykorzystano dwa wskaźniki: liczbę sekcji PKD, które reprezentują podmioty gospodarcze funkcjonujące w danej miejscowości oraz wskaźnik jednorodności struktury (W_{JS}), obrazujący zróżnicowanie funkcjonalne miejscowości⁵ (Sokołowski 2006):

$$[3] W_{JS} = \sum_{i=1}^m \frac{m}{m-1} \left[\frac{Z_i M}{ZM} - \frac{1}{m} \right]^2$$

gdzie: W_{JS} - wskaźnik jednorodności struktury, m - liczba sekcji PKD (rodzajów działalności), $Z_i M$ - udział pracujących w sekcji i w miejscowości M , ZM - całkowite zatrudnienie w miejscowości M .

⁴ Dane, o których mowa, zostały zakupione w Urzędach Statystycznych we Wrocławiu i w Opolu.

⁵ W przypadku W_{JS} im większa wartość wskaźnika, tym mniejsza różnorodność struktury.

Do określenia spójności struktury funkcjonalnej miasta wykorzystano z kolei wskaźnik zróżnicowania funkcjonalnego (W_{ZF}), obrazujący podobieństwo funkcjonalne miejscowości wchodzących w skład miasta⁶ (Sokołowski 2006):

$$[4] W_{ZF} = \sum_{i=1}^n (Z_i m - Z_i M)^2$$

gdzie: W_{ZF} - wskaźnik zróżnicowania struktury, $Z_i m$ - udział pracujących w sekcji i w miejscowości m , $Z_i M$ - udział pracujących w sekcji i w mieście M .

Funkcje egzogeniczne jednostek zostały określone jako stosunek udziału pracujących w poszczególnych sekcjach PKD w danej części miasta do średniego udziału pracujących w tej sekcji w zbiorze miast Śląska Dolnego i Opolskiego. Za funkcje egzogeniczne miejscowości uznane zostały te rodzaje działalności (sekcje PKD), w których udział pracujących znacznie przewyższał średnią w obu analizowanych województwach⁷. W analizie uwzględniono jednak wyłącznie działalności usługowe (sekcje G-P), które uznane zostały jako działalności kształtujące funkcje lokalne ośrodka. Następnie opierając się na liczbie pracujących w sektorze egzogenicznym⁸ określono rangę miejscowości w zakresie danego rodzaju działalności. Na tej podstawie wyróżniono 4 typy funkcji egzogenicznych (A-D) o różnym zasięgu oddziaływania, tzn. funkcje typu:

- A (10-50 pracujących) o zasięgu obejmującym miasto lub kilka osiedli miasta,
- B (50-150 pracujących) o zasięgu obejmującym gminę lub kilka sąsiednich miejscowości,
- C (150-300 pracujących) o zasięgu obejmującym kilka sąsiednich gmin,
- D (ponad 300 pracujących) o zasięgu obejmującym obszar powiatu lub kilka powiatów.

1.3.4. Spójność komunikacyjna miasta

Funkcjonowanie miast-złepieńców w dużym stopniu zależy od komunikacji między poszczególnymi jednostkami wchodzącymi w skład miasta. Komunikacja ułatwia bowiem dostępność do głównych instytucji miejskich, które dość często rozrzucone są w różnych częściach miasta, a także zapewnia właściwy przepływ mieszkańców. Dotyczy to zwłaszcza tych jednostek osadniczych, które zostały połączone w jeden organizm miejski ze względu na ich silne związki funkcjonalne.

Spójność komunikacyjna miast-złepieńców została określona w oparciu o rzeczywistą liczbę połączeń funkcjonujących między poszczególnymi osiedlami miasta. W tym celu skorzystano z rozkładów jazdy przewoźników transportu zbiorowego (PKS, PKP, komunikacja miejska, komunikacja prywatna) wg stanu na 2004 r. Na tej podstawie określono liczbę połączeń i ich częstotliwość (wyrażoną liczbą dni, w których dane połączenie funkcjonuje), a następnie obliczono średnią dobową liczbę połączeń łączących poszczególne osiedla miasta.

Dane na temat rzeczywistej liczby połączeń porównano z optymalną liczbą połączeń między danymi osiedlami miasta, która została obliczona w oparciu o metody grawitacji (Chojnicki 1966, Slenczek 1983), do czego wykorzystano wzór na siłę oddziaływania między ośrodkami:

$$[5] F_{ij} = \sqrt{\left(\frac{1}{365}\right) \frac{M_i \times M_j}{(d_{ij} + 2)^2}}$$

gdzie: F_{ij} - siła oddziaływania między miejscowościami i i j , M_i - masa (liczba ludności) miejscowości i , M_j - masa (liczba ludności) miejscowości j , d_{ij}^2 - kwadrat odległości⁹ między miejscowościami i i j .

Spójność komunikacyjna miasta została obliczona jako średni iloczyn rzeczywistej i optymalnej liczby połączeń funkcjonujących między poszczególnymi parami miejscowości wchodzących w skład miasta:

$$[6] S_K = \sum_{i,j=1}^n \frac{P_{ij}}{F_{ij}}$$

gdzie: S_K - spójność komunikacyjna miasta, P_{ij} - rzeczywista liczba połączeń między miejscowościami i i j , F_{ij} - siła oddziaływania między miejscowościami i i j obliczona w oparciu o metody grawitacji.

Pozwoliło to na określenie stopnia skomunikowania miasta (tab. 1), a także stopnia skomunikowania poszczególnych jednostek wchodzących w skład miasta.

⁶ W przypadku W_{ZF} im większa wartość wskaźnika, tym większe zróżnicowanie funkcjonalne osiedli miasta.

⁷ Podobną procedurę zastosował D. Sokołowski (2006) analizując funkcje centralne miast w Polsce.

⁸ Odpowiadające liczbie pracujących ponad średnie zatrudnienie w miastach województwa dolnośląskiego i opolskiego.

⁹ W celu zminimalizowania wpływu bliskiego sąsiedztwa rzeczywistą odległość między osiedlami zwiększono o 2 km.

Tab. 1. Spójność miasta w zależności od wskaźnika spójności komunikacyjnej (W_{SK}).

Tab. 1. Coherence level of the city depending on communication coherence index.

Spójność miasta	Wartości W_{SK}
znakomita	2,6-10,0
bardzo duża	1,8-2,6
dość duża	1,2-1,8
przeciętna	0,8-1,2
dość słaba	0,4-0,8
bardzo słaba	0,0-0,4

1.3.5. Wyznaczanie centrum miasta

W przestrzeni miasta szczególne znaczenie odgrywa centrum, w którym koncentrują się różnorodne funkcje. Jednocześnie centrum miasta jest przestrzenią publiczną, która jest pełna akcentów symbolicznych (Jałowiecki, Szczepański 2002). Istotę znaczenia centrum można zawrzeć w stwierdzeniu, że przestrzeń jest subiektywnie scentralizowana, a centrum miasta stanowi sposób ogólnej orientacji (Czepczyński 2002). Już w początkach kształtowania się osadnictwa miejskiego w miastach tworzone miejsca centralne, zazwyczaj place, które pełniły różne funkcje: handlowe, reprezentacyjne lub stanowiły miejsce spotkań (Kiełczewska-Zaleska 1969, Liszewski, Maik 2000).

W przypadku miast-zlepieńców, które powstały w wyniku połączenia kilku miejscowości posiadających własne, historyczne ukształtowane centrum, można mówić o kilku miejscach centralnych. Dlatego istotnym problemem jest wyznaczenie centrum miasta w jego nowych granicach, co w przypadku miast-zlepieńców rodziło szereg konfliktów między mieszkańcami poszczególnych miejscowości wchodzących w skład miasta (Woźniacki 1980, Bagiński 1993). Wydaje się jednak, że centrum miasta (w przypadku miast-zlepieńców) powinno być zlokalizowane w osiedlu, które położone jest w centrum układu przestrzennego i które posiada historycznie ukształtowane centrum. Centralne osiedle miasta powinno się zatem pokrywać ze środkiem ciężkości układu (teoretyczne centrum miasta) i koncentrować różnorodne działalności usługowe.

Do wyznaczenia środka ciężkości miasta wykorzystano metody grawitacji (Chojnicki 1966). Dla każdej miejscowości wchodzącej w skład miasta określono pracę potrzebną do sprowadzenia mieszkańców całego zbioru do tego punktu (W_i). Praca jest proporcjonalna do sumy iloczynu mas ośrodków i odległości między nimi a daną miejscowością. Środkiem ciężkości miasta jest jednostka osadnicza, dla której praca potrzebna do sprowadzenia wszystkich mieszkańców zbioru (miasta) jest najmniejsza.

$$[7] W_i = \sum_{j=1}^n M_j \times d_{ij}$$

gdzie: W_i - praca potrzebna do sprowadzenia wszystkich mieszkańców miasta do miejscowości i , M_j - masa (liczba ludności) miejscowości j , d_{ij} - odległość z miejscowości j do miejscowości i .

Centralne osiedle miasta w sensie instytucjonalnym wyznaczono natomiast w oparciu o liczbę placówek usługowych funkcjonujących na terenie danej miejscowości przypadającą na 1000 mieszkańców i w oparciu o bezwzględną liczbę placówek usługowych.

1.3.6. Miasta-zlepieńce w świadomości mieszkańców

Odrębność jednostek osadniczych tworzących miasta-zlepieńce wyraża się zwłaszcza w świadomości mieszkańców. W wyniku odgórnej decyzji administracyjnej władze *de facto* nowego organizmu miejskiego stawały przed problemem integracji, często zantagonizowanych, społeczności lokalnych. Społeczności te charakteryzowało zarazem silne poczucie identyfikacji z miejscowością, która nagle, a co gorsze bez ich zgody, straciła samodzielność osadniczą, stając się częścią innego, nowego miasta. Można zatem stwierdzić, że w przypadku miast-zlepieńców istotny problem badawczy stanowi określenie tożsamości mieszkańców miasta w kilkanaście lub kilkadziesiąt lat po połączeniu miejscowości.

Badania ankietowe na temat „Miasta-zlepieńce w świadomości mieszkańców” zostały przeprowadzone na obszarze trzech (spośród siedmiu) analizowanych miast-zlepieńców. Ograniczenie badań ankietowych jedynie do trzech miast było spowodowane głównie dużą szczegółowością, a tym samym dużym zakresem prowadzonych badań (rozbudowana ankieta, a zarazem konieczność otrzymania relatywnie dużej liczby ankiet w poszczególnych częściach miasta). Dlatego też postanowiono, że badania ankietowe będą miały charakter badań sondażowych i zostaną przeprowadzone:

- w mieście, w którym połączenie miejscowości miało miejsce przed okresem reform podziału terytorialnego kraju (w latach 1973-77), czego przykładem jest miasto Krapkowice, które w 1961 r. połączono z osiedlem Otmęt,
- w mieście, w którym połączenie jednostek osadniczych nastąpiło w okresie reform podziału terytorialnego kraju, czego przykładem jest miasto Boguszów-Gorce, które powstało w 1973 r. w wyniku połączenia dwóch miast Boguszowa i Gorców oraz osiedla Kuźnice Świdnickie (ponadto częścią miasta jest Stary Lesieniec, przyłączony do Boguszowa w 1954 r.),
- w mieście, w którym połączenie jednostek osadniczych nastąpiło po okresie reform podziału terytorialnego kraju, czego przykładem jest miasto Jelcz-Laskowice, które powstało w 1987 r. w wyniku połączenia Jelcza i Laskowic Oławskich.

Takie podejście umożliwiło na porównanie procesów integracji społeczności lokalnych funkcjonujących w miastach-zlepieńcach w zależności od długości trwania miasta. Podejście to pozwoliło jednocześnie na weryfikację hipotezy, która zakłada, że im dłużej miejscowości funkcjonują jako jeden organizm miejski, tym społeczność miasta jest silniej zintegrowana. Miasta te wyróżniają się ponadto odmiennymi strukturami przestrzennymi. Dwa z nich to miasta bliźniacze (Jelcz-Laskowice i Krapkowice), powstałe z miejscowości o różnej morfogenezie. Boguszów-Gorce jest z kolei typowym przykładem konglomeratu miejskiego, który składa się z trzech osiedli o miejskim charakterze i jednej wsi.

Przy konstrukcji ankiety wykorzystane zostały wyniki badań J. Woźniackiego (1980, 1985, 1987), który analizował opinie mieszkańców na temat powstania i funkcjonowania miasta Kędzierzyn-Koźle oraz badania E. Bagińskiego (1993), które przeprowadził on kilka lat po powstaniu miasta Jelcz-Laskowice.

W badaniach ankietowych przeprowadzonych na terenie wybranych miast-zlepieńców poruszono pięć głównych zagadnień, ujętych w 25 pytań (patrz: załącznik), które dotyczyły:

- tożsamości mieszkańców miast-zlepieńców,
- opinii mieszkańców na temat zmian przestrzennych miasta,
- oceny skutków decyzji administracyjnej,
- funkcjonowania miasta w opinii mieszkańców,
- przyszłości miasta w opinii mieszkańców.

Badania ankietowe przeprowadzone zostały metodą sondy ulicznej. Liczba ankiet w poszczególnych częściach miasta była mniej więcej proporcjonalna do liczby ich mieszkańców (tab. 2).

Tab. 2. Liczba ankiet przeprowadzonych w poszczególnych miejscowościach.

Tab. 2. Number of questionnaires carried out in particular settlements.

Miejscowość	Liczba ludności ¹⁰	Liczba ankiet
Boguszów-Gorce	17301	296
Boguszów	8728	134
Gorce	4628	80
Kuźnice Świd.	3163	60
Str. Lesieniec	782	22
Jelcz-Laskowice	15255	249
Jelcz	2321	47
Laskowice	1540	35
Osiedle	11394	167
Krapkowice	17828	272
Krapkowice	7280	115
Otmęt	10548	157

¹⁰ Liczba ludności na podstawie danych odpowiednich urzędów gmin wg stanu na grudzień 2004 r.

2. Miasto i jego formy przestrzenne

2.1. Struktura przestrzenna miasta

Ze względu na złożoność pojęcia miasta i różnorodność osadnictwa miejskiego istnieje wiele definicji miasta, których konstrukcja opiera się na zróżnicowanych aspektach miejskości. W praktyce definicja miasta zależy od stosowanego w danym regionie kryterium identyfikacji miast (George 1956, Kiełczewska-Zaleska 1969, Beaujeu-Garnier, Chabot 1971, Dziewoński 1990, Maik 1992, Sokołowski 1999, Liszewski, Maik 2000, Szymańska 2007). W przypadku Polski, gdzie stosowane jest kryterium prawno-administracyjne, miastem jest każda jednostka osadnicza posiadająca status miasta. Ponadto w myśl *Ustawy o samorządzie gminnym* z 1990 r. (Dz.U. 2001) miasto stanowi odrębną gminę miejską lub jest jednostką wyodrębnioną z obszaru gminy miejsko-wiejskiej.

Złożoność pojęcia miasta wyraża się np. w zróżnicowaniu form przestrzennych miast. Z przestrzennego punktu widzenia miasto można rozpatrywać jako wyodrębnioną przestrzeń zurbanizowaną (Maik 1992), która charakteryzuje się specyficzną organizacją, fizjonomią i określonym statusem prawnym (Liszewski 1997). Przestrzeń miejska obejmuje różnego rodzaju zabudowania i użytkowane powierzchnie, które służą dla potrzeb mieszkańców, a także działalności produkcyjnych i usługowych miasta (Vresk 1977). Przestrzeń miejska rozumiana w sposób formalno-prawny dotyczy obszaru objętego granicami administracyjnymi miasta, a przestrzeń miejska w sensie funkcjonalno-przestrzennym ma inny zasięg i zwykle nie pokrywa się z jego granicami administracyjnymi (Liszewski 1997).

Przestrzeń miasta można także rozpatrywać jako przestrzeń społeczno-ekonomiczną, która jest zbiorem elementów liniowych, punktowych i powierzchniowych położonych w granicach miasta (Gaczek 1979). Ich rozmieszczenie w przestrzeni miejskiej jest podstawą określenia struktury przestrzennej miasta (Maik 1992). Strukturę przestrzenną miasta tworzą nałożone na siebie i wzajemnie oddziałujące układy rozmieszczenia ludności, zabudowy mieszkaniowej, różnych typów działalności ludzkiej oraz związanych z nimi urządzeń trwałych, rozpatrywane na tle układu przestrzennego (Werwicki 1973, Korcelli 1974). W tym przypadku badanie struktury przestrzennej miasta polega na analizie rozmieszczenia wymienionych układów, a także na określeniu relacji przestrzennych i funkcjonalnych zachodzących między nimi (Matykowski 1988, Maik 1992, Liszewski, Maik 2000).

Strukturę przestrzenną miasta można również rozpatrywać jako układ i wzajemne relacje, jakie istnieją między elementami budującymi miasto, a które stanowią dzielnice funkcjonalne miasta. W tym przypadku badanie struktury przestrzennej miasta wymaga identyfikacji jego podstawowych elementów, analizy ich rozmieszczenia, a także analizy relacji zachodzących między nimi, co pozwala na określenie typu struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta (Liszewski, Maik 2000). Strukturę przestrzenną miasta można analizować także w nawiązaniu do czterech wymiarów przestrzeni miejskiej, na podstawie których wyróżnia się (Maik 1992, Liszewski, Maik 2000, Słodczyk 2001):

- morfologię miasta, która obejmuje układ przestrzenny miasta, jego fizjonomię oraz genezę poszczególnych części miasta,
- strukturę demograficzno-przestrzenną miasta, obejmującą zróżnicowanie gęstości zaludnienia na obszarze miasta i rozmieszczenie ludności według cech demograficznych,
- strukturę społeczno-przestrzenną miasta, która dotyczy rozmieszczenia grup społecznych na terenie miasta i warunków życia w poszczególnych jego częściach,
- strukturę funkcjonalno-przestrzenną miasta, która odnosi się do rozmieszczenia poszczególnych funkcji na obszarze miasta oraz struktury użytkowania terenu w mieście.

Pojęcie morfologii miasta obejmuje zagadnienia układu przestrzennego (rozplanowania) oraz fizjonomii (wyglądu zewnętrznego) miasta, a także ich genezy (Zagożdżon 1971, Koter 1974, 1994). Według M. Koter (1994) można mówić o morfologii sensu *stricto*, która obejmuje budowę zewnętrzną i wewnętrzną miasta, oraz o morfologii sensu *largo* (morfogenezie), której zadaniem jest wyjaśnienie genezy formy i odtworzenie jej przeszłości rozwojowej (odtworzenie kolejnych faz rozwoju). Przedmiotem badań morfologii miasta jest (Simche 1928, Dziewoński 1962, Koter 1994):

- położenie topograficzne miasta, czyli jego związki ze środowiskiem geograficznym,
- budowa zewnętrzna miasta, czyli kształt i fizjonomia zabudowy miejskiej,
- budowa wewnętrzna miasta, czyli rozplanowanie miasta (jego układ przestrzenny),
- pochodzenie i ewolucja (geneza) części składających się na organizm miejski.

Na strukturę morfologiczną miasta składa się przestrzenne rozmieszczenie i wzajemne związki między jego jednostkami morfologicznymi, wyodrębnionymi w oparciu o kryterium morfologiczne i genetyczne (Beaujeu-Garnier, Chabot 1971, Koter 1979). Układ przestrzenny elementów morfologicznych (plan miasta) stanowi ponadto ramy, w których wykonywane są funkcje miasta i w których organizuje się życie codzienne mieszkańców (Beaujeu-Garnier, Chabot 1971). Plan miasta tworzą integralnie związane grupy elementów morfologicznych, które łączą się w jednostki morfologiczne, a te w układy morfologiczne proste, złożone lub wielokrotnie złożone (Koter 1994).

Fizjonomia i układ przestrzenny miasta są również definiowane jako forma miasta (Sumień 1992), która obejmuje m.in.: konfigurację bryłowo-przestrzenną, współzależności bryły i przestrzeni, układ przestrzenny i funkcjonalny, kompozycję przestrzenną i trójwymiarowość formy w czasoprzestrzeni. W tym znaczeniu forma miasta to morfologia miasta oraz jej obraz w świadomości mieszkańców. Atrybutami formy miasta są z kolei (Sumień 1989): kontekst formy (zewnętrzne uwarunkowania determinujące formę miasta), anatomia (budowa formy miasta), percepcja (proces postrzegania rzeczywistej formy architektonicznej) oraz kreacja (proces tworzenia rzeczywistej formy architektonicznej).

2.2. Formy przestrzenne miast

Organizacja przestrzenna miasta, tzn. struktura elementów prostych i ich układów, zależy od: warunków środowiska geograficznego (które ograniczają lub nawet eliminują występowanie pewnych typów osiedli), historycznego okresu kształtowania się osadnictwa oraz rodzaju przemian zachodzących na danym obszarze, organizacji życia społecznego, wielkości miasta, jego pozycji (rangi) w sieci osadniczej regionu, położenia geopolitycznego miasta w ramach terytorium państwa, funkcji miasta, sytuacji społeczno-gospodarczej kraju i regionu, stanu techniki budownictwa i panujących wzorców urbanistycznych (Witkowski 1966, Zagożdżon 1971, Koter 1974). Na wyraz fizjonomiczny wpływają układ miasta i jego cechy indywidualne (Witkowski 1966). Różnorodność czynników kształtujących organizację przestrzenną miasta powoduje, że każde miasto ma swój własny, odrębny charakter fizjonomiczny, a zatem jest w pewnym sensie unikatowe (Witkowski 1966, Koter 1974).

Miasto jest organizmem złożonym, składającym się z wielu zróżnicowanych i wzajemnie powiązanych jednostek, tworzących jego układ przestrzenny (Witkowski 1966, Bartoszek i in. 1997). Jednostki stanowią historycznie i funkcjonalnie samodzielne elementy przestrzeni osadniczej, wyróżniające się jako jednostki strukturalne mające różny zasięg przestrzenny, ale będące względnie (nie tylko terytorialnie) jednorodnymi całościami (Bartoszek i in. 1997). Takie podejście prowadzi do rozumienia miasta jako zespołu osiedli lub zespołu osadniczego (Dziewoński 1962). Zespół ten stanowi pewną całość osadniczą, która obejmuje grupę osiedli związanych funkcją nadrzędną (zespółotwórczą), wzajemnie ze sobą powiązanych funkcjonalnie lub przestrzennie i wyspecjalizowanych w obrębie zespołu pod względem pełnionych funkcji (Zagożdżon 1966).

Rozpatrując miasto jako specyficzny zespół osadniczy można stwierdzić, że stanowi ono pewien układ jednostek morfologicznych o odmiennych cechach, różnym rozmieszczeniu elementów prostych i różnych rodzajach założeń, nawarstwiających się w czasie. Struktura przestrzenna miasta zależeć będzie nie tylko od rodzaju elementów, ich wielkości czy liczby, ale również od sposobu ich łączenia w układy wyższej rangi (Zagożdżon 1971). Analiza wzajemnych zależności między poszczególnymi elementami struktury prowadzi do określenia sposobu ich przestrzennego powiązania, czyli określenia charakteru sprzężenia (Dziewoński 1962), do których można zaliczyć:

- sprzężenie topograficzne (narzucone przez morfologię terenu, stosunki wodne i inne elementy środowiska geograficznego),
- sprzężenie funkcjonalne (będące wynikiem powiązań między funkcjami poszczególnych elementów miasta oraz wyrażające funkcje miasta jako całości)
- sprzężenie dynamiczne (będące wynikiem rozwoju miasta lub osiedla w czasie)
- sprzężenie architektoniczne (które jest wynikiem świadomie stworzonej przez człowieka koncepcji układu przestrzennego miasta).

Istnieje przekonanie, że im większe miasto pod względem liczby mieszkańców i wielkości obszaru tym bardziej złożona jego struktura przestrzenna (Koter 1974, Miszewska 1979). Złożoność struktury wynika ze specyfiki środowiska naturalnego oraz społecznego, w jakim rozwijało się miasto, głównie jednak z długości czasu i warunków historycznego rozwoju miasta (Miszewska 1979). Tym samym miasto można traktować jako zespół osiedli, które definiowane jest jako niewielki i względnie wyodrębniony zespół mieszkaniowy (Ziółkowski 1965) lub jednostka urbanistyczna o wyznaczonych granicach, pełniąca podstawowe funkcje usługowe i która jest łatwo identyfikowana w przestrzeni miasta (Turowski 1967).

Analiza fizjonomiczna miasta za punkt wyjścia przyjmuje ewolucję planu miasta i jego zabudowań, co umożliwia wydzielenie elementów pozostałych z różnych okresów (Dziewoński 1962). Podstawą określenia struktury morfologicznej miasta jest identyfikacja podstawowych elementów morfologicznych opierając się na analizie planu miasta (Koter 1974), który jest wyrazem oddziaływania różnorodnych czynników fizyczno-geograficznych i społeczno-ekonomicznych. Analiza planu miasta prowadzi do wyróżnienia czterech typów układów przestrzennych miast, do których zalicza się (Kiełczewska-Zaleska 1969, Beaujeu-Garnier, Chabot 1971, Vresk 1977, Maik 1992, Liszewski, Maik 2000, Słodczyk 2001):

- układ nieregularny, związany ze spontanicznym powstaniem lub rozwojem miasta, który dostosowany jest do topografii terenu,
- układ szachownicowy, polegający na podziale przestrzeni regularną siatką ulic,
- układ liniowy (pasmowy), typowy dla miast, których rozwój możliwy był wzdłuż jednej osi (linii),
- układ promienisto-koncentryczny, w którym główne znaczenie odgrywa centralny plac (rynek), obudowany koncentryczną siatką ulic.

Bardziej obszerną klasyfikację miast ze względu na ich rozplanowanie zaproponował J. Tricart (1954), który uwzględnił następujące typy miast:

1. Miasta homogeniczne:

- o układzie planowanym prostokątnym: liniowe, rombowe i sieciowe (szachownicowe), bądź promienisto-koncentrycznym: gwiazdowe i koliste,
- o układzie nieplanowanym: umocnione i nieregularne.

2. Miasta heterogeniczne:

- o układzie: rekonstruowanym, polinuklearnym, sieciowym i kolistym.

W obu klasyfikacjach podkreśla się dostosowanie planu miasta do istniejących warunków naturalnych oraz zmiany układu przestrzennego miasta w wyniku peryferyjnego rozrastania się (Beaujeu-Garnier, Chabot 1971).

R. Karłowicz (1978) na podstawie układu przestrzennego zespołów osadniczych dokonał klasyfikacji form przestrzennych aglomeracji miejskich, wśród których wyróżnił:

1. Formy zwarte:

- o układzie koncentrycznym: plazmowe zwarte i rozluźnione, gwiazdziste i obwodnicowo-promieniste,
- o układzie liniowym (linearne): pasmowe, łańcuchowe i grzebieniowe,

2. Formy rozproszone:

- o układzie konstelacyjnym (wielocentryczne): dwubiegunowe proste i konstelacyjne oraz wielobiegunowe,
- o układzie koncentryczno-konstelacyjnym (satelitarne monocentryczne): satelitarne proste oraz satelitarno-promieniste.

Nieco inne założenia przyjęła W. Rewieńska (1938), która dokonała podziału na typy fizjonomiczne miast z punktu widzenia genezy planu miasta, wyróżniając tym samym miasta o rozplanowaniu samorzutnie ukształtowanym i miasta zaprojektowane, założone według jednolitej koncepcji urbanistycznej. Zmienność idei powodowała jednak przeobrażenie miast i wprowadzenie form z różnych okresów, dlatego też miasta zaprojektowane można podzielić na miasta jednorodne (monogenetyczne) oraz miasta o fizjonomii złożonej (poligenetyczne). Miasta poligenetyczne są zwykle miastami większymi, których rozwój odbywał się przez długi okres czasu, a ich układ przestrzenny składa się z wielu jednostek morfologicznych. Fizjonomia miast jednorodnych jest związana natomiast z założeniem miasta według koncepcji urbanistycznej jednego okresu, a ich rozplanowanie nie zostało przekształcone od momentu powstania miasta.

A. Zagożdżon (1966) podzielił typy zespołów osadniczych w nawiązaniu do schematu funkcjonalnych zależności między osiedlami (liczby elementów i kierunków relacji). Na tej podstawie wyróżnił on zespoły: liniowe jednostronne, liniowe dwustronne, centryczne jednostronne o układzie asymetrycznym, centryczne o układzie gwiazdzistym symetrycznym oraz o układzie mieszanym liniowo-koncentrycznym. W swej pracy A. Zagożdżon wyróżnił ponadto dwa główne typy zależności funkcjonalnych, które mogą przyczynić się do powstania zespołu osadniczego: powiązania z osiedlami o odmiennych funkcjach lub powiązania z osiedlami o wyższej randze funkcji podobnych.

W większości przypadków klasyfikacja form przestrzennych miast opiera się na analizie ich wielkości (skali) oraz stopnia złożoności. Ponadto według K. Dziewońskiego (1962) typologia morfologiczna powinna być powiązana z typologią funkcjonalną, co prowadzi do określenia struktury funkcjonalnej ludności miasta, struktury morfologicznej urządzeń trwałych oraz charakteru ich wzajemnego powiązania. Na tej podstawie K. Dziewoński wyróżnił trzy główne grupy form i układów przestrzennych:

- formy proste, w przypadku których między elementami podstawowymi a kompleksowym układem miasta lub osiedla nie istnieją elementy pośrednie,

- formy złożone, w których obok elementów prostych występują elementy pochodne, złożone z poprzednich i w stosunku do nich nadrzędne, z których składa się całościowy układ przestrzenny miasta, a zatem istnieje dwustopniowe wiązanie hierarchiczne elementów podstawowych, a samo miasto jest złożone z dzielnic,

- formy wielokrotnie złożone, w przypadku których ilość i współzależność form pośrednich rosną i stają się wielokrotne, miasto jest zespołem osadniczym lub zespołem miejskim, składającym się nie tylko z dzielnic, lecz również z wielu zróżnicowanych typologicznie osiedli.

Podobne założenia przyjął również B. Malisz (1966), który stwierdził, że rzeczywiste układy osadnicze przyjmują różne formy przestrzenne w zależności od stopnia ich złożoności, który zależny jest od struktury oraz rozmieszczenia miejsc pracy. Ze względu na pełnione funkcje układy osadnicze podzielił on na formy: elementarne, proste, złożone i wielokrotnie złożone. A. Zagożdżon (1971) stwierdził, że jednostki osadnicze mogą tworzyć trzy główne typy układów ze względu na stopień złożoności, do których zaliczył:

- układy proste, stanowiące jednostki planu i obejmujące elementy proste, które są bezpośrednio składowymi jego struktury,

- układy złożone, których elementami są jednostki morfologiczne (układy proste) oraz pojedyncze elementy proste, układ ten może ulec zróżnicowaniu w zakresie przestrzennego rozmieszczenia elementów,

- układy wielokrotnie złożone, tworzące układy złożone, a także pozostałe układy i elementy, które wykazują jeszcze wyższy stopień zróżnicowania elementów.

Jednocześnie w swych badaniach Zagożdżon podkreślił, że stopień i forma złożoności morfologicznej wykazuje ścisłą zależność od funkcji osiedla. Osiedla jednofunkcyjne mają przeważnie układ morfologicznie prosty, podczas gdy osiedla wielofunkcyjne cechuje większa złożoność układu.

Podobne założenia przyjął również M. Koter (1994), który wśród części składowych miasta i sieci miast wydzielił m.in.:

- układ prosty, będący zbiorem jednorodnych jednostek (dzielnica),

- układ złożony, stanowiący zbiór niejednorodnych jednostek (małe miasto, duża dzielnica),

- układ wielokrotnie złożony, który jest zbiorem układów prostych i złożonych (duże miasto).

Układy te składają się z elementów morfologicznych: punktowych, liniowych, powierzchniowych oraz przestrzennych, a także zbiorów elementów morfologicznych (jednostek), które tworzą bloki urbanistyczne.

2.3. Definicja i specyfika miast-zlepieńców

W większości typologii form przestrzennych miast (Dziewoński 1962, Zagożdżon 1971, Koter 1994) układy wielokrotnie złożone są typowe dla miast dużych. Miasta małe i średnie są natomiast utożsamiane z układami prostymi (miasta o jednorodnym układzie przestrzennym) lub złożonymi (miasta złożone z kilku powiązanych ze sobą osiedli). Jednak liczne zmiany granic administracyjnych miast w okresie powojennym, w wyniku inkorporacji sąsiednich jednostek osadniczych (wsi lub mniejszych miast), przyczyniły się do przekształcenia struktur przestrzennych wielu miast. W momencie zmiany swoich granic administracyjnych miasta te stawały się zlepkami kilku jednostek osadniczych.

W przypadku dużych ośrodków miejskich stan ten miał zazwyczaj charakter przejściowy, przyłączone miejscowości po pewnym czasie traciły bowiem swój pierwotny charakter, stając się integralnymi częściami (osiedlami) miasta, tak jak to miało miejsce w przypadku Wrocławia (Miszeńska 1996, 2002). W przypadku miast małych lub średniej wielkości, proces łączenia jednostek osadniczych prowadził zwykle do powstania miast o niespójnych strukturach przestrzennych, złożonych w rzeczywistości z kilku miejscowości, które mimo upływu czasu od momentu połączenia zachowują swoją odrębność. W takim przypadku zmiana granic administracyjnych miasta nie jest konsekwencją jego rozwoju przestrzennego, który mógłby doprowadzić do integracji przyłączonych do niego miejscowości. Miasta takie można określić mianem miast-zlepieńców.

Miasta-zlepieńce to miasta o złożonych i mało spójnych strukturach przestrzennych powstałe w wyniku połączenia sąsiednich miast lub przyłączenia do miasta kilku okolicznych miejscowości, które mimo upływu czasu zachowały swoją odrębność. Połączenie terminów „miasto” (jednostka osadnicza posiadająca status miasta) oraz „zlepieńce” (twór powstały z połączenia różnorodnych części) ma obrazować miasta będące w rzeczywistości administracyjnym zlepkami kilku odrębnych (mimo formalnego połączenia) miejscowości. Specyfika miast-zlepieńców wyraża się w zróżnicowaniu ich struktur funkcjonalno-przestrzennych, małej spójności miasta, a zwłaszcza w poczuciu odrębności mieszkańców, zamieszkujących poszczególne części miasta (miejscowości).

Termin „miasto-zlepieńce” jest terminem nowym (Szymtykie 2005a), jednak jak dotychczas nie została wypracowana jednolita terminologia dotycząca tej grupy miast, mimo iż w systemie osadniczym funkcjonują one już kilkadziesiąt lat. Wydaje się jednak, że pojęcie miasto-zlepieńce w najbardziej wyrazisty i trafny

sposób określa specyfikę tej grupy miast. Ponadto w kilku publikacjach można znaleźć przykłady stosowania wyrazów pochodnych od czasownika *zlepić* do określenia specyfiki miast powstałych w wyniku formalnego połączenia kilku miejscowości. Termin *zlepek* został użyty w *Leksykonie miast polskich* (Kwiatek, Lijewski 1998) do określenia struktury przestrzennej miasta Kudowa Zdrój (określonych jako: *zlepek rozrzuconych osiedli*, s. 390). „Wielkie Tychy” w monografii miasta (Szczepański 1996) zostały określone jako *miasto administracyjnie zlepione* (s. 20). E. Bagiński (1993) pisząc o mieście Jelcz-Laskowice, nazywa je natomiast *miastem zlepionym w jedną całość* (s. 53).

W literaturze można również znaleźć i wiele innych określeń dotyczących miast-zlepieńców, często niewłaściwych lub też używanych do określenia innych form osadniczych. Najczęściej miasta te określane są mianem:

- aglomeracji, np. Jelenia Góra (Staffa 1999), Boguszów-Gorce (Staffa 2005), Kędzierzyn-Koźle (Woźniacki 1980, 1987), określane także jako „aglomeracja kędzierzyńsko-kozielska” (Nycz 1992, 1993, Nycz, Senft 2001) lub „Wielkie Tychy” określone jako „mała aglomeracja miejska” (Szczepański 1991, 1996);
- zespołu miejskiego, np. Nowa Ruda (Staffa 1995), Kędzierzyn-Koźle (Kwiatek, Lijewski 1998), Jelenia Góra (Staffa 1999), „Wielkie Tychy” określone mianem „tyskiego zespołu miejskiego” (Szczepański 1996);
- zespołu jednostek osadniczych (lub miejscowości), jak np. Dąbrowa Górnicza, Myszków, Nowa Ruda, Piekary Śląskie, Ruda Śląska (Kwiatek, Lijewski 1998) lub też zespołu kilku osiedli, jak np. Kędzierzyn-Koźle (Woźniacki 1980);
- zespołu osiedleńczego (złożonego z zespołu miejskiego i jednostek przyłączonych), np. „Wielkie Tychy” (Szczepański 1996) lub zespołu osadniczego, jak np. Kędzierzyn-Koźle (Drobek, Heffner 1994).

Nie brakuje jednak i innych określeń, takich jak *miasta administracyjnie połączone* (s. 62) lub *układ bipolarny o skali lokalnej* (s. 61) w odniesieniu do miast: Bielsko-Biała, Golub-Dobrzyń, Jelcz-Laskowice czy Kędzierzyn-Koźle (Jakubowicz, Ciok 2003), *miasto miast* (s. 99) w przypadku Sosnowca (Krzysztofik 2007), a nawet *kompromisowo „sklecony” twór, nazwany miastem* (s. 6) w przypadku Jelcza-Laskowice (Bagiński 1993) czy *dziwny twór* (s. 95) w przypadku Kędzierzyna-Koźle (Nycz 1993).

Warto także zauważyć, że bardzo często w jednej publikacji stosowanych jest kilka, różnych terminów (np. Bagiński 1993, Nycz 1993, Szczepański 1996, Kwiatek, Lijewski 1998), co dowodzi: dużej dowolności terminologicznej, powszechnemu używaniu terminów niepoprawnych i mało precyzyjnych, a jednocześnie uzasadnia konieczność wprowadzenia jednolitego terminu służącego do określenia tego typu miast.

Problem w definiowaniu miast powstałych z połączenia kilku miejscowości dostrzegli już W. Drobek i K. Heffner (1994) na przykładzie miasta Kędzierzyn-Koźle, którzy stwierdzili: *Czym jest Kędzierzyn-Koźle dzisiaj? Odpowiedź na to pytanie wymaga wejścia w problemy definicyjne. W sensie formalno-osadniczym Kędzierzyn-Koźle jest oczywiście miastem... Często mówi się o „aglomeracji” czy też „konurbacji” Kędzierzyna-Koźla. Nie jest to jednak do końca ścisłe...* (s. 108-109).

Większość określeń dotyczących miast-zlepieńców ma jednak charakter opisowy i opiera się na krótkiej charakterystyce ich struktury przestrzennej. Szczególnie dużo informacji na temat specyfiki tej grupy miast można znaleźć w *Leksykonie miast polskich* (Kwiatek, Lijewski 1998), gdzie scharakteryzowane zostały one jako miasta:

- o niespójnym charakterze przestrzennym (Bogatynia) lub miasta niespójne przestrzennie (Łędziny, Libiąż, Trzebinia),
- złożone z odrębnych dzielnic, które nie zrosły się przestrzennie (Boguszów-Gorce),
- złożone z odrębnych lub oddzielonych od siebie części (Chorzów, Jastarnia, Knurów),
- obejmujące odległe od siebie dzielnice i dawne osiedla wiejskie (Ciechanów) lub rozrzucone na rozległej przestrzeni odrębne dzielnice (Jaworzno),
- o niejednolitym charakterze (Czechowice-Dziedzice),
- powstałe z połączenia dawnych osad wiejskich i przemysłowych (Czerwionka-Leszczyny, Katowice) bądź dwóch odrębnych miejscowości (Nowogród Bobrzański),
- stanowiące zespół dawnych osad przemysłowych i wsi połączonych we wspólną jednostkę administracyjną (Dąbrowa Górnicza),
- silnie rozczłonkowane przestrzennie (Łask, Żagań), złożone z odrębnych miejscowości (Jedlina Zdrój) lub obejmujące szereg odległych jednostek (Duszniki Zdrój),
- stanowiące zespół kilku lub kilkunastu jednostek osadniczych (Gdańsk), tworzących dość wyodrębnione dzielnice (Piekary Śląskie),
- będące zlepkami rozrzuconych osiedli (Kudowa Zdrój),
- w strukturze przestrzennej których zaznaczają się wyraźne części i dawne osiedla wiejskie (Kędzierzyn-Koźle) lub zachowała się wyraźna odrębność osad (Luboń, Ruciane-Nida),
- stanowiące zespół luźno powiązanych ze sobą dzielnic, wsi i osad górniczych (Ruda Śląska),

- obejmujące wiele dawnych wsi i osad (Łaziska Górne, Sosnowiec, Władysławowo),
- o nieregularnym układzie przestrzennym (Łowicz), złożone z kilku odrębnych części (Ozorków),
- będące zbiorem kilku lub kilkunastu dawnych miejscowości (Nowa Ruda),
- powstałe z administracyjnego połączenia oddalonych od siebie miejscowości (Orzesze),
- charakteryzujące się rozległym terenem, na którym leżą luźno ze sobą powiązane dzielnice (Skarżysko-Kamienna, Wodzisław Śląski),
- rozczłonkowane na kilka wyraźnie odrębnych dzielnic (Wieleń),
- składające się z kilku ośrodków oddzielonych zabudową wiejską i polami (Kraśnik),
- obejmujące miejscowości o peryferyjnym położeniu (Bełchatów, Będzin, Bydgoszcz, Kolonowskie) lub stanowiące odrębne jednostki przestrzenne (Nowy Dwór Mazowiecki, Stargard Szczeciński),
- których peryferyjne części zachowały wiejski charakter (Kielce, Krynica, Płock, Woźniki).

W pracach dotyczących konkretnych miast można także znaleźć i inne określenia na temat specyfiki miast-zlepieńców. E. Bagiński (1993) miasto Jelcz-Laskowice opisuje m.in. jako: *miasto nie miasto* (s. 4), *niezamierzony eksperyment społeczno-przestrzenny* (s. 5) i *miasto zlepione w jedną całość* (s. 53). Na temat struktury przestrzennej miasta pisze on: *jak niespójna, jak rozczłonkowana jest przestrzeń miasta* (s. 34) oraz że miasto składa się ze *złączonych jedynie prawnie, bo nie zintegrowanych jeszcze ani przestrzennie, ani społecznie miejscowości* (s. 46), natomiast jego *przestrzeń jest mało „umiastowiona”, jest jak gdyby tylko „zamknięta” granicami administracyjnymi, bez dostatecznego zintegrowania* (s. 39).

W. Jabłoński (2004) o strukturze przestrzennej miasta Jelcz-Laskowice pisze ponadto: *miasto nie ma typowego charakteru miejskiego, ze względu na dużą powierzchnię i punktowe rozmieszczenie osiedli, nie ma wyraźnie wyodrębnionego centrum* (s. 88) i *między poszczególnymi osiedlami są wolne, niewykorzystane dotychczas przestrzenie* (s. 88).

W rozważaniach na temat specyfiki miast-zlepieńców szczególną rolę odgrywają publikacje dotyczące Kędzierzyna-Koźla, a także nieistniejącego już tworu, jakim były „Wielkie Tychy”. E. Nycz (1993) miasto Kędzierzyn-Koźle opisuje w następujący sposób: *powstałe miasto z urbanistycznego punktu widzenia było i jest dziwnym tworem* (s. 95) i podkreśla, że *organizacja przestrzeni aglomeracji ma bardzo zróżnicowany charakter, a rozlokowane osiedla miejskie są autonomicznymi częściami oddalonymi od siebie o parę kilometrów* (s. 95) oraz że *problemem stało się wyznaczenie centrum miasta* (s. 96).

M. Szczepański (1996) o mieście „Wielkie Tychy” pisze z kolei w ten sposób: *miasto Tychy „zlepione” administracyjnie z wielu zantagonizowanych jednostek osadniczych, społecznych i kulturowych, było trudno sterowalne, a zarządzanie nim niezwykle kłopotliwe* (s. 20) oraz że *opracowując koncepcję planu ogólnego wprowadzono pojęcie zespołu miejskiego, a w jego obrębie miasta właściwego i dzielnic satelitarnych* (s. 163). O podziale „Wielkich Tychów” na jednostki strukturalne (miasto właściwe, zespół miejski, zespół osiedleńczy) piszą również H. Adamczewska-Wejchert i K. Wejchert (1995).

M. Staffa (2005) pisząc na temat specyfiki miasta Boguszów-Gorce charakteryzuje go jako *miasto złożone z kilku osiedli, które wyróżnia się znacznym rozczłonkowaniem zabudowy*. Z kolei A. Bartoszek, L. Gruszczyński i M. Szczepański (1997) w przypadku Katowic piszą: *Katowice są miastem ukształtowanym z wielu zróżnicowanych obszarów. Są to zarówno względnie samodzielne jednostki urbanistyczne, ale także dzielnice ściśle ze sobą powiązane o zatartych, a nawet przenikających się granicach* (s. 25).

Wyjątkowość miast-zlepieńców podkreśla także R. Krzysztofik (2007), który na temat Sosnowca pisze, że jest to *przestrzeń wręcz wyjątkowa* (s. 102) oraz *wielosektorowy układ przestrzenno-funkcjonalny* (s. 103). Istotę problemu miast powstałych z administracyjnego połączenia kilku miejscowości wyraża R. Pacułt (1981), który miasto Kędzierzyn-Koźle opisuje w następujący sposób: *Czym jest Kędzierzyn-Koźle? Łatwiej powiedzieć czym niegdyś były poszczególne części składowe dzisiejszej aglomeracji* (s. 3).

I. Kowal (1994) na temat Kędzierzyna-Koźla pisze, że jest ono *miastem znacznie odbiegającym swym charakterem od „typowych” historycznych skoncentrowanych układów miejskich oraz że tworzy jednostkę mało spójną, niezintegrowaną przestrzennie, a także funkcjonalnie* (s. 112). W. Drobek i K. Heffner (1994) stwierdzili natomiast, że jest to *jednostka miejska o wielce nietypowej strukturze ludnościowej, społecznej, funkcjonalnej i morfologicznej* (s. 105).

Podsumowując powyższe rozważania należy stwierdzić, że specyfikę miast-zlepieńców można wyrazić w kilku aspektach. Miasta te:

- powstały w wyniku administracyjnego połączenia kilku wcześniej niezależnych miejscowości,
- cechują się małą spójnością przestrzenną (niespójnym charakterem przestrzennym), a także zróżnicowaną zabudową i rozplanowaniem,
- składają się z luźno ze sobą związanych i wyraźnie wyodrębnionych miejscowości, a nie zintegrowanych osiedli,

- zwykle nie posiadają wyraźnie ukształtowanego centrum bądź poszczególne części miasta posiadają własne centrum, stąd też są ośrodkami policentrycznymi,
- odznaczają się dużym zróżnicowaniem funkcjonalnym poszczególnych osiedli miasta, co wynika z łączenia miejscowości o różnych funkcjach i genezie,
- posiadają rozległy obszar (w stosunku do niezbyt dużej liczby mieszkańców), w ramach którego znaczną powierzchnię zajmują przestrzenie niezabudowane, oddzielające poszczególne części miasta.

2.4. Wydzielanie miast-zlepieńców

Problem wydzielania miast-zlepieńców wymaga określenia kryteriów wyróżniających te miasta spośród innych miast. Specyfika miast-zlepieńców wyraża się zwłaszcza w odrębności poszczególnych ich części, którą można rozpatrywać w kilku płaszczyznach: jako odrębność społeczności lokalnych zamieszkujących miejscowości składowe, odrębność przestrzenną poszczególnych części miasta i ich specyficzny charakter (przestrzenny lub funkcjonalny). Zachowanie specyfiki danej jednostki jest natomiast wynikiem niewielkich przeobrażeń (ludnościowych, osadniczych i funkcjonalnych), jakim podlegała ona od momentu połączenia jej z inną miejscowością, czyli od utraty samodzielności osadniczej. Miasta-zlepieńce powinny cechować się również mało spójnymi strukturami przestrzennymi.

Podziału miasta na jednostki strukturalne i określenie ich autonomicznego charakteru zwykle dokonuje się w oparciu o zasadnicze cechy przestrzeni, do których można zaliczyć (Bartoszek i in. 1997):

- nasycenie lokalnymi tradycjami i obiektami określającymi ich historycznie, a także aktualne dziedzictwo i dzielnicowe odrębności,
- statystyczne zróżnicowanie zamieszkujących w nim zbiorowości ludzkich,
- wzajemne powiązanie różnych funkcji realizowanych w przestrzeni, określających centralny i peryferyjny charakter danych dzielnic jako jednostek strukturalnych miasta,
- podziały urbanistyczne przyjęte w planach zagospodarowania przestrzennego, które opierają się na analizie środowiska przyrodniczego i podziałach nałożonych przez istniejącą strukturę funkcjonalno-przestrzenną miasta.

Odrębność poszczególnych jednostek osadniczych tworzących miasta-zlepieńce i posiadanie przez nie specyficznego charakteru można określić na podstawie następującego zbioru cech (tab. 3):

- Funkcjonowanie nazwy miejscowości, które należy traktować jako kryterium nadrzędne. Wyjście z użycia nazwy jednostki, która utraciła samodzielność osadniczą, można bowiem uznać jako jej całkowitą integrację z miastem, do którego została wcielona.
- Charakter nazwy miejscowości ustalony w oparciu o rodzaj przyimka używanego przez mieszkańców miasta w zdaniach, mających na celu określenie miejsca ich zamieszkania. Zastosowanie przyimka „na” w połączeniu z nazwą jednostki sugeruje, że ma ona charakter osiedla lub dzielnicy (mieszkać na osiedlu), jak np. *mieszkać na Biskupinie* czy *na Oporowie we Wrocławiu* (wyjątek stanowi Śródmieście, w przypadku którego używany jest przyimek „w”). Użycie przyimka „w” w połączeniu z nazwą jednostki wskazuje, że ma ona raczej charakter odrębnej miejscowości, a nie integralnej części miasta, jak np. *mieszkać w Cieplicach Śląskich* czy *w Koźlu*, a nie *na Cieplicach Śląskich* czy *na Koźlu* (por. Markowski 1999, Miodek 2002). J. Miodek zauważa również, że użycie przyimka „na” dotyczy dzielnic lub też osiedli od dawna wrośniętych w organizm miasta (a zatem integralnych części miasta), a także że w miarę postępującej integracji dawnej wsi z miastem, którego stała się częścią, ulega zaburzeniu pierwotny związek przyimkowo-rzeczownikowy (niedługo po utracie samodzielności osadniczej: w *Oporowie*, obecnie: *na Oporowie*).
- Rozwój liczby ludności miejscowości od momentu utraty jej samodzielności osadniczej. Znaczący wzrost liczby mieszkańców pociąga za sobą istotne zmiany osadnicze, które prowadzą do zatarcia się struktury przestrzennej (tzn. pierwotnego charakteru) miejscowości. Rozwój ludnościowy w tym przypadku następuje zazwyczaj w wyniku napływu ludności (głównie mieszkańców miasta, do którego miejscowość ta została wcielona), co prowadzi do zmiany struktury ludności na jej terenie. W wyniku tych zmian miejscowość staje się integralną częścią miasta. Miejscowości, w których miał natomiast miejsce jedynie niewielki wzrost lub spadek liczby ludności od momentu utraty przez nie samodzielności osadniczej, można uznać za jednostki o specyficznej strukturze przestrzennej i odrębnych społecznościach lokalnych. Wydaje się również, że już dwukrotny wzrost liczby mieszkańców jednostki od momentu inkorporacji mógł doprowadzić do zatarcia się jej pierwotnego charakteru.
- Odrębność przestrzenna miejscowości, która pozwala na jednoznaczne określenie granic między osiedlami (jednostkami osadniczymi) miasta, czyli na określenie stopnia integracji przestrzennej miasta.

Tab. 3. Kryteria wydzielania miast-zlepieńców.

Tab. 3. Criteria used to identify of conglomerate-cities.

	Odrębna miejscowość	Integralna część miasta
Funkcjonowanie nazwy	tak	nie
Charakter miejscowości ¹¹	„W”	„na”
Wzrost liczby mieszkańców	poniżej 200%	powyżej 200%
Odrębność przestrzenna	tak	nie

Na podstawie powyższych kryteriów można określić, które z jednostek, mimo utraty samodzielności osadniczej, zachowały pierwotny charakter i pozostały odrębnymi miejscowościami, a które po inkorporacji stały się integralnymi osiedlami miasta. W tym celu przyjęto założenie, że jednostka, która traktowana jest jako odrębna miejscowość, powinna zachować własną nazwę oraz spełniać minimum dwa z trzech kryteriów dodatkowych. Następnie, znając liczbę mieszkańców (potencjał) poszczególnych miejscowości tworzących dane miasto, można obliczyć stopień spójności miasta, wykorzystując do tego wzór:

$$[8] S_M = \frac{\sum_{i=1}^n (L_i)^2}{L_M^2}$$

gdzie: S_M - stopień spójności miasta¹², L_i - liczba mieszkańców miejscowości i położonej w granicach miasta, L_M - liczba mieszkańców całego miasta.

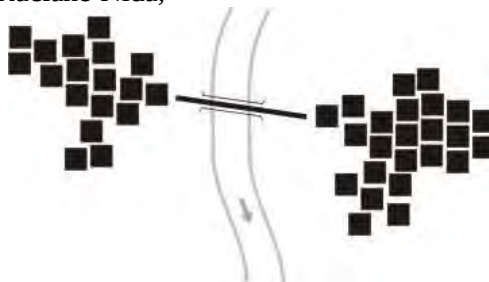
Stopień spójności miasta pozwala na określenie, czy miasto posiada niespójną strukturę przestrzenną, czy raczej jest miastem o jednolitym charakterze lub spójnym wewnątrz. Na podstawie wstępnych analiz wartości wskaźnika spójności na przykładzie miast Śląska Dolnego i Opolskiego przyjęte zostało założenie, że w przypadku miast-zlepieńców jego wartość nie powinna przekraczać 0,80 (liczba ludności wcielonych miejscowości powinna zatem stanowić co najmniej 12% liczby mieszkańców całego miasta). Zastosowanie powyższej procedury pozwala nie tylko określić stopień spójności miasta w danym momencie czasowym, ale również charakter i tempo procesów integracji jednostek osadniczych wchodzących w skład miasta.

Za miasta-zlepieńce uznane zostały wyłącznie te miasta o niespójnym charakterze przestrzennym, które powstały z połączenia co najmniej dwóch miejscowości o miejskim charakterze lub rodowodzie (tzn. dwóch miast lub miasta i osiedla), bądź w przypadku których połączenie jednostek osadniczych (nie posiadających praw miejskich) doprowadziło do powstania zupełnie nowego organizmu miejskiego.

2.5. Klasyfikacja miast-zlepieńców

Miasta-zlepieńce wyróżniają się złożonymi i zróżnicowanymi strukturami przestrzennymi. Złożoność miast-zlepieńców wyraża się m.in. w zróżnicowaniu struktur przestrzennych jednostek wchodzących w skład miasta. W zasadzie każde miasto-zlepieniec jest bowiem unikatowym, niepowtarzalnym tworem. Struktura przestrzenna miast-zlepieńców zależy bowiem od: ilości jednostek osadniczych tworzących miasto, genezy i obecnego charakteru poszczególnych osiedli, a także rodzaju zależności (powiązań) występujących między nimi. Na tej podstawie miasta-zlepieńce można podzielić na:

- miasta bliźniacze lub miasta podwójne (ryc. 1), składające się z dwóch miejscowości o podobnej wielkości i randze, które przedzielone są trudną do przebycia granicą lub składają się z dużego zakładu przemysłowego i położonego w jego sąsiedztwie zaplecza usługowo-mieszkaniowego, np. Golub-Dobrzyń, Jelcz-Laskowice, Krapkowice (wraz z Otmętą) i Ruciane-Nida,

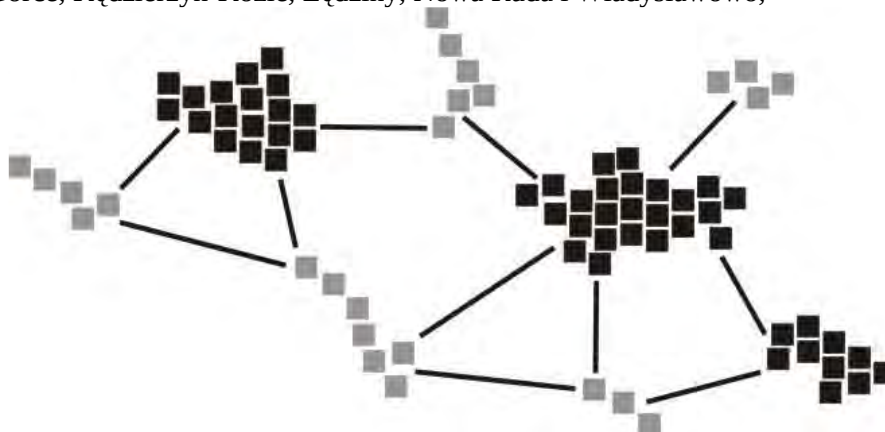
Ryc. 1. Schemat układu przestrzennego miasta bliźniaczego.

Fig. 1. Scheme of twin (double) city spatial structure.

¹¹ Określony na podstawie przyimka używanego przez mieszkańców w połączeniu z nazwą jednostki osadniczej.

¹² $S_M = \{0;1\}$. Im niższa wartość wskaźnika spójności, tym mniej spójny charakter przestrzenny miasta.

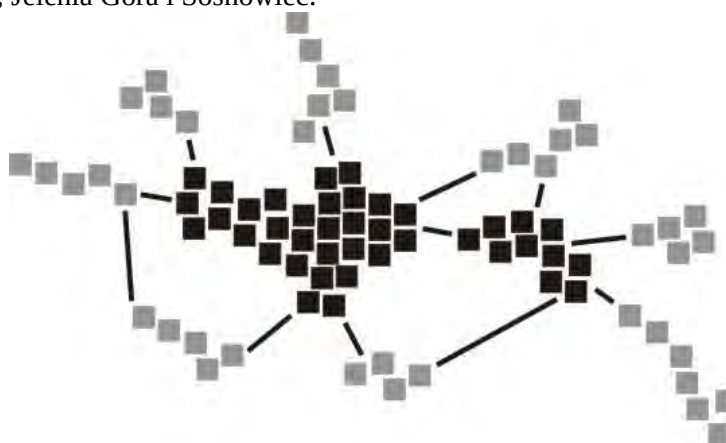
- konglomeraty miejskie, czyli klasyczne miasta-zlepieńce (ryc. 2), złożone z kilku miejscowości o miejskim lub wiejskim charakterze, o zróżnicowanej wielkości i randze, zwykle z dwoma ośrodkami dominującymi, np. Boguszów-Gorce, Kędzierzyn-Koźle, Łędziny, Nowa Ruda i Władysławowo,

Ryc. 2. Schemat układu przestrzennego konglomeratu miejskiego.

Fig. 2. Scheme of urban conglomerate spatial structure.

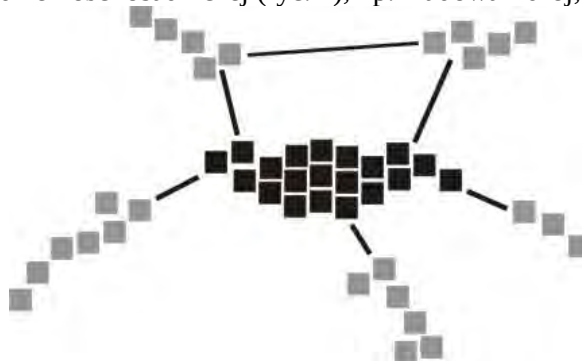
- miasta-aglomeracje (ryc. 3), złożone z kilku miejscowości o miejskim lub wiejskim charakterze, z których jedna jest ośrodkiem dominującym, do którego przyłączono pozostałe jednostki wchodzące w skład miasta, np. Dąbrowa Górnicza, Jelenia Góra i Sosnowiec.

Ryc. 3. Schemat układu przestrzennego miasta-aglomeracji.

Fig. 3. Scheme of agglomerated city spatial structure.

Ze względu na złożony i niespójny charakter struktury przestrzennej do miast-zlepieńców podobne są zlepieńce miejsko-wiejskie (Szmytkie 2005/6), składające się z miasta (część miejska) oraz kilku wsi (część wiejska) położonych w granicach administracyjnych miasta, które zachowały swój wiejski charakter, mimo upływu czasu od utraty samodzielności osadniczej (ryc. 4), np. Kudowa Zdrój, Piechowice i Pieszyce.

Ryc. 4. Schemat układu przestrzennego zlepieńca miejsko-wiejskiego.

Fig. 4. Scheme of urban-rural conglomerate spatial structure.

3. Miasta-zlepienie w strukturze osadniczej Polski

3.1. Rozwój przestrzenny miast polskich

Według S. Liszewskiego i W. Maika (2000) rozwój przestrzenny współczesnych form osadniczych odbywa się w trojaki sposób: (1) przez aglutynację, czyli dolepianie do istniejących już struktur osadniczych nowych jednostek przestrzennych, (2) przez powstanie różnego typu nowych miast oraz (3) przez formalną inkorporację, często już wcześniej zorganizowanych, nowych terenów w granicach gmin miejskich. Według J. Beaujeu-Garnier i G. Chabot (1971) rozwój przestrzenny miast następuje z kolei w wyniku:

- aglutynacji (dolepianie dalszego ciągu miasta), polegającej na rozszerzeniu miasta wskutek odwzorowania pierwotnego planu miasta, które obrastało w nowe, kolejne strefy, proces ten dotyczył przede wszystkim miast o schemacie koncentrycznym,
- aglutynacji w formie gwiazdy, której ramiona wyznaczają najbardziej dogodnie warunki rozwoju miasta, zależnych od sieci dróg i linii kolejowych,
- pochłaniania wsi, gdy fala zabudowy miejskiej dochodzi do wiosek położonych w pobliżu miasta i zalewa je, proces ten często pozostawia ślady na wyglądzie miasta, jednocześnie pochłanianie wsi przez miasto rodzi szereg problemów administracyjnych,
- policentrycznego rozwoju miasta, który jest przeciwieństwem aglutynacji i który polega na początkowym pojawieniu się punktów zagęszczenia w pobliżu miasta (przedmieścia), czego przykładem jest powstanie nowego miasta lub zakładu przemysłowego obok miasta,
- rozbudowy regulowanej, która jest wynikiem konkretnego aktu władzy (rozwój miasta jest sterowany przez władze publiczne).

W okresie powojennym liczba ludności miejskiej w Polsce zwiększyła się z 7,6 mln w 1946 r. do 23,5 mln w 2006 r. Procesowi temu towarzyszył wzrost liczby miast z 688 w 1945 r. do 889 w 2007 r. Rozwój ludnościowy miast oraz zwiększenie się liczby ośrodków miejskich przyczyniły się do wzrostu wskaźnika urbanizacji z 31,8% do 61,4% (61,9% w 1997 r.). Za główne czynniki wzrostu udziału ludności miejskiej w okresie powojennym można uznać: przyrost naturalny w miastach i migracje ze wsi do miast (dodatkowo do końca lat 90.), a także wzrost liczby miast i zmiany granic administracyjnych miast (*Rocznik...* 2006).

Okres powojenny w Polsce wyróżniał się ponadto dużą zmiennością układów i struktur przestrzennych, w tym układów osadniczych wszystkich szczebli. Głównym czynnikiem tych przekształceń był dynamiczny rozwój przemysłu, który doprowadził do zwiększenia liczby miast oraz do znacznych zmian w ich strukturze społeczno-gospodarczej (Zagożdżon 1971, 1988). Do najważniejszych procesów osadniczych w okresie powojennym można zaliczyć (Zagożdżon 1988):

- procesy urbanizacji o niezwyklej dynamice i ich regionalne zróżnicowanie,
- nienadążanie urbanizacji za industrializacją,
- kryzys centrów dużych miast,
- kryzys miast małych i lokalnych układów osadniczych,
- kryzys miasta średniego w wyniku wprowadzenia dwustopniowego podziału kraju,
- zatracenie się cechy jakości osadnictwa miejskiego, w tym urody krajobrazu miejskiego.

Pod wpływem tych zmian miasto stało się bezpostaciowym, zuniformizowanym tworem o sukcesywnie modyfikowanej strukturze (Zagożdżon 1988) i nieustabilizowanej formie przestrzennej (Dziwoński 1962). Wyznacznikową cechą współczesnego miasta jest także jego duża złożoność morfologiczna, która dotyczy w szczególności miast położonych w regionach podlegających silnym procesom industrializacji i urbanizacji (Zagożdżon 1971), a zwłaszcza w sąsiedztwie głównych zespołów miejskich kraju. W tych regionach miasta podlegały największym zmianom granic administracyjnych (*Zmiany...* 1985, *Powierzchnia...* 1994-2007). Jednocześnie postępująca urbanizacja prowadziła do (Karłowicz 1978):

- krystalizacji struktur osiedleńczych w coraz większe układy,
- przechodzenia z form rozproszonych w skoncentrowane,
- powstawania dużych jednostek osadniczych podporządkowujących sobie otoczenie.

Według K. Dziwońskiego (1962) rozwój przestrzenny miast w okresie powojennym następował w trzech głównych kierunkach:

- poprzez stopniowe zagęszczanie zabudowy (wzrost pierścieniowy),
- wzdłuż głównych arterii komunikacyjnych (wzrost klinowy),
- drogą scalania początkowo niezależnych miejscowości (wzrost policentryczny).

Wzrost lub rozwój policentryczny miasta wynika ze zmiany jego granic administracyjnych, w wyniku inkorporacji pobliskich miejscowości (zwykle wsi lub mniejszych miast), co prowadzi do przekształcenia struktury przestrzennej miasta oraz jego krystalizacji (jako specyficznego przykładu struktury osiedleńczej) w coraz większe układy osadnicze. Równocześnie zmiana granic administracyjnych miasta miała wpływ na rozwój przestrzenny i ludnościowy miasta. Procesom tym podlegały głównie największe miasta kraju (tab. 4), dla których zmiany granic były niejako formalnym potwierdzeniem naturalnego rozwoju (Sowa 1988, Miszewska 1996), polegającym na wylewaniu się miasta poza granice administracyjne oraz na pochłanianiu miejscowości położonych w jego sąsiedztwie.

Tab. 4. Miasta o największym bezwzględnym wzroście liczby ludności w latach 1950-2006¹³.

Tab. 4. Cities with the biggest absolute population increase in post war period (1950-2006).

Miasto	Wzrost liczby mieszkańców	Liczba ludności (2006 r.)
Warszawa	217133	1702139
Katowice	98957	314500
Bytom	79524	186540
Ruda Śląska	77708	145471
Rybnik	61613	141388
Dąbrowa Górnicza	55455	129559
Sosnowiec	51923	224244
Wałbrzych	40090	124988
Kraków	36000	756267
Bielsko-Biała	33878	176453

Zmianom granic administracyjnym podlegały jednak również miasta małe i średnie, dla których był to jeden z głównych czynników rozwoju ludnościowego. Jednak w odróżnieniu od miast dużych zmiana granic administracyjnych w przypadku miast małych i średnich nie była następstwem ich rozwoju przestrzennego, lecz wynikała z chęci ograniczenia kosztów administracyjnych wskutek połączenia sąsiednich miejscowości. W dodatku dość często w praktyce administracyjnej łączone były jednostki osadnicze o podobnej wielkości i randze. Stąd też największy relatywny wzrost liczby ludności wskutek zmian administracyjnych dotyczył miast małych i średnich (tab. 5).

Tab. 5. Miasta o największym względnym wzroście liczby ludności w latach 1950-2006.

Tab. 5. Cities with the biggest relative population increase in post war period (1950-2006).

Miasto	Wzrost liczby mieszkańców		Liczba ludności (2006 r.)
	względny ¹⁴ [%]	bezwzględny	
Boguszów-Gorce	67,2	11173	16631
Trzebinia	63,3	11862	18739
Ruda Śląska	53,4	77708	145471
Nowa Ruda	50,1	12102	24169
Czerwionka-Leszczyny	49,3	14046	28467
Orzesze	46,8	8788	18795
Rybnik	43,6	61613	141388
Dąbrowa Górnicza	42,8	55455	129559
Kędzierzyn-Koźle	42,8	27971	65414
Piekary Śląskie	40,7	24162	59338

3.2. Geneza i rozwój miast-zlepieńców

Czynnikiem prowadzącym do powstania miast-zlepieńców są zmiany granic administracyjnych miasta, które w momencie formalnego połączenia miejscowości stają się zlepką kilku pierwotnie niezależnych jednostek osadniczych. Stan ten może mieć charakter przejściowy, tak jak to jest w przypadku dużych miast, gdzie przyłączone miejscowości stają się z czasem integralną częścią miasta, lub też może doprowadzić do trwałego przekształcenia struktury przestrzennej miasta, tak jak ma to miejsce w przypadku miast małych i średnich, gdzie poszczególne części miasta, pomimo upływu czasu od ich formalnego połączenia, pozostają

¹³ Opracowano na podstawie: *Zmiany...* 1985, *Powierzchnia...* 1994-2007.

¹⁴ Względny wzrost liczby ludności został obliczony jako stosunek bezwzględnego wzrostu liczby ludności do liczby mieszkańców miasta w 2006 r.

w zasadzie odrębnymi miejscowościami. Główne czynniki zmian granic administracyjnych miast w okresie powojennym to:

- rozwój przestrzenny zabudowy miejskiej (głównie w przypadku miast dużych), który prowadził do wylania się miasta poza jego granice administracyjne, czego konsekwencją było formalne przyłączenie wchłoniętych już miejscowości (Sowa 1988), proces ten był zwykle następstwem rozbudowy miasta w wyniku budowy (lub rozbudowy) zakładów przemysłowych (Szczepański 1996),
- reformy podziału terytorialnego kraju na szczeblu zasadniczym, które miały miejsce w 1954 r. (zastąpienie gmin gromadami i utworzenie osiedli), w 1973 r. (likwidacja gromad i powołanie gmin zbiorowych), w 1975 r. (utworzenie 49 województw w miejsce 17), którym towarzyszyły zmiany granic administracyjnych miast, będące koniecznością dopasowania do nowych wymogów stawianych jednostkom podziału terytorialnego,
- łączenie sąsiednich (często jednak niespójnych przestrzennie) miejscowości w celu ograniczenia kosztów administracyjnych, a w szczególności wcielanie wsi o peryferyjnym położeniu w granice pobliskich miast, co miało miejsce głównie w obszarach górskich (np. Duszniki Zdrój, Szczawnica),
- formalne połączenie jednostek osadniczych, które od pewnego czasu funkcjonowały jako jeden organizm, co dotyczyło jednostek położonych w sąsiedztwie dużych zakładów przemysłowych, które pełniły dla nich funkcję zaplecza usługowo-mieszkaniowego (np. Bogatynia-Turoszów, Jelcz-Laskowice),
- ambicje lokalnych władz zmierzających do podniesienia rangi miasta w wyniku zwiększenia jego liczby mieszkańców, które wiązało się ze zmianą granic administracyjnych miasta, prowadzącą do przyłączenia kilku sąsiednich miejscowości, zwykle wsi (np. Jelenia Góra, Racibórz).

W większości przypadków zmiana granic administracyjnych nie nawiązywała do kierunków rozwoju przestrzennego miasta i prowadziła do połączenia jednostek położonych jedynie w swoim sąsiedztwie, a nie związanych ze sobą funkcjonalnie lub przestrzennie. Ponadto zmian granic administracyjnych aż do końca lat 80. dokonywano wskutek odgórnych decyzji administracyjnych (politycznych), nie uwzględniając przy tym opinii społeczności lokalnych (Woźniacki 1980, Szczepański 1991, 1996, Nycz 1993). Brak akceptacji mieszkańców dla decyzji administracyjnych utrudniał jednocześnie integrację społeczności miasta w jego nowych granicach, co dotyczyło zwłaszcza osiedli peryferyjnych i miejscowości o wiejskim charakterze. Prowadziło to do zachowania struktur przestrzennych miast, które pomimo upływu czasu od formalnego połączenia miejscowości pozostawały miastami o niespójnym charakterze.

Rozwój miast-złepieńców na ziemiach polskich został zapoczątkowany już na początku lat 50. XX w., jednak na początku łączone były miejscowości silnie ze sobą związane, jak np. Bielsko-Biała czy Ruda Śląska i Nowy Bytom, co umożliwiało ich szybką integrację. Liczne zmiany granic administracyjnych miast miały miejsce również w latach 60., jednak największe nasilenie procesu miało miejsce w okresie reform podziału terytorialnego w latach 1973-77, kiedy to 45 miast oraz 8 osiedli miejskich zostało wcielonych w granice innych miast (*Zmiany...* 1985, *Powierzchnia...* 1994-2007).

3.3. Dezintegracja miast-złepieńców

Okres powojenny w Polsce, ze względu na dynamikę zmian granic administracyjnych miast, można podzielić na dwa podokresy. Okres pierwszych trzydziestu lat od zakończenia drugiej wojny światowej (lata 1945-77) charakteryzował się dużą dynamiką zmian liczby miast oraz zmian ich granic administracyjnych (*Zmiany...* 1985), co doprowadziło do znacznego rozwoju przestrzennego wielu polskich miast. Po 1977 r. zmiany granic administracyjnych następowały natomiast stosunkowo rzadko (*Powierzchnia...* 1994-2007) i miały już nieco inny charakter. Liczba inkorporacji uległa wyraźnemu zmniejszeniu, a w wyniku tendencji odśrodkowych, zwłaszcza w wyniku działalności społeczności lokalnych po 1990 r., nasiliły się procesy secesji. Doprowadziło to do odzyskania samodzielności osadniczej przez kilkanaście miast (Drobek 2002), które w latach 70. stały się częścią innego miasta, a także do całkowitego rozpadu trzech miast-złepieńców: „Wielkich Tychów”, Wodzisławia Śląskiego i zespołu Szczawnica-Krościenko (Szmytkie 2005b).

Gwałtowny rozwój przestrzenny i ludnościowy miasta Tychy nastąpił w latach 1951-77. W tym okresie do miasta przyłączono szereg okolicznych miejscowości, w tym trzy miasta (Bieruń Stary, Lędziny, czasowo Imielin). Wskutek zmian granic administracyjnych Tychy stały się największym pod względem powierzchni i jednym z największych pod względem liczby ludności miastem województwa katowickiego. W 1990 r. podjęto decyzję o rozparcelowaniu „Wielkich Tychów”, liczących w tym czasie 191720 mieszkańców. Za podziałem miasta przemawiały (Szczepański 1991, 1996):

- brak akceptacji społecznej dla decyzji administracyjnych z lat 70. (miasto rozrastało się na mocy licznych biurokratycznych decyzji podejmowanych bez akceptacji i zgody społeczności lokalnych),
- demobilizacja społeczności włączonych obszarów wywołana odebraniem samodzielności,

- brak znaczących związków funkcjonalno-przestrzennych między dzielnicami miasta,
- ciążenie przyłączonych miejscowości ku innym ośrodkom,
- wiejski i małomiasteczkowy charakter przyłączonych miejscowości,
- trudności w zarządzaniu miastem złożonym z heterogenicznych pod względem kulturowym i społecznym jednostek osadniczych,
- odmienność losów historycznych poszczególnych dzielnic miasta.

Wskutek działań społeczności przyłączonych do miasta Tychy miejscowości samodzielność osadniczą w 1991 r. uzyskały miasta: Bieruń i Łędziny oraz gminy: Bojszowy, Kobiór i Wiry (tab. 6). Wskutek tych zmian terytorium Tychów zmniejszyło się do 81,7 km², a liczba ludności miasta spadła o 52900 osób.

Tab. 6. Jednostki powstałe w wyniku rozpadu „Wielkich Tychów” w 1991 r.

Tab. 6. Municipalities created in 1991 as a result of disintegration of „Great Tychy”.

	Powierzchnia [km²]	Ludność
miasto Tychy	81,70	138800
miasto Bieruń	40,19	21200
miasto Łędziny	31,04	16200
gmina Bojszowy	34,07	5500
gmina Kobiór	49,50	4000
gmina Wiry	34,45	6000
razem	270,95	191700

Nieco inny charakter miał z kolei rozpad miasta Wodzisław Śląski, który w odróżnieniu od „Wielkich Tychów” nastąpił w kilku etapach (ryc. 5). Największy rozwój przestrzenny miasta miał miejsce w latach 70., kiedy do Wodzisławia Śl. przyłączono m.in. miasta Pszów, Radlin i Rydułtowy. W wyniku tych zmian obszar miasta zwiększył się z 27,0 do 111,3 km², natomiast liczba ludności wzrosła z 34700 w 1974 r. do 101901 w 1975 r. Rozpad miasta rozpoczął się w 1992 r., kiedy z jego obrębu wyłączono miasto Rydułtowy. Samodzielność osadniczą odzyskały następnie: gmina Marklowice w 1994 r., miasto Pszów w 1995 r. oraz miasto Radlin w 1997 r. W wyniku tych zmian obszar Wodzisławia Śląskiego zmniejszył się do 49,6 km², natomiast liczba mieszkańców miasta spadła o 58800 osób (tab. 7).

Tab. 7. Jednostki tworzące Wodzisław Śląski (1975-91) w 2003 r.

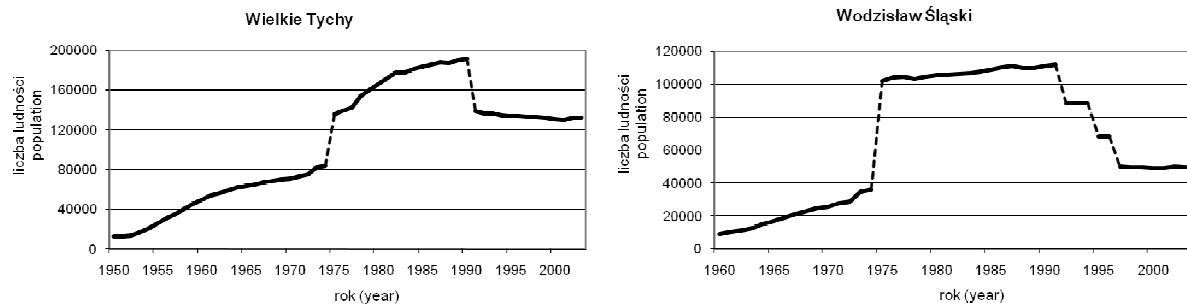
Tab. 7. Municipalities forming Wodzisław Śląski (1975-91) in 2003.

	Powierzchnia [km²]	Ludność
miasto Wodzisław Śl.	49,62	49621
miasto Pszów	20,42	14094
miasto Radlin	12,53	17674
miasto Rydułtowy	15,00	21926
gmina Marklowice	13,76	5073
razem	111,33	108388

Zespół miejski Szczawnica-Krościenko powstał w 1973 r. w wyniku połączenia miasta Szczawnica oraz osiedla Krościenko (Zmiany... 1985). Miasto charakteryzowało się (Szmytkie 2005b):

- brakiem spójności przestrzennej (miejscowości tworzące miasto oddalone są od siebie o 5 km, a zabudowa nowego miasta rozciągała się na długości kilkunastu kilometrów) i funkcjonalnej (w 1970 r. Szczawnica była ośrodkiem usługowo-rolniczym, a Krościenko rolniczo-usługowym),
- odmienną fizjonomią tworzących go miejscowości (Krościenko, które w latach 1348-1932 posiadało prawa miejskie (Zmiany... 1985), ma zabudowę typową dla małego miasteczka z zachowanym średniowiecznym układem urbanistycznym, Szczawnica to z kolei miejscowość o zabudowie uzdrowiskowo-lotniskowej, która wyrosła z dawnej wsi łańcuchowej),
- bardzo rozległą powierzchnią (116,8 km²) przy niedużej liczbie ludności (w momencie utworzenia miasto zamieszkiwało około 8500 mieszkańców).

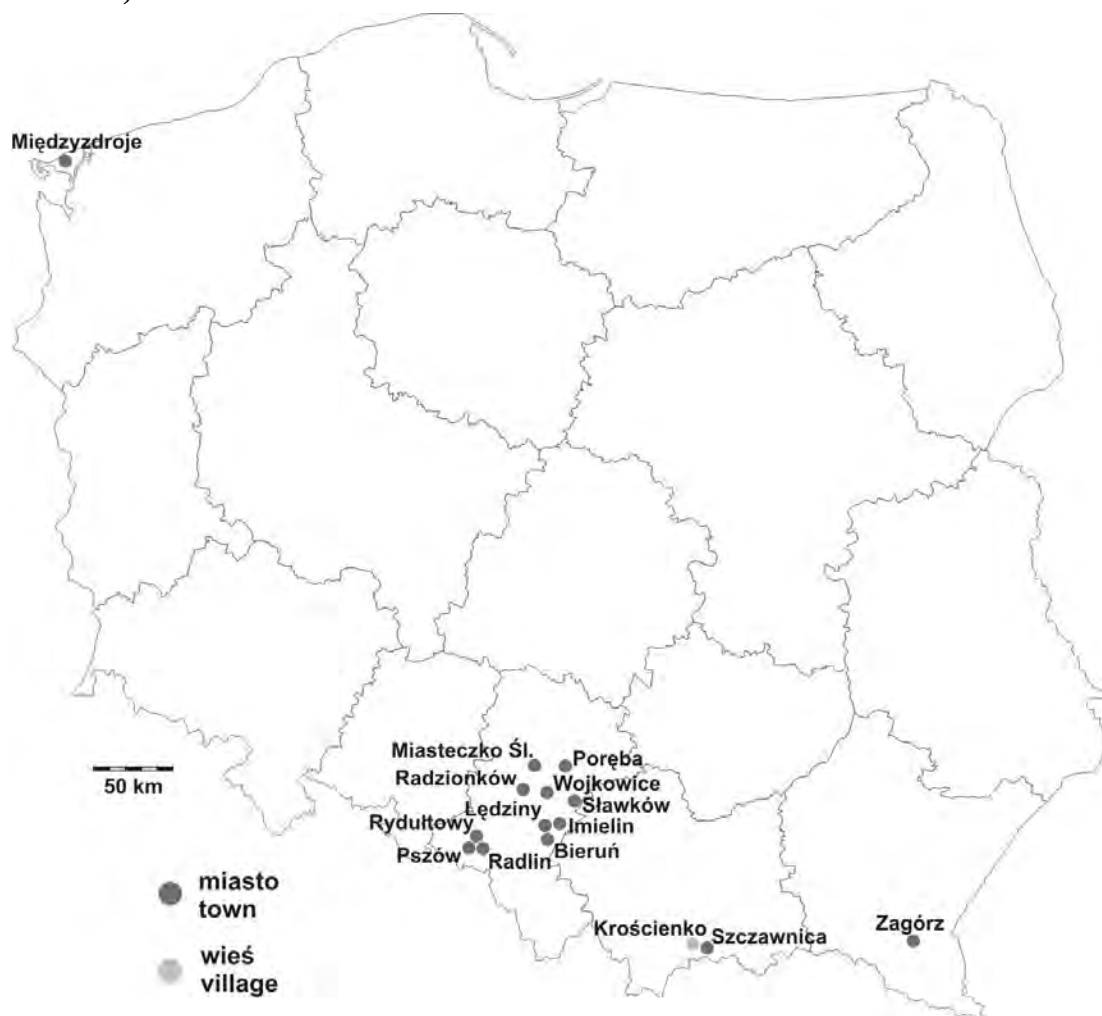
Większość mieszkańców Krościenka była ponadto przeciwna połączeniu obu miejscowości. Dzięki działaniom powołanemu z ich inicjatywy Komitetowi Obywatelskiemu już w 1982 r. miasto podzielono na dwie odrębne miejscowości. Status miasta zachowała tylko Szczawnica, a Krościenko, mimo kilkunastowiecznej tradycji miejskiej, stało się wsią gminną.

Ryc. 5. Zmiany liczby ludności „Wielkich Tychów” i Wodzisławia Śląskiego.

Fig. 5. Population changes of „Great Tychy” and Wodzisław Śląski.

We wszystkich przypadkach głównym czynnikiem rozpadu miast-zlepieńców były dążenia secesyjne mieszkańców miast (osiedli), które w przeszłości zostały wcielone w obręb sąsiednich miast. Zmiany granic administracyjnych dokonywane były ponadto w wyniku odgórnych decyzji politycznych, bez konsultacji z mieszkańcami poszczególnych miejscowości. Działalność społeczności lokalnych spowodowała także, że w latach 1977-2007 samodzielność osadniczą odzyskało 13 polskich miast (ryc. 6), podczas gdy tylko jedno miasto w tym okresie zostało wcielone do innego miasta (Wesoła, która w 2002 r. została włączona w obręb miasta Warszawa).

Ryc. 6. Miejscowości powstałe w wyniku rozpadu miast-zlepieńców.

Fig. 6. Settlements created as a result of disintegration of conglomerate cities.

We wszystkich przypadkach okres przynależności do innego miasta trwał jedynie kilka lub kilkanaście lat, a głównymi argumentami przemawiającymi za odłączeniem się były (Szmytkie 2005b):

- brak akceptacji społecznej dla decyzji administracyjnych, o czym świadczą inicjatywy na rzecz odzyskania samodzielności inicjowane przez społeczności wcielonych miejscowości, które nasiliły się po wprowadzeniu reformy samorządowej w 1991 r. (Szczepański 1991, 1996, Serafin 1998, Krawczyk i in. 2002),

- brak spójności funkcjonalnej¹⁵, np. między Miasteczkiem Śl. a Tarnowskimi Górami (P i PU), Zagórzem a Sanokiem (X i PU), Międzyzdrojami a Świnoujściem (U i UP), Sławkowem a Dąbrową Górn. (PU i P),
- brak ciągłości zabudowy, np. między Imielinem a Mysłowicami, Łędzinami a Tychami, Miasteczkiem Śl. a Tarnowskimi Górami, Międzyzdrojami a Świnoujściem, Zagórzem a Sanokiem, Porębą a Zawierciem czy Sławkowem a Dąbrową Górn.,
- peryferyjne położenie w obrębie „wielkiego miasta” i znaczny dystans do „nowego centrum”, np. między Imielinem a Mysłowicami (14 km), Międzyzdrojami a Świnoujściem (16 km), Sławkowem a Dąbrową Górn. (15 km), Rydułtowym a Wodzisławiem Śl. (13 km) czy Łędzinami i Bieruniem a Tychami (10-11 km),
- odmienny charakter zabudowy¹⁶, np. w przypadku Bierunia i Tychów (6,8 i 22,1), Imielina i Mysłowic (4,5 i 12,6), Łędzin i Tychów (6,8 i 22,1), Międzyzdrojów i Świnoujścia (7,0 i 18,4), Radzionkowa i Bytomia (7,5 i 24,5), Sławkowa i Dąbrowy Górn. (4,6 i 12,7), Wojkowic i Będzina (6,7 i 12,1) czy Zagórza i Sanoka (5,3 i 12,1),
- niekorzystne skutki przyłączenia, a w szczególności stagnacja w zakresie rozwoju infrastruktury wywołana peryferyjnym położeniem w obrębie „wielkiego miasta”, jak np. w przypadku Bierunia, Imielina, Łędzin, Miasteczka Śl., Sławkowa i Wojkowic (Szczepański 1991, 1996),
- ciążenie ku innym ośrodkom, np. Radzionków, który był częścią Bytomia do Tarnowskich Gór (Krawczyk i in. 2002) i Rydułtowy, które były częścią Wodzisławia Śl. do Rybnika (Matuszczyk-Kotulska 1997).

Współczesne tendencje zmian granic administracyjnych miast w Polsce wskazują, że wśród możliwych scenariuszy (wariantów) najbardziej prawdopodobne są dwa: zachowanie miast-zlepieńców w ich obecnych granicach lub ich całkowity (częściowy) rozpad (por. Drobek, Heffner 1996), gdyż silne lobby samorządów i społeczności lokalnych nie sprzyja obecnie procesom inkorporacji. W Polsce istnieje obecnie kilkadziesiąt miast-zlepieńców i to, które z nich się rozpadną zależy głównie od zainteresowania samych mieszkańców i władz samorządowych. Jednak w oparciu o przesłanki sprzyjające procesom secesyjnym można pokusić się o wytypowanie miast-zlepieńców, których rozpad jest najbardziej prawdopodobny.

Do tej grupy będą z pewnością należały miasta o niespójnych strukturach funkcjonalno-przestrzennych, a zwłaszcza te, których części stanowią inne miejscowości o miejskim charakterze (np. Boguszów-Gorce, Czerwionka-Leszczyny, Dąbrowa Górn., Jaworzno, Jelenia Góra, Kędzierzyn-Koźle, Mysłowice, Nowogród Bob., Piekary Śl., Sosnowiec), gdyż w ich przypadku tendencje odśrodkowe powinny być najsilniejsze. Dość prawdopodobne wydają się również próby secesji w przypadku miejscowości o miejskim rodowodzie, które obecnie są peryferyjnymi dzielnicami innych miast (Bartoszek i in. 1997). Do takich miejscowości zaliczyć można m.in. Fordon (część Bydgoszczy), Jastrzębią Górą (część Władysławowa), Kazimierz Górn. (część Sosnowca), Kluczewo (część Stargardu Szcz.), Kunice Żarskie (część Żar), Niedobczyce (część Rybnika), Łabędy (część Gliwic), Rozwadów (część Stalowej Woli), Sierszę (część Trzebini), Słupiec (część Nowej Rudy), Stolarzowice (część Bytomia) czy Ząbkowice (część Dąbrowy Górn.).

Ciekawy przypadek stanowi miasto Łędziny, które w latach 1975-91 było częścią „Wielkich Tychów”, a zarazem samo w sobie jest klasycznym przykładem miasta-zlepieńca. Miasto składa się z kilku odrębnych miejscowości, z których największe to Łędziny (7125 mieszkańców) oraz Hołdunów (6225 mieszkańców), posiadający w latach 1956-61 status osiedla (Serafin 1998). W tym przypadku interesującym zagadnieniem jest to, czy mieszkańcy jednostek osadniczych tworzących obecnie Łędziny korzystając z przykładu, jakim był rozpad „Wielkich Tychów”, będą próbowali odzyskać samodzielność dla swoich miejscowości.

3.4. Miasta-zlepieńce w Polsce

Ze względu na dużą różnorodność osadnictwa miejskiego na ziemiach polskich i zmiany zachodzące w strukturach przestrzennych miast trudno jest jednoznacznie powiedzieć, ile miast można obecnie określić mianem miast-zlepieńców. Ograniczając się tylko do typowych (lub nie budzących większych zastrzeżeń) przykładów¹⁷, można stwierdzić, że w strukturze osadniczej kraju funkcjonuje co najmniej kilkadziesiąt miast-zlepieńców, do których można zaliczyć (ryc. 7):

- Będzin (województwo śląskie, 37,4 km² powierzchni, 58626 mieszkańców), obejmujący: Będzin (miasto od 1358 r.), Grodziec (miasto w latach 1967-73) i Łagiszę (miasto w latach 1951-75).
- Bogatynia (województwo dolnośląskie, 59,9 km² powierzchni, 18931 mieszkańców), złożona z Bogatyni (miasto od 1945 r.) i Turoszowa (osiedle w latach 1959-73).

¹⁵ W nawiasach typ funkcjonalny miejscowości w 1970 r. wg Jerczyńskiego (1977).

¹⁶ W nawiasach wskaźnik zabudowy w 2002 r. liczony jako stosunek liczby mieszkańców do liczby budynków.

¹⁷ Tzn. miast zawierających w swoich granicach inne miasta (lub osiedla miejskie).

Ryc. 7. Miasta-zlepienie w Polsce.

Fig. 7. Conglomerate cities (towns) in Poland.

- Boguszów-Gorce (województwo dolnośląskie, 27,0 km² powierzchni, 16631 mieszkańców), obejmujący: Boguszów (miasto od 1499 r.), Gorce (osiedle w latach 1954-62, miasto w latach 1962-73) i Kuźnice Świd. (osiedle w latach 1954-73).
- Czerwionka-Leszczyzny (województwo śląskie, 37,6 km² powierzchni, 28467 mieszkańców), która składa się z: Leszczyn (osiedle w latach 1956-62, miasto od 1962 r.) i Czerwionki (osiedle w latach 1954-62, miasto w latach 1962-75).
- Dąbrowa Górnicza (województwo śląskie, 188,7 km² powierzchni, 129559 mieszkańców), która obejmuje: Dąbrowę Górniczą (miasto od 1916 r.), Gołonóg (osiedle w latach 1957-60), Strzemieszyce Wielkie (miasto w latach 1954-75) i Ząbkowice (osiedle w latach 1956-62, miasto w latach 1962-77).
- Gliwice (województwo śląskie, 133,9 km² powierzchni, 198499 mieszkańców), w skład których wchodzi: Gliwice (miasto od 1276 r.), Łabędy (miasto w latach 1954-64) i Wilcze Gardło (osiedle w latach 1956-73).
- Golub-Dobrzyń (województwo kujawsko-pomorskie, 7,5 km² powierzchni, 12897 mieszkańców), w skład którego wchodzi: Golub (miasto od 1300 r.) i Dobrzyń (miasto w latach 1789-1870 i 1919-51), położone na przeciwnych brzegach rzeki Drwęca.

- Jaworzno (województwo śląskie, 152,7 km² powierzchni, 95771 mieszkańców), obejmujące: Jaworzno (miasto od 1901 r.), Szczakową (miasto w latach 1933-56) i Jeleń (osiedle w latach 1958-73, miasto w latach 1973-77).
- Jelcz-Laskowice (województwo dolnośląskie, 17,1 km² powierzchni, 15193 mieszkańców), który powstał w 1987 r. w wyniku połączenia dwóch wsi: Laskowic Oławskich i Jelcza.
- Jelenia Góra (województwo dolnośląskie, 109,2 km² powierzchni, 86503 mieszkańców), która obejmuje: Jelenią Górę (miasto od 1288 r.), Cieplice Śląskie (miasto w latach 1933-76) i Sobieszów (osiedle w latach 1954-62, miasto w latach 1962-76).
- Kędzierzyn-Koźle (województwo opolskie, 123,7 km² powierzchni, 65414 mieszkańców), w skład którego wchodzi: Kędzierzyn (miasto od 1951 r.), Koźle (miasto w latach 1281-1975), Sławięcice (osiedle w latach 1959-73, miasto w latach 1973-75) i Kłodnica (osiedle w latach 1959-73, miasto w latach 1973-75).
- Konstancin-Jeziorna (województwo mazowieckie, 17,7 km² powierzchni, 16631 mieszkańców), powstały w wyniku połączenia Skolimowa-Konstancina (miasto w latach 1952-69) i Jeziornej (osiedle w latach 1956-62, miasto w latach 1962-69).
- Kórnik (województwo wielkopolskie, 6,0 km² powierzchni, 7046 mieszkańców), w skład którego wchodzi: Kórnik (miasto od 1458 r.) i Bnin (miasto w latach 1395-1934).
- Krapkowice (województwo opolskie, 21,0 km² powierzchni, 18072 mieszkańców), powstałe z połączenia Krapkowic (miasto od 1284 r.) i Otmętu (osiedle w latach 1954-61), położonych na przeciwległym brzegach rzeki Odry.
- Kraśnik (województwo lubelskie, 25,3 km² powierzchni, 35913 mieszkańców), który składa się z: Kraśnika (miasto w latach 1377-1878 i od 1919 r.) i Kraśnika Fabrycznego (miasto w latach 1954-75).
- Łędziny (województwo śląskie, 31,5 km² powierzchni, 16156 mieszkańców), obejmujące: Łędziny (osiedle w latach 1957-65, miasto w latach 1966-75, część Tychów w latach 1975-91, miasto od 1991 r.) i Hołdunów (osiedle w latach 1956-61).
- Łask (województwo łódzkie, 15,5 km² powierzchni, 18628 mieszkańców), w skład którego wchodzi: Łask (miasto od 1422 r.) i Kolumna (osiedle w latach 1959-73).
- Łaziska Górne (województwo śląskie, 20,1 km² powierzchni, 21957 mieszkańców), obejmujące: Łaziska Górne (miasto od 1951 r.) i Łaziska Średnie (osiedle w latach 1954-73).
- Mysłowice (województwo śląskie, 65,7 km² powierzchni, 75063 mieszkańców), które obejmuje Mysłowice (miasto w latach 1360-1742 i od 1861 r.) i Wesołą (osiedle w latach 1954-62, miasto w latach 1962-75).
- Nowa Ruda (województwo dolnośląskie, powierzchnia: 37,0 km², 24169 mieszkańców), która obejmuje: Nową Rudę (miasto od 1360 r.) i Słupiec (osiedle w latach 1959-66, miasto w latach 1966-73).
- Nowogród Bobrzański (województwo lubuskie, 14,6 km² powierzchni, 5068 mieszkańców), który powstał w 1988 r. z połączenia Nowogrodu (miasto w latach 1296-1945) i Krzystkowic (miasto w latach 1659-1945), położonych na przeciwległych brzegach rzeki Bóbr.
- Piekary Śląskie (województwo śląskie, 40,0 km² powierzchni, 59338 mieszkańców), obejmujące: Piekary Śląskie (miasto od 1947 r.), Brzozowice-Kamień (osiedle w latach 1954-62, miasto w latach 1962-73, część Brzezin Śląskich 1973-75), Brzeziny Śląskie (miasto w latach 1951-75) i Dąbrówkę Wielką (osiedle w latach 1958-73, część Brzezin Śląskich 1973-75).
- Ruciane-Nida (województwo warmińsko-mazurskie, 17,1 km² powierzchni, 4849 mieszkańców), powstałe w 1966 r. z połączenia Nidy i Rucianego.
- Ruda Śląska (województwo śląskie, 77,7 km² powierzchni, 145471 mieszkańców), która powstała w 1959 r. z połączenia Rudy i Nowego Bytomia (miasta od 1947 r.). Ponadto w skład miasta wchodzi Wirek (miasto w latach 1949-51, część Nowego Bytomia w latach 1951-59).
- Rybnik (województwo śląskie, 148,4 km² powierzchni, 141388 mieszkańców), w skład którego wchodzi: Rybnik (miasto od 1327 r.), Boguszowice (osiedle w latach 1954-62, miasto w latach 1962-75), Chwałowice (osiedle w latach 1954-67, miasto w latach 1967-73) i Niedobczyce (miasto w latach 1954-75).
- Sosnowiec (województwo śląskie, 91,1 km² powierzchni, 224244 mieszkańców), obejmujący: Sosnowiec (miasto od 1902 r.), Modrzejów (miasto w latach 1706-1870), Klimontów (osiedle w latach 1954-67, miasto w latach 1967-75), Maczki (osiedle w latach 1958-73, część Kazimierza Gór. w latach 1973-75), Zagórze (osiedle w latach 1954-67, miasto w latach 1967-75), Kazimierz (osiedle w latach 1954-67, miasto w latach 1967-75 po połączeniu z Ostrowami Gór. w latach 1967-75), Ostrowy Górnicze (osiedle w latach 1956-67, część Kazimierza Gór. w latach 1967-75) i Porąbkę (osiedle w latach 1956-67, miasto w latach 1967-73, część Kazimierza Gór. w latach 1973-75).
- Świnoujście (województwo zachodniopomorskie, 197,2 km² powierzchni, 40819 mieszkańców), w skład którego wchodzi: Świnoujście (miasto od 1765 r.) i Warszów (osiedle w latach 1954-59).

- Tarnowskie Góry (województwo śląskie, powierzchnia: 83,7 km², 60997 mieszkańców), które obejmują: Tarnowskie Góry (miasto od 1526 r.) i Strzybnicę (osiedle w latach 1958-67, miasto w latach 1967-75).
- Trzebinia (województwo śląskie, 31,3 km² powierzchni, 18739 mieszkańców), w skład którego wchodzi: Trzebinia (miasto od 1818 r.), Siersza (osiedle w latach 1958-69¹⁸) i Wodna (osiedle w latach 1956-61).
- Władysławowo (województwo pomorskie, 39,2 km² powierzchni, 14941 mieszkańców), które obejmuje: Władysławowo (miasto od 1963 r.) i Jastrzębią Górę (osiedle w latach 1963-73).
- Zawiercie (województwo śląskie, 85,2 km² powierzchni, 52789 mieszkańców), w skład którego wchodzi: Zawiercie (miasto od 1915 r.) i Kromołów (miasto w latach 1388-1870).
- Żary (województwo lubuskie, 33,5 km² powierzchni, 39053 mieszkańców), które składa się z: Żar (miasto od 1260 r.) i Kunic Żarskich (osiedle w latach 1958-69, miasto w latach 1969-73).

Ponadto powszechnym zjawiskiem jest występowanie jednostek osadniczych o miejskim charakterze (rodowodzie) w granicach administracyjnych innych miast, zazwyczaj peryferyjnie położonych względem miasta właściwego, a zarazem słabo z nim związanych przestrzennie i funkcjonalnie. Najbardziej znanymi przykładami miast będących obecnie dzielnicami innych miast są: Grocholice (miasto w latach 1485-1870, część Bełchatowa od 1977 r.), Fordon (miasto 1382-1973, część Bydgoszczy od 1973 r.), Kluczewo (osiedle w latach 1959-61, część Stargardu Szcz. od 1961 r.), Sarnowa (miasto w latach 1407-1973, część Rawicza od 1973 r.), Rembertów (miasto w latach 1939-57, część Warszawy od 1957 r.), Wesola (osiedle w latach 1958-69, miasto w latach 1969-2002, część Warszawy od 2002 r.) i Ursus¹⁹ (miasto w latach 1952-77, część Warszawy od 1977 r.).

3.5. Miasta-zlepieńce w literaturze

Miasta-zlepieńce, ze względu na ich wewnętrzne zróżnicowanie i niewielką spójność stanowią bardzo interesujący, a zarazem istotny problem badawczy z pogranicza geografii osadnictwa, urbanistyki, socjologii i planowania przestrzennego, którego istotę określa:

- problem integracji, często zantagonizowanych, społeczności lokalnych, a także tożsamości mieszkańców z miastem w jego nowych granicach,
- problem planowania przestrzennego i organizacji miasta złożonego faktycznie z kilku miejscowości, często o odmiennych funkcjach lub morfologii,
- spójność miast-zlepieńców, zwłaszcza w aspekcie funkcjonalnym i przestrzennym, a także w świadomości mieszkańców miasta.

Po raz pierwszy zagadnienie miast-zlepieńców zostało opisane przez K. Dziewońskiego (1962), który jako przykład form wielokrotnie złożonych o małym zasięgu wyróżnił miasta bliźniacze (miasta zbliżnione). W jego opinii powstanie miast bliźniaczych jest najczęściej związane z istnieniem trudno przekraczalnej granicy (naturalnej lub sztucznej). Układ zbliżniony może również powstać w wyniku budowy na przedpolu istniejącego miasta dużego zakładu przemysłowego i związanego z nim nowego miasta. Przykładami miast bliźniaczych są: dwa miasta w Kraśniku (Kraśnik i Kraśnik Fabryczny), Rozwadow i Stalowa Wola, a także Lublin i Świdnik, które nigdy nie stanowiły jednego organizmu miejskiego. A. Ginsbert (1967) przedstawił z kolei problemem rozwoju dwuczłonowych aglomeracji bliźniaczych.

E. Jakubowicz i S. Ciok (2003) uznali miasta-zlepieńce jako przykład układów bipolarnych o skali lokalnej, które tworzą zazwyczaj ośrodki małe położone wzdłuż rzek, ciągów technologicznych lub pasm infrastruktury technicznej. Ich mały potencjał rekompensuje to, że są położone blisko siebie, czasami tak blisko, że następuje ich połączenie w jedną jednostkę osadniczą (jedno miasto). W takim ujęciu przykładami układów bipolarnych o skali lokalnej są: Bielsko-Biała, Golub-Dobrzyń, Jelcz-Laskowice oraz Kędzierzyn-Koźle. Jako przykład miast połączonych administracyjnie uznali oni również: Krapkowice, Ruciane-Nida, Czechowice-Dziedzice, Czerwionkę-Leszczyny i Konstancin-Jeziorną. W opinii tych autorów specyficzną formę układów bipolarnych tworzą miasta graniczne lub miasta przedzielone granicą.

Zagadnienie miast granicznych (lub podwójnych) zostało poruszone przez B. Kostrubca i J. Łobodę (2000, 2002), którzy opisali trzy pary miast (Zgorzelec-Görlitz, Słubice-Frankfurt nad Odrą, Gubin-Guben) położonych na granicy polsko-niemieckiej. W przypadku tej grupy miast ciekawy problem stanowi to, czy integracja europejska i zmniejszające się znaczenie granicy państwowej, dzielącej wymienione miasta, może po pewnym okresie czasu doprowadzić do ich ponownego połączenia. Z kolei W. Drobek (2005) przedstawił problem miasta Nowogród Bobrzański, które powstało z połączenia dwóch miast zdegradowanych w 1945 r. (Nowogród Bobrzański i Krzystkowice), położonych na przeciwnych brzegach rzeki Bóbr, stanowiącej

¹⁸ Po połączeniu Trzebini z Sierszą, miasto aż do 1977 r. nosiło nazwę Trzebinia-Siersza.

¹⁹ Do 1954 r. jako Czechowice.

niegdyś granicę między Śląskiem a Brandenburgią. Według Drobka głównymi problemami mającymi wpływ na funkcjonowanie miasta są: mało spójna struktura przestrzenna oraz brak integracji społeczności lokalnych miejscowości tworzących miasto. Problem funkcjonowania granicy rozbiorowej w świadomości i kulturze materialnej mieszkańców miasta i gminy Golub-Dobrzyń zostało poruszone przez J. Holzera (1980).

Jednym z najczęściej poruszanych problemów w przypadku badań miast-zlepieńców są zmiany granic administracyjnych, które doprowadziły do powstania lub też rozpadu miasta. Według M. Szczepańskiego (1996) dynamiczny rozwój i zmiany granic administracyjnych miasta Tychy były następstwem: budowy zakładów przemysłowych (głównie FSM) oraz reform podziału terytorialnego kraju, a ich podstawy zostały określone w planach zagospodarowania przestrzennego GOP z lat 70. Jednak słuszność licznych zmian granic administracyjnych, które doprowadziły do rozwoju m.in. Tychów, Dąbrowy Górniczej i Sosnowca, została poddana w wątpliwość. M. Szczepański (1991, 1996) poruszył także zagadnienie rozpadu „Wielkich Tychów” (por. rozdz. 3.3.).

W monografii Tychów (Szczepański 1996) stwierdzono też, że mimo obiektywności procesu ekspansji miast na obszary otaczające, przyjęta na wyrost skala przestrzenna miasta okazała się zbyt duża w stosunku do możliwości integracyjnych i nie uwzględniała obiekcji społeczności lokalnych, co spowodowało działania obronne zmierzające do przywrócenia samodzielności wcielonych do miasta miejscowości. Brak akceptacji społeczności lokalnych dla decyzji administracyjnych pojawia się również w pracach dotyczących: Łędzin (Serafin 1998), Radzionkowa (Krawczyk i in. 2002) i Kędzierzyna-Koźla (Woźniacki 1980, 1987). Problem dążeń secesyjnych jednostek wcielonych w granice innego miasta został natomiast poruszony w przypadku: Katowic (Bartoszek i in. 1997), Ząbkowic, będących częścią Dąbrowy Górniczej (Starościak, Ziemia 1998) oraz Sławięcic, będących częścią miasta Kędzierzyna-Koźle (Drobek, Heffner 1996, Truty 1999).

Zagadnienie struktury przestrzennej Tychów i problem planowania przestrzennego miasta zostały również omówione przez H. Adamczewską-Wejchert i K. Wejcherta (1995). W opinii tych autorów analiza graficzna zmian granic wskazuje na częste i nie w pełni przemyślane przyłączanie obszarów, co miało wpływ na zmianę charakteru struktury przestrzennej miasta. Wobec połączenia całkowicie niespójnych jednostek pod jedną nazwą Tychy, na potrzeby planowania przestrzennego przyjęte zostało pojęcie: *miasta właściwego* (miasto do 1975 r.), *zespołu miejskiego* z włączeniem dzielnic satelitarnych (Cielmice, Czułów, Jaroszewice) i *zespołu osiedleńczego* miasta Tychy, obejmującego ponadto Łędziny, Wiry, Imielin i Bieruń. Co ciekawe stwierdzono, że między poszczególnymi miejscowościami wchodzącymi w skład *zespołu osiedleńczego* nie istnieją związki przestrzenne. Co ciekawe nawet plan ogólny miasta z 1975 r. stwierdzał, że związki takie na ogół nie istnieją i nie muszą istnieć.

Najwięcej prac dotyczących zagadnienia miast-zlepieńców powstało na temat miasta Kędzierzyna-Koźle. Formowanie się zespołu osadniczego Koźla i Kędzierzyna zostało omówione przez J. Rajmana (1965), wg którego zespół ten obejmował także: Blachownię, Kłodnicę, Sławięcice, Ujazd, Zdzeszowice oraz położone między nimi i wyraźnie do nich ciężące wsie (Januszkowice, Krasowa, Łąki Kozielskie, Raszowa, Brzeźce i Stare Koźle). S. Czech (1985) przedstawił zmiany podziałów terytorialnych na ziemi kozielskiej i zmiany granic administracyjnych miejscowości, które doprowadziły do powstania miasta Kędzierzyna-Koźle. Z kolei E. Nycz (1993) omówił proces kształtowania się przestrzeni miasta. W jego opinii w rozwoju historycznym osad wchodzących obecnie w skład Kędzierzyna-Koźla można zauważyć pewne powiązania między Koźlem a Kłodnicą, a także między Sławięcicami, Blachownią Śl., Lenartowicami i Cisową. Między tymi dwoma mikrośrodkami gospodarczymi powstała natomiast osada kolejowa Kędzierzyn, do której miejscowości te zostały wcielone. Podkreślił on również bardziej polityczną niż gospodarczą kreację miasta.

W. Drobek i K. Heffner zajęli się natomiast procesami osadniczymi, które doprowadziły do powstania Kędzierzyna-Koźle (1994) oraz scenariuszami dalszego rozwoju miasta (1996). Stwierdzili oni, że powstanie miasta miało woluntarystyczny charakter, a także miało na celu wykreowanie ośrodka o potencjalnie dużych możliwościach rozwoju. Formuła miasta od początku jego istnienia budziła jednak wiele zastrzeżeń, głównie ze strony mieszkańców i części planistów. Ponadto zauważyli oni duże różnicowanie jednostek osadniczych wchodzących w skład miasta, które wyraża się (Drobek, Heffner 1994):

- w ich zdecydowanej nieproporcjonalności wielkościowej,
- zasadniczej odmienności ich dynamiki demograficznej,
- podziale struktury funkcjonalnej ośrodków,
- zasadniczej odmienności struktur morfologicznych.

Ponadto autorzy ci zaproponowali (Drobek, Heffner 1994, 1996) potencjalne (hipotetyczne) scenariusze przekształceń miasta, które można uogólnić także i na inne miasta-zlepieńce. Do wariantów tych zaliczono:

- powolny rozwój miasta jako wielofunkcyjnego, subregionalnego ośrodka obsługi, zgodnie z ustaleniami zawartymi w planie regionalnym, przy spełnieniu się tego wariantu zachodzić będzie dalsze funkcjonalno-przestrzenne scalanie miasta,

- dynamizacja rozwoju ludnościowo-gospodarczego miasta przez dalsze wzmocnienie funkcji przemysłowej (budowa rafinerii ropy naftowej), wariant ten mógłby spowodować przejściową dysharmonizację struktur wewnątrzmijskich i trwały wzrost zagrożeń ekologicznych,
- stagnacja bądź regres ośrodka, wywołane możliwymi trudnościami ekonomicznymi głównych zakładów przemysłowych, powodująca wzrost bezrobocia, pogłębienie procesów emigracji oraz spadek możliwości ekonomicznych samego miasta,
- dezintegracja miasta w wyniku oddolnych działań społeczności lokalnych miejscowości domagających się samodzielności (zwłaszcza peryferyjnie położonych Sławięc), wariant ten jest opozycyjny do pozostałych, jednak nawiązuje do współczesnych tendencji osadniczych.

Duże znaczenie poznawcze mają również prace dotyczące analizy funkcjonowania różnych sfer życia miejskiego miast-zlepieńców, czego przykładem mogą być liczne prace na temat miasta Kędzierzyn-Koźle (Nycz 1994), które dotyczyły: przestrzennych warunków rozwoju i struktury przestrzennej miasta (Kowal 1994), funkcjonowania miejskiego układu handlowo-usługowego oraz instytucji administracji państwowej (Czechowska 1994, Lipska 1994), funkcjonowania komunikacji na jego terenie (Koziarski 1994) oraz rangi miasta w regionie (Borzym 1994). Na szczególną uwagę zasługują zwłaszcza prace J. Woźniackiego (1980, 1985, 1987), oparte na badaniach ankietowych przeprowadzonych wśród mieszkańców miasta kilka lat od momentu formalnego połączenia miejscowości. W badaniach tych Woźniacki zasięgnął opinii mieszkańców na temat: funkcjonowania różnych sfer życia miejskiego, specyfiki i powstania miasta, skutków połączenia miejscowości, problemu wyznaczenia centrum miasta oraz więzi społecznych istniejących w mieście.

Analiza przeprowadzonych badań ankietowych wykazała wiele negatywnych zjawisk wynikających z połączenia miejscowości, np. złe funkcjonowanie komunikacji miejskiej, niedobór placówek usługowych, złe zaopatrzenie placówek handlowych, niemożność utrzymania porządku publicznego, niedobór instytucji kulturalnych i rekreacyjno-sportowych oraz częste zmiany i niewłaściwa lokalizacja urzędów. Mieszkańcy zwrócili również uwagę na wygląd i estetykę miasta oraz dostrzegli problem zaniedbywania peryferyjnych dzielnic miasta. Woźniacki stwierdził ponadto, że spontaniczne procesy integracyjne zostały zahamowane przez konsekwencje administracyjnej decyzji scalenia kilku miejscowości w jeden organizm. Doprowadziło to do załamania istniejących w poszczególnych osiedlach stratyfikacji przez: zmianę lokalizacji niektórych instytucji, reorganizację struktury instytucji zmieniającą zasięg ich działania i ważność społeczną, a także wprowadzenie nowych elementów stratyfikacji miasta. „Dziury” w przestrzeni hamują odzwierciedlenie miasta jako jednolitej całości, a brak ciągłości przestrzennej utrudnia identyfikację mieszkańców z miastem.

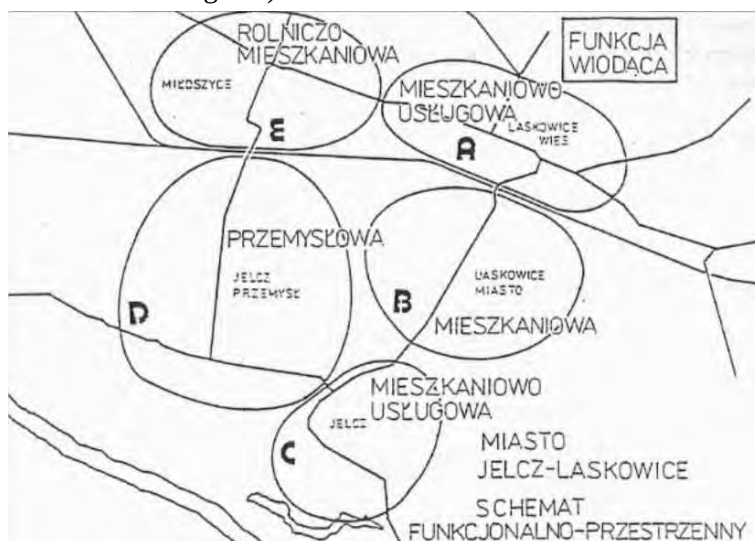
Z innych badań dotyczących miasta Kędzierzyn-Koźle na uwagę zasługują badania T. Sołdry-Gwiżdż (1996) na temat miejsca miasta w świadomości mieszkańców, które mogą stanowić wzór dla podobnych prac podejmowanych w innych miastach-zlepieńcach i które dotyczyły:

- związku mieszkańców z miastem i czynników kształtujących ten związek,
- identyfikacji centrum miasta i jego przyszłej lokalizacji,
- atrakcyjności miasta jako całości i poszczególnych jego części,
- oceny funkcjonowania infrastruktury,
- oceny połączenia sąsiadujących miejscowości w jedną całość.

Badania E. Nycza (1992) oraz I. Truty (1999) dotyczyły analizy socjologicznej jednego z osiedli miasta. E. Nycz na przykładzie Osiedla Piastów (osiedle wchodzące w skład Kędzierzyna), poruszył zagadnienie integracji społecznej w typowym osiedlu mieszkaniowym. W oparciu o badania ankietowe stwierdził on, że mieszkańcy identyfikują się bardziej z konkretnym osiedlem niż z miastem i że na terenie miasta przeważają zjawiska dezintegracyjne nad integracyjnymi. I. Truty w swych badaniach zajęła się z kolei Sławięciami, które stanowią osiedle miasta wyróżniające się dużą aktywnością społeczności lokalnej. W przeciwieństwie do Nycza, autorka ta stwierdza, że Kędzierzyn-Koźle jest jednak miastem zintegrowanym lub przynajmniej integrującym się oraz że nic nie wskazuje na to, żeby miasto miało się rozpaść.

Problem funkcjonowania miasta powstałego w wyniku połączenia dwóch miejscowości poruszył także E. Bagiński (1993) na przykładzie miasta Jelcz-Laskowice. W kilka lat od momentu powstania miasta (1987) przeprowadził on badania ankietowe wśród mieszkańców, których celem było: uchwycenie opinii i postaw mieszkańców na temat zmiany statusu obu miejscowości i kompromisu, jakim było ich połączenie w jeden organizm miejski. W swych badaniach Bagiński poruszył również zagadnienie rozwoju i podziału struktury przestrzennej miasta (ryc. 8), stwierdzając, że miasto jest rozczłonkowane przestrzennie i że może się ono uformować dopiero w przyszłości w miarę powiązania jego głównych części we względnie zwartą całość. Badania ankietowe wykazały ponadto, że mieszkańcy miasta jedynie w niewielkim stopniu byli zadowoleni z połączenia miejscowości i nadania im praw miejskich. Nawiązując do badań Bagińskiego, W. Jabłoński (2004) stwierdził, że większość mieszkańców nie neguje celowości powstania miasta oraz połączenia dwóch wsi. Ponadto E. Bagiński przedstawił podział miasta na dzielnice funkcjonalne, wśród których wyróżnił:

- Jelcz-Przemysł (przemysłowo-mieszkaniowa),
- Jelcz-Osiedle (mieszkaniowo-usługowa),
- Laskowice-Osiedle (mieszkaniowo-usługowa),
- Laskowice-Wieś (mieszkaniowo-usługowa).

Ryc. 8. Schemat funkcjonalno-przestrzenny miasta Jelcz-Laskowice (Bagiński 1993).

Fig. 8. Functional and spatial structure of Jelcz-Laskowice (Bagiński 1993).

Z badań dotyczących innych miast-zlepieńców należy również wymienić prace:

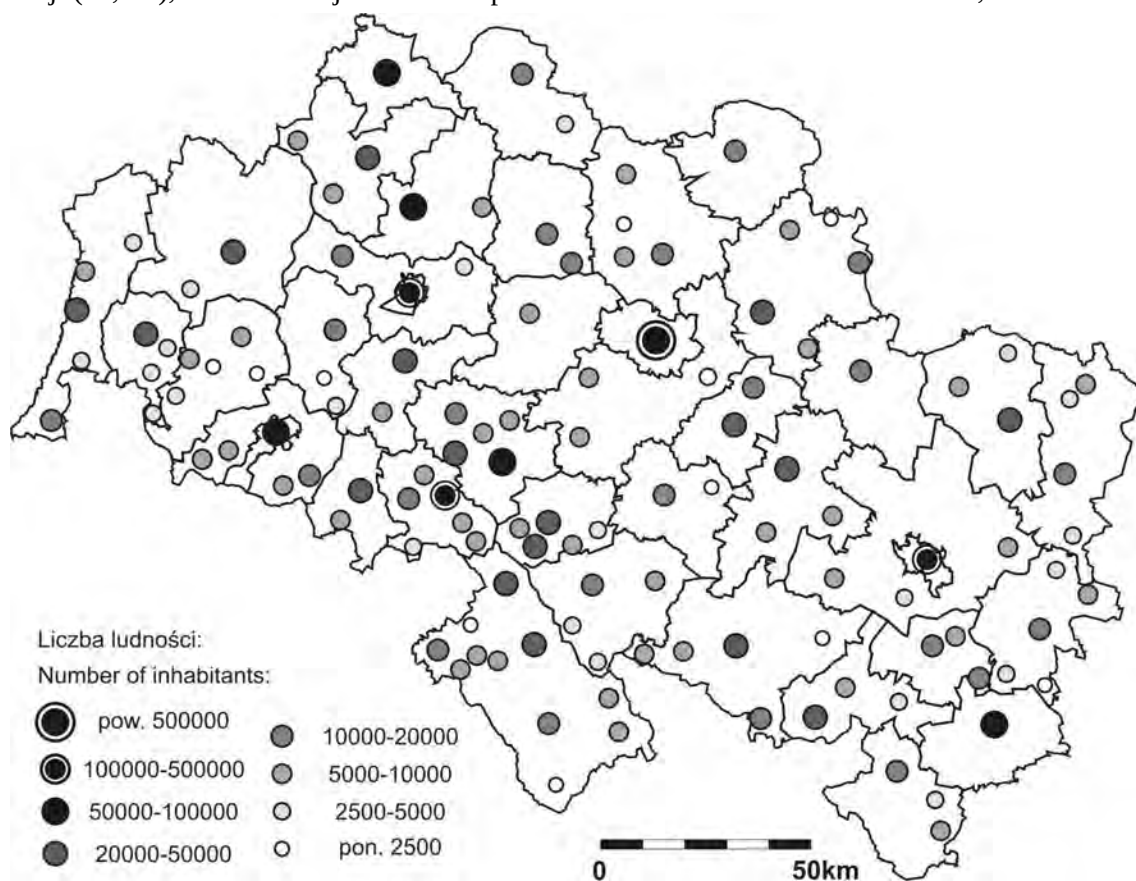
- A. Bartoszka, L. Gruszczyńskiego i M. Szczepańskiego (1997), dotyczącą miasta Katowice w świadomości społecznej swoich mieszkańców, w której stwierdzają oni, że miasto tworzą zróżnicowane, choć wzajemnie powiązane, obszary stanowiące historycznie lub funkcjonalnie samodzielne elementy przestrzeni osadniczej,
- A. Matczaka (1999) na temat struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta Łask, do którego przyłączono osiedle Kolumna, które mimo upływu czasu zachowało swoją odrębność,
- R. Krzysztofika (2005), który poruszył problem integracji przestrzennej miejscowości Niwki i Modrzejów, będących obecnie osiedlami miasta Sosnowiec, a które już w okresie powojennym miały zostać połączone w jeden organizm miejski,
- R. Masztalskiego (2005), który analizował strukturę przestrzenną wybranych małych miast województwa dolnośląskiego (jak np. Piechowice, Jelcz-Laskowice, Jedlina Zdrój, Pieszyce) i stwierdził niespójność ich układów przestrzennych oraz brak wyraźnie wykształconych miejsc centralnych,
- I. Kantor-Pietragi i A. Szajnowskiej-Wysockiej (2007), które dotyczyły rozwoju ludnościowego Sosnowca, spowodowanych głównie zmianami granic administracyjnych miasta,
- R. Krzysztofika (2007) dotyczącą procesu umiastowiania miasta Sosnowiec, w którego skład wchodzi kilka miast (Modrzejów, Niwki, Kazimierz Górniczy, Klimontów, Porąbka, Zagórze) i dawnych osiedli miejskich (Maczki, Ostrowy Górnicze), a które różnią się genezą i pełnionymi funkcjami. Według Krzysztofika proces integracji niezależnych miejscowości doprowadził do powstania różnych mikroform osadniczych, jak np. aglomeracja, konurbacja i miasta-bliźniacze, a także do przekształcenia struktury przestrzennej Sosnowca w wielosektorowy układ przestrzenno-funkcjonalny.

4. Miasta na Śląsku Dolnym i Opolskim

4.1. Charakterystyka sieci miejskiej regionu

Region Śląska Dolnego i Opolskiego, utożsamiany z województwami dolnośląskim i opolskim (rozdz. 1.2.), zajmuje powierzchnię 29359 km² (9,4% powierzchni kraju) i jest zamieszkały przez 3924258 osób (10,3% ludności kraju). Gęstość zaludnienia w omawianym regionie wynosi 133,7 osoby na km² i jest nieco wyższa od średniej krajowej, która wynosi 121,9 osoby na km². Województwo dolnośląskie zajmuje 19947 km² powierzchni i jest zamieszkane przez 2882317 osób, a województwo opolskie zajmuje z kolei 9412 km² powierzchni i jest zamieszkane przez 1041941 osób. Gęstość zaludnienia w województwie dolnośląskim wynosi 144,5 osoby na km², a w województwie opolskim 110,7 osoby na km² (*Powierzchnia...* 2007).

Na Śląsku Dolnym i Opolskim położonych jest w sumie 126 spośród 891 polskich miast (14,1%, wg stanu na marzec 2007 r.), z czego w województwie dolnośląskim znajduje się 91 miast, zaś w województwie opolskim 35 miast. W miastach regionu zamieszkuje w sumie 2590468 osób (11,1% ludności miejskiej kraju). W miastach województwa dolnośląskiego mieszka 2042653 osób, natomiast opolskiego 547815 osób. Udział ludności miejskiej na obszarze Śląska Dolnego i Opolskiego wynosi 66,0% i jest nieco wyższy od średniej krajowej, która wynosi 61,3%. Województwo dolnośląskie cechuje się wysokim wskaźnikiem urbanizacji (70,9%), z kolei w województwie opolskim w miastach mieszka zaledwie 52,6% mieszkańców.

Ryc. 9. Rozmieszczenie i liczba ludności miast Śląska Dolnego i Opolskiego.

Fig. 9. Distribution and population of towns in Lower and Middle Silesia.

W strukturze wielkościowej miast Śląska Dolnego i Opolskiego dominują miasta małe, liczące poniżej 20000 mieszkańców (ryc. 9), które stanowią 79,3% miast regionu (w sumie 100 miast), z czego 33,0% to miasta najmniejsze (liczące do 5000 mieszkańców), a 67,0% miasta liczące od 5000 do 20000 mieszkańców. W regionie są również 22 miasta (17,5%) średniej wielkości (liczące od 20000 do 100000 mieszkańców) oraz 4 miasta (3,2%) duże, liczące powyżej 100000 mieszkańców. Województwa dolnośląskie i opolskie mają zbliżoną strukturę wielkościową miast. Województwo dolnośląskie wyróżnia się nieznacznie większym udziałem miast średniej wielkości, z kolei województwo opolskie większym udziałem miast najmniejszych. Struktura wielkościowa miast Śląska Dolnego i Opolskiego, w porównaniu do struktury wielkościowej miast

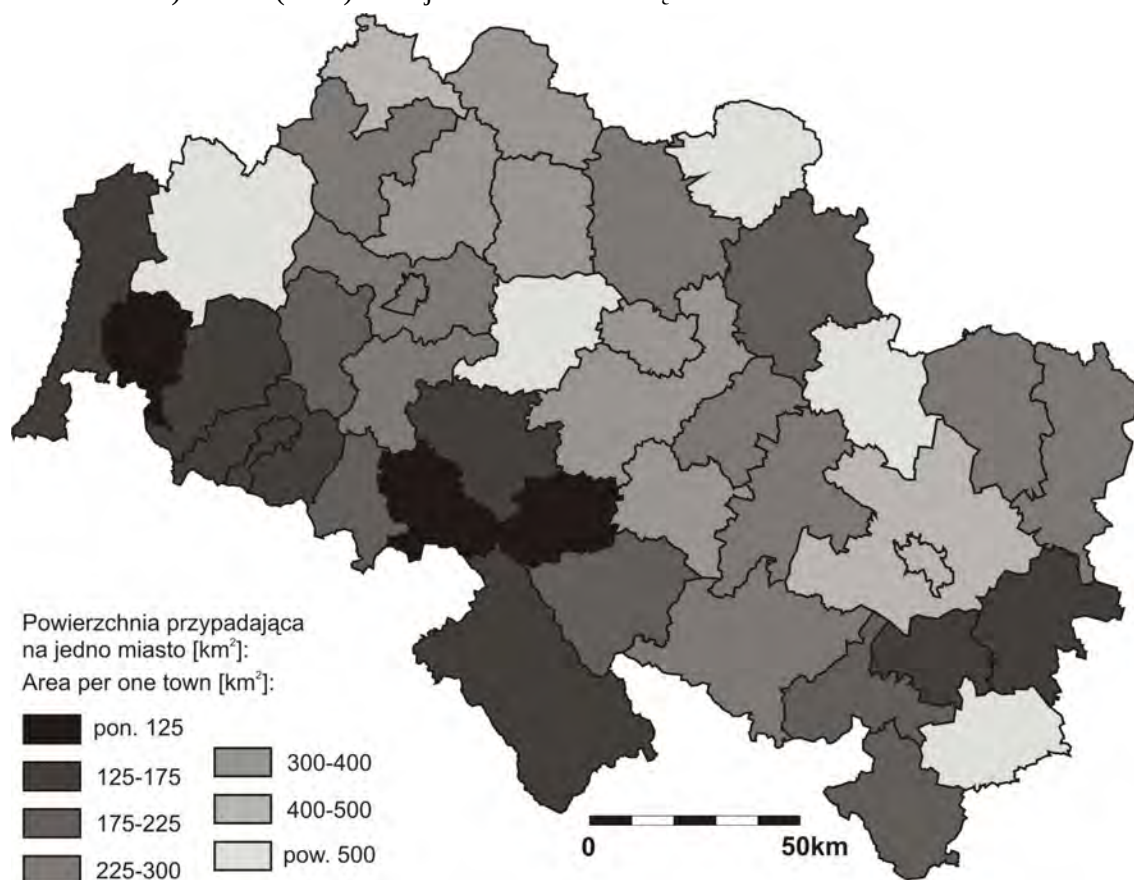
w Polsce, wyróżnia się nieznacznie mniejszym udziałem miast najmniejszych i średnich, a także większym udziałem miast małych (tab. 8).

Tab. 8. Struktura wielkościowa miast na Śląsku Dolnym i Opolskim oraz w Polsce.

Tab. 8. Population structure of towns in Lower and Middle Silesia and in Poland.

	Udział miast o liczbie mieszkańców:			
	pon. 5000	5000-20000	2000-100000	pow. 100000
Śląsk Dolny i Opolski	26,2	56,1	17,5	3,2
Polska	34,0	41,4	20,2	4,4

Największe pod względem liczby mieszkańców miasta na Śląsku Dolnym i Opolskim to: Wrocław (634630 mieszkańców), Wałbrzych (124988), Legnica (105186) oraz Jelenia Góra (86503), Lubin (76306), Głogów (68737) i Świdnica (60317) w województwie dolnośląskim, a także Opole (127602 mieszkańców) i Kędzierzyn-Koźle (65414) w województwie opolskim (*Powierzchnia...* 2007). Z kolei najmniejsze miasta w regionie to: Ujazd (1643 mieszkańców) i Korfantów (1847) w województwie opolskim oraz Lubomierz (1816 mieszkańców) i Wleń (1890) w województwie dolnośląskim.

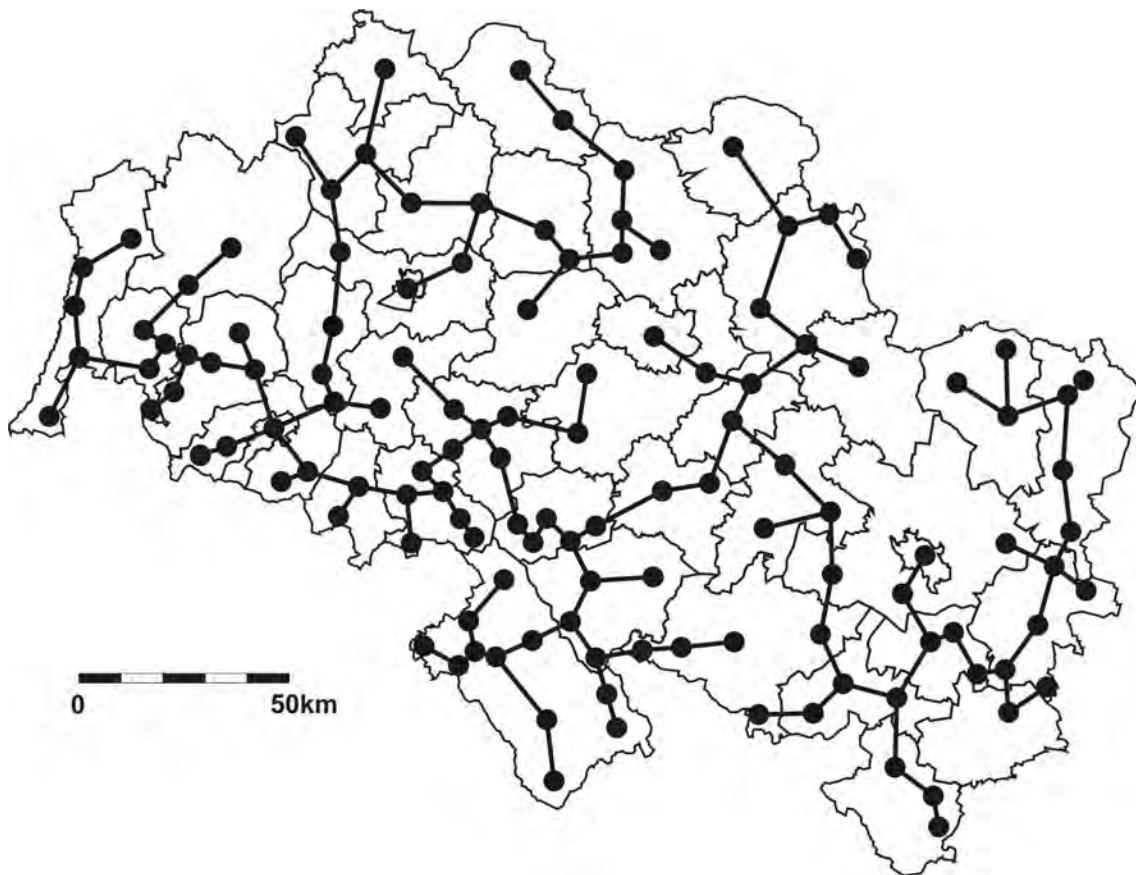

Ryc. 10. Gęstość sieci miejskiej na Śląsku Dolnym i Opolskim²⁰.

Fig. 10. Urban network density in Lower and Middle Silesia.

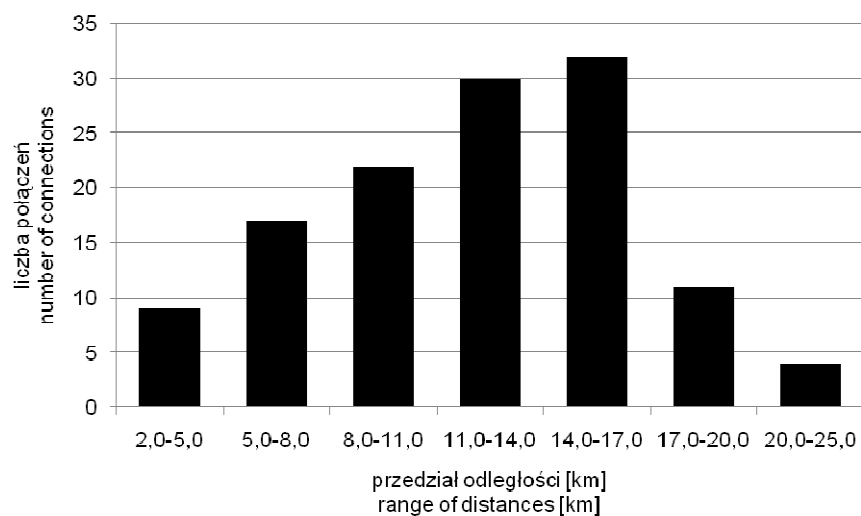
Region Śląska Dolnego i Opolskiego charakteryzuje się dużą gęstością sieci miejskiej. W regionie na miasto przypada średnio 233,0 km² powierzchni (219,2 km² w województwie dolnośląskim i 268,9 km² w województwie opolskim), podczas gdy średnia krajowa wynosi 350,9 km² powierzchni na jedno miasto. Wynika to głównie z uwarunkowań historycznych, przede wszystkim długich tradycji miejskich na Śląsku. Rozmieszczenie miast na Śląsku Dolnym i Opolskim jest jednak dość nierównomierne (ryc. 10). Największą gęstością sieci miejskiej (poniżej 200,0 km² powierzchni na miasto) cechuje się obszar Sudetów (powiaty: zgorzelecki, lubański, lwówecki, jeleniogórski, złotoryjski, kamiennogórski, wałbrzyski, dzierżoniowski, świdnicki, kłodzki i ząbkowicki) oraz południowo-wschodnia część Opolszczyzny (powiaty: prudnicki, krapkowicki i strzelecki), natomiast w niektórych powiatach (bolesławiecki, milicki, średzki, kędzierzyńsko-kozielski i namysłowski) na jedno miasto przypada ponad 600 km² powierzchni.

²⁰ Miasta na prawach powiatu zostały wliczone w obręb powiatów ziemskich otaczających te miasta.

Ryc. 11. Dendryt dla miast Śląska Dolnego i Opolskiego.
Fig. 11. Dendrite for towns in Lower and Middle Silesia.

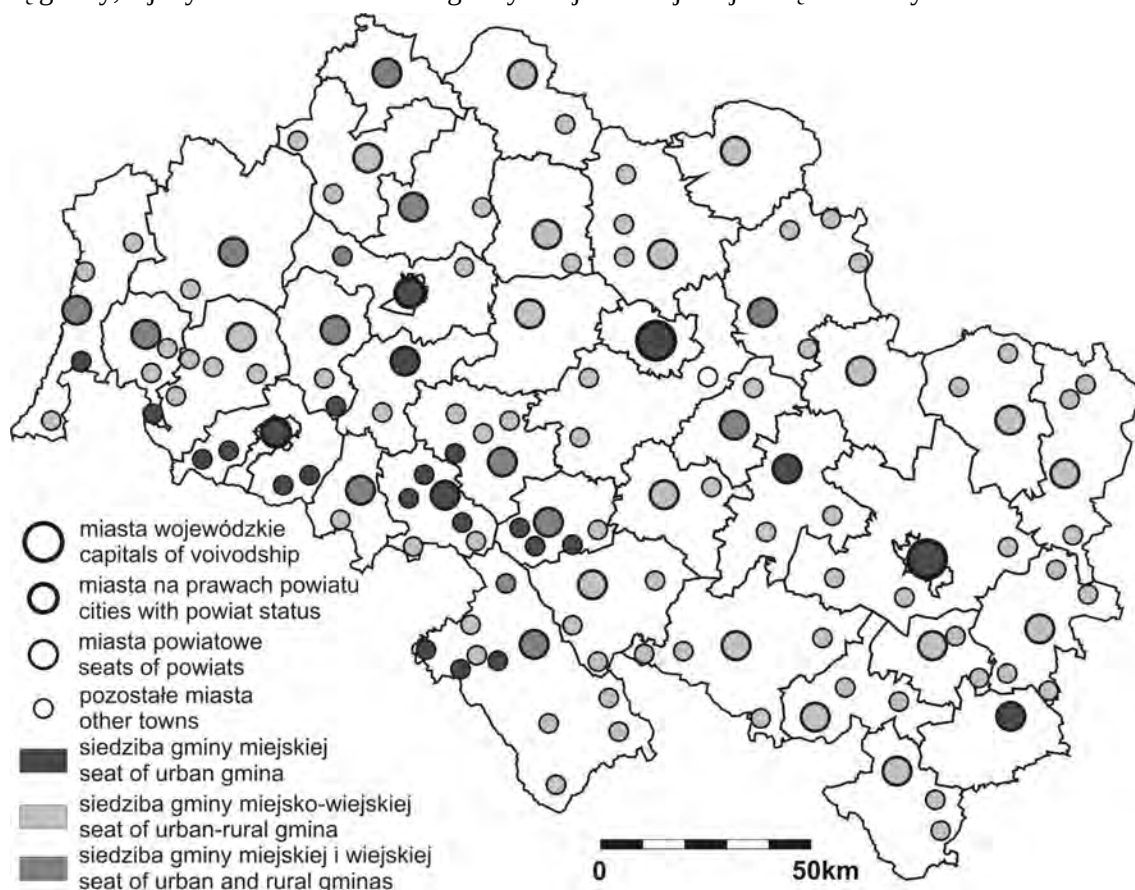
Średnia najkrótsza odległość między miastami Śląska Dolnego i Opolskiego określona na podstawie dendrytu wrocławskiego (ryc. 11) wynosi 11,8 km. Największe skupiska miast w regionie znajdują się wokół Wałbrzycha (7 miast), Gryfowa Śląskiego i Lubania (7 miast), Szczytnej i Kłodzka (6 miast), Jeleniej Góry (5 miast) i Dzierżoniowa (5 miast). Histogram najkrótszych odległości między miastami na Śląsku Dolnym i Opolskim (ryc. 12) wskazuje, że miasta są rozmieszczone w sposób przypadkowy w skali regionu i dość równomiernie w odniesieniu do poszczególnych jego części, co 8-12 km w regionie sudeckim i co 12-16 km na obszarze niżowym Śląska (por. Golachowski i in. 1974).

Ryc. 12. Histogram odległości między miastami Śląska Dolnego i Opolskiego²¹.
Fig. 12. Histogram of distances between towns in Lower and Middle Silesia.

²¹ Histogram opracowano w oparciu o dendryt wrocławski (ryc. 11).

Miasta na Śląsku Dolnym i Opolskim pełnią zróżnicowane funkcje administracyjne (ryc. 13). Oprócz miast wojewódzkich (Wrocław, Opole), miastami na prawach powiatu są też miasta, które były siedzibami władz wojewódzkich w latach 1975-98 (Jelenia Góra, Legnica). Wyjątek stanowi Wałbrzych, który w 2003 r. sam zrezygnował z bycia miastem na prawach powiatu, stając się miastem powiatowym (*Powierzchnia...* 2003). Miasta na prawach powiatu pełnią również funkcje miast powiatowych. Oprócz nich status miasta powiatowego posiadają obecnie 32 miasta regionu (22 w województwie dolnośląskim oraz 10 w opolskim). Wszystkie miasta regionu (za wyjątkiem Siechnic) są ponadto siedzibami gmin: 39 miast jest siedzibą gminy miejskiej (36 w województwie dolnośląskim oraz 3 w opolskim), z czego 14 jest zarazem siedzibą gminy wiejskiej, natomiast 86 miast jest siedzibą gminy miejsko-wiejskiej (55 w województwie dolnośląskim i 32 w opolskim). Siechnice są jednym z dwóch miast w Polsce (obok Nowych Skalmierzyc), które nie jest siedzibą gminy, a jedynie wchodzi w skład gminy miejsko-wiejskiej Święta Katarzyna.

Ryc. 13. Funkcje administracyjne miast na Śląsku Dolnym i Opolskim.

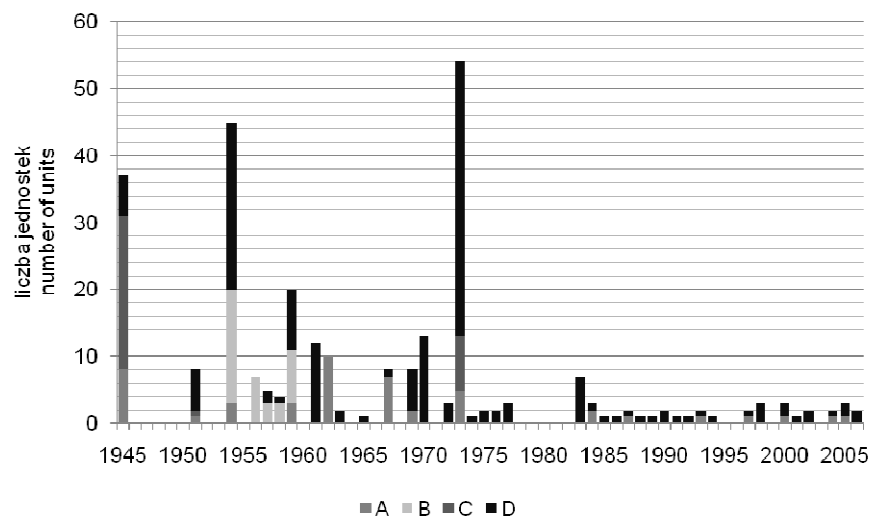
Fig. 13. Administrative functions of towns in Lower and Middle Silesia.

4.2. Zmiany administracyjne miast po 1945 r.

Zagadnienie zmian administracyjnych miast dotyczy dwóch rodzajów zmian (Jelonek, Zborowski 1992): zmian statusu formalnoprawnego jednostek osadniczych oraz zmian granic administracyjnych miast. W pierwszym przypadku zmiana statusu jednostki osadniczej (nadanie lub utrata statusu miasta) prowadzi do zmiany wielkości i składu jednostkowego zbioru miast. W drugim zmiana granic administracyjnych miasta (wcielenie w granice miasta miejscowości lub jej części, wyłączenie części terytorium miasta) prowadzi do zmiany wielkości (powierzchni i liczby ludności) miasta. Inkorporacja miasta w granice innego miasta lub połączenie kilku miast w jeden organizm miejski prowadzą zarówno do zmiany wielkości miasta, jak też do zmiany wielkości i składu jednostkowego zbioru miast.

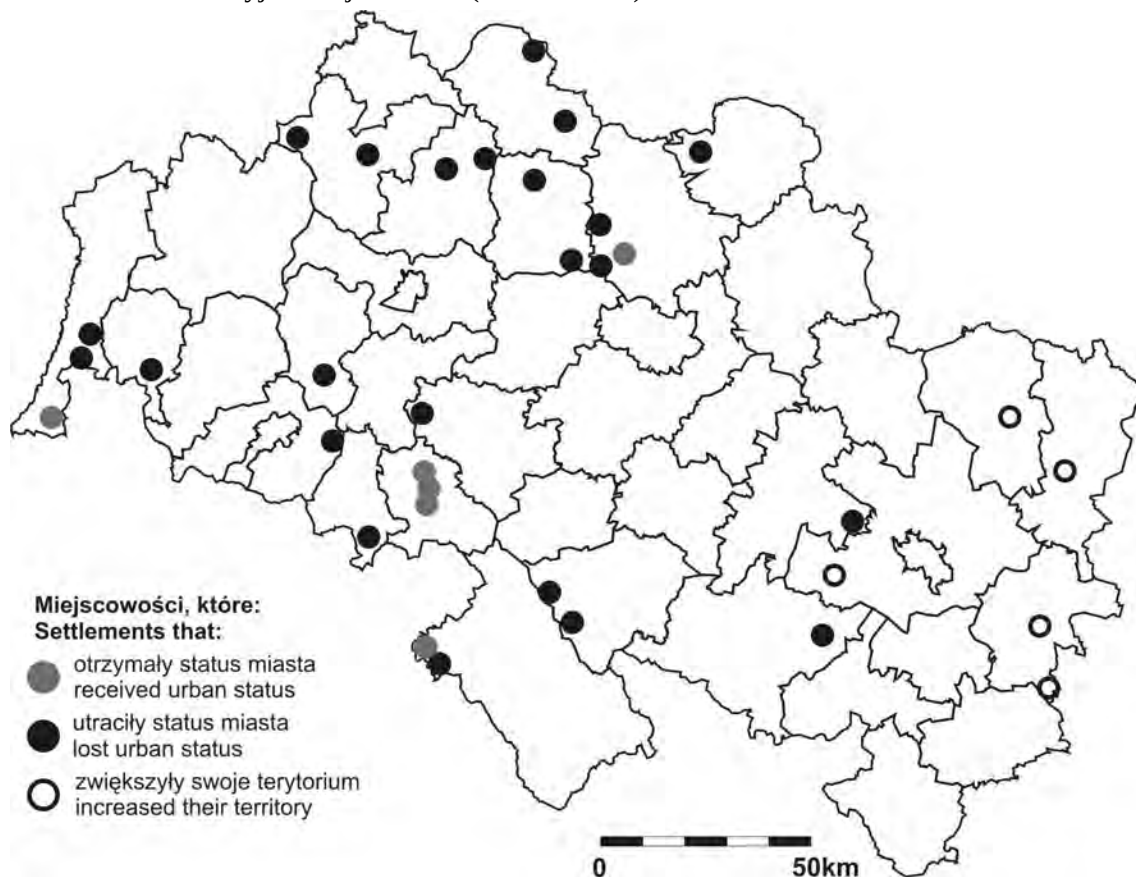
Zmiana przynależności politycznej Śląska w 1945 r., a także nastanie nowego ustroju politycznego i sposobu gospodarowania doprowadziły do powstania nowych czynników rozwoju miast. Dzięki korzystnej (w porównaniu do pozostałych regionów kraju) sytuacji gospodarczej Śląska oraz w wyniku wzmożonej industrializacji i urbanizacji obszarów silnie uprzemysłowionych, w stosunkowo krótkim okresie czasu doszło na jego terenie do istotnych przekształceń jednostek osadniczych. Konsekwencją tych procesów był wzrost liczby miast i zmiany granic administracyjnych miast. Niezwykle istotne znaczenie ma też dynamika

procesu zmian administracyjnych miast, zwłaszcza w pierwszym trzydziestoleciu okresu powojennego (ryc. 14), co miało miejsce po długim okresie stabilizacji osadniczej na terenie Śląska (Dropek 1999).

Ryc. 14. Intensywność zmian administracyjnych miast Śląska Dolnego i Opolskiego w okresie powojennym. [A] nadanie statusu miasta [B] nadanie statusu osiedla [C] utrata statusu miasta [D] zmiana granic administracyjnych
Fig. 14. The intensity of administrative changes of towns in Lower and Middle Silesia in post war period. [A] granting of urban status [B] granting of settlement status [C] loss of urban status [D] changes of city borders

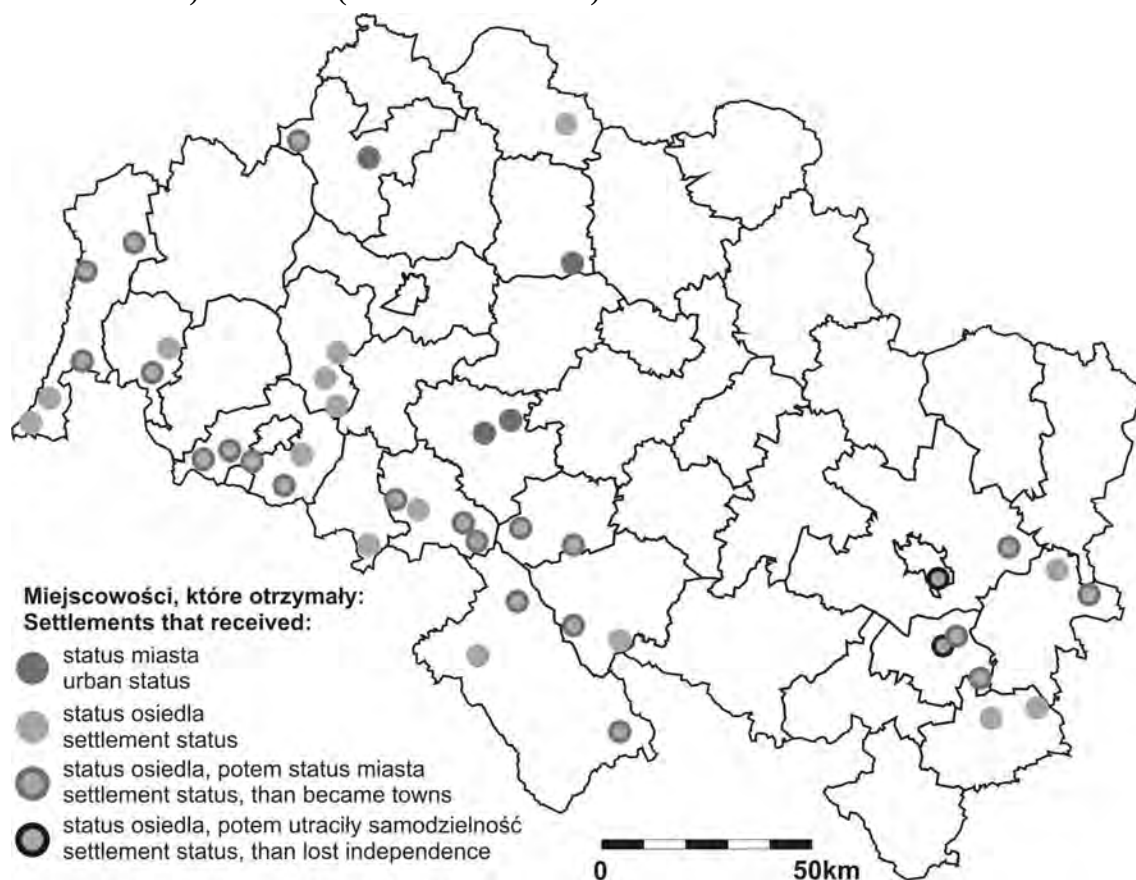
Zmiana przynależności politycznej Śląska w 1945 r. spowodowała konieczność dostosowania struktury osadniczej regionu do nowych warunków polityczno-gospodarczych, czego wyrazem było wprowadzenie systemu gmin zbiorowych (Ciok 1994). Ustalenie statusu formalnoprawnego miejscowości na tzw. Ziemiach Odzyskanych wymagało określenia wymogów, jakie powinna spełniać jednostka osadnicza by być miastem. Do wymogów tych zaliczono: położenie i możliwość rozbudowy, warunki przemysłowe, gęstość zaludnienia oraz położenie komunikacyjne miejscowości (Dropek 1999).

Ryc. 15. Zmiany administracyjne miast na Śląsku Dolnym i Opolskim w 1945 r.
Fig. 15. Administrative changes of towns in Lower and Middle Silesia in 1945.

Wskutek powyższego postępowania prawa miejskie w 1945 r. utraciło 58 miejscowości położonych na tzw. Ziemiach Odzyskanych (*Zmiany...* 1985), w tym 23 położone na obszarze Śląska Dolnego i Opolskiego (ryc. 15). Za główne przyczyny degradacji miast należy uznać: rolniczy charakter miejscowości, znaczne zniszczenia wojenne, wyludnienie, przygraniczne położenie oraz brak dalszych perspektyw rozwojowych (Dangel 1968, Ciok 1994, Drobek 1999). Równocześnie do rangi miast w 1945 r. podniesiono 8 jednostek osadniczych na Dolnym Śląsku o wyraźnie określonych funkcjach (przemysłowych lub uzdrowiskowych) oraz znacznej liczbie ludności (*Zmiany...* 1985, Ciok 1994). Wprowadzenie gmin zbiorowych i konieczność dostosowania podziału terytorialnego przyczyniły się z kolei do wcielania w granice wielu miast sąsiednich miejscowości wiejskich, co miało miejsce w przypadku pięciu miast Śląska Opolskiego (*Zmiany...* 1985).

Następne zmiany administracyjne miast na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego miały miejsce w 1951 r., kiedy prawa miejskie otrzymał Kędzierzyn, a do rangi wsi zdegradowane zostało miasto Prusice. Ponadto w 1951 r. 6 miast regionu (Boguszów, Góra, Namysłów, Szczawno Zdrój, Wałbrzych i Wrocław) zmieniło granice administracyjne, z czego jedynie Szczawno Zdrój nieznacznie zmniejszyło, natomiast pozostałe miasta znacząco powiększyły swój obszar i liczbę mieszkańców (*Zmiany...* 1985), a zwłaszcza Wałbrzych (wzrost o 34538 osób) i Wrocław (wzrost o 16075 osób).

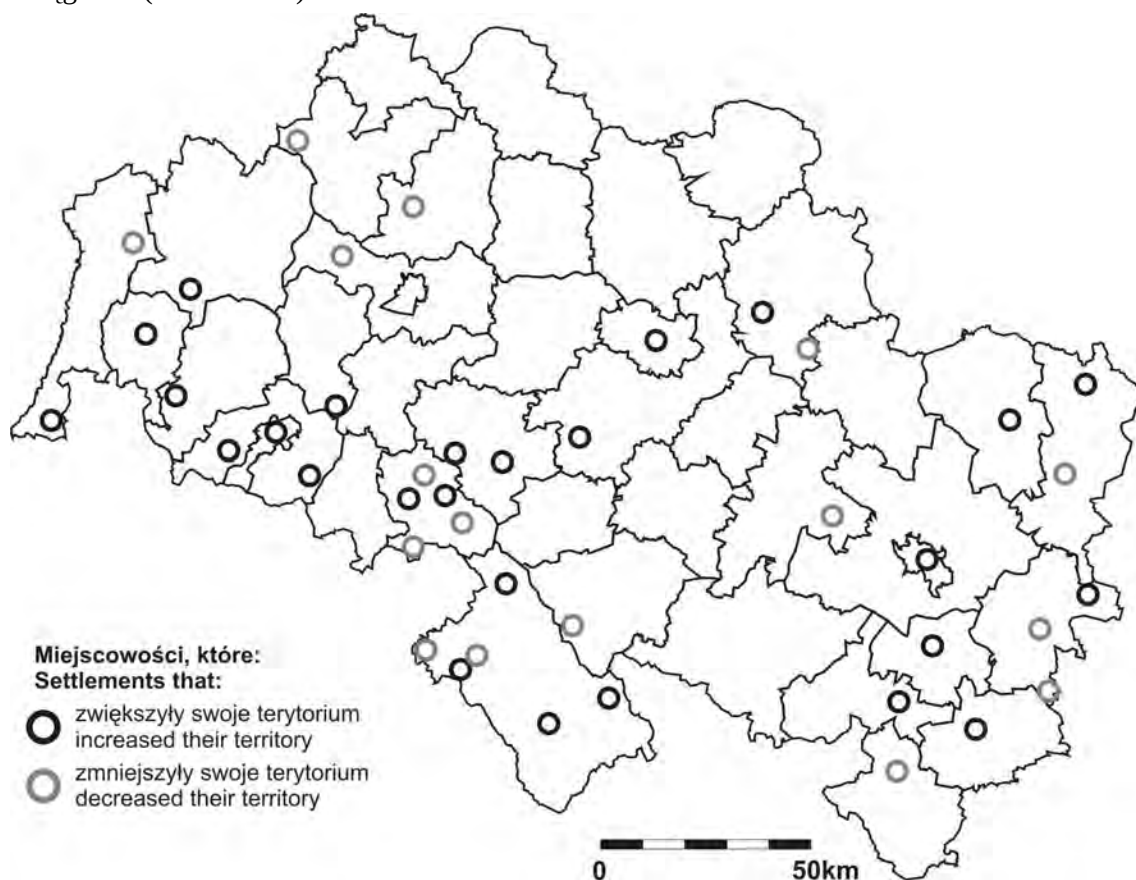
Ryc. 16. Zmiany statusu miejscowości na Śląsku Dolnym i Opolskim w latach 1954-72.

Fig. 16. Changes of settlement's status in Lower and Middle Silesia in 1954-72 period.

Do kolejnych zmian administracyjnych miast na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego przyczyniły się reformy podziału terytorialnego kraju w 1954 r., w wyniku których doszło do zastąpienia gmin zbiorowych gromadami oraz do utworzenia kategorii osiedla (Dangel 1968, Starościak 1977), pośredniej jednostki osadniczej między miastem a wsią. Osiedla ze względu na swoją specyfikę były jednak zwykle uznawane za miejscowości o miejskim charakterze, mimo iż nie posiadały formalnie praw miejskich (Szmytkie 2003). Na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego w latach 1954-59 powstało w sumie 38 osiedli (ryc. 16), z których 21 w latach 1959-69 otrzymało prawa miejskie, a dwa (Groszowice i Otmęt) utraciły samodzielność osadniczą stając się częścią innego miasta. Ponadto prawa miejskie w tym okresie otrzymały: Brzeg Dolny, Jaworzyna Śląska i Żarów w 1954 r. oraz Polkowice w 1967 r.

Zmiana podziału terytorialnego kraju na szczeblu zasadniczym przyczyniła się również do zmian granic administracyjnych miast w 1954 r. i w latach kolejnych (*Zmiany...* 1985). W latach 1954-72 swoje granice zmieniły 53 miasta położone na Śląsku Dolnym i Opolskim (ryc. 17), z czego najwięcej zmian miało miejsce w latach: 1954 (25 miast), 1970 (13 miast), 1961 (12 miast), 1959 (9 miast) oraz 1969 (6 miast). Największy

przyrost liczby mieszkańców wskutek zmian granic administracyjnych w latach 1954-72 odnotowały miasta: Opole (o 12613 osób), Krapkowice (o 4524 osoby), Nowa Ruda (o 4330 osób), Świebodzice (o 3304 osoby), Wałbrzych (o 3023 osoby), Oleśnica (o 2222 osoby) oraz Jelenia Góra (o 2131 osób). Największy spadek liczby ludności wskutek zmian granic administracyjnych miał miejsce w Szczawnie Zdrój (o 2862 osoby) oraz w Węglińcu (o 1809 osób).

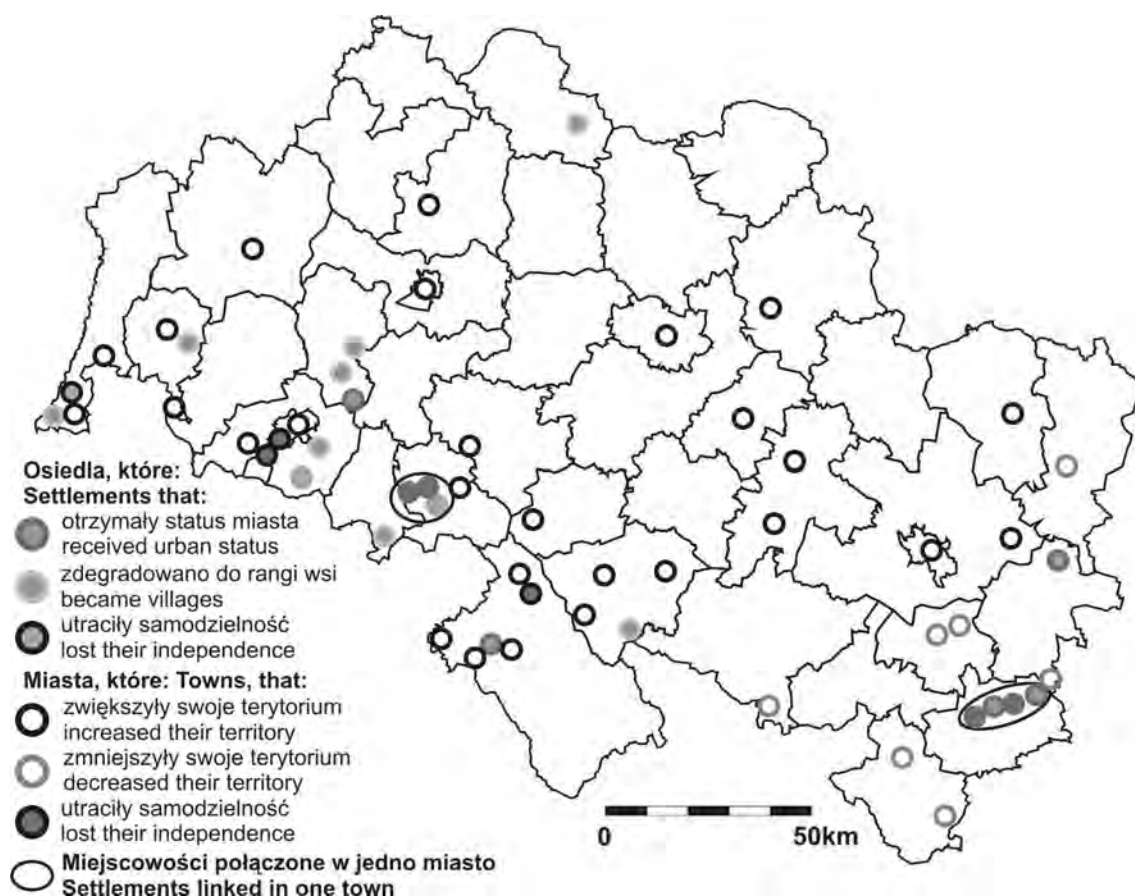
Ryc. 17. Zmiany terytorialne miast na Śląsku Dolnym i Opolskim w latach 1954-72.

Fig. 17. Territorial changes of towns in Lower and Middle Silesia in 1954-72 period.

Reforma podziału terytorialnego kraju w 1973 r. doprowadziła do zastąpienia gromad gminami oraz do likwidacji kategorii osiedla (Starościak 1977, Drobek 1999, Szmytkie 2003), za czym przemawiało głównie podobieństwo strukturalne miasteczek i osiedli miejskich. Spowodowało to konieczność określenia statusu dla 53 osiedli funkcjonujących na terenie kraju, w tym 13 położonych na Śląsku Dolnym i Opolskim. Pięć z nich uzyskało prawa miejskie (Kłodnica, Kolonowskie, Sławięcice, Szczytna i Wojcieszów), osiem zostało zdegradowanych do rangi wsi (Chełmsko Śl., Kamieniec Ząbkowicki, Mysłakowice, Olszyna, Sieniawka, Świerzawa, Wąsosz i Wilków), a dwa utraciły samodzielność osadniczą (Kuźnice Świdnickie i Turoszów) i zostały wcielone w granice sąsiednich miast (Szmytkie 2003).

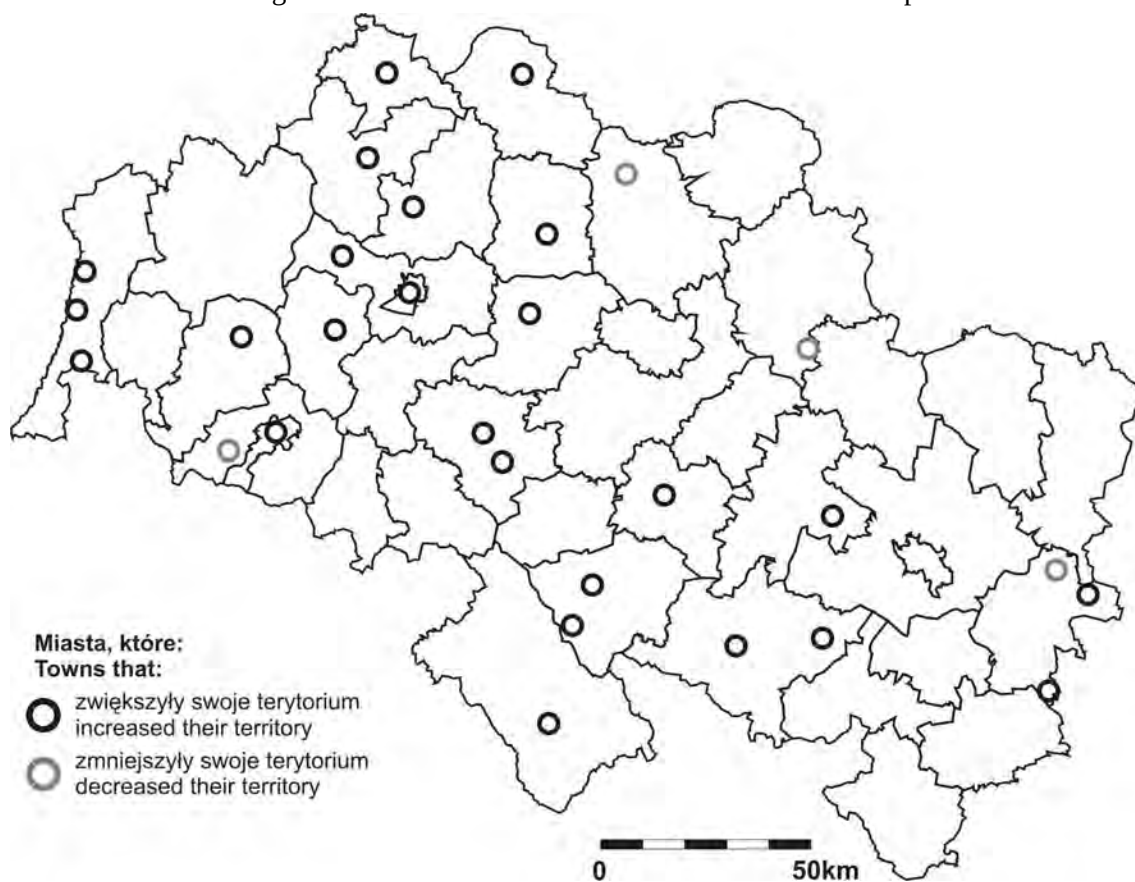
W wyniku reform systemu administracyjnego (w latach 1973-75) miała miejsce zmiana zasadniczego podziału terytorialnego kraju (Starościak 1977). Utworzenie gmin zbiorowych i korekty podziału na szczeblu gminnym przyczyniły się do zmian granic administracyjnych miast. Na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego utworzone zostały dwa zupełnie nowe miasta: Boguszów-Gorce w 1973 r., który powstał z połączenia miast Boguszów i Gorce oraz osiedla Kuźnice Świdnickie, a także Kędzierzyn-Koźle w 1975 r., który powstał z połączenia miast: Kędzierzyn, Koźle, Kłodnica oraz miasta i gminy Sławięcice. Ponadto 3 miasta (Cieplice Śląskie, Sobieszów i Słupiec) utraciły samodzielność osadniczą stając się częścią innego miasta (Zmiany... 1985), tzn. Jeleniej Góry (Cieplice Śląskie i Sobieszów) oraz Nowej Rudy (Słupiec).

W latach 1973-77 w sumie 42 miasta położone na Śląsku Dolnym i Opolskim zmieniły swoje granice administracyjne (ryc. 18). Największy przyrost liczby ludności w wyniku zmian granic administracyjnych w tym okresie odnotowały: Kędzierzyn (o 27971 osób), Jelenia Góra (o 21811 osób), Boguszów (o 8690 osób), Opole (o 8688 osób), Wrocław (o 7863 osoby), Nowa Ruda (o 7772 osoby), Bogatynia (o 4119 osób). Największy spadek liczby ludności wywołany zmianami granic administracyjnych (Zmiany... 1985) miał natomiast miejsce w Oleśnie (o 1004 osoby) i Ujeździe (o 932 osoby).

Ryc. 18. Zmiany administracyjne miast na Śląsku Dolnym i Opolskim w latach 1973-77.

Fig. 18. Administrative changes of towns in Lower and Middle Silesia in 1973-77 period.

Ryc. 19. Zmiany terytorialne miast na Śląsku Dolnym i Opolskim w latach 1977-2006.

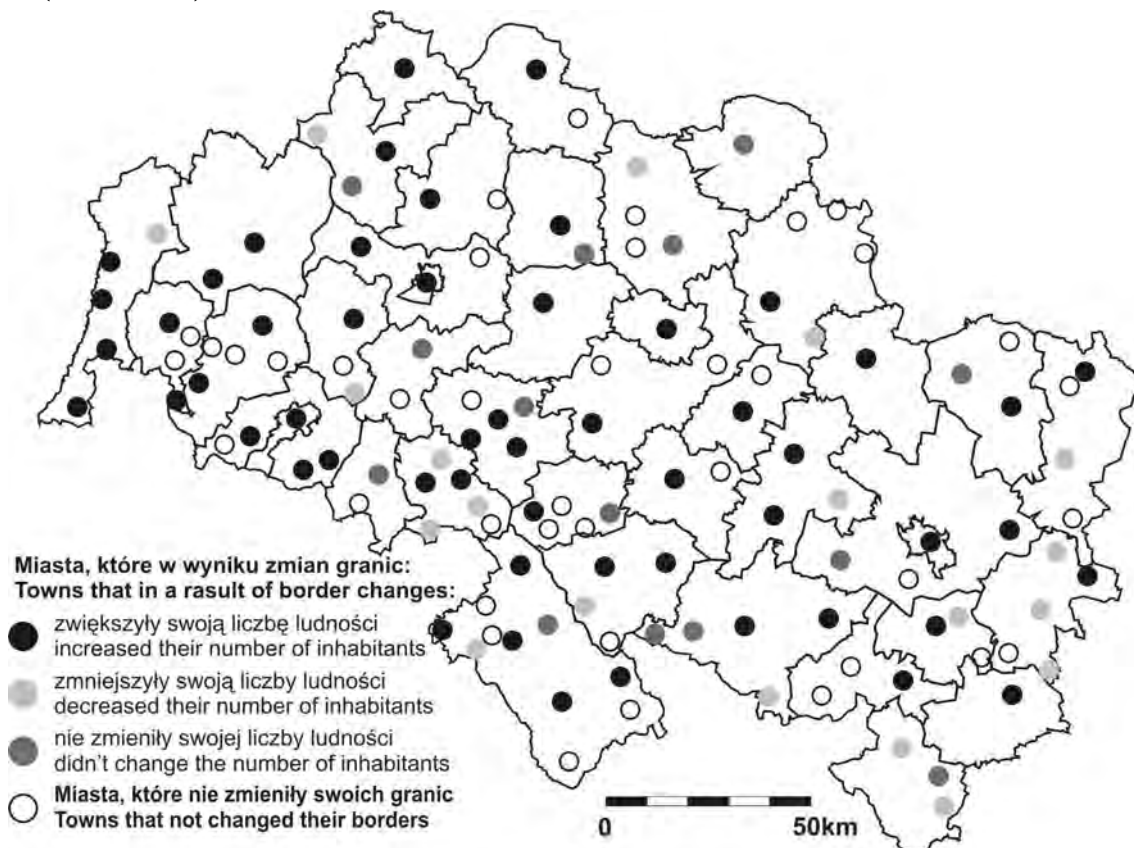
Fig. 19. Territorial changes of towns in Lower and Middle Silesia in 1977-2006 period.

Po okresie reform systemu administracyjnego kraju (w latach 1973-77) nastąpiła stabilizacja podziału terytorialnego na szczeblu gminnym. W latach 1977-2006 jedynie 36 miast Śląska Dolnego i Opolskiego zmieniło swoje granice administracyjne (ryc. 19). W przypadku większości miast były to ponadto zmiany mało znaczące (*Zmiany...* 1985, *Powierzchnia...* 1994-2007). Największy przyrost liczby ludności w wyniku zmian granic administracyjnych w tym okresie odnotowały miasta: Głogów (o 2407 osób), Legnica (o 1856 osób), Lwówek Śląski (o 933 osoby), Polkowice (o 708 osób) i Jelenia Góra (o 651 osób). Znaczący spadek liczby mieszkańców wywołany zmianami granic wystąpił jedynie w Piechowicach (o 651 osób).

Po 1977 r. ustabilizowała się również sytuacja w zakresie zmian liczby miast. W latach 1977-2006 na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego status miasta otrzymało bowiem jedynie osiem jednostek osadniczych: Świerzawa i Wąsosz w 1984 r., Jelcz-Laskowice w 1987 r., Korfantów w 1993 r., Siechnice w 1997 r., Prusice w 2000 r., Prószków w 2004 r. oraz Olszyna Lubańska w 2005 r. (*Zmiany...* 1985, *Powierzchnia...* 1994-2007), z czego trzy posiadały uprzednio status osiedla (Olszyna, Świerzawa i Wąsosz), a pięć to miasta zdegradowane (Korfantów, Prószków, Prusice, Świerzawa i Wąsosz).

W całym okresie powojennym (lata 1945-2006) swoje granice administracyjne zmieniło w sumie 87 ze 126 miast położonych na obszarze Śląska Dolnego i Opolskiego (69,0%), w tym w przypadku aż 73 miast (83,9%) zmiana granic administracyjnych wiązała się jednocześnie ze zmianą liczby mieszkańców (ryc. 20). Wskutek zmian granic administracyjnych miast liczba ludności miejskiej na Śląsku Dolnym i Opolskim wzrosła w latach 1945-2006 o ok. 200 tys. osób, a w wyniku zmian statusu formalnoprawnego miejscowości o ok. 170 tys. osób.

Co ciekawe tylko 54 miasta zwiększyły liczbę mieszkańców w wyniku zmian granic administracyjnych, a w przypadku 19 miast nastąpił spadek liczby ludności (ryc. 20). Największy przyrost liczby mieszkańców wskutek zmian granic administracyjnych w okresie powojennym odnotowały miasta: Wałbrzych (o 40090 osób), Kędzierzyn (o 27971 osób), Wrocław (o 25254 osoby), Jelenia Góra (o 24593 osoby), Opole (o 21301 osób), Nowa Ruda (o 12102 osoby) i Boguszków (o 11173 osoby). Największy spadek liczby ludności miał z kolei miejsce w przypadku: Szczawna Zdrój (o 2979 osób), Węglińca (o 1809 osób), Olesna (o 1756 osób) i Ujazdu (o 1658 osób).

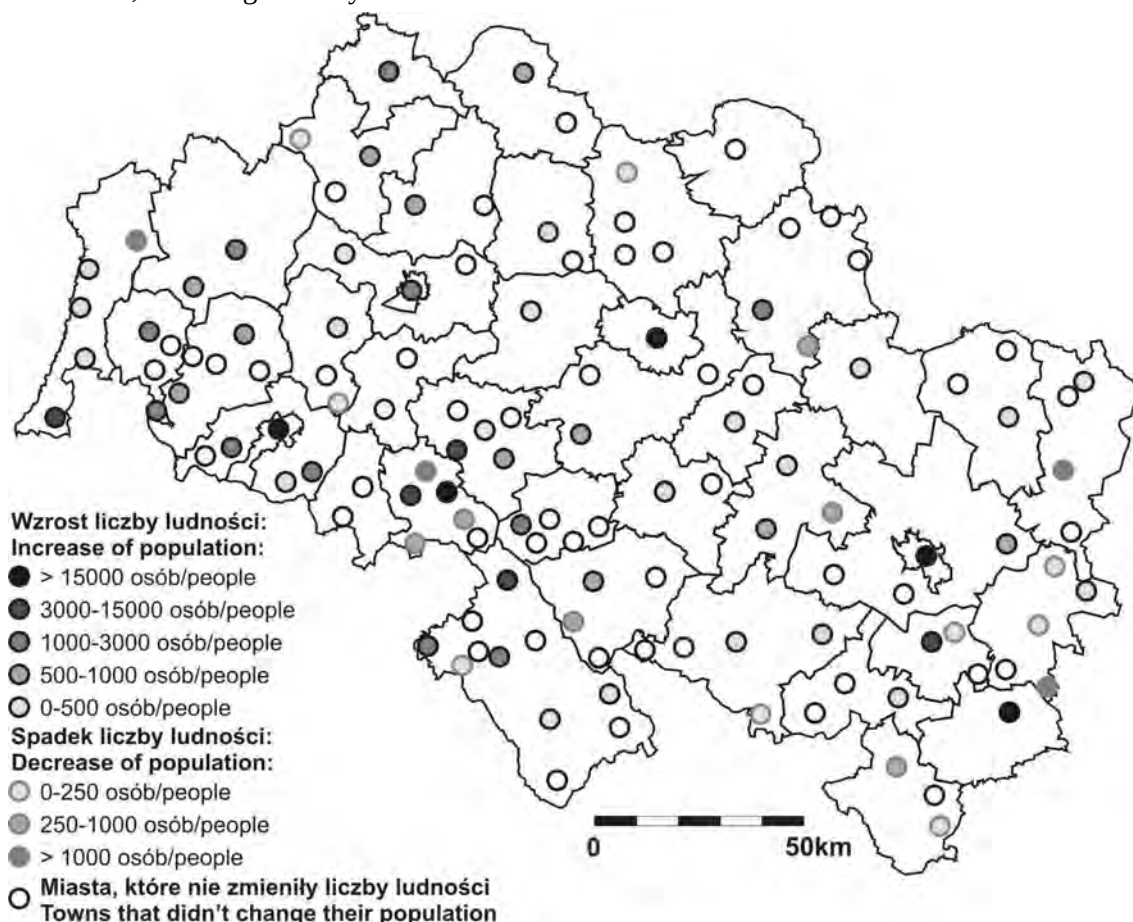

Ryc. 20. Zmiany terytorialne miast na Śląsku Dolnym i Opolskim w okresie powojennym.

Fig. 20. Territorial changes of towns in Lower and Middle Silesia in post-war period.

4.3. Struktura przestrzenna miast Śląska Dolnego i Opolskiego

W wyniku zmian granic administracyjnych, jakie miały miejsce w okresie powojennym, szereg miast położonych na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego cechuje się mało spójnymi strukturami przestrzennymi (ryc. 21). Dotyczy to w szczególności miast sudeckich, z których duża część zwiększyła swoją powierzchnię w wyniku inkorporacji jednej lub kilku sąsiednich jednostek osadniczych (np. Bogatynia, Duszniki Zdrój, Kowary, Kudowa Zdrój, Nowa Ruda, Piechowice, Pieszyce, Świeradów Zdrój). Podobna sytuacja miała też miejsce w największych miastach regionu (Jelenia Góra, Kędzierzyn-Koźle, Legnica, Opole, Wałbrzych oraz Wrocław), których rozwój w okresie powojennym następował przede wszystkim wskutek zmian granic administracyjnych. W większości przypadków jednostki osadnicze, które po 1945 r. utraciły samodzielność osadniczą, zachowały charakter odrębnych miejscowości, natomiast jedynie nieliczne stały się integralnymi osiedlami miasta, do którego zostały wcielone.

Ryc. 21. Zmiany ludnościowe miast Śląska Dolnego i Opolskiego w wyniku zmian granic.

Fig. 21. Population changes of towns in Lower and Middle Silesia caused by borders changes.

Procesom inkorporacji na terenie analizowanych województw podlegały jednak głównie wsie. Jedynie w kilku przypadkach zmiana granic administracyjnych prowadziła do połączenia jednostek osadniczych o miejskim charakterze (miasto, osiedle) lub do powstania zupełnie nowego organizmu miejskiego. Do miast tych należą:

- Bogatynia, do której przyłączono osiedle Turoszów,
- Boguszów-Gorce, który powstał z połączenia miast Boguszów i Gorce oraz osiedla Kuźnice Świdnickie,
- Jelcz-Laskowice, który powstał z połączenia wsi Jelcz i Laskowice,
- Jelenia Góra, w granice której wcielono m.in. miasta Cieplice Śląskie i Sobieszów,
- Kędzierzyn-Koźle, który powstał w wyniku połączenia miast Kędzierzyn, Koźle, Kłodnica i Sławice,
- Krapkowice, które połączono z osiedlem Otmęt,
- Nowa Ruda, do której wcielono miasto Słupiec,
- Opole, do którego przyłączono m.in. osiedle Groszowice,
- Wałbrzych, w granice którego wcielono m.in. miasta Biały Kamień i Sobięcín,
- Wrocław, do którego wcielono m.in. miasto Brochów, a w okresie międzywojennym Leśnicę i Psie Pole.

W wymienionych miastach przeprowadzono analizę charakteru miejscowości wcielonych w granice miasta, mającą na celu wskazanie, które z nich pozostały odrębnymi jednostkami osadniczymi, a które stały się integralnymi osiedlami miasta. Analiza przeprowadzona została w oparciu o kryteria wydzielania miast-złepieńców²² (por. rozdz. 2.4):

- do miasta Bogatynia wcielono w 1954 r. wieś Markocice, w 1973 r. osiedle Turoszów (obejmujące Zatonie, Turoszów i Trzciniec), z których tylko Markocice uległy częściowej integracji z Bogatynią (tab. 9),

Tab. 9. Odrębność miejscowości wcielonych do miasta Bogatynia.

Tab. 9. The autonomy of settlements incorporated to Bogatynia city.

	Funkcjonowanie nazwy osiedla	Charakter nazwy osiedla	Wzrost liczby mieszkańców	Odrębność przestrzenna
Markocice	+	+	–	–
Trzciniec	+	+	+	+
Turoszów	+	+	+	+
Zatonie	+	+	+	+

- do miasta Boguszków wcielono w 1951 r. Sobięcin Górny, w 1954 r. wieś Stary Lesieniec, w 1973 r. miasto Gorce i osiedle Kuźnice Świd., z których jedynie Sobięcin Górny stał się integralnym osiedlem Boguszkowa (tab. 10),

Tab. 10. Odrębność miejscowości wcielonych do miasta Boguszków.

Tab. 10. The autonomy of settlements incorporated to Boguszków city.

	Funkcjonowanie nazwy osiedla	Charakter nazwy osiedla	Wzrost liczby mieszkańców	Odrębność przestrzenna
Gorce	+	+	+	+
Kuźnice Świd.	+	+	+	+
Sobięcin Grn.	–	–	+	–
Str. Lesieniec	+	+	+	+

- miasto Jelcz-Laskowice powstało w 1987 r. z połączenia wsi Jelcz i Laskowice Oławskie (których częścią jest Osiedle), które pozostały odrębnymi miejscowościami (tab. 11),

Tab. 11. Odrębność miejscowości wchodzących w skład miasta Jelcz-Laskowice.

Tab. 11. The autonomy of settlements constituting parts of Jelcz-Laskowice city.

	Funkcjonowanie nazwy osiedla	Charakter nazwy osiedla	Wzrost liczby mieszkańców	Odrębność przestrzenna
Jelcz	+	+	+	+
Laskowice	+	+	+	–
Osiedle	+	–	+	–

- do miasta Jelenia Góra wcielono w 1954 r. wsie Grabary i Strupice, w 1973 r. wsie Czarne i Goduszyn, w 1976 r. miasta Cieplice Śląskie i Sobieszów oraz wieś Maciejowa, a w 1998 r. miejscowość Jagniątków, z których jedynie Strupice i Czarne stały się integralnymi osiedlami Jeleniej Góry (tab. 12),

Tab. 12. Odrębność miejscowości wcielonych do miasta Jelenia Góra.

Tab. 12. The autonomy of settlements incorporated to Jelenia Góra city.

	Funkcjonowanie nazwy osiedla	Charakter nazwy osiedla	Wzrost liczby mieszkańców	Odrębność przestrzenna
Cieplice Śl.	+	+	+	–
Czarne	+	–	–	+
Goduszyn	+	+	+	+
Grabary	+	+	+	+
Jagniątków	+	+	+	+
Maciejowa	+	+	+	+
Sobieszów	+	+	+	–
Strupice	–	–	–	–

- do miasta Kędzierzyn wcielono w 1973 r. wieś Blachownia Śląska, w 1975 r. miasta Koźle, Kłodnica oraz Sławice, a także wsie Cisowa, Miejsce Kłodnickie i Lenartowice (ponadto w skład miasta wchodzi wieś Rogi, wcielona w 1958 r. do miasta Koźle), które pozostały odrębnymi miejscowościami (tab. 13),

²² Przy czym za dominujące uznano dwa kryteria: funkcjonowanie i charakter nazwy miejscowości.

Tab. 13. Odrębność miejscowości wcielonych do miasta Kędzierzyn.

Tab. 13. The autonomy of settlements incorporated to Kędzierzyn city.

	Funkcjonowanie nazwy osiedla	Charakter nazwy osiedla	Wzrost liczby mieszkańców	Odrębność przestrzenna
Blachownia	+	+	+	+
Cisowa	+	+	+	+
Kłodnica	+	+	+	+
Koźle	+	+	+	+
Lenartowice	+	+	+	+
Miejsce Kłod.	+	+	+	+
Rogi	+	+	+	+
Sławięcice	+	+	+	+

- do miasta Krapkowice wcielono w 1961 r. osiedle Otmęt, które, mimo znacznego wzrostu liczby ludności, zachowało swoją odrębność (tab. 14),

Tab. 14. Odrębność miejscowości wchodzących w skład miasta Krapkowice.

Tab. 14. The autonomy of settlements constituting parts of Krapkowice city.

	Funkcjonowanie nazwy osiedla	Charakter nazwy osiedla	Wzrost liczby mieszkańców	Odrębność przestrzenna
Krapkowice	+	+	+	+
Otmęt	+	+	–	+

- do miasta Nowa Ruda wcielono w 1954 r. wieś Drogosław, a w 1975 r. miasto Słupiec, które zachowały swoją odrębność (tab. 15),

Tab. 15. Odrębność miejscowości wcielonych do miasta Nowa Ruda.

Tab. 15. The autonomy of settlements incorporated to Nowa Ruda city.

	Funkcjonowanie nazwy osiedla	Charakter nazwy osiedla	Wzrost liczby mieszkańców	Odrębność przestrzenna
Drogosław	+	+	+	–
Słupiec	+	+	+	+

- do miasta Opole wcielono w 1954 r. wsie Nowa Wieś Królewska i Bolkowa Kępa, w 1961 r. wieś Kolonia Gosławicka, w 1965 r. osiedle Groszowice, w 1974 r. wieś Gosławice, a w 1975 r. wsie Wróblin, Grotowice, Wójtowa Wieś, Bierkowice, Grudziec i Malina, z których Groszowice, Grotowice, Wójtowa Wieś, Malina, Bierkowice i Wróblin zachowały odrębność, a pozostałe stały się integralnymi osiedlami miasta (tab. 16),

Tab. 16. Odrębność miejscowości wcielonych do miasta Opole.

Tab. 16. The autonomy of settlements incorporated to Opole city.

	Funkcjonowanie nazwy osiedla	Charakter nazwy osiedla	Wzrost liczby mieszkańców	Odrębność przestrzenna
Bolkowa Kępa	+	–	+	–
Bierkowice	+	+	+	+
Gosławice	+	–	–	–
Groszowice	+	+	+	+
Grotowice	+	+	+	+
Grudziec	+	–	–	+
Kol. Gosławicka	+	–	–	–
Malina	+	+	+	+
Nw. Wieś Król.	+	–	–	–
Wójtowa Wieś	+	+	+	+
Wróblin	+	+	+	+

- do miasta Wałbrzych wcielono w 1951 r. miasta Biały Kamień i Sobięcín, część miasta Szczawna Zdrój, wsie Poniatów i Rusinowa, a także części wsi Glinik, Opoka, Konradów, Kuźnice Świdnickie, Lubiechów, Podgórze i Szczawienko, w 1970 r. część miasta Szczawno Zdrój oraz części wsi Lubiechów i Szczawienko, a w 1973 r. wsie Lubiechów i Glinik, z których jedynie Glinik, Lubiechów i Rusinowa zachowały swoją odrębność, z kolei pozostałe stały się integralnymi osiedlami miasta (tab. 17),

Tab. 17. Odrębność miejscowości wcielonych do miasta Wałbrzych.

Tab. 17. The autonomy of settlements incorporated to Wałbrzych city.

	Funkcjonowanie nazwy osiedla	Charakter nazwy osiedla	Wzrost liczby mieszkańców	Odrębność przestrzenna
Biały Kamień	+	–	+	+
Glinik	+	+	+	+
Konradów	+	–	+	+
Lubiechów	+	+	+	+
Podgórze	+	–	+	–
Poniatów	+	–	+	+
Rusinowa	+	+	–	+
Sobiecin	+	–	+	+
Szczawienko	+	–	+	–

- do miasta Wrocław wcielono w 1951 r. miasto Brochów oraz wsie Klecina, Muchobór Wielki, Ołtaszyn, Oporów, Sołtysowice, Wojnów, Wojszyce, Zakrzów i Zgorzelisko, w 1970 r. wieś Pawłowice, a w 1973 r. wsie Jarnołów, Jerzmanowo, Kłokoczyce, Lipa Piotrowska, Marszowice, Mokre, Żar, Osiniec, Polanowice, Rędzin, Strachowice, Świniary i Widawa (i Pracze Widawskie), z których jedynie Jarnołów, Jerzmanowo, Kłokoczyce, Lipa Piotr., Marszowice, Mokre, Osiniec, Polanowice, Rędzin, Strachowice, Świniary, Widawa i Żar zachowały swoją odrębność, a pozostałe stały się integralnymi osiedlami miasta (tab. 18).

Tab. 18. Odrębność miejscowości wcielonych do miasta Wrocław.

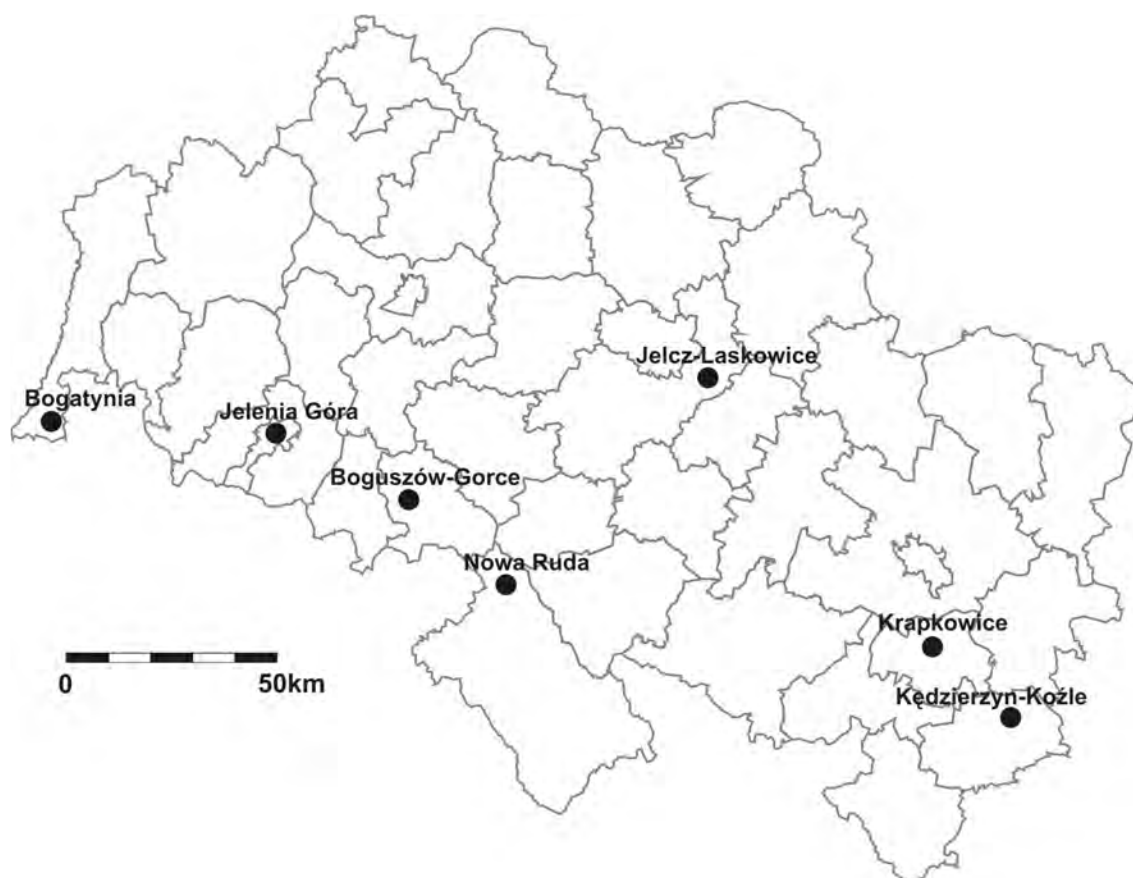
Tab. 18. The autonomy of settlements incorporated to Wrocław city.

	Funkcjonowanie nazwy osiedla	Charakter nazwy osiedla	Wzrost liczby mieszkańców	Odrębność przestrzenna
Brochów	+	–	+	+
Jarnołów	+	+	+	+
Jerzmanowo	+	+	+	+
Klecina	+	–	–	–
Kłokoczyce	+	+	+	+
Lipa Piotr.	+	+	+	+
Marszowice	+	+	+	+
Mokre	+	+	+	+
Muchobór Wlk.	+	–	–	+
Ołtaszyn	+	–	–	–
Oporów	+	–	–	–
Osiniec	+	+	+	+
Pawłowice	+	–	–	+
Polanowice	+	+	+	+
Rędzin	+	+	+	+
Sołtysowice	+	–	–	–
Strachowice	+	+	+	+
Świniary	+	+	+	+
Widawa	+	+	–	+
Wojnów	+	–	+	–
Wojszyce	+	–	–	–
Zakrzów	+	–	–	–
Zgorzelisko	+	–	–	–
Żar	+	+	+	+

Na tej podstawie określono stopień spójności analizowanych miast (rozdz. 2.4), dzięki czemu można było wskazać, które z nich mają charakter miast-złepieńców. Nawiązując do przyjętych założeń, według których wskaźnik spójności (W_s) w przypadku miast-złepieńców nie powinien przekraczać wartości 0,80, stwierdzono, że na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego położonych jest siedem miast-złepieńców (tab. 19): Bogatynia, Boguszów-Gorce, Jelcz-Laskowice, Jelenia Góra, Kędzierzyn-Koźle, Krapkowice i Nowa Ruda (ryc. 22).

Tab. 19. Stopień spójności wybranych miast Śląska Dolnego i Opolskiego.
 Tab. 19. Cohesion level of selected towns in Lower and Middle Silesia.

Miasto	Liczba odrębnych miejscowości	Stopień spójności miasta
Bogatynia	5	0,703
Boguszów-Gorce	4	0,364
Jelcz-Laskowice	2	0,763
Jelenia Góra	7	0,583
Kędzierzyn-Koźle	9	0,411
Krapkowice	2	0,522
Nowa Ruda	3	0,373
Opole	7	0,873
Wałbrzych	4	0,910
Wrocław	14	0,978

Ryc. 22. Miasta-zlepieńce na Śląsku Dolnym i Opolskim.
 Fig. 22. Conglomerate cities in Lower and Middle Silesia.

5. Miasta-zlepieńce na Śląsku Dolnym i Opolskim

Spośród 126 miast położonych na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego siedem zostało uznanych jako miasta-zlepieńce. Cztery z nich to konglomeraty miejskie (Boguszów-Gorce, Bogatynia, Kędzierzyn-Koźle, Nowa Ruda), jedno to miasto-aglomeracja (Jelenia Góra), natomiast dwa to miasta bliźniacze (Krapkowice, Jelcz-Laskowice). Miasta te liczą obecnie od kilkunastu do kilkudziesięciu tysięcy mieszkańców, a zatem są to miasta małe lub średniej wielkości. Większość z nich (za wyjątkiem miast: Bogatynia, Boguszów-Gorce i Jelcz-Laskowice) pełni bądź też pełniło w niedalekiej przeszłości funkcję miast powiatowych.

W rozdziale tym przedstawiono zmiany granic administracyjnych, które doprowadziły do powstania wymienionych miast-zlepieńców oraz krótki rys historyczny jednostek osadniczych tworzących te miasta. Większość miast-zlepieńców (poza Jelczem-Laskowice) położonych na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego powstało w wyniku połączenia w jeden organizm miejski kilku (zwykle dwóch, rzadziej większej liczby) miejscowości o miejskim charakterze lub też na zasadzie inkorporacji miasta (osiedla) w granice położonego w jego sąsiedztwie innego miasta o większej randze. Miasto Jelcz-Laskowice powstało natomiast wskutek połączenia dwóch sołectw, co przyczyniło się do wykreowania zupełnie nowego ośrodka miejskiego.

5.1. Boguszów-Gorce

Boguszów-Gorce to miasto w powiecie wałbrzyskim w województwie dolnośląskim, położone ok. 10 km na południowy-zachód od Wałbrzycha. Miasto stanowi gminę miejską o powierzchni 27,0 km² i jest zamieszkane przez 16707 mieszkańców (2006 r.). Boguszów-Gorce powstał w 1973 r. (ryc. 23) z połączenia dwóch miast: Boguszów (15,0 km² powierzchni, 11930 mieszkańców) i Gorce (5,4 km² powierzchni, 4612 mieszkańców) oraz osiedla Kuźnice Świdnickie (6,6 km² powierzchni, 4078 mieszkańców). Powstałe w ten sposób miasto liczyło 27,0 km² powierzchni i 20620 mieszkańców. Głównym czynnikiem przemawiającym za połączeniem miejscowości w jedno miasto było ich podobieństwo funkcjonalne, w których przeważało zatrudnienie w górnictwie.

Rozwój przestrzenny miasta został faktycznie zapoczątkowany jednak już w latach 50. XX w. W 1951 r. do miasta Boguszów przyłączono miejscowość Sobięcin Górny (1497 mieszkańców), stanowiącą część miasta Sobięcin, natomiast w 1954 r. gromadę Stary Lesieniec z gminy Gorce (8,1 km² powierzchni, 986 mieszkańców). Również w 1954 r. do Gorce przyłączono miejscowości Lubominek i Chełmiec (w sumie 1,5 km² powierzchni), będące przysiółkami gromady Lubomin w gminie Stare Bogaczowice. Z kolei w 1951 r. część Kuźnic Świdnickich Północnych położona na północ od linii kolejowej z Wałbrzycha do Jeleniej Góry została wcielona do Wałbrzycha (*Zmiany...* 1985).

Ryc. 23. Zmiany granic administracyjnych miasta Boguszów-Gorce.

Fig. 23. Administrative borders changes of Boguszów-Gorce city.

Boguszków (niem. Gottesberg) powstał w XIV w. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1392 r. Pierwotnie była to niewielka osada górnicza, w której wydobywano rudy srebra. W 1499 r. miejscowość otrzymała prawa miejskie od króla czeskiego Władysława Jagiellończyka. W 1509 r. Boguszków stał się własnością rodziny Hochbergów z Książa, a w 1566 r. wolnym miastem królewskim. W XVI w. zaczęto tu wydobywać węgiel kamienny. W trakcie wojny trzydziestoletniej Boguszków uległ znacznym zniszczeniom. Mimo to miasto nadal rozwijało się dzięki górnictwu oraz tkactwu chałupniczemu. Budowa linii kolejowej z Wałbrzycha do Jeleniej Góry w 1867 r. przyczyniła się do dalszego rozwoju górnictwa (węgla kamiennego i barytu) i samego miasta. W okresie międzywojennym Boguszków przeżywał zastój gospodarczy, wskutek zamknięcia kopalń węgla w 1928 r. Ponowny rozwój miasta oraz przemysłu nastąpił po II wojnie światowej (*Miasta...* 1967, Kwiatek, Lijewski 1998, Staffa 2005a).

Gorce (niem. Rothenbach) powstały dopiero w XVI w. Jednak prawdopodobnie już w XIII w. istniała tu niewielka osada leśna, która z czasem zanikła. Do XVIII w. Gorce były niewielką wsią zamieszkaną głównie przez tkaczy chałupników. Od połowy XVIII w. rozwija się tu górnictwo węgla kamiennego. Budowa linii kolejowej z Wałbrzycha do Jeleniej Góry w 1867 r. przyczyniła się do znacznego rozwoju Gorców, które nabrały charakteru osiedla robotniczego. Dalszy rozwój miejscowości nastąpił w okresie międzywojennym oraz po II wojnie światowej. W 1945 r. Gorce stały się siedzibą gminy, w 1954 r. otrzymały status osiedla, a w 1962 r. prawa miejskie. Lubominek i Chelmiec, przyłączone do Gorców w 1954 r., powstały w początku XIX w. jako przysiółki Lubomina (*Miasta...* 1967, Kwiatek, Lijewski 1998, Staffa 2005a).

Kuźnice Świdnickie (niem. Fellhammer) składają się z trzech odrębnych osiedli: Kuźnic Świdnickich Południowych, Północnych i Zachodnich. Kuźnice Południowe powstały w XVI w. jako niewielka osada leśna. Kuźnice Zachodnie wzmiankowano w 1660 r. jako Nowy Lesieniec. W 1721 r. w Kuźnicach powstała pierwsza kopalnia węgla, co przyczyniło się do szybszego rozwoju wsi, zwłaszcza w XIX w. Otwarcie linii kolejowej z Wałbrzycha do Jeleniej Góry w 1867 r. przyczyniło się do powstania osiedla przy stacji kolejowej (Kuźnice Północne) i do dalszego rozwoju całej miejscowości. W 1877 r. powstała linia kolejowa ze Szczawienka do Mieroszowa, dzięki czemu Kuźnice Świdnickie stały się węzłem kolejowym. W 1928 r. dawne wsie połączono w jedno osiedle. W 1945 r. Kuźnice Świdnickie stały się siedzibą gminy, w 1951 r. część Kuźnic Północnych włączono w obręb Wałbrzycha. W 1954 r. Kuźnice Świdnickie otrzymały status osiedla (*Miasta...* 1967, Staffa 1996, 2005a, Kwiatek, Lijewski 1998).

Stary Lesieniec (niem. Alt Lässig, początkowo Lässig) powstał w początkach XVI w., co miało związek z istniejącą tu kopalnią rud srebra, a od XVIII w. także węgla kamiennego. Szybszy rozwój miejscowości nastąpił jednak dopiero w XVIII i XIX w., na co wpłynął rozwój górnictwa i tkactwa chałupniczego. Po II wojnie światowej miejscowość utrzymała charakter osady przemysłowo-rolniczej, jednak uległa znacznemu wyludnieniu. W 1945 r. Stary Lesieniec wszedł w skład gminy Gorce, a w 1954 r. został włączony w obręb miasta Boguszków (Staffa 1996).

5.2. Kędzierzyn-Koźle

Kędzierzyn-Koźle to miasto powiatowe w województwie opolskim, które położone jest ok. 45 km na południowy-wschód od Opola. Miasto stanowi gminę miejską o powierzchni 123,7 km² i jest zamieszkane przez 65414 mieszkańców (2006 r.). Kędzierzyn-Koźle powstał w 1975 r. (ryc. 24) z połączenia miast Koźle (11,8 km² powierzchni, 13203 mieszkańców), Kędzierzyn (48,3 km² powierzchni, 32400 mieszkańców), Kłodnica (23,9 km² powierzchni, 4732 mieszkańców) oraz gminy miejsko-wiejskiej Sławięcice, obejmującej miasto Sławięcice (26,2 km² powierzchni, 3618 mieszkańców), a także wsie Cisowa (4,7 km² powierzchni, 1536 mieszkańców), Lenartowice (4,6 km² powierzchni, 486 mieszkańców) i Miejsce Kłodnickie (4,0 km² powierzchni, 378 mieszkańców). Powstałe w ten sposób miasto liczyło 123,5 km² powierzchni oraz 60392 mieszkańców (*Zmiany...* 1985, Czech 1985, Nycz, Senft 2001).

Rozwój przestrzenny miasta został faktycznie zapoczątkowany jednak już w latach 50. XX w. W 1954 r. z granic administracyjnych miasta Koźle wyłączono miejscowość Rybarze, którą przyłączono do gromady Zmudzona. W 1958 r. gromada Zmudzona została natomiast wcielona w obręb miasta Koźle. W 1973 r. do miasta Kędzierzyn przyłączono miejscowość Blachownia Śląska (11,3 km² powierzchni, 4039 mieszkańców) z gromady Blachownia Śląska, a z granic miasta Koźle wyłączono obszar o powierzchni 3,0 km², który wcielono do gminy Reńska Wieś (*Zmiany...* 1985, Czech 1985, Nycz, Senft 2001).

Integracja jednostek osadniczych, która doprowadziła do powstania miasta Kędzierzyn-Koźle w jego dzisiejszych granicach, nie w pełni pokryła się jednak z wcześniejszymi koncepcjami teoretycznymi bądź wizjami planistycznymi (Nycz 1993, Senft 1999). Jedne zakładały bowiem integrację mniejszą, prowadzącą do powstania dwóch zespołów miejskich Kędzierzyna (obejmującego Kędzierzyn, Blachownię i Sławięcice)

oraz Koźla (obejmującego Koźle z Kłodnicą). W innych zakładano powstanie wielkiego zespołu miejskiego obejmującego obszar dzisiejszego miasta, a także pobliskich miast (Ujazd Śląski, Leśnica i Zdzeszowice). Głównym czynnikiem przemawiającym za powstaniem Kędzierzyna-Koźle było usprawnienie rozwoju lokalnego przemysłu (Nycz, Senft 2001).

Ryc. 24. Zmiany granic administracyjnych miasta Kędzierzyn-Koźle.

Fig. 24. Administrative borders changes of Kędzierzyn-Koźle city.

Kędzierzyn (niem. Kandrzin, a od 1934 r. Heydebreck) powstał w XIII w. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1283 r. Aż do XIX w. Kędzierzyn pozostał niewielką osadą. Do szybszego rozwoju miejscowości przyczyniła się budowa Kanału Kłodnickiego w latach 1788-1812, a zwłaszcza powstanie węzła kolejowego. W 1845 r. uruchomiono linię kolejową z Wrocławia do Gliwic, w 1846 r. do Raciborza, w 1876 r. do Nysy, w 1908 r. do Baborowa i Głubczyc, a w latach 1934-36 do Strzelc Opolskich. W latach 1913-16 powstał nowy dworzec kolejowy, a w jego sąsiedztwie duże osiedle kolejarskie. W 1921 r. w czasie III powstania śląskiego w okolicy toczyły się zacięte walki. W 1939 r. koncern I.G. Farben rozpoczął budowę wielkich zakładów chemicznych (produkujących m.in. benzynę, amoniak i chlor), które w 1944 r. zostały częściowo zniszczone w wyniku nalotów aliantów. Po wojnie przystąpiono do ich odbudowy oraz przekształcenia w zakłady azotowe, co przyczyniło się do szybkiego rozwoju miejscowości. W 1945 r. Kędzierzyn stał się siedzibą gminy, a w 1951 r. otrzymał prawa miejskie (Popiołek 1963, *Miasta...* 1967, Rataj 1996, Kwiatek, Lijewski 1998, Nycz, Senft 2001).

Koźle (niem. Cosel) powstało we wczesnym średniowieczu. W XI-XII w. istniał tu gród obronny, wzmiankowany w 1104 r. w kronice Galla Anonima, a od 1155 r. wymieniany jako gród kasztelański. Prawa miejskie Koźle otrzymało przed 1287 r., a w latach 1281-1355 było stolicą księstwa kozielskiego. Później miasto należało do księstwa oleśnickiego, od 1509 r. do księstwa opolskiego, a od 1526 r. do monarchii austriackiej. Koźle, które rozwijało się jako ośrodek handlu i rzemiosła, zostało silnie zniszczone podczas wojny trzydziestoletniej oraz II wojny śląskiej w 1745 r. Król pruski Fryderyk II, doceniając strategiczne położenie Koźla, wzniósł tu potężną twierdzę, która wytrzymała oblężenie austriackie w 1761 r. podczas wojny siedmioletniej oraz oblężenie wojsk napoleońskich w 1807 r. Twierdza hamowała jednak swobodną rozbudowę miasta aż do jej likwidacji w 1873 r. Koźle już od 1742 r. było siedzibą powiatu. W 1876 r. powstała linia kolejowa z Kędzierzyna do Nysy, a w 1908 r. do Baborowa i Głubczyc. Na przełomie XIX i XX w. w Koźlu powstał port, a w jego sąsiedztwie kilka zakładów przemysłowych (fabryka papieru, tartak, stocznia, odlewnia żelaza). Dalszy rozwój miasta miał miejsce w okresie powojennym, które aż do 1975 r. było miastem powiatowym (Popiołek 1963, *Miasta...* 1967, Kwiatek, Lijewski 1998, Nycz, Senft 2001).

Kłodnica (niem. Kłodnitz) była wzmiankowana w 1303 r. Od początku swego istnienia wieś należała do majątku kozielskiego, a jej mieszkańcy trudnili się głównie uprawą roli i ogrodnictwem. Dużych zniszczeń

Kłodnica doznała w trakcie oblężenia Koźła przez wojska napoleońskie w 1807 r. Do szybszego rozwoju miejscowości przyczyniła się budowa Kanału Kłodnickiego w latach 1788-1812 i powstanie portu. W 1861 r. do przystani przy Kanale Kłodnickim doprowadzono linię kolejową z Kędzierzyna, a w 1876 r. powstała linia kolejowa do Nysy. W 1921 r. w czasie III powstania śląskiego miała tu miejsce bitwa powstańców z Niemcami. W 1945 r. miejscowość stała się siedzibą gminy, a w 1954 r. gromady. W 1959 r. Kłodnica otrzymała status osiedla, a w 1973 r. prawa miejskie (Popiołek 1963, *Miasta...* 1967, Kwiatek, Lijewski 1998, Nycz, Senft 2001).

Blachownia Śląska (niem. Medar-Blechhammer, a od 1936 r. Blechhammer) powstała w XVI w. jako Miedary. W 1719 r. powstały tu piece hutnicze produkujące blachę. W XIX w. miejscowość była ważnym ośrodkiem przemysłowym, a do jej rozwoju przyczyniła się m.in. budowa Kanału Kłodnickiego w latach 1788-1812. W czasie III powstania śląskiego w 1921 r. miała tu miejsce bitwa powstańców z Niemcami. W 1939 r. rozpoczęto budowę dużych zakładów chemicznych. W czasie II wojny światowej w Blachowni działało kilka obozów pracy przymusowej. Po wojnie miała miejsce rozbudowa zakładów chemicznych oraz budowa elektrociepłowni. W 1945 r. miejscowość stała się siedzibą gminy, a od 1954 r. gromady. W 1973 r. Blachownia Śląska została przyłączona do miasta Kędzierzyn (Popiołek 1963, Kwiatek, Lijewski 1998, Nycz, Senft 2001).

Sławięcice (niem. Slawentzitz, a od 1936 r. Ehrenforst) powstały w XIII w. W 1223 r. miejscowość otrzymała prawa miejskie, jednak jako miasto funkcjonowała tylko do 1260 r. W XV w. powstał tu zamek. Od 1558 r. właścicielem Sławięcic była rodzina von Oppersdorf, a od 1702 r. generał von Flemming, który wybudował tu kilka kuźni żelaza i mosiądzu. W latach 1716-20 rodzina von Hoyn wniosła w Sławięcicach pałac wzorowany na Wersalu. W 1782 r. dobra sławięcickie przeszły w posiadanie rodziny Hohenlohe. Do szybszego rozwoju miejscowości przyczyniła się budowa Kanału Kłodnickiego w latach 1788-1812. W 1845 r. uruchomiono linię kolejową z Opola do Gliwic, a Sławięcice stały się ważnym ośrodkiem przemysłowym. W 1921 r. w czasie III powstania śląskiego miała tu miejsce bitwa powstańców z Niemcami. W czasie II wojny światowej w Sławięcicach mieściło się kilka obozów pracy przymusowej. W 1945 r. Sławięcice weszły w skład gminy Blachownia Śląska, a w 1954 r. stały się siedzibą gromady. W 1959 r. miejscowość otrzymała status osiedla, a w 1973 r. prawa miejskie (Popiołek 1963, *Miasta...* 1967, Jonca 1974, Kwiatek, Lijewski 1998, Nycz, Senft 2001).

Rogi (niem. Rogau) powstały już w średniowieczu, jednak rozwój miejscowości miał miejsce dopiero w XIX w. i był związany z budową stoczni Koźle, która powstała na terenie Rogów. W skład wsi wchodzi przysiółek Rybarze, który powstał w średniowieczu jako osada rybacka. W 1945 r. Rybarze zostały wcielone w obręb miasta Koźle, a wieś Rogi (pod nazwą Zmudzona) weszła w skład gminy Większyce. W 1954 r. powstała gromada Zmudzona, która obejmowała wsie Zmudzona i Rybarze (które wyłączono z granic miasta Koźle). W 1958 r. gromada Zmudzona została wcielona w obręb miasta Koźle.

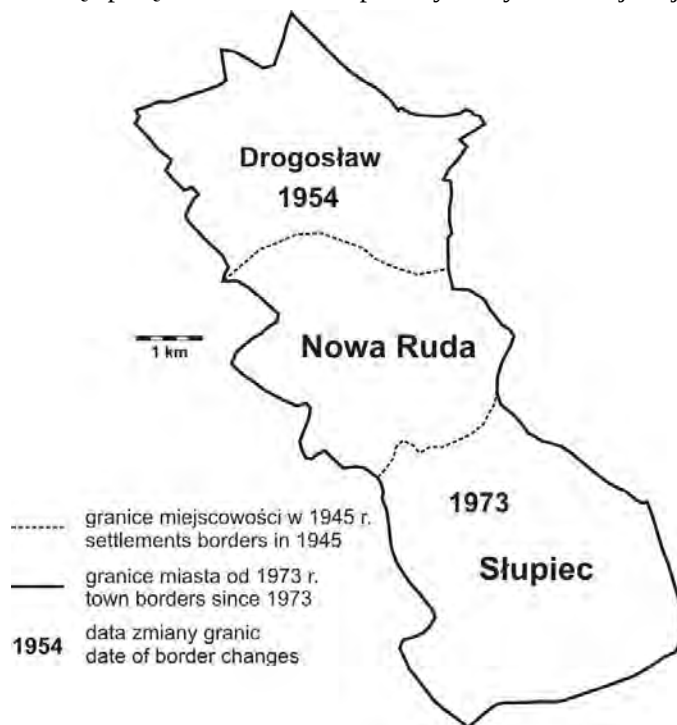
Lenartowice (niem. Lenartowitz, a od 1936 r. Waldbrücken) wymieniano w 1532 r. jako Lechartowice. Do rozwoju miejscowości przyczyniła się budowa Kanału Kłodnickiego w latach 1788-1812. W XIX w. w Lenartowicach mieszkali mistrzowie ślusowi obsługujący śluzę na kanale, a ponadto mieścił się tu punkt załadunku bazaltu wydobywanego na Górze św. Anny, młyn i tartak. Od 1830 r. Lenartowice należały do hr. Hohenlohe. W 1945 r. wieś weszła w skład gminy, a od 1954 r. gromady Blachownia Śląska. W 1973 r. Lenartowice stały się częścią gminy Sławięcice, wraz z którą w 1975 r. zostały wcielone w obręb miasta Kędzierzyn-Koźle (Popiołek 1963, Nycz, Senft 2001).

Cisowa (niem. Czissowar, a od 1933 r. Dünenfeld) powstała już w XIII w. jako osada leśna. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1283 r. Mieszkańcy wsi trudnili się pasterstwem, chałupnictwem oraz pracą w okolicznych lasach. Szybszy rozwój miejscowości nastąpił dopiero w połowie XIX w., co było związane z rozwojem przemysłu w Kędzierzynie. W 1945 r. Cisowa weszła w skład gminy Blachownia Śląska. W 1954 r. miejscowość stała się siedzibą gromady, a po jej likwidacji w 1961 r. weszła w skład gromady Blachownia Śląska. W 1973 r. Cisowa weszła w skład gminy Sławięcice, wraz z którą w 1975 r. została wcielona w obręb miasta Kędzierzyn-Koźle (Popiołek 1963, Nycz, Senft 2001).

Miejsce Kłodnickie (niem. Miesce, a od 1934 r. Luisental) było wzmiankowane w 1534 r. jako Mislitz. Od początku swego istnienia była to niewielka osada rolno-leśna podzielona na dwie części: wiejską i tzw. majątek, obejmujący folwark. W XIX w. istniał tu również młyn wodny. W 1945 r. Miejsce Kłodnickie weszło w skład gminy Blachownia Śląska. W 1954 r. miejscowość stała się częścią gromady Cisowa, a po jej likwidacji w 1961 r. weszła w skład gromady Blachownia Śląska. W 1973 r. Miejsce Kłodnickie znalazło się w gminie Sławięcice, wraz z którą zostało wcielone w obręb miasta Kędzierzyn-Koźle (Popiołek 1963, Nycz, Senft 2001).

5.3. Nowa Ruda

Nowa Ruda to miasto w powiecie kłodzkim w województwie dolnośląskim, położone ok. 20 km na północny-zachód od Kłodzka. Miasto stanowi gminę miejską o powierzchni 37,1 km² i jest zamieszkane przez 24397 mieszkańców (2006 r.). W 1954 r. do Nowej Rudy (8,1 km² powierzchni, 8775 mieszkańców) przyłączono gromadę Drogosław (12,2 km² powierzchni, 4330 mieszkańców) z gminy Nowa Ruda, z kolei w 1973 r. Nową Rudę połączono z miastem Słupiec (16,8 km² powierzchni, 7772 mieszkańców). W wyniku tych zmian (ryc. 25) powierzchnia miasta wzrosła o 29,0 km², a liczba mieszkańców zwiększyła się o 12102 osoby (Zmiany... 1985). Wcielenie Drogosławia do Nowej Rudy było następstwem faktycznej integracji obu miejscowości, bowiem już od końca XIX w. Drogosław stanowił przedmieście Nowej Rudy (Staffa 1995). Głównym czynnikiem przemawiającym za połączeniem Nowej Rudy i Słupca było natomiast podobieństwo funkcjonalne obu miast oraz chęć połączenia zakładów przemysłowych funkcjonujących na ich terenie.

Ryc. 25. Zmiany granic administracyjnych miasta Nowa Ruda.

Fig. 25. Administrative borders changes of Nowa Ruda city.

Nowa Ruda (niem. Neurode) powstała zapewne pod koniec XIII w. na tzw. surowym korzeniu. Prawa miejskie miejscowość otrzymała w 1336 r. Od XIV w. Nowa Ruda była ośrodkiem tkactwa. Miasto zostało zniszczone w 1428 r. w trakcie wojen husyckich. W XV w. powstało tzw. Górne Miasto z rynkiem, a miasto otrzymało samorząd miejski. W 1472 r. właścicielem Nowej Rudy została rodzina von Stiellfried, która przyczyniła się do rozwoju miasta jako prężnego ośrodka sukiennictwa. Pierwsze wzmianki o wydobywaniu węgla kamiennego pochodzą z 1478 r. Duże zniszczenia przyniosła miastu wojna trzydziestoletnia. Nowa Ruda rozwijała się jednak nadal dzięki tkactwu, głównie płótna i bawełny. W 1781 r. powstała w tu pierwsza kopalnia węgla, przy której powstało kilka osiedli górniczych. Rozwój górnictwa w XIX w. przyczynił się do szybkiego rozwoju miasta. Od 1854 r. Nowa Ruda była siedzibą władz powiatowych, a w latach 1879-80 powstała linia kolejowa Wałbrzych-Kłodzko. Dalszy rozwój miasta nastąpił w okresie międzywojennym, mimo to w 1932 r. zlikwidowano powiat noworudzki. Po II wojnie światowej miasto rozwijało się nadal za sprawą górnictwa i przemysłu. W 1954 r. reaktywowano powiat noworudzki, który funkcjonował do 1975 r. (Miasta... 1967, Staffa 1995, Kwiatek, Lijewski 1998).

Drogosław (niem. Kunzendorf) był wzmiankowany w 1352 r. Od początku istnienia wieś była związana z Nową Rudą i podobnie jak miasto została zniszczona w trakcie wojen husyckich i wojny trzydziestoletniej. Z 1620 r. pochodzi pierwsza wzmianka o wydobywaniu w okolicy rud miedzi. Szybszy rozwój wsi nastąpił w XVIII w., do czego przyczyniło się uruchomienie dwóch kopalń węgla kamiennego, ponadto duża część mieszkańców trudniła się tkactwem chałupniczym. W XIX w. miejscowość stała się faktycznie znacznym osiedlem przemysłowo-mieszkaniowym, a zarazem przedmieściem Nowej Rudy. W XIX w. w Zdrojowisku powstało uzdrowisko, a w 1880 r. doprowadzono tu linię kolejową. W 1945 r. Drogosław wszedł w skład gminy Nowa Ruda, a w 1954 r. został włączony w granice Nowej Rudy (Staffa 1995).

Słupiec (niem. Schlegell) powstał zapewne w początkach XIV w., a pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1327 r. Początkowo była to niewielka osada, jednak już od XV w. funkcjonowało tu wolne sędziostwo. Pierwsze wzmianki o wydobywaniu złóż w okolicach Słupca pochodzą z XVII w. Początkowo wydobywano tu złoto, a od 1620 r. także węgiel kamienny. Miejscowość była również znaczącym ośrodkiem tkactwa chałupniczego. Rozwój górnictwa i samej wsi nastąpił dopiero w XVIII i XIX w., na co wpłynęło m.in. powstanie linii kolejowej w latach 1879-80. Największy rozwój miejscowości miał natomiast miejsce w okresie powojennym. W 1945 r. Słupiec wszedł w skład gminy Bożków, a w 1954 r. stał się siedzibą gromady. W 1959 r. miejscowość otrzymała status osiedla, a w 1967 r. prawa miejskie. W 1973 r. Słupiec został włączony w obręb Nowej Rudy (*Miasta...* 1967, Staffa 1995, Kwiatek, Lijewski 1998).

5.4. Bogatynia

Bogatynia to miasto w powiecie zgorzeleckim w województwie dolnośląskim, położone ok. 30 km na południe od Zgorzelca. Bogatynia jest siedzibą gminy miejsko-wiejskiej. Miasto zajmuje powierzchnię 59,9 km² i jest zamieszkane przez 19112 mieszkańców (2006 r.). W 1954 r. do Bogatyni (17,5 km² powierzchni, 5492 mieszkańców) przyłączono gromadę Markocice (7,5 km² powierzchni, 458 mieszkańców) z gminy Opolno Zdrój, a w 1973 r. osiedle Turoszów (34,9 km² powierzchni, 4119 mieszkańców). W wyniku tych zmian (ryc. 26) powierzchnia miasta wzrosła o 42,4 km², a liczba mieszkańców zwiększyła się o 4577 osób (*Zmiany...* 1985). Głównym czynnikiem przemawiającym za połączeniem miasta Bogatynia oraz osiedla Turoszów była chęć połączenia kopalni i elektrowni „Turów” z ich zapleczem usługowo-mieszkaniowym w Bogatyni-Markocicach.

Rozbudowa odkrywki Turów i budowa zwałowiska zewnętrznego przyczyniła się do likwidacji kilku wsi położonych w obecnych granicach miasta, a ich mieszkańców przesiedlono głównie do Bogatyni oraz Zgorzelca. W latach 1948-49 przestało istnieć Nadrzeczce (niem. Giessmannsdorf), w latach 80. Strzegomice (niem. Dornhennersdorf), Biedrzychowice Górne (niem. Friederisdorf) oraz stary Turoszów (niem. Türchau), a w latach 90. Rybarzowice (niem. Reibersdorf). W znacznym stopniu wyludniona została też miejscowość Zatonie, jednak zaniechano jej całkowitej likwidacji (Bena 2003, Staffa 2003).

Ryc. 26. Zmiany granic administracyjnych miasta Bogatynia.

Fig. 26. Administrative borders changes of Bogatynia city.

Bogatynia (niem. Reichenau) była wzmiankowana w 1262 r. W średniowieczu miejscowość wchodziła w skład księstwa świdnicko-jaworskiego, a po 1346 r. weszła w skład Saksonii. W XV w. wieś należała do klasztoru w Marienthal i kilku rodzin rycerskich. Rozwój Bogatyni zahamował najazd husytów w 1430 r. Od XVI w. osiedlali się tu uchodźcy religijni z Czech. W tym czasie miejscowość stała się ważnym ośrodkiem tkactwa chałupniczego. Kolejnych zniszczeń Bogatynia doznała w trakcie wojny trzydziestoletniej, mimo to rozwijała się nadal jako uprzemysłowiona wieś, do czego przyczynili się osiedlający się tu uchodźcy religijni

z Czech i Śląska. W XVIII w. Bogatynia była dużym ośrodkiem produkcji lnu, a od XIX w. także tkanin bawełnianych. W 1780 r. w Zatoniu powstała pierwsza kopalnia węgla brunatnego. W 1884 r. zbudowano kolej wąskotorową z Markocic do Żytawy, którą w 1900 r. przedłużono do Heřmanic. W 1904 r. rozpoczęto eksploatację węgla brunatnego na szeroką skalę, z kolei w 1911 r. powstała duża elektrownia. W 1945 r. Bogatynia otrzymała prawa miejskie. W 1952 r. do Bogatyni doprowadzono linię kolejową z Mikułowej. W 1958 r. zapadła decyzja o budowie elektrowni Turów i rozbudowie odkrywki Turów II, co doprowadziło do dalszego rozwoju miasta (*Miasta...* 1967, Iwanek, Orłowska 1994, Kwiatek, Lijewski 1998, Bena 2003, Staffa 2003).

Markocice (niem. Markersdorf) powstały na przełomie XIII i XIV w., a pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1360 r. Początkowo była to niewielka osada należąca do parafii w Bogatyni. Mimo dużych zniszczeń w czasie wojny trzydziestoletniej, wieś rozwijała się dość szybko, dzięki uchodźcom religijnym z Czech, którzy rozwijali tu tkactwo chałupnicze. W XVIII w. wieś była dużym ośrodkiem tkackim silnie związanym z Bogatynią. W 1884 r. do Markocic doprowadzono kolej wąskotorową z Żytawy, którą w 1900 r. przedłużono do Heřmanic. W 1945 r. Markocice weszły w skład gminy Opolno Zdrój, a w 1954 r. zostały włączone do miasta Bogatynia (Iwanek, Orłowska 1994, Bena 2003, Staffa 2003).

Turoszów (niem. Türchau) powstał w XIII w., ale pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi dopiero z 1312 r. Początkowo wieś należała do właścicieli zamku w Trzcińcu, a od XVI w. stała się własnością miasta Żytawa. W XVII i XVIII w. Turoszów rozwinął się jako ośrodek tkactwa chałupniczego. Pierwsze próby wydobywania węgla brunatnego w okolicach Turoszowa sięgają 1740 r. Pierwsze kopalnie powstały jednak dopiero w XIX w. W 1904 r. powstała duża kopalnia odkrywkowa, przy której w 1911 r. została uruchomiona elektrownia. W okresie powojennym miał miejsce gwałtowny rozwój miejscowości, wywołany rozbudową kopalni oraz budową elektrowni Turów. W 1945 r. Turoszów wszedł w skład gminy Opolno Zdrój, a w 1954 r. gromady Zatonie, na bazie której w 1959 r. utworzono osiedle Turoszów obejmujące Turoszów, Zatonie i Trzciniec oraz nieistniejące wsie Nadrzeczce i Strzegomice. W 1973 r. osiedle Turoszów zostało włączone w obręb miasta Bogatynia (*Miasta...* 1967, Iwanek, Orłowska 1994, Kwiatek, Lijewski 1998, Bena 2003, Staffa 2003).

Zatonie (niem. Seitendorf) powstało na przełomie XIII i XIV w. Była to niewielka osada położona przy trakcie handlowym z Żytawy do Frydlantu. W latach 1319-46 miejscowość należała do księstwa świdnicko-jaworskiego, potem do Czech, a w 1595 r. została kupiona przez miasto Żytawa. Po wojnie trzydziestoletniej nastąpił rozwój tkactwa chałupniczego, który przyczynił się do rozwoju miejscowości. W 1945 r. Zatonie weszło w skład gminy Działoszyn, a od 1954 r. było siedzibą gromady. W 1959 r. Zatonie stało się częścią osiedla Turoszów, a w 1973 r. zostało włączone w obręb miasta Bogatynia (Iwanek, Orłowska 1994, Bena 2003, Staffa 2003).

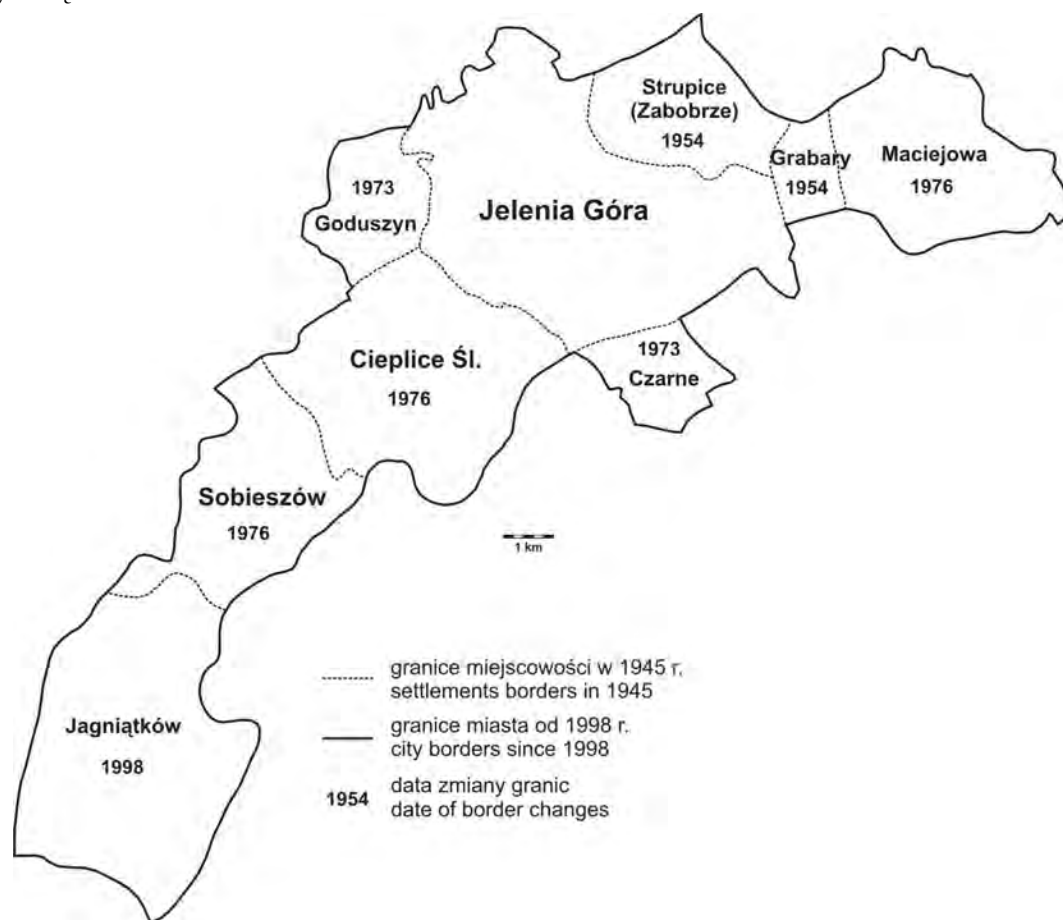
Trzciniec (niem. Rohnau) był wzmiankowany w 1262 r., jednak osada w tym miejscu mogła powstać już w XII w. Powstanie wsi związane było z istniejącym tu od X w. zamkiem. W latach 1319-46 Trzciniec należał do księstwa świdnicko-jaworskiego, a potem do Czech. W 1494 r. wieś kupiła rada miejska Żytawy. Do wojny trzydziestoletniej Trzciniec pozostawał niewielką osadą. W XVII i XVIII w., dzięki uchodźcom religijnym z Czech, rozwinęło się tu tkactwo. Pod koniec XVIII w. między Trzcińcem i Turoszowem zaczęto wydobywać węgiel brunatny, a w 1904 r. powstała tu duża kopalnia odkrywkowa. W 1945 r. Trzciniec wszedł w skład gminy Działoszyn, a od 1954 r. gromady Zatonie. W 1959 r. wieś stała się częścią osiedla Turoszów, a w 1973 r. została włączona w obręb miasta Bogatynia (Iwanek, Orłowska 1994, Bena 2003, Staffa 2003).

5.5. Jelenia Góra

Jelenia Góra to miasto na prawach powiatu oraz siedziba powiatu jeleniogórskiego w województwie dolnośląskim. Miasto stanowi gminę miejską o powierzchni 109,2 km² i jest zamieszkane przez 87017 mieszkańców (2006 r.). W 1954 r. do miasta Jelenia Góra (26,7 km² powierzchni, 34996 mieszkańców) przyłączono gromady Grabary (2,1 km² powierzchni, 163 mieszkańców) i Strupice (7,2 km² powierzchni, 1968 mieszkańców) z gminy Jeżów Sudecki, natomiast w 1973 r. sołectwa Czarne (4,8 km² powierzchni, 516 mieszkańców) z gromady Łomnica oraz Goduszyn (5,9 km² powierzchni, 370 mieszkańców) z gromady Wojcieszycy. W wyniku tych zmian miasto liczyło 46,7 km² powierzchni i było zamieszkane przez 58800 mieszkańców (1974 r.).

Największy rozwój przestrzenny miasta miał miejsce po otrzymaniu przez Jelenią Górę statusu miasta wojewódzkiego w 1975 r. (ryc. 27). W 1976 r. do Jeleniej Góry przyłączono miasta: Cieplice Śląskie Zdrój (17,4 km² powierzchni, 15517 mieszkańców) i Sobieszów (11,1 km² powierzchni, 4956 mieszkańców) oraz

sołectwo Maciejowa (13,4 km² powierzchni, 1100 mieszkańców) z gminy Janowice Wielkie (*Zmiany...* 1985). W 1998 r. do miasta Jelenia Góra włączono Jagniątków (20,6 km² powierzchni, 651 mieszkańców), który w latach 1976-97 stanowił część miasta Piechowice (*Powierzchnia...* 1998). W wyniku zmian granic administracyjnych w okresie powojennym powierzchnia Jeleniej Góry wzrosła o 82,5 km², a liczba ludności zwiększyła się o 25415 osób.

Ryc. 27. Zmiany granic administracyjnych miasta Jelenia Góra.

Fig. 27. Administrative borders changes of Jelenia Góra city.

Jelenia Góra (niem. Hirschberg) powstała w połowie XIII w. Pierwsza wzmianka o osadzie targowej pochodzi z 1281 r., a już w 1288 r. Jelenia Góra wymieniana jest jako miasto. Lokacja miasta miała miejsce w sąsiedztwie zamku istniejącego na Wzgórzu Krzywoustego. Miasto rozwijało się szybko dzięki licznym przywilejom (jak prawo mili, przywileje górnicze czy prawo warzenia piwa), a jego mieszkańcy trudnili się głównie handlem, rzemiosłem i sukiennictwem. W 1433 r. miasto weszło w posiadanie zamku na Wzgórzu Krzywoustego, który rada miejska poleciła rozebrać. W 1439 r. Jelenia Góra stała się siedzibą okręgu sądowego obejmującego 62 wsie. W XV w. miasto zaczęło wykupywać okoliczne wsie i majątki, a w XVI w. zaczęły się rozwijać przedmieścia. Rozwój miasta zahamowała wojna trzydziestoletnia, podczas której miasto było kilkakrotnie zdobyte i zniszczone, a jego mieszkańców zdziesiątkowały epidemie. Ponownemu rozkwitowi Jeleniej Góry sprzyjała tradycja organizowania targów płótna i rozwój rzemiosła. W XVIII w. miasto było znacznym ośrodkiem handlu (głównie lnem i wyrobami szklanymi) i tkactwa. W 1742 r. Jelenia Góra stała się siedzibą władz powiatowych. W XIX w. nastąpił upadek tkactwa chałupniczego, miasto rozwijało się jednak nadal dzięki manufakturom tkackim, rafinerii cukru i fabryce porcelany. Jelenia Góra stała się siedzibą garnizonu wojskowego. W latach 1832-39 wyburzono mury miejskie, co ułatwiło rozwój przestrzenny miasta. W 1866 r. powstała linia kolejowa do Zgorzelca, w 1867 r. do Wałbrzycha i Wrocławia, w 1882 r. do Kowar, w 1891 r. do Piechowic, a w 1906 r. do Lwówka Śląskiego, dzięki czemu miasto stało się największym węzłem kolejowym w Sudetach. W 1897 r. uruchomiono linię tramwajową do Ciepliec Śl., którą w kolejnych latach przedłużono do Sobieszowa i Podgórzyna. W 1922 r. do Jeleniej Góry przyłączono Kunnersdorf, a w 1923 r. część wsi Grabary. Dalszy rozwój miasta miał miejsce w okresie powojennym (*Miasta...* 1967, Kwaśny 1989, Kwiatek, Lijewski 1998, Staffa 1999).

Cieplice Śląskie (niem. Bad Warmbrunn) powstały w XIII w. Pierwsza wzmianka o wsi i miejscowych źródłach pochodzi z 1281 r., kiedy otrzymali je joannici ze Strzegomia jako darowiznę od księcia Bernarda

lwóweckiego. W 1288 r. joannici uzyskali od Bolka I przywilej na budowę w Malinniku gospody dla chorych przybywających do źródeł. W 1381 r. właścicielem Cieplic zostaje Gotsche Schoff, który w 1403 r. funduje prebendę dla cystersów z Krzeszowa. Od tego czasu jedno źródło należało do rodu Schaffgotschów, a drugie do klasztoru. W XV w. powstały w Cieplicach pierwsze urządzenia kąpielowe, a już w XVI w. uzdrowisko było znane poza granicami Śląska. W 1618 r. wydane zostały pierwsze statuty uzdrowiskowe, a w 1627 r. Schaffgotschowie uruchomili własne kąpielisko. W 1675 r., po pożarze zamku Chojnik, Cieplice stały się główną siedzibą rodu Schaffgotschów. W 1687 r. do Cieplic wraz ze swym dworem przybywa Marysieńka Sobieska. Dalsza rozbudowa uzdrowiska ma miejsce w XVIII i XIX w. W tym czasie Cieplice były także dużym ośrodkiem tkactwa i szlifierstwa szkła. W 1854 r. w Malinniku powstaje fabryka maszyn papierniczych Füllnera. W 1891 r. doprowadzono tu linię kolejową z Jeleniej Góry, która w 1902 r. została przedłużona do Szklarskiej Poręby i Czech. Przyczyniło się to do dalszego rozwoju uzdrowiska oraz samej miejscowości, która w 1935 r. otrzymała prawa miejskie. W 1941 r. do Cieplic przyłączono wieś Malinnik. Dalszy rozwój Cieplic nastąpił po 1945 r. W 1976 r. Cieplice Śląskie stały się częścią miasta Jelenia Góra (*Miasta...* 1967, Kwiatek, Lijewski 1998, Staffa 1999).

Sobieszów (niem. Hermsdorf) był lokowany pod koniec XIII w., a pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1305 r. Wieś pełniła funkcję osady służebnej dla zamku Chojnik. W 1364 r. właścicielem Sobieszowa został Gotscho Schoff, protoplasta rodu Schaffgotschów. W 1393 r. własnością Schaffgotschów, a zarazem jedną z ich siedzib rodowych, stał się również zamek Chojnik. W 1570 r. powstała w Sobieszowie papiernia. W czasie wojny trzydziestoletniej miejscowość doznała dużych zniszczeń. Miejscowa ludność trudniła się głównie tkactwem chałupniczym oraz szlifierstwem szkła i kamieni ozdobnych. Po pożarze zamku w 1675 r. w Sobieszowie powstał pałac, który stał się siedzibą zarządu dóbr rodu Schaffgotschów. W XVIII i XIX w. Sobieszów był ośrodkiem tkactwa chałupniczego i szklarstwa, a ruiny zamku Chojnik stanowiły atrakcję turystyczną dla kuracjuszy z Cieplic, dzięki czemu Sobieszów stał się popularną miejscowością letniskową. W 1891 r. doprowadzono linię kolejową z Jeleniej Góry, którą w 1902 r. przedłużono do Szklarskiej Poręby. W 1945 r. miejscowość stała się siedzibą gminy. W 1954 r. Sobieszów otrzymał status osiedla, w 1962 r. prawa miejskie. W 1976 r. miejscowość została włączona w obręb Jeleniej Góry. W latach 1954-76 częścią Sobieszowa był Jagniątków (*Miasta...* 1967, Staffa 1993, 1999, Frąc 2005, Kwiatek, Lijewski 1998).

Maciejowa (niem. Mainwaldau) powstała pod koniec XIII w. Pierwsza wzmianka o osadzie pochodzi z 1300 r. W 1319 r. wieś lokowano na prawie niemieckim. Maciejowa była posiadłością rycerską należącą do rodziny Zedlitzów, potem Nimptschów i ponownie do Zedlitzów. W czasie wojny trzydziestoletniej miejscowość doznała dużych zniszczeń. Po jej zakończeniu właścicielem wsi został hrabia Carvath, który wzniósł tu okazały pałac. W XVIII w. Maciejowa była dużą wsią, a jej mieszkańcy trudnili się głównie rolnictwem i tkactwem chałupniczym. W XIX w. powstała nowa droga z Wrocławia do Jeleniej Góry, co przyczyniło się do dalszego rozwoju miejscowości. W 1945 r. Maciejowa weszła w skład gminy, od 1954 r. gromady Janowice Wielkie, a od 1975 r. ponownie gminy Janowice Wielkie. W 1976 r. miejscowość została włączona w obręb miasta Jelenia Góra (Staffa 1999).

Grabary (niem. Hartau) powstały na przełomie XIII i XIV w., choć pierwsza wzmianka o wsi pochodzi dopiero z 1369 r. W 1479 r. Grabary stały się własnością miasta Jelenia Góra. Miejscowa ludność trudniła się głównie rolnictwem i tkactwem chałupniczym, a w okolicy wsi funkcjonowały stawy rybne. W XIX w. nastąpił szybszy rozwój miejscowości, która stała się podmiejskim osiedlem mieszkaniowym. W 1923 r. lewobrzeżna część wsi stała się częścią miasta Jelenia Góra. W 1945 r. miejscowość weszła w skład gminy Jeżów Sudecki, a w 1954 r. została włączona w obręb miasta Jelenia Góra (Staffa 1999).

Strupice (niem. Straupitz) powstały w pierwszej połowie XIII w., a pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1288 r. Miejscowość pełniła rolę osady służebnej dla zamku na Wzgórzu Krzywoustego. W 1485 r. wieś stała się własnością rady miejskiej w Jeleniej Górze. W czasie wojny trzydziestoletniej miejscowość doznała dużych zniszczeń, mimo to rozwijała się szybko. W XVIII w. Strupice były dużą wsią i ważnym ośrodkiem tkactwa chałupniczego oraz ogrodnictwa i sadownictwa. W XIX w. powstała tu papiernia i stolarnia, a wieś stała się typową osadą podmiejską. W 1945 r. miejscowość weszła w skład gminy Jeżów Sudecki, a w 1954 r. została włączona w obręb miasta Jelenia Góra. W latach 60. XX w. na rozłogach Strupic rozpoczęła się budowa osiedla mieszkaniowego Zabobrze (Staffa 1999).

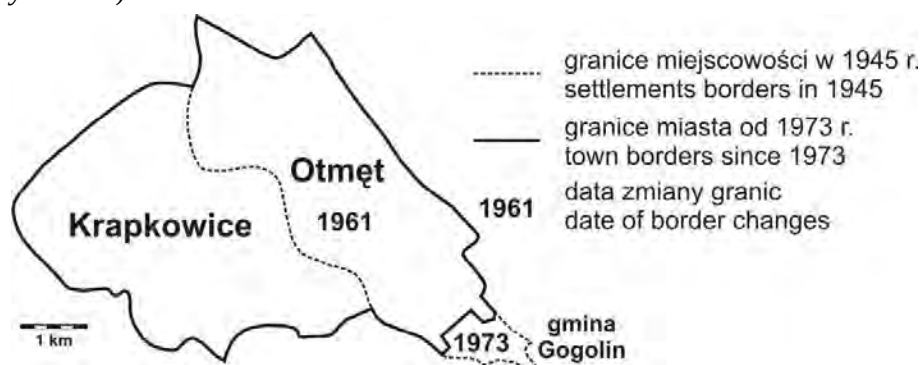
Czarne (niem. Schwarzbach) powstało pod koniec XIII w., a pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1305 r. Miejscowość początkowo wchodziła w obręb okręgu sądowego w Jeleniej Górze, a w XV w. stała się własnością rodziny Schaffgotschów. W 1559 r. wzniesiony został renesansowy dwór, który spłonął podczas wojny trzydziestoletniej. W 1679 r. miejscowość wraz z dworem stała się własnością kamery jeleniogórskiej. Mieszkańcy wsi trudnili się głównie tkactwem chałupniczym i rolnictwem. W 1945 r. Czarne weszło w skład gminy, a od 1954 r. gromady Łomnica, natomiast w 1973 r. miejscowość została wcielona w obręb miasta Jelenia Góra (Staffa 1999).

Goduszyn (niem. Gotschdorf) powstał w drugiej połowie XIII w., a pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1281 r. Od XIV w. wieś należała do rodziny Schaffgotschów. Miejscowa ludność trudniła się głównie tkactwem chałupniczym i rolnictwem. W 1866 r. przez teren Goduszyna poprowadzona została linia kolejowa z Jeleniej Góry do Zgorzelca, jednak nie powstała tu stacja kolejowa. W 1945 r. miejscowość weszła w skład gminy Siedlęcín, a od 1954 r. gromady Wojcieszycze. W 1973 r. Goduszyn został wcielony do miasta Jelenia Góra (Staffa 1999).

Jagniątków (niem. Agnetendorf) został założony w dobrach rodziny Schaffgotschów w połowie XVII w. przez uchodźców religijnych z Czech. Miejscowość szybko się rozwijała, a podstawę utrzymania miejscowej ludności stanowiło pasterstwo i tkactwo chałupnicze. W XIX w. Jagniątków był popularną miejscowością letniskową. Dużą atrakcją stanowił najdłuższy w Karkonoszach tor dla rogowych sani prowadzący z Petrovki. W 1902 r. osiedlił się tu pisarz Gerhard Hauptmann, laureat literackiej nagrody Nobla w 1912 r. W 1945 r. Jagniątków wszedł w skład gminy Sobieszów. W 1954 r. miejscowość stała się częścią osiedla, a od 1962 r. miasta Sobieszów. W latach 1976-98 Jagniątków stanowił część miasta Piechowice (Staffa 1993).

5.6. Krapkowice

Krapkowice to miasto powiatowe w województwie opolskim oraz siedziba gminy miejsko-wiejskiej, położone ok. 25 km na południe od Opola. Miasto zajmuje powierzchnię 21,0 km² i jest zamieszkane przez 18072 mieszkańców (2006 r.). W 1961 r. do miasta Krapkowice (12,1 km² powierzchni, 5975 mieszkańców) przyłączono osiedle Otmęt (11,2 km² powierzchni, 4524 mieszkańców) położone na przeciwnym brzegu Odry (ryc. 28). Powstałe w ten sposób miasto liczyło 22,3 km² powierzchni i było zamieszkane przez 10499 mieszkańców. W 1973 r. część Otmętu (1,3 km² powierzchni, 8 mieszkańców) została przyłączona do gminy Gogolin (*Zmiany...* 1985).

Ryc. 28. Zmiany granic administracyjnych miasta Krapkowice.

Fig. 28. Administrative borders changes of Krapkowice city.

Krapkowice (niem. Krappitz) powstały w XIII w. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1275 r. W 1294 r. Krapkowice otrzymują prawa miejskie od księcia opolskiego Bolesława I. Mieszkańcy miasta trudnili się szkutnictwem, lokalnym handlem i rolnictwem. W 1526 r. miasto znalazło się pod panowaniem monarchii austriackiej, a w 1582 r. zostało sprzedane rodzinie Redernów. Pod ich panowaniem powstał pierwszy drewniany most na Odrze łączący Krapkowice z Otmętem. Miasto doznało znacznych zniszczeń podczas wojny trzydziestoletniej. W 1769 r. właścicielem Krapkowic zostaje rodzina Haugwitzów. W XIX w. miasto rozwijało się jako lokalny ośrodek handlowo-usługowy. Jego mieszkańcy trudnili się również szkutnictwem, a w okolicy działały wapienniki. W 1887 r. powstaje nowy most na Odrze, a w 1896 r. linia kolejowa z Prudnika do Gogolina oraz zakłady papiernicze. Dalszy rozwój miasta miał miejsce w okresie międzywojennym oraz po II wojnie światowej. W 1956 r. powstał powiat krapkowicki obejmujący swym zasięgiem części powiatów opolskiego i prudnickiego na lewym brzegu Odry oraz strzeleckiego na prawym brzegu Odry (*Miasta...* 1967, Kwiatek, Lijewski 1998).

Otmęt (niem. Ottmuth) powstał w początkach XIII w. jako osada rybacka. W 1223 r. wzmiankowano miejscowy kościół. W XIII w. powstał również zamek. Od 1302 r. wieś należała do klasztoru w Jemielnicy. Aż do XX w. Otmęt pozostał niewielką osadą, której mieszkańcy trudnili się rolnictwem oraz rybactwem. W 1887 r. powstaje nowy most przez Odrę, a w 1896 r. linia kolejowa z Prudnika do Gogolina. W 1930 r. hrabia Sponeck sprzedał Otmęt czeskiej firmie obuwniczej Bata, która w 1931 r. uruchomiła tu dużą fabrykę obuwia. Od tego momentu następuje szybki rozwój miejscowości. W 1945 r. Otmęt stał się siedzibą gminy w powiecie strzeleckim, w 1954 r. otrzymał prawa osiedlowe, a w 1961 r. został włączony w obręb miasta Krapkowice (*Miasta...* 1967, Kwiatek, Lijewski 1998).

5.7. Jelcz-Laskowice

Jelcz-Laskowice to miasto i siedziba gminy miejsko-wiejskiej, w powiecie oławskim w województwie dolnośląskim, położone ok. 10 km na północ od Oławy. Miasto zajmuje powierzchnię 17,1 km² i jest zamieszkane przez 15253 mieszkańców (2006 r.). Jelcz-Laskowice powstał w 1987 r. (ryc. 29) z połączenia sołectw: Jelcz (8,5 km² powierzchni, 1860 mieszkańców) oraz Laskowice Oławskie (9,1 km² powierzchni, 11697 mieszkańców) położonych w gminie Laskowice Oławskie. W momencie powstania miasto liczyło 17,6 km² powierzchni i było zamieszkane przez 13557 mieszkańców (*Powierzchnia...* 1994). Głównym czynnikiem przemawiającym za powstaniem miasta było połączenie zakładów w Jelczu z ich zapleczem usługowo-mieszkaniowym w Laskowicach.

Ryc. 29. Zmiany granic administracyjnych miasta Jelcz-Laskowice.

Fig. 29. Administrative borders changes of Jelcz-Laskowice city.

Jelcz (niem. Jeltsch) powstał w XIII w., a pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1245 r. Początkowo miejscowość była własnością biskupów wrocławskich. W 1268 r. na wyspie po środku Odry powstał zamek, którego kolejnymi właścicielami byli Henryk Probus, rycerze z rodu Borszniców oraz rodzina Kotulińskich. W 1508 r. właścicielem miejscowości stała się rodzina kupców wrocławskich Saurmanów, która z czasem przybrała nazwisko von Saurma-Jeltsch. Aż do XX w. Jelcz pozostał niewielką wsią, której mieszkańcy trudnili się głównie rolnictwem. W 1907 r. powstała prawobrzeżna linia kolejowa z Wrocławia do Opola (stacja Jelcz-Miłoszyce). W 1942 r. pomiędzy wsiami Jelcz i Miłoszyce powstała duża fabryka zbrojeniowa Bertha-Werke należąca do koncernu Kruppa i dwa obozy pracy przymusowej w Laskowicach i Miłoszycach. Zakłady zostały zniszczone pod koniec wojny. Na ich terenie w 1952 r. uruchomiono Jelczańskie Zakłady Samochodowe. W 1945 r. Jelcz stał się siedzibą gminy, a od 1954 r. gromady. W 1961 r. gromada Jelcz została włączona w obręb gromady, a od 1973 r. gminy Laskowice Oławskie (Bagiński 1993, Kwiatek, Lijewski 1998).

Laskowice Oławskie (niem. Laskowitz, a od 1937 r. Markstadt) powstały w XII w. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1203 r. Początkowo wieś należała do rodu Włostowiców, a od XIV w. do rodu Pretficzów, którzy w XVII w. sprzedali tutejszy majątek wraz z pałacem rodzinie Saurma-Jeltsch. Aż do XX w. Laskowice pozostały niewielką wsią, której mieszkańcy trudnili się głównie rolnictwem. W 1907 r. powstała prawobrzeżna linia kolejowa z Wrocławia do Opola. Po uruchomieniu zakładów zbrojeniowych Bertha-Werke w Jelczu, w Laskowicach powstał obóz pracy przymusowej, będący filią obozu Gross-Rosen. Po II wojnie światowej powstało tu z kolei nowe osiedle mieszkaniowe dla pracowników zakładów w Jelczu (tzw. Osiedle). W 1945 r. miejscowość stała się siedzibą gminy, a w 1954 r. gromady. Od 1973 r. Laskowice Oławskie są ponownie siedzibą gminy. W 1987 r. z połączenia Laskowic Oławskich z sąsiednim Jelczem powstało miasto Jelcz-Laskowice (Bagiński 1993, Kwiatek, Lijewski 1998).

6. Morfologia i fizjonomia miast-zlepieńców

Morfologia miasta (Koter 1994) wyraża się w jego układzie przestrzennym (rozplanowaniu) i fizjonomii (wyglądzie zewnętrznym). W przypadku miast-zlepieńców badanie morfologii miasta wymaga analizy:

- struktury przestrzennej miasta, którą tworzą jednostki wchodzące w skład miasta oraz analizy ich układów przestrzennych,
- zróżnicowania morfologicznego jednostek tworzących miasto, które wyraża się m.in. w ich specyficznym rozplanowaniu i fizjonomii,
- spójności przestrzennej oraz ciągłości zabudowy w obrębie miasta, ze szczególnym uwzględnieniem barier, które utrudniają, a w niektórych przypadkach nawet uniemożliwiają rozwój przestrzenny miasta.

W tym kontekście przeprowadzono analizę morfologii miast-zlepieńców położonych na Śląsku Dolnym i Opolskim, co umożliwiło określenie ich spójności przestrzennej i zróżnicowania morfologicznego osiedli wchodzących w skład tych miast.

6.1. Struktura przestrzenna miast-zlepieńców

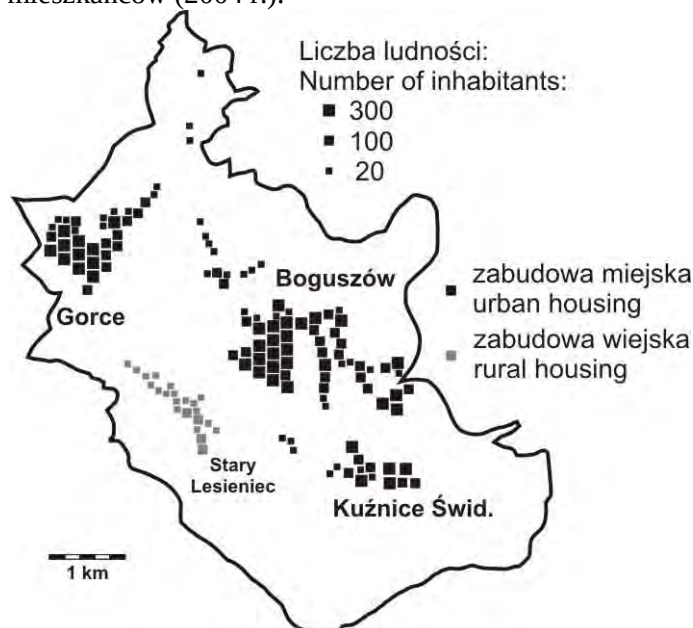
WPROWADZENIE

Połączenie miejscowości w jeden organizm miejski w dłuższym okresie czasu (jak np. kilkadziesiąt lat) powinno prowadzić do ujednoliceń struktury przestrzennej miasta, przez zatarcie pierwotnego charakteru miejscowości składowych. Dlatego też postanowiono sprawdzić, jak trwałe są struktury przestrzenne osiedli tworzących miasta-zlepieńce położone na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego, a także czy wraz z upływem czasu doszło do integracji przestrzennej tych miast.

BOGUSZÓW-GORCE

Mimo upływu ponad trzydziestu lat od momentu połączenia miejscowości poszczególne części miasta nie zrosły się przestrzennie i nadal stanowią odrębne osiedla, oddzielone od siebie górami, lasami i terenami rolnymi (Kwiatek, Lijewski 1998). Wyjątek stanowi jedynie Sobięcín Górny, który stał się integralną częścią Boguszuwa, z którym jest zrośnięty przestrzennie (Staffa 2005a, Szmytkie 2005a), a jego nazwa wyszła już nawet z użycia. Miasto w dalszym ciągu składa się faktycznie z czterech części (ryc. 30):

- **Boguszowa**, który położony jest w centralnej części miasta, na południowych stokach Masywu Chełmca (535-620 m n.p.m.). Swym zasięgiem Boguszów obejmuje Osiedle Grunwaldzkie położone na północny-zachód od Boguszuwa, a także Sobięcín Górny i Osiedle Krakowskie położone na wschód od centrum. Boguszów liczy 8795 mieszkańców (2004 r.).

Ryc. 30. Struktura przestrzenna miasta Boguszów-Gorce.

Fig. 30. Spatial structure of Boguszów-Gorce city.

- **Gorców**, które położone są 2,5 km na północny-zachód od Boguszuwa w dolinie Czerwonego Strumienia (510-620 m n.p.m.), oddzielającej Masyw Chełmca na wschodzie od Wyżyny Jabłowskiej na zachodzie.

Do Gorców należą przysiółki Chełmiec i Lubominek, położone na północ od centrum Gorców, w górnej części doliny Czerwonego Strumienia. Gorce liczą 4649 mieszkańców (2004 r.).

- **Kuźnic Świdnickich**, położonych 2,5 km na południowy-wschód od Boguszowa nad Leskiem w Kotlinie Kuźnickiej (530-580 m n.p.m.), otoczonej: Górą Wałbrzyjską od północno-wschodu, Grzbietem Dzikowca od południowego-zachodu i Wyżyną Unisławską od południowego-wschodu. Kuźnice Świd. składają się z trzech odrębnych osiedli: Kuźnic Świdnickich Północnych, Południowych i Zachodnich. Kuźnice Świdnickie liczą 3144 mieszkańców (2004 r.).
- **Starego Lesieńca**, który położony jest 1,5 km na południowy-zachód od Boguszowa w dolinie górnego Lesku (500-530 m n.p.m.), oddzielającej Grzbiet Dzikowca na południu od Masywu Chełmca na północy. Północno-zachodni kraniec miejscowości stanowi przysiółek Nowy Lesieniec. Stary Lesieniec liczy 769 mieszkańców (2004 r.).

KĘDZIERZYN-KOŹLE

W strukturze przestrzennej współczesnego Kędzierzyna-Koźła zaznaczają się wyraźnie cztery, niegdyś odrębne miasta (Kędzierzyn, Koźle, Kłodnica i Sławęcice) oraz dawne osiedla wiejskie (Blachownia Śląska, Cisowa, Miejsce Kłod., Lenartowice), pooddzielane od siebie rzekami, kanałami, lasami oraz terenami przemysłowymi i kolejowymi (Kwiatkiewicz 1998). Miasto posiada niespójną strukturę przestrzenną, a poszczególne jego części mimo upływu ponad trzydziestu pięciu lat od formalnego połączenia pozostały autonomicznymi osiedlami oddalonymi od siebie o kilka kilometrów (Nycz 1993). Kędzierzyn-Koźle składa się z dziewięciu odrębnych miejscowości (ryc. 31):

- **Kędzierzyna**, który położony jest w centralnej części miasta nad Kłodnicą (170-185 m n.p.m.) w Kotlinie Raciborskiej. Kędzierzyn składa się z pięciu, luźno ze sobą związanych osiedli: Śródmieścia w centrum, Pogorzela na południowym-zachodzie, Osiedla Piastów na północnym-wschodzie, Kuźniczki położonej na prawym brzegu Kłodnicy i Azotów położonych na południe od Śródmieścia. Kędzierzyn liczy 39652 mieszkańców (2004 r.).
- **Koźła**, położonego 5,0 km na zachód od Kędzierzyna na lewym brzegu Odry (170 m n.p.m.), naprzeciw ujścia Kłodnicy. Część Koźła znajduje się na wyspie Ostrówek. Koźle składa się z dwóch osiedli: Stare Miasto na południu i Osiedle Zachód na północy. Koźle liczy 10839 mieszkańców (2004 r.).
- **Rogów**, położonych 6,0 km na północny-zachód od Kędzierzyna na lewym brzegu Odry (170 m n.p.m.) w Kotlinie Raciborskiej. Przysiółkami Rogów są Rybarze i Lasoki położone w dolinie Odry. Rogi liczą 1228 mieszkańców (2004 r.).

Ryc. 31. Struktura przestrzenna miasta Kędzierzyn-Koźle.

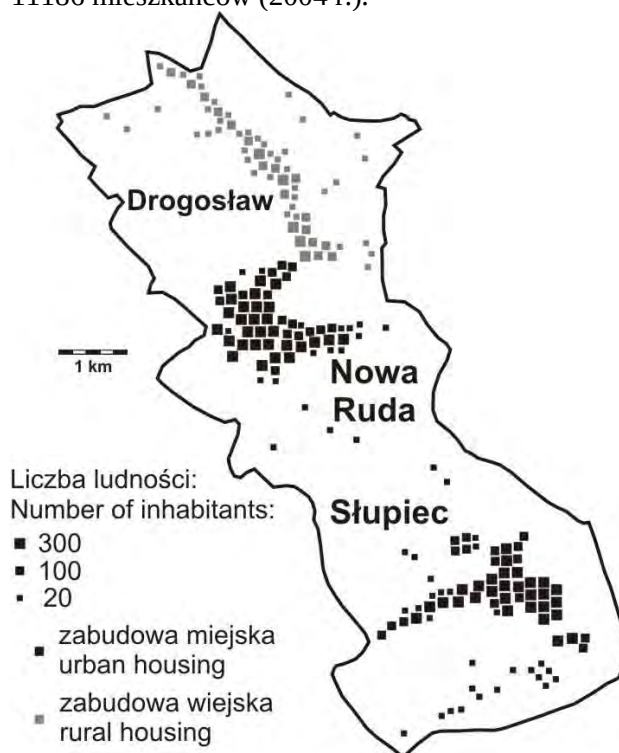
Fig. 31. Spatial structure of Kędzierzyn-Koźle city.

- **Kłodnicy**, która położona jest 3,0 km na północny-zachód od Kędzierzyna nad Kanałem Kłodnickim (170 m n.p.m.) między Odrą na zachodzie, rzeką Kłodnicą na południu i Kanałem Gliwickim na północy. Kłodnica składa się z trzech w zasadzie odrębnych osiedli: Koźle Port na zachodzie, Kłodnicy w centrum oraz Żabieńca na wschodzie. Kłodnica liczy 4368 mieszkańców (2004 r.).
- **Blachowni Śląskiej**, która położona jest 4,0 km na wschód od Kędzierzyna nad Kanałem Gliwickim (180-195 m n.p.m.), między Kłodnicą na północy a Kanałem Kędzierzyńskim na zachodzie. Zachodnią część Blachowni stanowi Miedarska Huta. Blachownia Śląska liczy 3350 mieszkańców (2004 r.).
- **Lenartowic**, położonych 3,0 km na wschód od Kędzierzyna na prawym brzegu Kłodnicy (180 m n.p.m.). Lenartowice liczą 343 mieszkańców (2004 r.).
- **Cisowej**, która leży 4,5 km na północny-wschód od Kędzierzyna na obrzeżach Kotliny Raciborskiej (185-200 m n.p.m.). Cisowa liczy 1818 mieszkańców (2004 r.).
- **Miejsca Kłodnickiego**, które położone jest 5,5 km na północny-wschód od Kędzierzyna nad Młynówką (190 m n.p.m.). Przysiółkiem Miejsca Kłod. jest Kobylec. Miejscowość liczy 358 mieszkańców (2004 r.).
- **Sławięcic**, które położone są 9,0 km na wschód od Kędzierzyna nad Kłodnicą i Kanałem Gliwickim (185-205 m n.p.m.). Sławięcice liczą 2723 mieszkańców (2004 r.).

NOWA RUDA

Nowa Ruda jest obecnie zbiorem kilkunastu dawnych miejscowości, niekiedy znacznie oddalonych od siebie (Kwiatek, Lijewski 1998). Mimo upływu kilkudziesięciu lat od formalnego połączenia miejscowości, a także częściowej integracji Nowej Rudy i Drogosławia, który już od końca XIX w. stanowił przedmieście miasta (Staffa 1995), Nowa Ruda pozostała miastem niespójnym przestrzennie. Miasto składa się faktycznie z trzech części (ryc. 32):

- **Nowej Rudy**, położonej w centralnej części miasta w Obniżeniu Noworudzkim i dolinie Włodzicy (380-480 m n.p.m.), oddzielających Garb Dzikowca na wschodzie od Wzgórz Włodzickich na zachodzie. Swym zasięgiem Nowa Ruda obejmuje też liczne przysiółki położone na stokach okolicznych wzgórz (np. Kolno, Kuźnica, Tworzyków, Zacisze). Nowa Ruda liczy 10665 mieszkańców (2004 r.).
- **Słupca**, który położony jest 5,0 km na południowy-wschód od Nowej Rudy, na pograniczu Obniżenia Bożkowa i Obniżenia Noworudzkiego (390-500 m n.p.m.), oddzielających Garb Dzikowca na wschodzie od Wzgórz Włodzickich na zachodzie. Swym zasięgiem Słupiec obejmuje też liczne przysiółki i osiedla położone na okolicznych wzgórzach (np. Dolina, Nagórzany, Podgaje, Połoniny, Rękawczyn, Straszaków, Zagórzyn). Słupiec liczy 11186 mieszkańców (2004 r.).

Ryc. 32. Struktura przestrzenna miasta Nowa Ruda.

Fig. 32. Spatial structure of Nowa Ruda city.

- **Drogosławia**, położonego 2,5 km na północ od Nowej Rudy w dolinie Włodzicy (390-500 m n.p.m.), wcinającej się między Wzgórza Włodzickie na zachodzie i Wzgórza Wyřebskie na wschodzie. Swym zasięgiem Drogosław obejmuje liczne przysiółki położone na stokach okolicznych wzgórz (np. Jaworów, Orkany, Zatorze, Zdrojowisko). Drogosław liczy 3885 mieszkańców (2004 r.).

BOGATYNIA

Miasto Bogatynia w obecnym kształcie składa się z dwóch oddzielnych części: Turoszowa z Trzcińcem i Zatoniem położonych na północnym-zachodzie, a także Bogatyni i Markocic na południowym-wschodzie. Obie części rozdzielone są wyrobiskami i hałdami kopalni Turów (Staffa 2003). Układ przestrzenny miasta nie jest spójny (Kwiatk, Lijewski 1998), pomimo częściowej integracji Bogatyni i Markocic (Staffa 2003). Miasto w obecnych granicach składa się faktycznie z pięciu osiedli (ryc. 33):

- **Bogatyni**, która stanowi centralną część miasta, położoną w Kotlinie Turoszowskiej nad Miedzianką i jej dopływem Jaśnicą (230-290 m n.p.m.). Miasto składa się z kilku osiedli mieszkaniowych (Energetyków, 25-lecia PRL, Matejki). Bogatynia liczy 16459 mieszkańców (2004 r.).
- **Markocic**, położonych 1,5 km na południowy-wschód od Bogatyni nad Miedzianką (250-310 m n.p.m.), na granicy Kotliny Turoszowskiej i Przedgórze Izerskiego. Markocice liczą 1000 mieszkańców (2004 r.).
- **Turoszowa**, położonego 5,5 km na północny-zachód od Bogatyni wzdłuż dolnego biegu Miedzianki, na granicy Kotliny Turoszowskiej, Doliny Nysy Łużyckiej i Wyniosłości Działoszyna (220-240 m n.p.m.). Turoszów składa się z dwóch osiedli: Trzcińca Dolnego na zachodzie oraz Kolonii Zatonie na wschodzie, oddzielonych zabudowaniami elektrowni Turów. Turoszów liczy 1914 mieszkańców (2004 r.), przy czym Kolonię Zatonie zamieszkuje 1066 osób, a Trzciniec Dolny 848 osób.
- **Trzcińca**, położonego 6,5 km na północny-wschód od Bogatyni oraz 1,0 km na północ od Turoszowa, na prawym brzegu Nysy Łużyckiej (220-285 m n.p.m.), na pograniczu Doliny Nysy Łużyckiej i Wyniosłości Działoszyna. Trzciniec liczy 162 mieszkańców (2004 r.).
- **Zatonia**, które położone jest 5,0 km na północ od Bogatyni i 1,5 km na północny-wschód od Turoszowa, nad Zatonką (260-290 m n.p.m.), na obszarze Wyniosłości Działoszyna. Zatonie liczy 94 mieszkańców (2004 r.).

Ryc. 33. Struktura przestrzenna miasta Bogatynia.

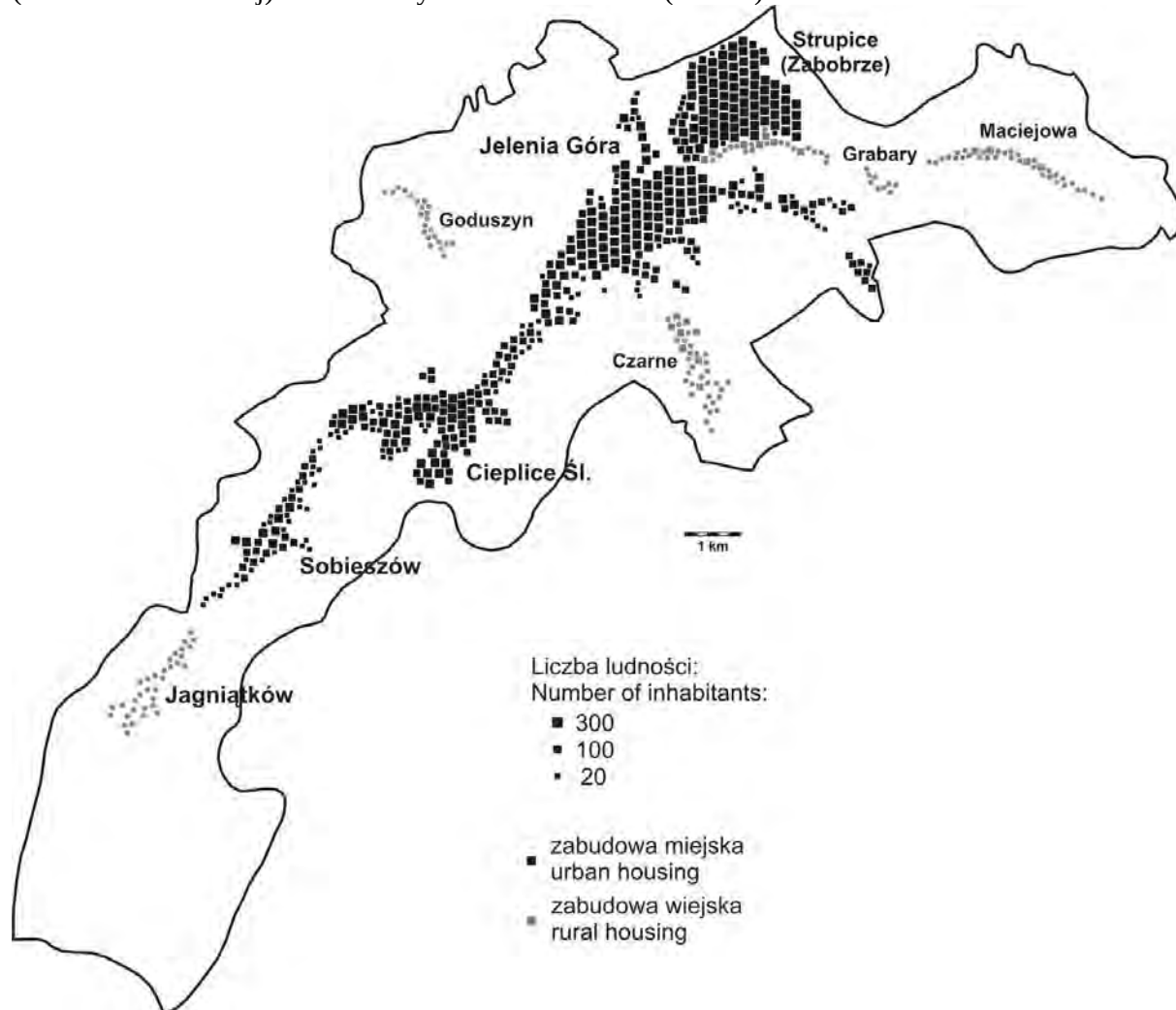
Fig. 33. Spatial structure of Bogatynia city.

JELENIA GÓRA

Jelenia Góra cechuje się niespójną strukturą przestrzenną, a poszczególne osiedla miasta mimo upływu kilkudziesięciu lat od przyłączenia ich do Jeleniej Góry zachowały swój odrębny charakter. Na integrację miasta nie wpłynęły nawet silne związki przestrzenne między Jelenią Górą, Cieplicami Śl. a Sobieszowem, które tworzą ciąg zabudowy wzdłuż doliny Kamiennej. Wyjątek stanowi miejscowość Strupice, na gruntach

której powstało osiedle mieszkaniowe Zabobrze, wskutek czego stała się ona integralną częścią miasta, a jej nazwa wyszła już nawet z użycia, a także Malinnik przyłączony do Cieplic Śląskich w 1940 r. (Staffa 1999). W swych obecnych granicach miasto składa się faktycznie z ośmiu części (ryc. 34):

- **Jeleniej Góry**, która stanowi centralną część miasta, położona jest u zbiegu Bobru i Kamiennej (325-340 m n.p.m.), w centralnej części Obniżenia Jeleniej Góry. Do Jeleniej Góry należą: osiedle Zabobrze wraz ze Strupicami położone na prawym brzegu Bobru i Osiedle Łomnickie położone na południowy-wschód od centrum miasta, na lewym brzegu Bobru. Jelenia Góra liczy 62050 mieszkańców (2004 r.), z czego na Zabobrze mieszka 27408 osób.
- uzdrowiska **Cieplice Śląskie**, położonego 5,5 km na południowy-zachód od Jeleniej Góry wzdłuż doliny Kamiennej (325-350 m n.p.m.), w centralnej części Obniżenia Sobieszowa. Częścią Cieplic Śląskich jest Malinnik położony wzdłuż Kamiennej, a także dwa nowe osiedla mieszkaniowe: Osiedle Orle i Osiedle Dwudziestolecia. Cieplice Śląskie Zdrój liczy 15902 mieszkańców (2004 r.).
- **Sobieszowa**, które położone jest 9,0 km na południowy-zachód od właściwej Jeleniej Góry wzdłuż doliny Wrzosówki (345-440 m n.p.m.), na granicy Pogórza Karkonoskiego i Obniżenia Sobieszowa. Sobieszów liczy 4305 mieszkańców (2004 r.).
- **Maciejowej**, która położona jest 6,5 km na wschód od Jeleniej Góry w dolinie Radomierki (360-370 m n.p.m.), we wschodniej części Obniżenia Jeleniej Góry. Maciejowa liczy 965 mieszkańców (2004 r.).
- **Grabarów**, położonych 4,5 km na wschód od Jeleniej Góry u ujścia Radomierki do Bobru (340-360 m n.p.m.), we wschodniej części Obniżenia Jeleniej Góry. Grabary liczą 170 mieszkańców (2004 r.).
- **Czarnego**, które położone jest 3,0 km na południowy-wschód od Jeleniej Góry w dolinie Pijawnika (350-380 m n.p.m.), we Wzgórzach Łomnickich. W północnej części Czarnego powstało nowe osiedle willowe (Osiedle Orzeszkowej). Czarne liczy 1429 mieszkańców (2004 r.).

Ryc. 34. Struktura przestrzenna miasta Jelenia Góra.

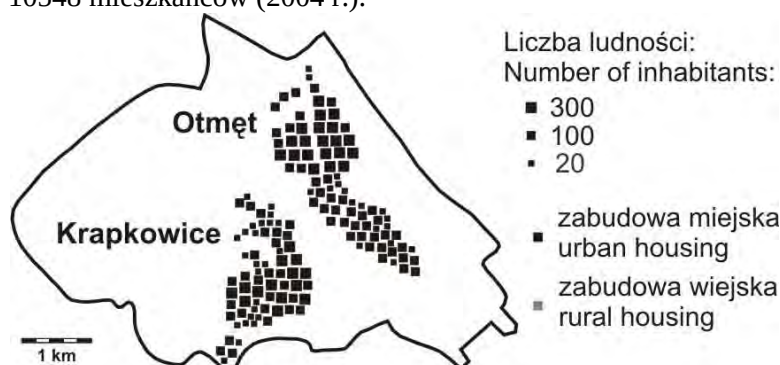
Fig. 34. Spatial structure of Jelenia Góra city.

- **Goduszyna**, który położony jest 4,0 km na zachód od Jeleniej Góry, na pograniczu Wysoczyzny Rybnicy i Obniżenia Sobieszowa (370-420 m n.p.m.). Goduszyn liczy 456 mieszkańców (2004 r.).
- **Jagniątkowa**, który położony jest 12,5 km na południowo-zachód od Jeleniej Góry w dolinie Wrzosówki i jej dopływów (445-575 m n.p.m.), w środkowej części Pogórza Karkonoskiego. Jagniątków liczy 662 mieszkańców (2004 r.).

KRAPKOWICE

W strukturze przestrzennej miasta, mimo upływu już blisko pięćdziesięciu lat od formalnego połączenia miejscowości, w dalszym ciągu widoczny jest podział na dwie części, położone na przeciwległych brzegach Odry (Kwiatek, Lijewski 1998). Miasto w swych granicach dzieli się na (ryc. 35):

- **Krapkowice**, które stanowią historyczne centrum miasta, położone są na lewym brzegu Odry, powyżej ujścia Osłobogi (170 m n.p.m.), na pograniczu Kotliny Raciborskiej i Pradoliny Wrocławskiej. Częściami miasta są: Osiedle 1000-lecia, Osiedle Fabryczne i Osiedle Powstańców Śląskich. Krapkowice liczą 7280 mieszkańców (2004 r.).
- **Otmęt**, który położony jest na prawym brzegu Odry (170 m n.p.m.), 1,5 km na wschód od Krapkowic, na granicy Kotliny Raciborskiej i Pradoliny Wrocławskiej. Częścią Otmętu są: Osiedle XXX-lecia i Osiedle Sady. Otmęt liczy 10548 mieszkańców (2004 r.).

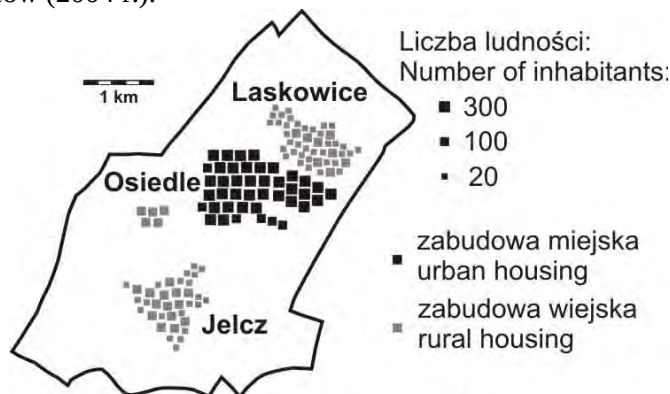
Ryc. 35. Struktura przestrzenna miasta Krapkowice.

Fig. 35. Spatial structure of Krapkowice city.

JELCZ-LASKOWICE

Jelcz-Laskowice, mimo upływu dwudziestu lat od momentu administracyjnego połączenia tworzących go miejscowości, pozostał miastem o niespójnym charakterze przestrzennym, które w rzeczywistości składa się z trzech osiedli, oddzielonych od siebie polami uprawnymi i terenami przemysłowymi (Bagiński 1993, Kwiatek, Lijewski 1998, Jabłoński 2004). W skład miasta wchodzi (ryc. 36):

- **Jelcz**, położony w południowo-zachodniej części miasta, na prawym brzegu doliny Odry (125 m n.p.m.) na granicy Pradoliny Wrocławskiej i Równiny Oleśnickiej. Jelcz liczy 2321 mieszkańców (2004 r.).
- **Laskowice Oławskie**, położone w północno-wschodniej części miasta (125 m n.p.m.), na południowym skraju Równiny Oleśnickiej. Laskowice Oławskie (bez Osiedla) liczą 1540 mieszkańców (2004 r.).
- **Osiedle**, które jest formalnie częścią Laskowic, jednak faktycznie stanowi odrębną jednostkę osadniczą (Jabłoński 2004), a zarazem centralną część miasta, Osiedle położone jest między Jelczem a Laskowicami i składa się z kilku nowych osiedli mieszkaniowych (np. Osiedle 35-lecia, Osiedle Metalowców). Osiedle liczy 11394 mieszkańców (2004 r.).

Ryc. 36. Struktura przestrzenna miasta Jelcz-Laskowice.

Fig. 36. Spatial structure of Jelcz-Laskowice city.

PODSUMOWANIE

Miasta-zlepieńce położone na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego charakteryzują się małą spójnością przestrzenną. Mimo upływu już kilkudziesięciu lat od momentu formalnego połączenia składają się z kilku, nadal odrębnych jednostek osadniczych, które są oddzielone od siebie terenami niezabudowanymi (polami uprawnymi, lasami, górami, ciekami wodnymi, liniami kolejowymi). Można zatem stwierdzić, że trwałość struktur przestrzennych w przypadku miast-zlepieńców jest jedną z cech wyróżniających tę grupę miast. W analizowanych miastach wyjątek stanowią: Strupice, na terenie których powstało osiedle Zabobrze, przez co miejscowość ta stała się integralną częścią Jeleniej Góry. Częściowej integracji uległy również: Bogatynia i Markocice, Nowa Ruda i Drogosław oraz Jelenia Góra i Czarne.

6.2. Zróżnicowanie morfogenetyczne miast-zlepieńców

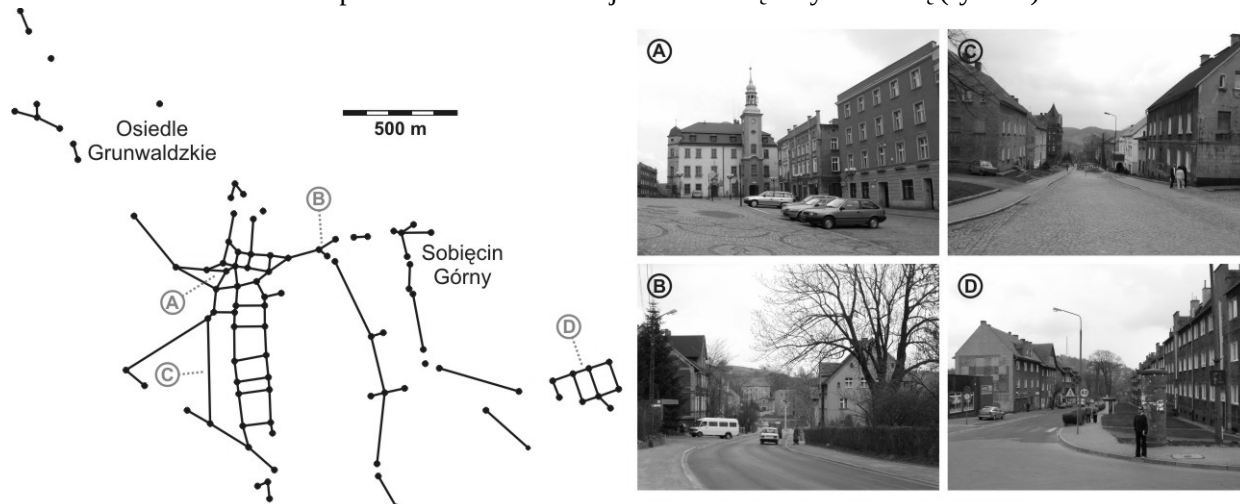
WPROWADZENIE

W wyniku zmian granic administracyjnych miast w okresie powojennym łączone były miejscowości o zróżnicowanej fizjonomii i rozplanowaniu. Miasto stawało się zlepkim osiedli, wyróżniających się swoją morfologią. Zachowanie pierwotnego charakteru osiedli wchodzących w skład miast-zlepieńców, a zarazem ich zróżnicowanie morfogenetyczne, powinno zatem świadczyć o niewielkiej integracji przestrzennej miasta. Badanie zróżnicowania morfogenetycznego miast-zlepieńców zostało oparte na analizie planu miasta, dzięki czemu możliwe było wyznaczenie jednostek przestrzennych o specyficznej morfologii.

BOGUSZÓW-GORCE

Boguszów-Gorce składa się z czterech osiedli różniących się charakterem przestrzennym. Boguszów, Gorce oraz Kuźnice Świd. mają miejski charakter i zabudowę, a Stary Lesieniec to typowa wieś łańcuchowa. Zróżnicowanie fizjonomiczne poszczególnych osiedli miasta przedstawia się następująco:

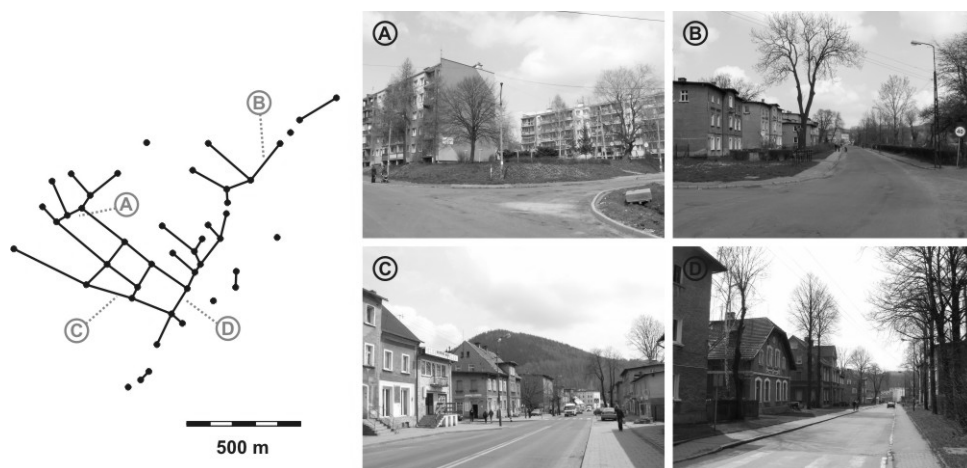
- **Boguszów** posiada złożony charakter przestrzenny i złożone rozplanowanie ($W_{RG}=47,0$). W Boguszu przeważa zabudowa wielorodzinna ($W_Z=5,9$). Centrum zachowało średniowieczny układ urbanistyczny miasta górniczego z podłużnym rynkiem i zabudową śródmiejską. Sobięcin Górny i południowa część Boguszowa posiada regularne rozplanowanie i zwartą zabudowę (robotniczą, czynszową oraz blokową). Osiedle Grunwaldzkie ma postać wsi łańcuchowej z zabudową indywidualną (ryc. 37).

Ryc. 37. Układ przestrzenny i fizjonomia Boguszowa.

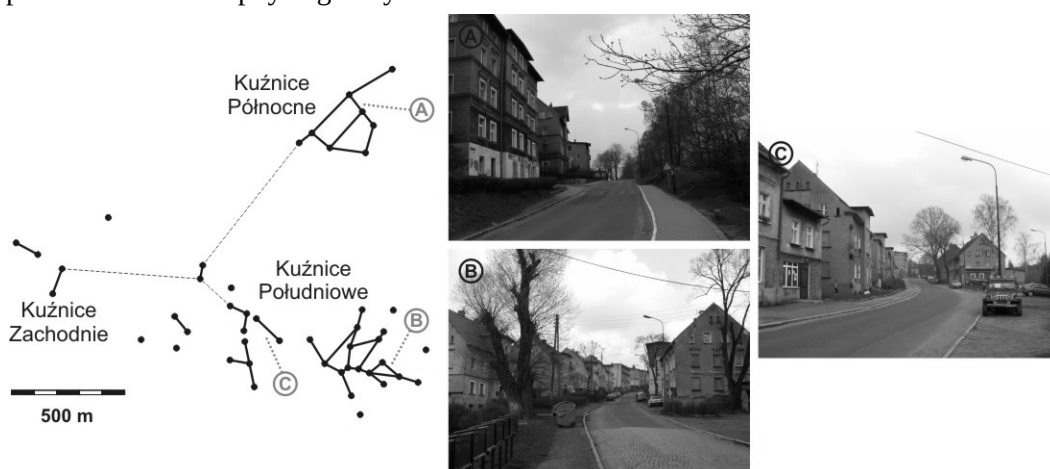
Fig. 37. Spatial structure and physiognomy of Boguszów.

- **Gorce** posiadają złożone rozplanowanie ($W_{RG}=18,6$). Przeważa tu zabudowa wielorodzinna ($W_Z=5,9$). Wschodnia część Gorców zachowała pozostałości układu przestrzennego zurbanizowanej łańcuchówki z zabudową mieszaną (indywidualną i robotniczą). W zachodniej części przeważa natomiast zabudowa wielorodzinna (blokowa i czynszowa). Północną część Gorców stanowią Lubominek i Chelmiec, które są niewielkimi wsiami łańcuchowymi o zabudowie zagrodowej i indywidualnej (ryc. 38).
- **Kuźnice Świd.** posiadają złożone rozplanowanie ($W_{RG}=18,1$). Miejscowość składa się z trzech odrębnych osiedli (Kuźnice Świdnickie Południowe, Północne i Zachodnie). Przeważa tu zabudowa wielorodzinna ($W_Z=5,0$). Kuźnice Północne i Południowe cechuje się wielodrożnym układem przestrzennym i miejską zabudową (robotniczą i czynszową). Kuźnice Zachodnie mają natomiast nieregularny układ przestrzenny i przeważa tu zabudowa jednorodzinna indywidualna (ryc. 39).

Ryc. 38. Układ przestrzenny i fizjonomia Górców.

Fig. 38. Spatial structure and physiognomy of Gorce.

Ryc. 39. Układ przestrzenny i fizjonomia Kuźnic Świdnickich.

Fig. 39. Spatial structure and physiognomy of Kuźnice Świdnickie.

- **Stary Lesieniec** zachował charakter wsi łańcuchowej o zwartej zabudowie ($W_{RG}=8,1$), która rozciąga się na długości 1,5 km wzdłuż doliny Lesku. Przeważa tu zabudowa jednorodzinna ($W_Z=1,8$), indywidualna i zagrodowa. W południowej części wsi znajduje się osiedle o zabudowie czynszowej (ryc. 40).

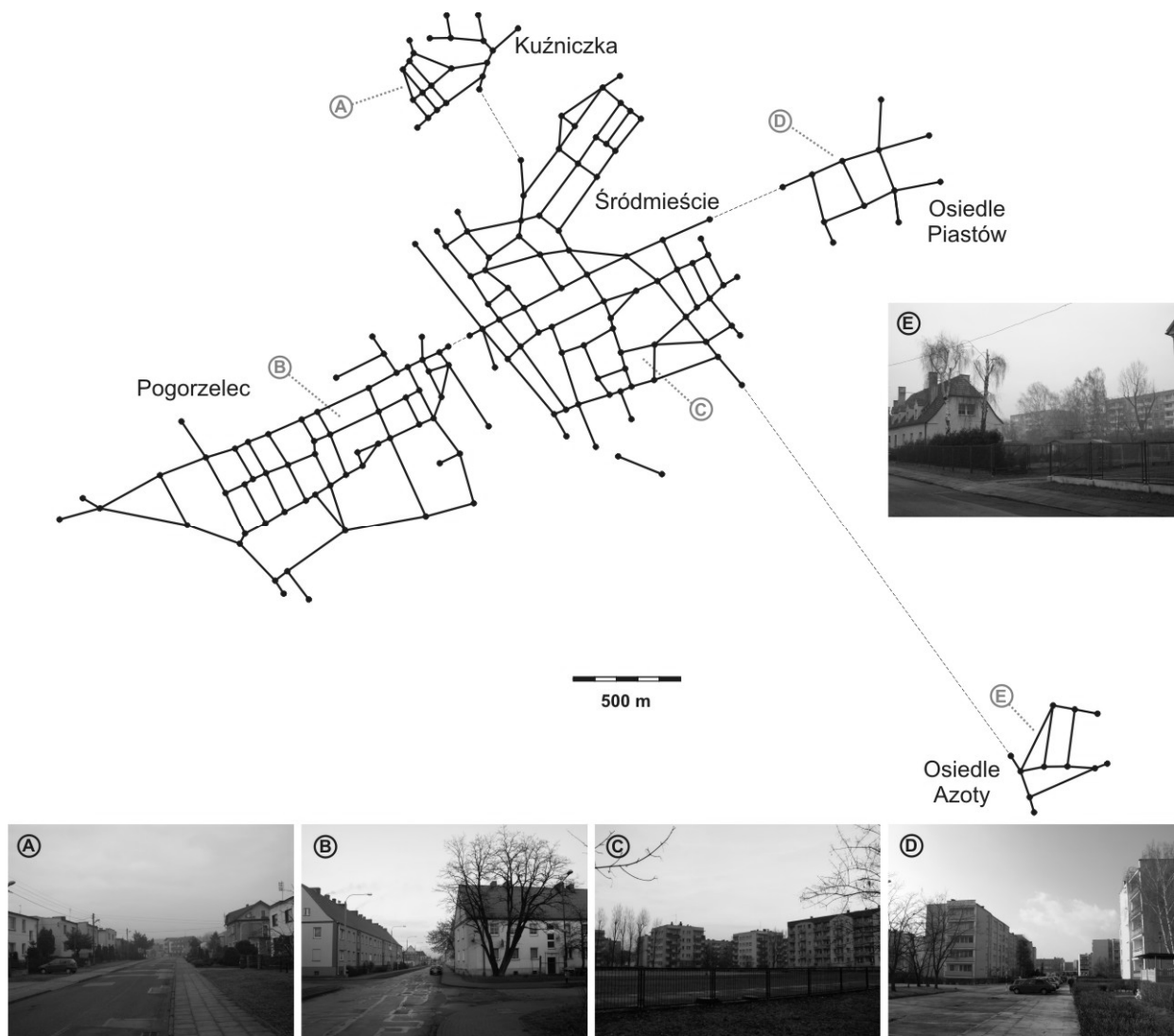
Ryc. 40. Układ przestrzenny i fizjonomia Starego Lesieńca.

Fig. 40. Spatial structure and physiognomy of Stary Lesieniec.

KĘDZIERZYN-KOŹŁE

Miasto składa się faktycznie z dziewięciu odrębnych osiedli, z których pięć posiada miejski charakter (Kędzierzyn, Koźle, Kłodnica, Blachownia Śl., Sławęcice). Pozostałe osiedla miasta (Rogi, Cisowa, Miejsce Kłod., Lenartowice) mają typowo wiejskie rozplanowanie i zabudowę. Zróżnicowanie fizjonomiczne osiedli miasta przedstawia się następująco:

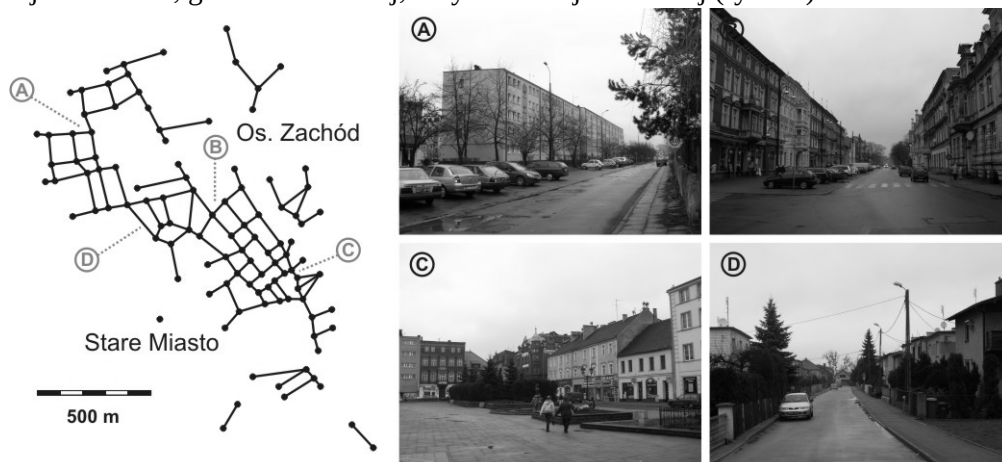
- **Kędzierzyn** ma złożone rozplanowanie ($W_{RG}=126,8$) i składa się z pięciu odrębnych osiedli o miejskim charakterze i wielorodzinnej zabudowie ($W_Z=9,4$). Centrum Kędzierzyna (Śródmieście i Pogorzelec) ma wydłużony kształt i zwartą zabudowę wielorodzinną, czynszową i blokową. Na północ od Śródmieścia położona jest Kuźniczka, którą stanowi osiedle jednorodzinne. Na wschód od Śródmieścia położone jest Os. Piastów, które jest osiedlem o zabudowie blokowej. Południową część Kędzierzyna stanowi osiedle Azoty o zabudowie wielorodzinnej, położone w sąsiedztwie zakładów azotowych (ryc. 41).

Ryc. 41. Układ przestrzenny i fizjonomia Kędzierzyna.

Fig. 41. Spatial structure and physiognomy of Kędzierzyn.

- **Koźle** posiada złożone rozplanowanie ($W_{RG}=65,4$) i składa się z dwóch osiedli. Przeważa tu zabudowa wielorodzinna ($W_Z=4,4$). Najstarsza część Koźła (tzw. Stare Miasto) zachowała średniowieczny układ przestrzenny z prostokątnym rynkiem. Całość zamknięta jest wałami ziemnymi, które są pozostałością twierdzy kozielskiej. Na północ od Starego Miasta leży Osiedle Zachód o wielodrożnym rozplanowaniu i mieszanej zabudowie, głównie blokowej, indywidualnej i willowej (ryc. 42).

Ryc. 42. Układ przestrzenny i fizjonomia Koźła.

Fig. 42. Spatial structure and physiognomy of Koźle.

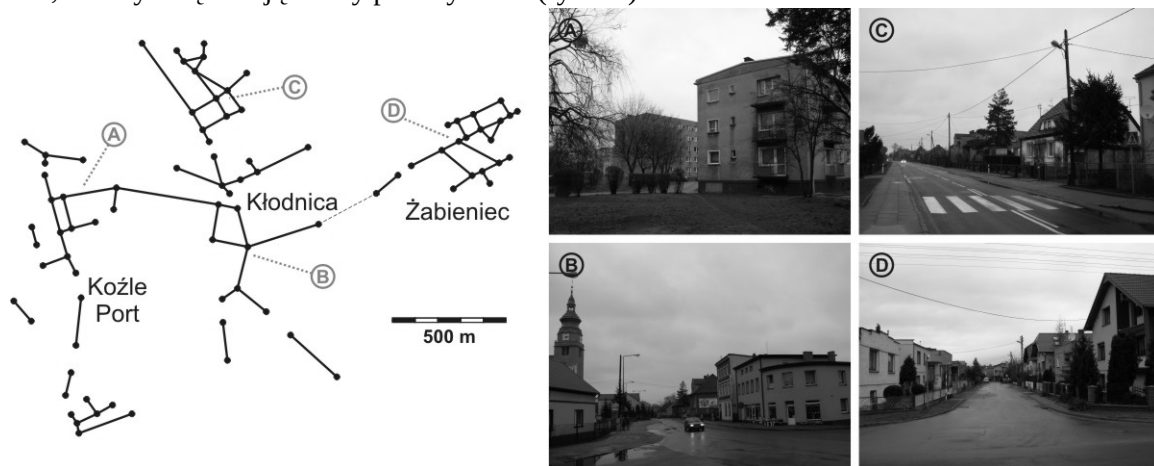
- **Rogi** to rozległa wieś o wielodrożnym rozplanowaniu ($W_{RG}=21,5$) i amorficznym kształcie. Przeważa tu zabudowa jednorodzinna ($W_Z=1,1$), indywidualna i willowa. Na wschód od Rogów położone są Rybarze i Lasoki, które są niewielkimi przysiółkami o nieregularnym kształcie (ryc. 43).

Ryc. 43. Układ przestrzenny i fizjonomia Rogów.

Fig. 43. Spatial structure and physiognomy of Rogi.

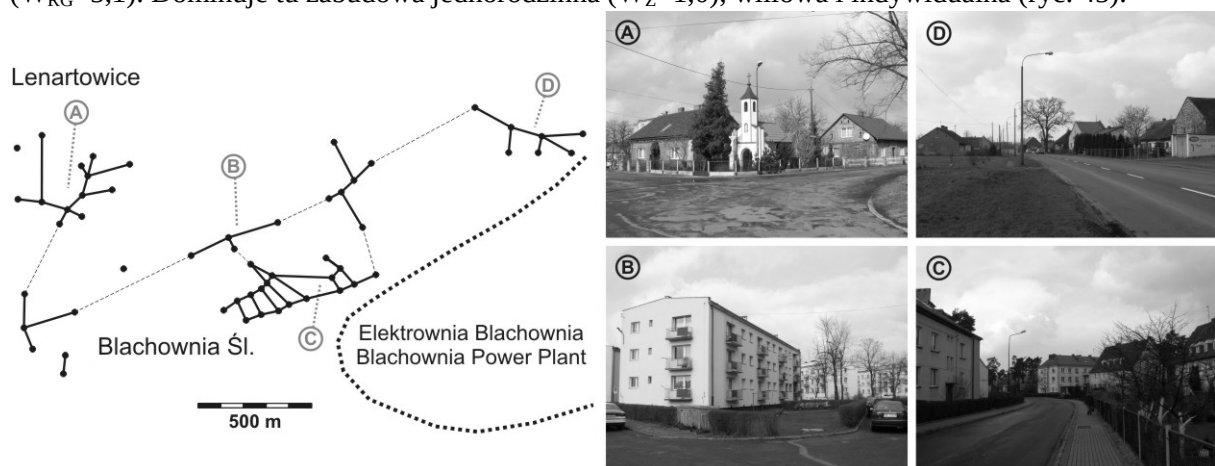
- **Kłodnica** ma nieregularny układ przestrzenny ($W_{RG}=40,5$) i składa się z trzech odrębnych osiedli: Koźła Port, właściwej Kłodnicy oraz Żabieńca. Dominuje tu zabudowa jednorodzinna ($W_Z=1,6$). W Kłodnicy przeważa zabudowa indywidualna i willowa, a w Koźlu Port czynszowa i indywidualna. Żabieniec to typowe osiedle willowe o wielodrożnym rozplanowaniu. U ujścia Kanału Gliwickiego położony jest port Koźle, z którym sąsiadują tereny przemysłowe (ryc. 44).

Ryc. 44. Układ przestrzenny i fizjonomia Kłodnicy.

Fig. 44. Spatial structure and physiognomy of Kłodnica.

- **Blachownia Śląska** cechuje się złożonym układem przestrzennym i składa się z kilku odrębnych osiedli o wielodrożnym rozplanowaniu ($W_{RG}=21,0$). Przeważa tu zabudowa wielorodzinna (głównie czynszowa i blokowa) oraz indywidualna ($W_Z=3,8$). Na lewym brzegu Kanału Gliwickiego zlokalizowane są tereny przemysłowe elektrowni Blachownia (ryc. 45).
- **Lenartowice** to niewielka wieś o nieregularnym rozplanowaniu i nieokreślonym układzie przestrzennym ($W_{RG}=5,1$). Dominuje tu zabudowa jednorodzinna ($W_Z=1,0$), willowa i indywidualna (ryc. 45).

Ryc. 45. Układ przestrzenny i fizjonomia Blachowni Śląskiej (B-D) i Lenartowic (A).

Fig. 45. Spatial structure and physiognomy of Blachownia Śląska (B-D) and Lenartowice (A).

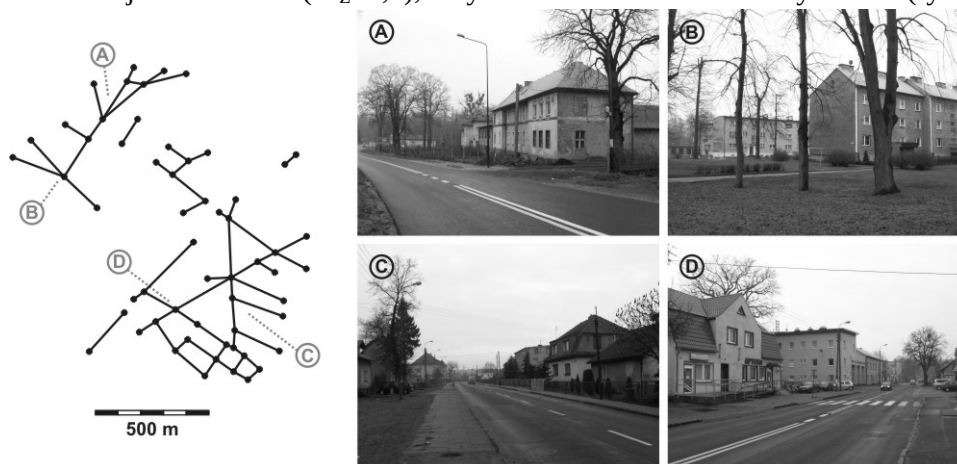
- **Cisowa** to duża wieś, która charakteryzuje się zwartą zabudową i wielodrożnym układem przestrzennym ($W_{RG}=15,0$). Dominuje tu zabudowa jednorodzinna ($W_Z=1,1$), indywidualna i zagrodowa (ryc. 46).
- **Miejsce Kłodnickie** to niewielkie osiedle o wielodrożnym układzie przestrzennym ($W_{RG}=5,0$) i zwartej zabudowie jednorodzinnej ($W_Z=1,0$), głównie indywidualnej i willowej (ryc. 46).

Ryc. 46. Układ przestrzenny i fizjonomia Cisowej (A) i Miejsca Kłodnickiego (B).

Fig. 46. Spatial structure and physiognomy of Cisowa (A) and Miejsce Kłodnickie (B).

- **Sławiećice** cechują się amorficznym kształtem i wielodrożnym rozplanowaniem ($W_{RG}=29,0$). Przeważa tu zwarta zabudowa jednorodzinna ($W_Z=1,3$), indywidualna i willowa oraz czynszowa (ryc. 47).

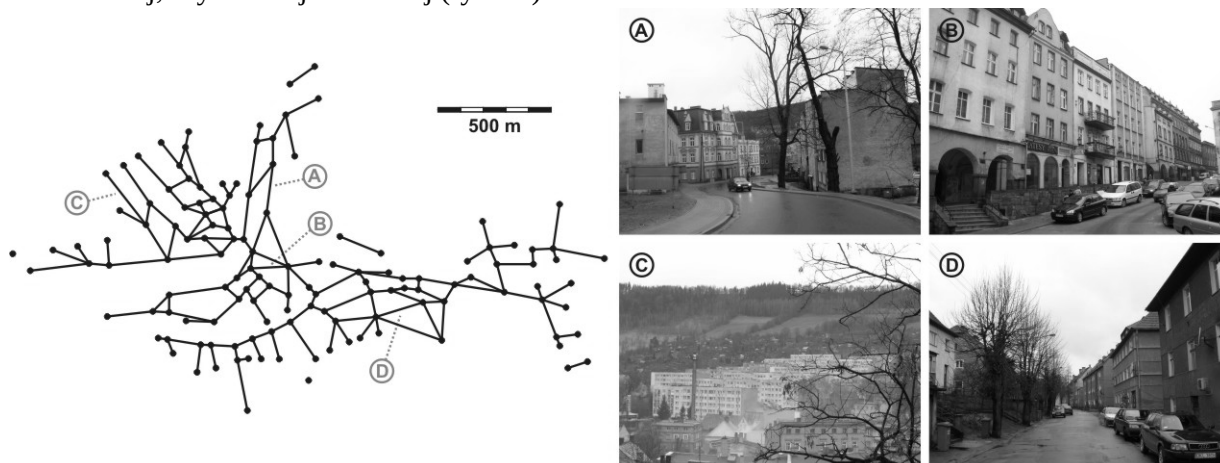
Ryc. 47. Układ przestrzenny i fizjonomia Sławiećic.

Fig. 47. Spatial structure and physiognomy of Sławiećice.

NOWA RUDA

Miasto składa się z trzech osiedli o zróżnicowanym charakterze przestrzennym. Nowa Ruda i Słupiec mają miejskie rozplanowanie i zabudowę. Drogosław ma natomiast charakter osiedla podmiejskiego, które wyrosło z wsi łańcuchowej. Zróżnicowanie fizjonomiczne osiedli miasta przedstawia się następująco:

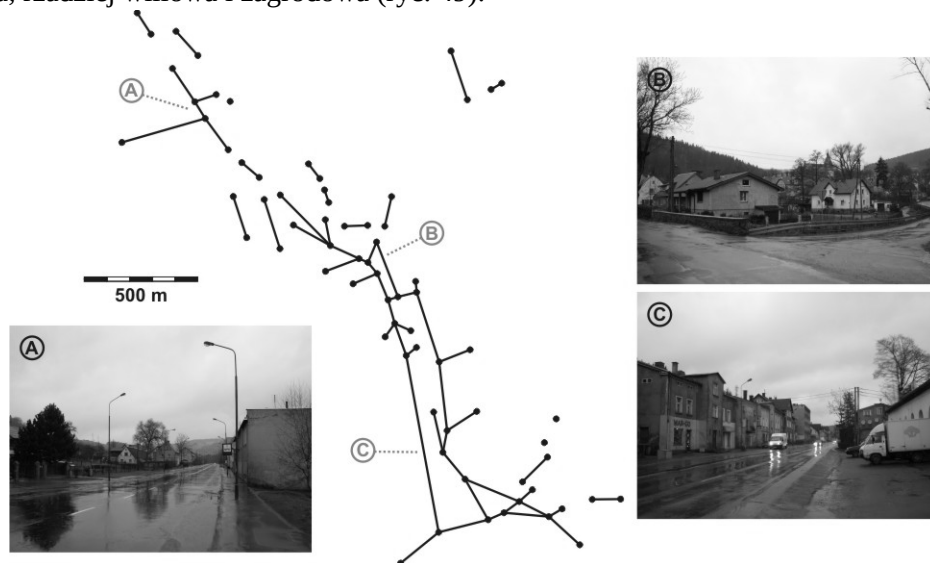
- **Nowa Ruda** ma złożony urbanistyczny i nieregularne rozplanowanie ($W_{RG}=78,9$), dostosowane do urozmaiconej rzeźby terenu. W Nowej Rudzie przeważa zabudowa wielorodzinna ($W_Z=4,3$). Centrum miejscowości zachowało typowy dla miast średniowiecznych układ przestrzenny, na który składa się tzw. Dolne i Górne Miasto. Stare Miasto otaczają osiedla mieszkaniowe o zróżnicowanej zabudowie, głównie blokowej, czynszowej i willowej (ryc. 48).

Ryc. 48. Układ przestrzenny i fizjonomia Nowej Rudy.

Fig. 48. Spatial structure and physiognomy of Nowa Ruda.

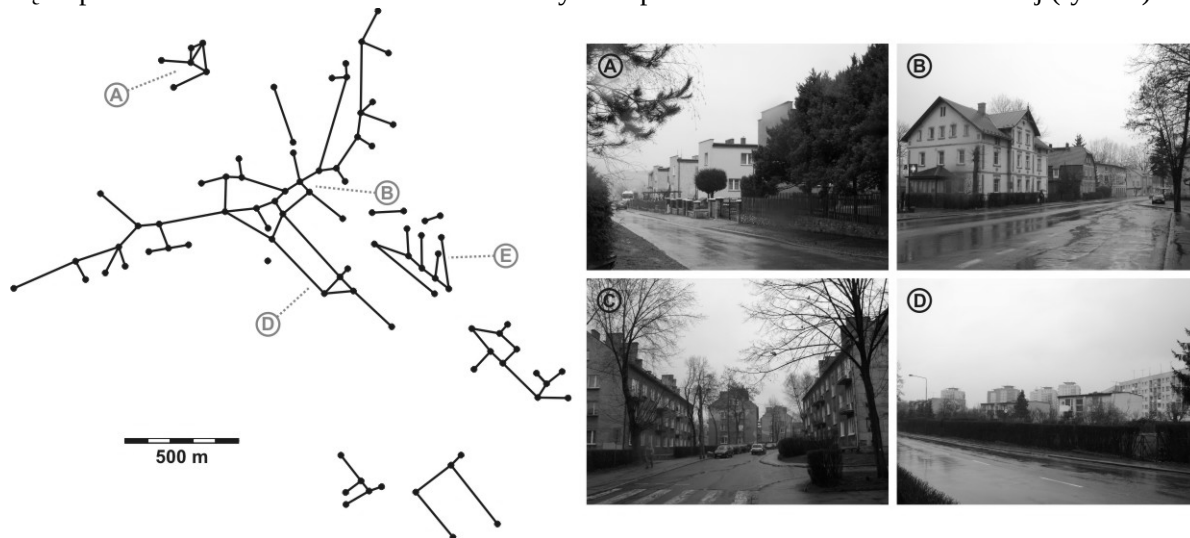
- **Drogosław** zachował układ przestrzenny zurbanizowanej łańcuchówki ($W_{RG}=27,6$) o zwartej zabudowie, która rozciąga się na długości 3,5 km wzdłuż Włodzicy. Drogosław posiada liczne przysiółki położone na stokach okolicznych wzgórz. W osiedlu występuje zabudowa mieszana ($W_Z=2,5$), głównie indywidualna i robotnicza, rzadziej willowa i zagrodowa (ryc. 49).

Ryc. 49. Układ przestrzenny i fizjonomia Drogosławia.

Fig. 49. Spatial structure and physiognomy of Drogosław.

- **Słupiec** posiada złożone rozplanowanie ($W_{RG}=45,0$). Przeważa tu zabudowa wielorodzinna ($W_Z=5,0$). Północna część Słupca zachowała układ zurbanizowanej wsi łańcuchowej o zabudowie indywidualnej i robotniczej, która rozciąga się na długości ok. 3,5 km wzdłuż doliny Dzika. W południowo-wschodniej części powstało osiedle mieszkaniowe o złożonym rozplanowaniu i zabudowie blokowej (ryc. 50).

Ryc. 50. Układ przestrzenny i fizjonomia Słupca.

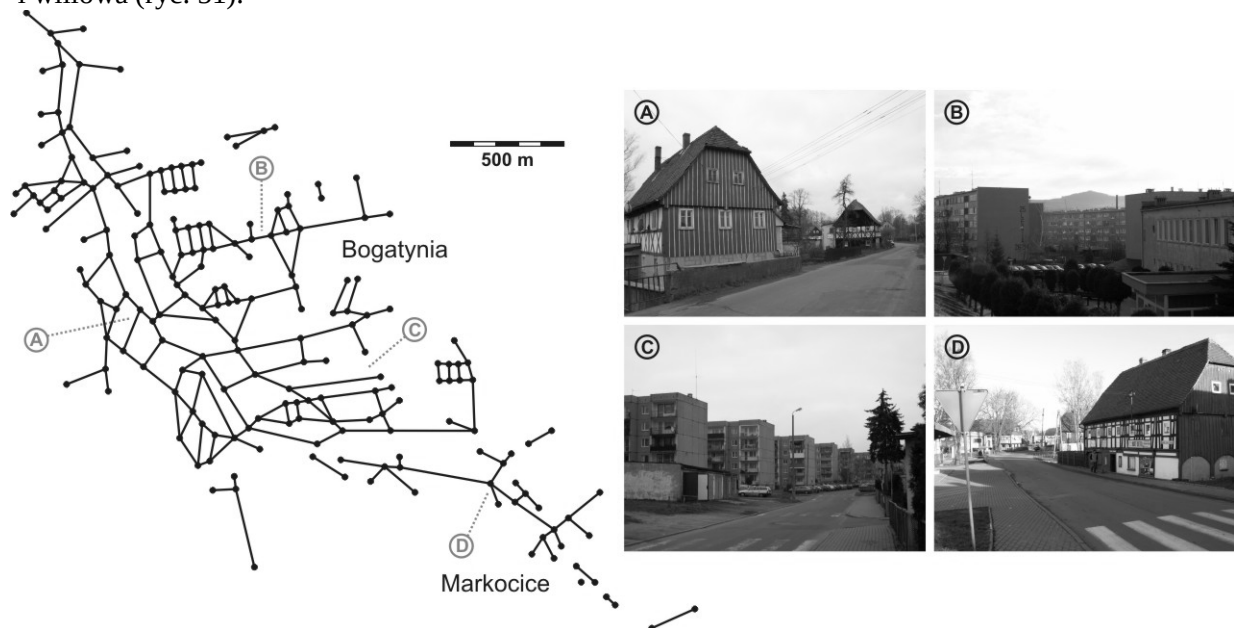
Fig. 50. Spatial structure and physiognomy of Słupiec.

BOGATYNIA

Miasto składa się z pięciu osiedli o zróżnicowanym układzie przestrzennym, z których tylko Bogatynia posiada miejski charakter. Markocice, Trzciniec i Zatonie mają wiejskie rozplanowanie i zabudowę, z kolei Turoszów to typowe osiedle mieszkaniowe zlokalizowane przy zakładach przemysłowych. Zróżnicowanie fizjonomiczne poszczególnych osiedli miasta przedstawia się następująco:

- **Bogatynia** ma wydłużony kształt, wielodrożne rozplanowanie ($W_{RG}=107,4$) i zróżnicowaną zabudowę, z przewagą zabudowy wielorodzinnej ($W_Z=4,9$). Zachodnia część miejscowości zachowała pozostałości układu przestrzennego zurbanizowanej łańcuchówki, rozciągającej się na długości 3,0 km wzdłuż potoku Miedzianka, w której przeważa zabudowa mieszana, robotnicza i indywidualna. Od wschodu przylegają do niej osiedla mieszkaniowe blokowe, a od południa osiedle domków jednorodzinnych (ryc. 51).

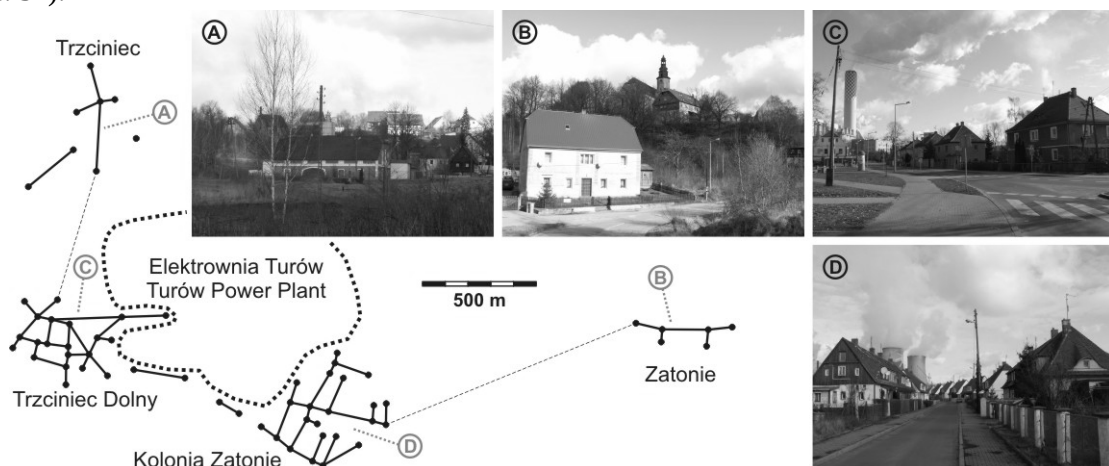
- **Markocice** zachowały układ przestrzenny wsi łańcuchowej ($W_{RG}=13,1$), rozciągającej się na długości 1,5 km wzdłuż doliny Miedzianki. Dominuje tu zabudowa jednorodzinna ($W_Z=2,1$), głównie indywidualna i willowa (ryc. 51).

Ryc. 51. Układ przestrzenny i fizjonomia Bogatyni (A-C) i Markocice (D).

Fig. 51. Spatial structure and physiognomy of Bogatynia (A-C) and Markocice (D).

- **Turoszów** składa się z dwóch osiedli: Kolonii Zatonie na wschodzie i Trzcinia Dolnego na zachodzie, przedzielonych terenami elektrowni Turów. Miejscowość posiada złożone rozplanowanie ($W_{RG}=24,5$). Występuje tu mieszana zabudowa ($W_Z=3,1$), głównie szeregowa, czynszowa i indywidualna (ryc. 52).
- **Trzciniec** to niewielka wieś o nieokreślonym układzie przestrzennym ($W_{RG}=2,2$), która cechuje się luźną zabudową rozmieszczoną wzdłuż kilku ulic. Dominuje tu zabudowa jednorodzinna ($W_Z=1,4$), głównie indywidualna i willowa (ryc. 52).
- **Zatonie** to pozostałość wsi łańcuchowej ($W_{RG}=2,1$), której zabudowania rozciągają się na długości 0,5 km wzdłuż doliny Zatonki. Przeważa tu zabudowa jednorodzinna ($W_Z=1,4$), indywidualna i zagrodowa (ryc. 52).

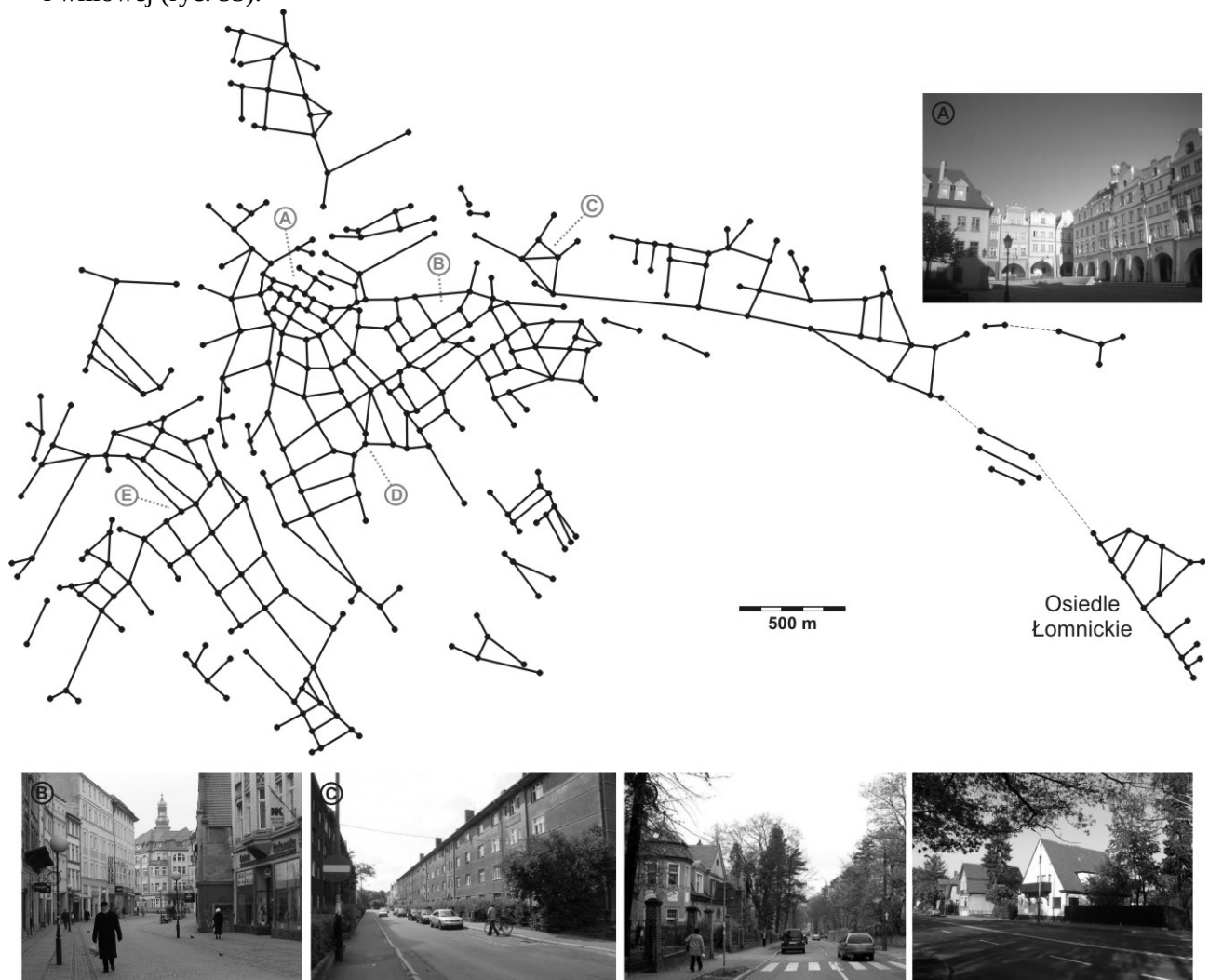
Ryc. 52. Układ przestrzenny i fizjonomia Trzcinia (A), Zatonie (B) i Turoszowa (C-D).

Fig. 52. Spatial structure and physiognomy of Trzciniec (A), Zatonie (B) and Turoszów (C-D).

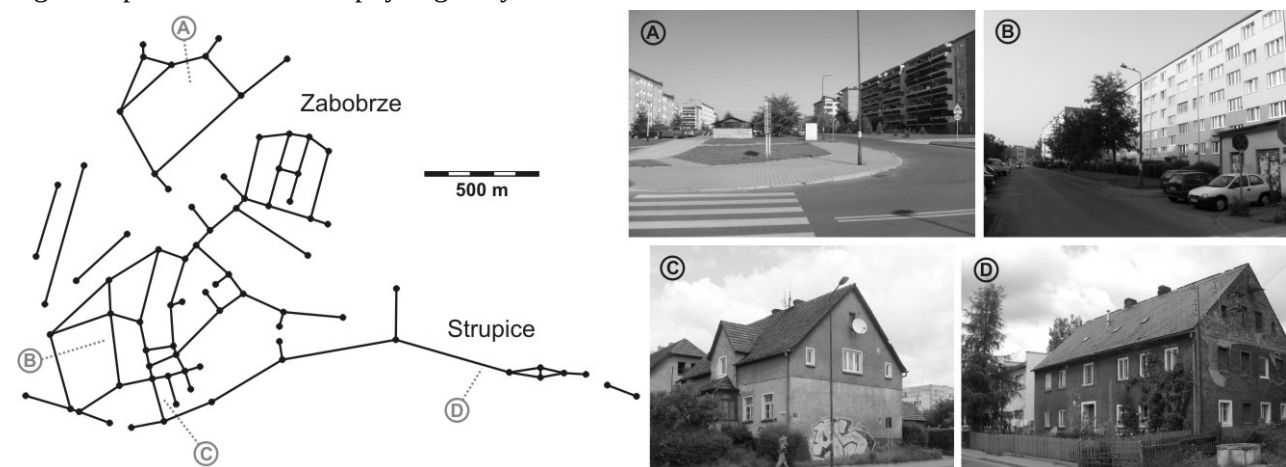
JELENIA GÓRA

Miasto składa się faktycznie z dziewięciu odrębnych osiedli o zróżnicowanym układzie przestrzennym. Trzon miasta stanowią: Jelenia Góra (z Zabobrzem), Cieplice Śl. (które mają typowo miejskie rozplanowanie i zabudowę) i Sobieszów (który ma małomiasteczkowy charakter). Peryferyjne osiedla miasta (Maciejowa, Grabary, Czarne, Goduszyn, Jagniątków) zachowały typowo wiejski charakter (jedynie Czarne nabrało cech podmiejskiego osiedla willowego). Zróżnicowanie fizjonomiczne poszczególnych osiedli miasta przedstawia się następująco:

- **Jelenia Góra** cechuje się złożonym, typowym dla miast o długich tradycjach miejskich, rozplanowaniem ($W_{RG}=233,4$) i przewagą zabudowy wielorodzinnej ($W_Z=4,3$). Centrum zachowało średniowieczny układ przestrzenny o owalnym kształcie i szachownicowym układzie ulic. Stare Miasto, które położone jest na lewym brzegu Bobru, otacza zwarta zabudowa wielorodzinna (śródmiejska i czynszowa). Na południe od centrum znajdują się osiedla mieszkaniowe o zabudowie mieszanej, głównie robotniczej, indywidualnej i willowej (ryc. 53).

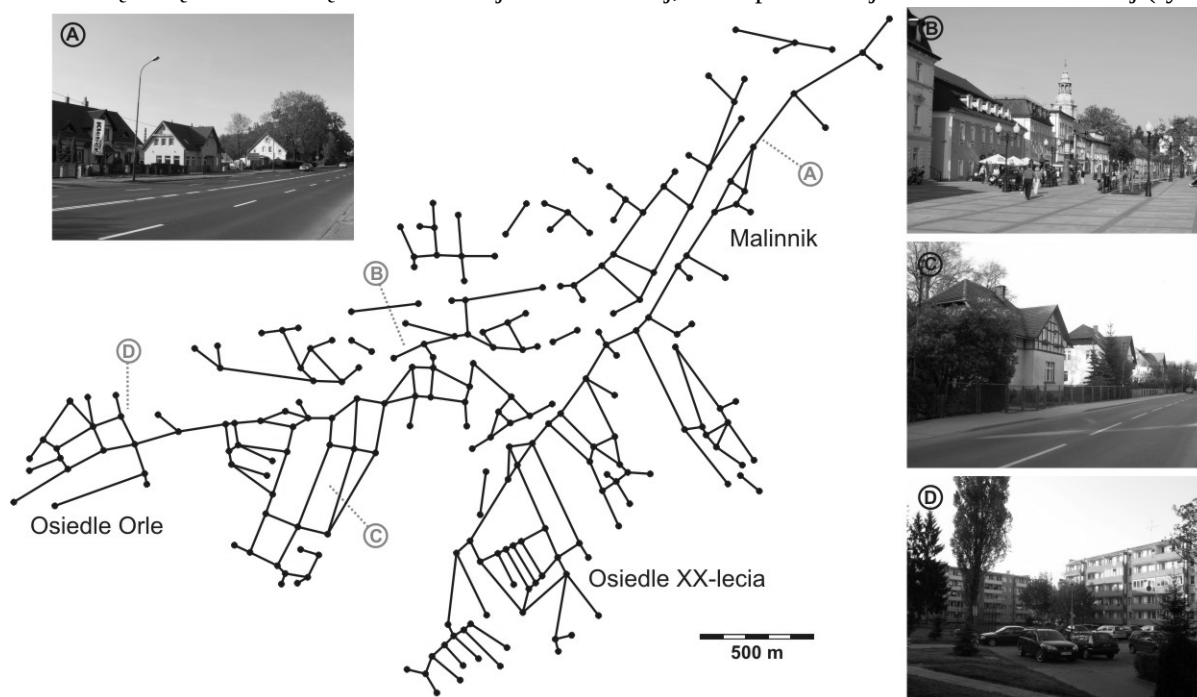

Ryc. 53. Układ przestrzenny i fizjonomia Jeleniej Góry.
Fig. 53. Spatial structure and physiognomy of Jelenia Góra.

Ryc. 54. Układ przestrzenny i fizjonomia Strupic (Zabobrze).
Fig. 54. Spatial structure and physiognomy of Strupice (Zabobrze).

- **Strupice** zachowały charakter dużej wsi łańcuchowej o zwartej zabudowie, która rozciąga się na długości 2,5 km wzdłuż Bobru. Wiejska zabudowa Strupic łączy się bezpośrednio z blokami mieszkalnymi osiedla **Zabobrze** (ryc. 54), które powstało na rozłogach wsi w okresie powojennym. Zabobrze to typowe osiedle mieszkaniowe o zabudowie blokowej ($W_Z=42,9$) i złożonym układzie przestrzennym ($W_{RG}=24,2$).
- **Cieplice Śl.** posiadają wydłużony kształt i złożony układ przestrzenny ($W_{RG}=129,9$). Osiedle rozciąga się na długości ok. 5,5 km wzdłuż doliny Kamiennej. Występuje tu zabudowa mieszana ($W_Z=3,2$). Centrum uzdrowiska położone jest w widłach Kamiennej i Wrzosówki, w sąsiedztwie którego znajdują się osiedla blokowe (Osiedle Orle i Osiedle XX-lecia) i willowe. Północną część Ciepliec stanowi Malinnik, będący dawną wsią łańcuchową o zabudowie jednorodzinnej, która położona jest wzdłuż Kamiennej (ryc. 55).

Ryc. 55. Układ przestrzenny i fizjonomia Ciepliec Śląskich.

Fig. 55. Spatial structure and physiognomy of Cieplice Śląskie.

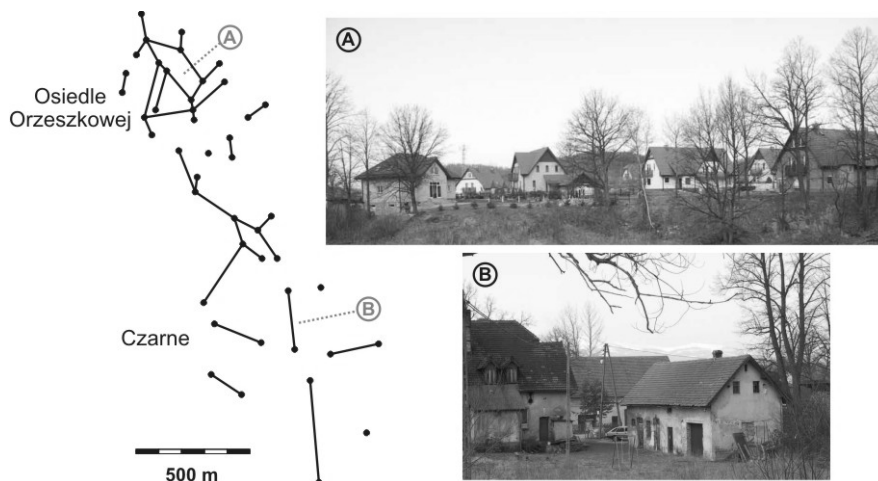
- **Maciejowa** ma charakter dużej wsi łańcuchowej o zwartej zabudowie ($W_{RG}=13,0$), która rozciąga się na długości 3,5 km wzdłuż Radomierki (ryc. 56). Przeważa tu zabudowa jednorodzinna ($W_Z=4,5$).
- **Grabary** to niewielka miejscowość o amorficznym kształcie ($W_{RG}=3,2$), która położona jest na prawym brzegu Bobru. W Grabarach przeważa zabudowa jednorodzinna ($W_Z=2,1$) i robotnicza (ryc. 56).

Ryc. 56. Układ przestrzenny i fizjonomia Grabarów (A) i Maciejowej (B-C).

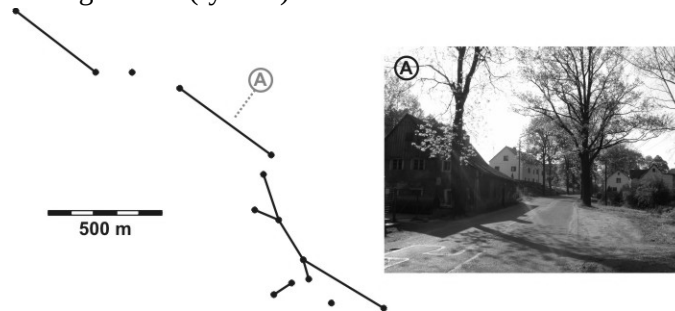
Fig. 56. Spatial structure and physiognomy of Grabary (A) and Maciejowa (B-C).

- **Czarne** posiada złożone rozplanowanie ($W_{RG}=16,6$) i składa się z dwóch części. Przeważa tu zabudowa jednorodzinna ($W_Z=1,3$). Południowa część Czarnego zachowała charakter wsi łańcuchowej o zabudowie zagrodowej i indywidualnej, która rozciąga się na długości ok. 1,5 km wzdłuż Pijawnika. Na północ od dawnej wsi powstało osiedle willowe (Osiedle Orzeszkowej) o złożonym rozplanowaniu (ryc. 57).

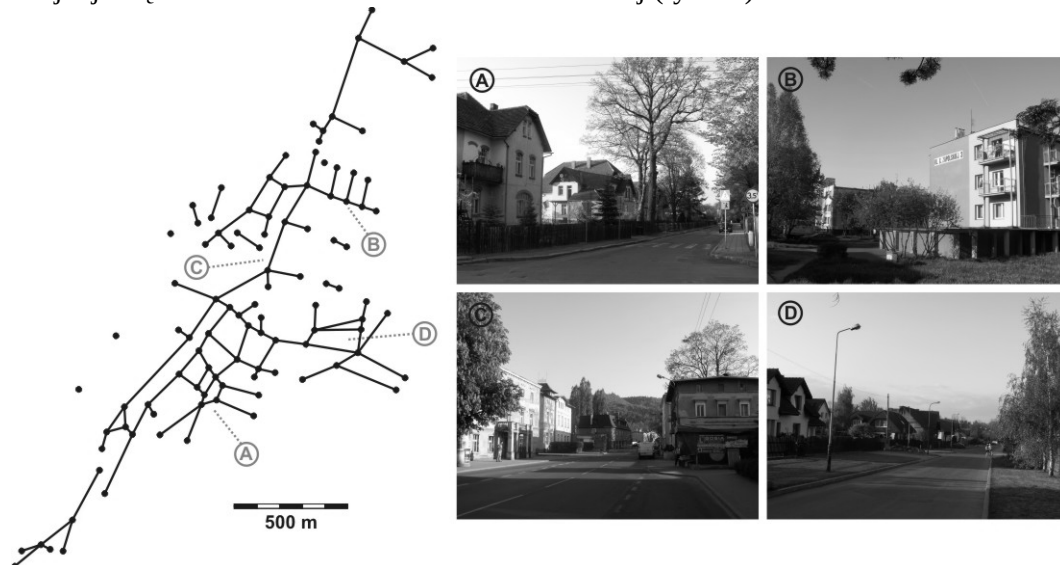
Ryc. 57. Układ przestrzenny i fizjonomia Czarne.
Fig. 57. Spatial structure and physiognomy of Czarne.

- **Goduszyn** zachował układ przestrzenny wsi łańcuchowej o zwartej zabudowie ($W_{RG}=3,7$), która rozciąga się na długości ok. 2,0 km wzdłuż lewego dopływu Kamiennej. Przeważa tu zabudowa jednorodzinna ($W_Z=1,8$), indywidualna i zagrodowa (ryc. 58).

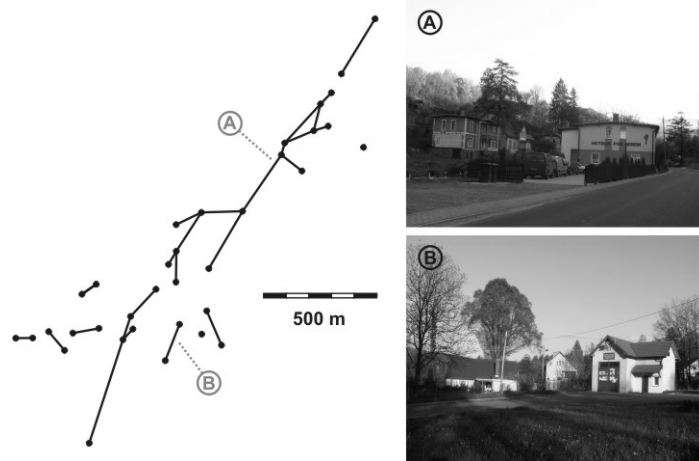
Ryc. 58. Układ przestrzenny i fizjonomia Goduszyna.
Fig. 58. Spatial structure and physiognomy of Goduszyn.

- **Sobieszów** zachował pozostałości układu przestrzennego zurbanizowanej wsi łańcuchowej, rozciągającej się na długości ok. 4,0 km wzdłuż doliny Wrzosówki. Miejscowość posiada podłużny kształt i złożone rozplanowanie ($W_{RG}=50,5$). Przeważa tu zabudowa jednorodzinna ($W_Z=2,2$) i robotnicza, a w zachodniej części znajduje się niewielkie osiedle o zabudowie blokowej (ryc. 59).

Ryc. 59. Układ przestrzenny i fizjonomia Sobieszowa.
Fig. 59. Spatial structure and physiognomy of Sobieszów.

- **Jagniątków** to miejscowość o nieregularnym rozplanowaniu ($W_{RG}=12,6$) i luźnej zabudowie. Dominuje tu zabudowa jednorodzinna ($W_Z=1,6$), głównie willowa i indywidualna oraz pensjonatowa (ryc. 60).

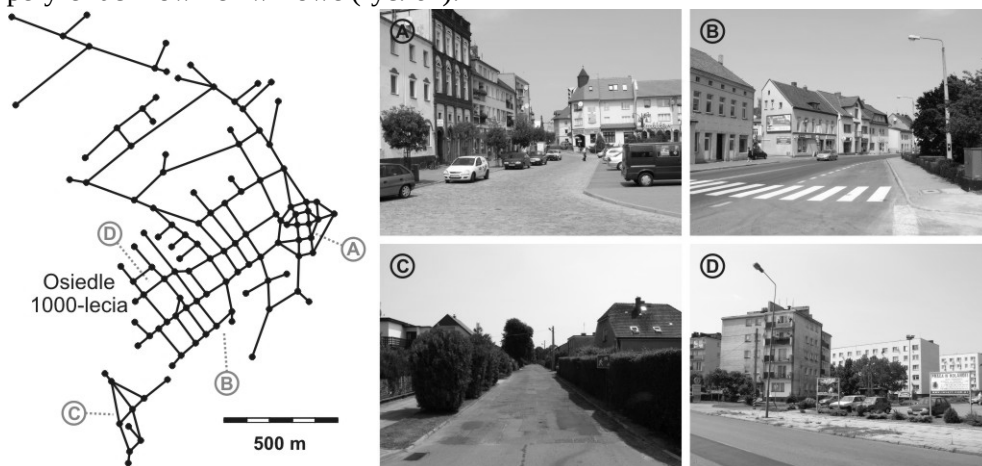
Ryc. 60. Układ przestrzenny i fizjonomia Jagniątkowa.

Fig. 60. Spatial structure and physiognomy of Jagniątków.

KRAPKOWICE

Miasto składa się z dwóch części o typowo miejskim rozplanowaniu i zabudowie, które powstały jednak w różnych okresach historycznych. Ich zróżnicowanie fizjonomiczne przedstawia się następująco:

- **Krapkowice** mają typowe dla miast historycznych rozplanowanie ($W_{RG}=75,3$). Występuje tu zabudowa mieszana ($W_Z=3,2$). Centrum miasta stanowi owalne Stare Miasto z rynkiem i szachownicowym układem ulic. Stare Miasto otaczają nowe osiedla mieszkaniowe, głównie blokowe (Os. 1000-lecia i Powstańców Śl.), a na peryferiach również willowe (ryc. 61).

Ryc. 61. Układ przestrzenny i fizjonomia Krapkowic.

Fig. 61. Spatial structure and physiognomy of Krapkowice.

Ryc. 62. Układ przestrzenny i fizjonomia Otmętu.

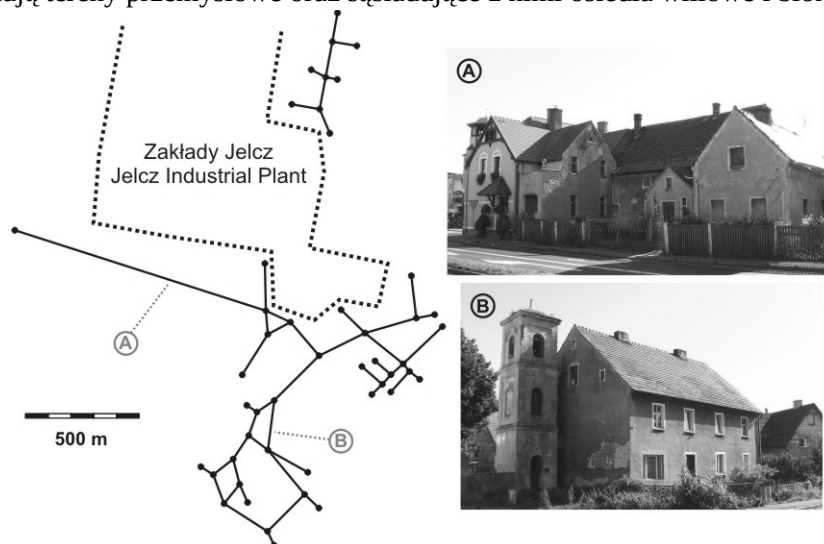
Fig. 62. Spatial structure and physiognomy of Otmęt.

- **Otmęt** posiada podłużny kształt i złożone rozplanowanie ($W_{RG}=78,8$). Występuje tu zabudowa mieszana ($W_Z=3,7$). Miejscowość składa się z dwóch części o zróżnicowanej zabudowie: w południowej występuje zabudowa jednorodzinna, głównie willowa i indywidualna, a północną część stanowią powojenne osiedla mieszkaniowe (Os. XXX-lecia i Sady) z zabudową blokową i czynszową (ryc. 62).

JELCZ-LASKOWICE

Miasto powstało z połączenia dwóch miejscowości o wiejskim charakterze, między którymi powstało osiedle mieszkaniowe (Osiedle) o zabudowie blokowej przeznaczone dla pracowników zakładów w Jelczu. Zróżnicowanie fizjonomiczne poszczególnych osiedli miasta przedstawia się następująco:

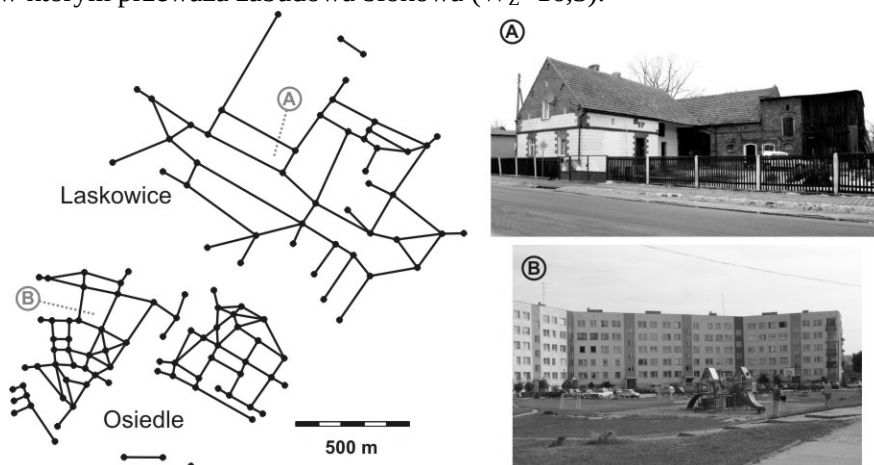
- **Jelcz** posiada nieregularny układ przestrzenny ($W_{RG}=24,0$). Występuje tu zabudowa mieszana ($W_Z=3,2$). Południowo-wschodnią część Jelcza stanowi osiedle o zabudowie willowej i indywidualnej, a północno-zachodnią zajmują tereny przemysłowe oraz sąsiadujące z nimi osiedla willowe i blokowe (ryc. 63).

Ryc. 63. Układ przestrzenny i fizjonomia Jelcza.

Fig. 63. Spatial structure and physiognomy of Jelcz.

- **Laskowice** zachowały układ przestrzenny owalnicy ($W_{RG}=27,9$) o zabudowie jednorodzinnej ($W_Z=1,5$). Dominuje tu zabudowa indywidualna i zagrodowa, a na obrzeżach powstało osiedle willowe (ryc. 64).
- **Osiedle** (ryc. 64), będące częścią Laskowic, to typowe osiedle mieszkaniowe o złożonym rozplanowaniu ($W_{RG}=49,8$), w którym przeważa zabudowa blokowa ($W_Z=16,3$).

Ryc. 64. Układ przestrzenny i fizjonomia Laskowic (A) i Osiedla (B).

Fig. 64. Spatial structure and physiognomy of Laskowice (A) and Osiedle (B).

PODSUMOWANIE

Analiza fizjonomii i morfologii osiedli wchodzących w skład miast-zlepieńców położonych na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego wykazała, że jedną z cech typowych dla tej grupy miast jest ich zróżnicowanie morfologiczne. Miasta te składają się bowiem z jednostek o specyficznej fizjonomii i rozplanowaniu, wśród których można wyróżnić:

- miasta o średniowiecznym układzie urbanistycznym i szachownicowym układzie ulic, jak np. Jelenia Góra, Krapkowice, Koźle, Nowa Ruda,

- miasta górnicze z okresu późnego średniowiecza, jak np. Boguszów,
- osiedla przemysłowe, których rozwój nastąpił w XIX i XX w., jak np. Kędzierzyn, Otmęt, Gorce, Kuźnice Świd., Turoszów,
- miejscowości, które zachowały układ przestrzenny zurbanizowanych wsi łańcuchowych, jak np. Bogatynia, Sobieszów,
- osiedla mieszkaniowe o zabudowie blokowej, jak np. Zabobrze, Osiedle (Jelcz-Laskowice),
- typowe wsie o układzie: łańcuchówek (np. Goduszyn, Maciejowa), wielodrożnic (np. Miejsce Kłod., Rogi, Cisowa) lub o zabudowie rozproszonej (np. Jagniatków).

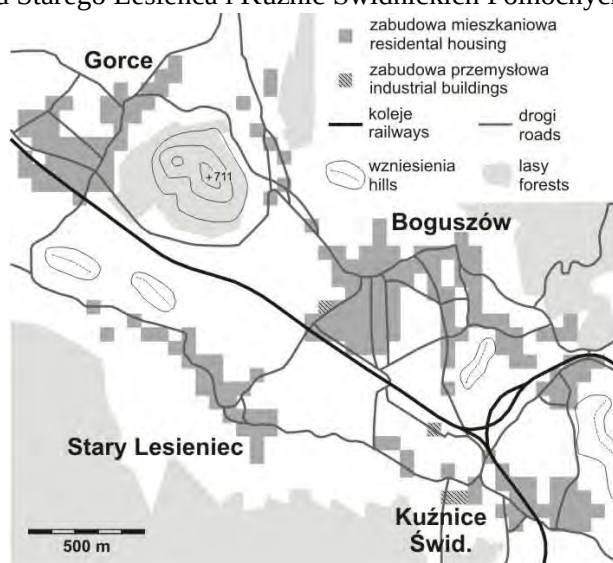
6.3. Spójność przestrzenna miast-zlepieńców

WPROWADZENIE

Analiza planu miasta umożliwia również na określenie ciągłości zabudowy w obrębie miast-zlepieńców i wskazanie głównych barier utrudniających integrację przestrzenną miasta. Niewielka spójność miasta, która pozwala na wyodrębnienie poszczególnych jednostek składowych, przyczynia się do zachowania odrębności społeczności lokalnych, które utożsamiają się z konkretnymi osiedlami wchodzącymi w skład miasta, a nie z miastem w jego granicach administracyjnych.

BOGUSZÓW-GORCE

Miasto składa się z czterech, odrębnych przestrzennie osiedli, między którymi występują rozległe wolne przestrzenie (ryc. 65), jak np. między Gorcami a Boguszowem, Starym Lesieńcem a Boguszowem i Gorcami bądź między osiedlami Kuźnic Świdnickich. Integrację przestrzenną miasta uniemożliwia w szczególności urozmaicona rzeźba terenu (miasto położone jest w Górach Wałbrzyskich). Głównymi barierami rozwoju przestrzennego miasta są: Góra Mniszek (711 m), położona między Boguszowem a Gorcami, bezimienny grzbiet (582 m) między Starym Lesieńcem a Gorcami oraz linia kolejowa z Wałbrzycha do Jeleniej Góry, która oddziela Boguszów od Starego Lesieńca i Kuźnic Świdnickich Północnych.

Ryc. 65. Spójność przestrzenna miasta Boguszów-Gorce.

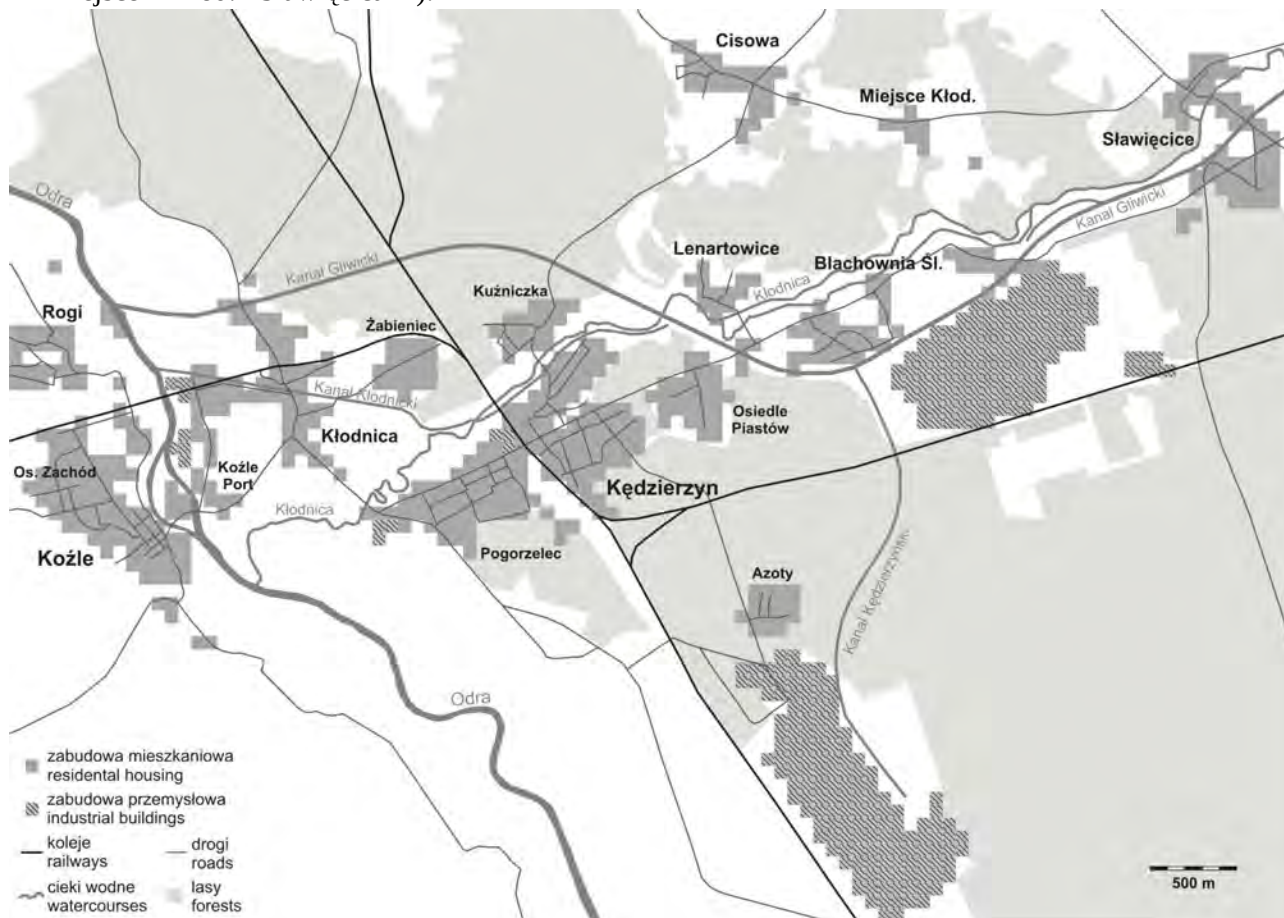
Fig. 65. Spatial cohesion of Boguszów-Gorce city.

KĘDZIERZYN-KOŹLE

Miasto obejmuje dziewięć, odrębnych przestrzennie osiedli (ryc. 66), między którymi występują wolne przestrzenie. Dotyczy to zwłaszcza wschodniej, prawobrzeżnej części miasta (Kędzierzyn, Blachownia Śl., Lenartowice, Sławięcice, Cisowa i Miejsce Kłod.), na terenie której występują rozległe kompleksy leśne. Integrację przestrzenną miasta uniemożliwiają głównie liczne kanały i cieki wodne, linie kolejowe oraz lasy. Głównymi barierami rozwoju przestrzennego miasta są:

- linia kolejowa z Kędzierzyna do Nysy (między Rogami a Koźlem),
- węzeł kolejowy w Kędzierzynie (między Śródmieściem a Pogorzalcem),
- rzeka Odra (między Koźlem a Kłodnicą), która dzieli miasto na część prawobrzeżną i lewobrzeżną,
- rzeka Kłodnica (między Kłodnicą a Kędzierzynom, Lenartowicami a Blachownią Śl. i między Kuźniczką a Śródmieściem),

- Kanał Gliwicki (między Blachownią Śl. a Kędzierzynom i między Kędzierzynom a Cisową),
- tereny rolne (między Cisową a Miejscem Kłod.),
- kompleksy leśne (między Kędzierzynom a Cisową, Cisową a Lenartowicami oraz między Blachownią Śl., Miejscem Kłod. i Sławięcicami).

Ryc. 66. Spójność przestrzenna miasta Kędzierzyn-Koźle.

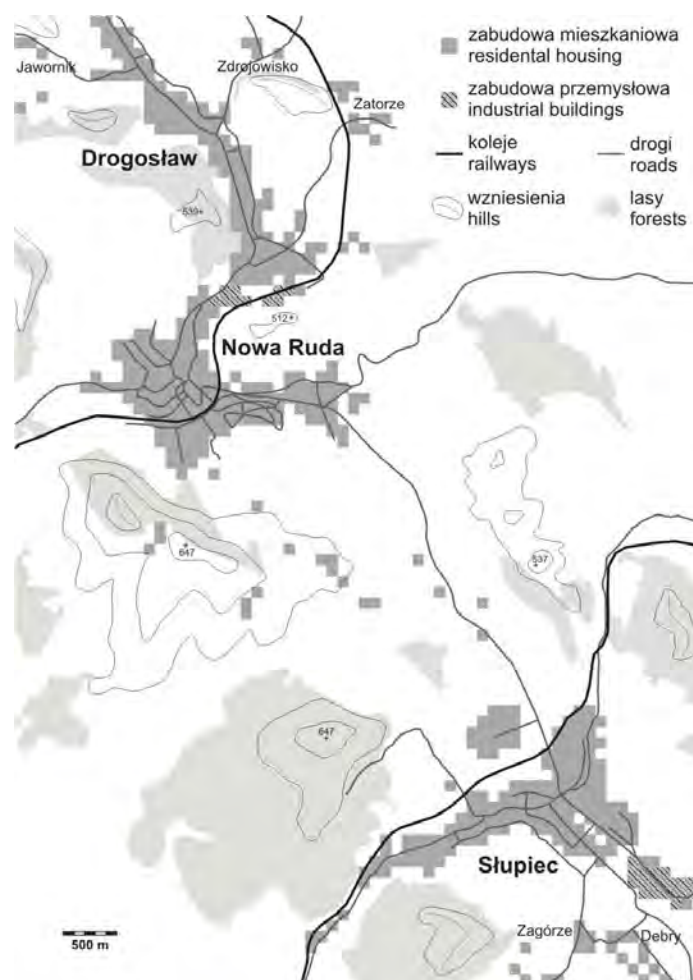
Fig. 66. Spatial cohesion of Kędzierzyn-Koźle city.

NOWA RUDA

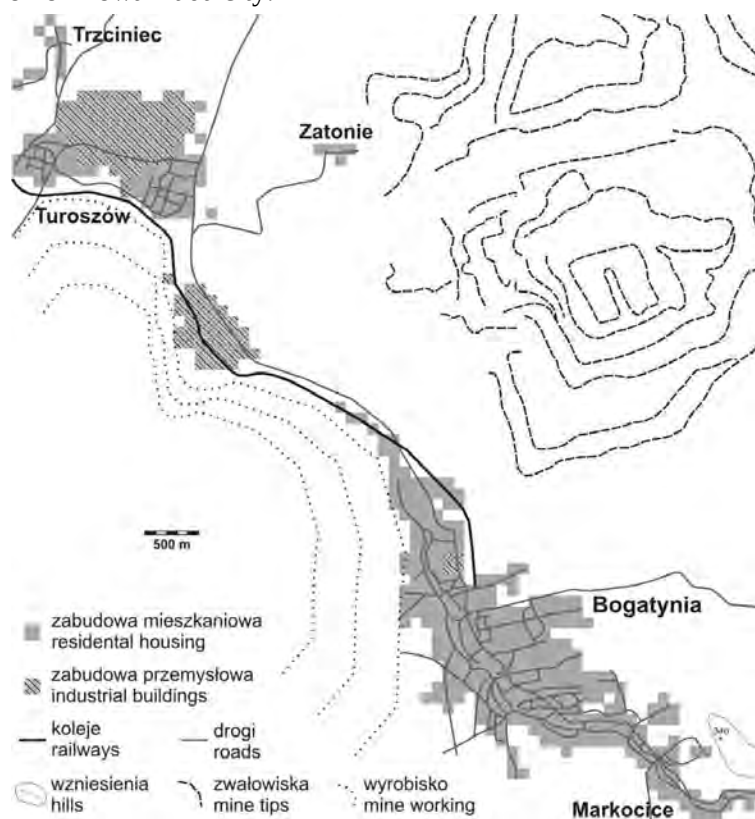
Miasto obejmuje trzy, odrębne przestrzennie jednostki, mimo iż doszło do częściowej integracji Nowej Rudy i Drogosławia (ryc. 67). W dalszym ciągu jednak między poszczególnymi osiedlami miasta występują wolne przestrzenie, zwłaszcza między Nową Rudą a Słupcem. Integrację przestrzenną miasta uniemożliwia głównie urozmaicona rzeźba terenu. Głównymi barierami rozwoju przestrzennego miasta są: Garb Dzikowca i Wzgórza Włodzickie, które oddzielają właściwą Nową Rudę od Słupca i przełom Włodzicy przez Wzgórza Włodzickie między Nową Rudą a Drogosławiem.

BOGATYNIA

Miasto składa się faktycznie z dwóch części oddalonych od siebie o 5 km. Południowo-wschodnią część miasta tworzy Bogatynia wraz z Markocicami, natomiast północno-zachodnią Turoszów (złożony z Trzcince Dolnego i Kolonii Zatonie) wraz z Zatoniem i Trzcińcem (ryc. 68). Rozwój przestrzenny Bogatyni w okresie powojennym doprowadził do jej częściowej integracji z Markocicami. Między pozostałymi osiedlami miasta w dalszym ciągu występują jednak rozległe wolne przestrzenie. Integrację przestrzenną miasta uniemożliwia głównie urozmaicona rzeźba terenu oraz odkrywka węgla brunatnego i zwałowisko zewnętrzne, położone między Bogatynią a Turoszowem i zajmujące dużą powierzchnię. Barierą w rozwoju przestrzennym miasta są również rozległe tereny przemysłowe położone między Zatoniem a Turoszowem oraz między Trzcińcem Dolnym a Kolonią Zatonie.

Ryc. 67. Spójność przestrzenna miasta Nowa Ruda.
Fig. 67. Spatial cohesion of Nowa Ruda city.

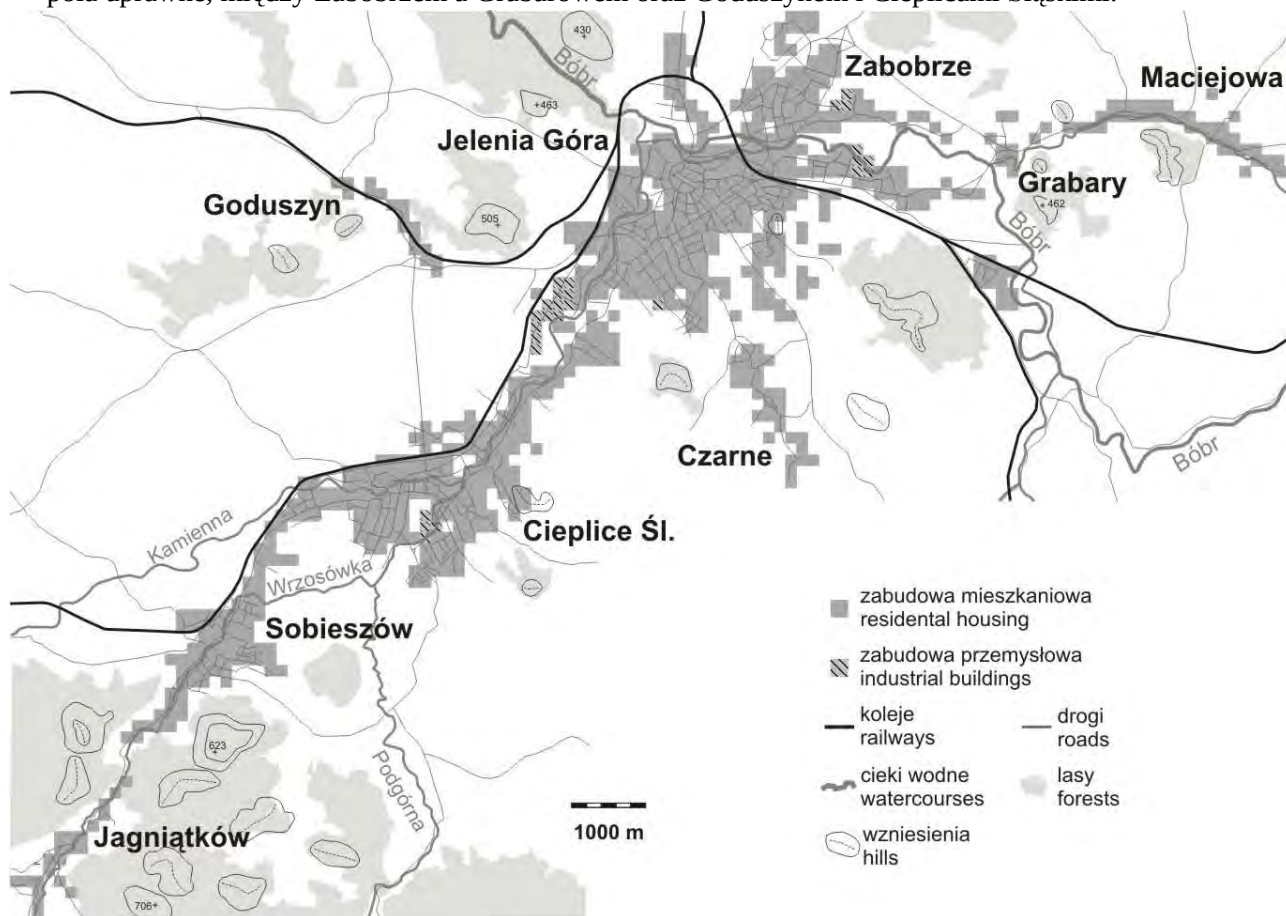

Ryc. 68. Spójność przestrzenna miasta Bogatynia.
Fig. 68. Spatial cohesion of Bogatynia city.

JELEŃIA GÓRA

Miasto Jelenia Góra ma wydłużony kształt, a jego oś stanowią: właściwa Jelenia Góra, Cieplice Śląskie i Sobieszów, tworzące zwarty ciąg zabudowy o długości 12 km wzdłuż dolin Kamiennej i Bobru. Odrębność przestrzenną zachowały peryferyjne osiedla miasta: Maciejowa i Grabary (położone w północno-wschodniej części miasta), Czarne (które leży na południowy-wschód od Jeleniej Góry), Goduszyn (który położony jest na północ od Cieplic Śląskich) i Jagniątków (leżący w południowej części miasta). Odrębnym przestrzennie osiedlem jest również Zabobrze, które formalnie jest częścią Jeleniej Góry. Integrację przestrzenną miasta uniemożliwia zwłaszcza urozmaicona rzeźba terenu (ryc. 69). Głównymi barierami rozwoju przestrzennego miasta są:

- rzeka Bóbr, która oddziela właściwą Jelenią Górą od Zabobrza i Grabarowa,
- Wzgórze Godzisz, między Goduszynem a Jelenią Górą,
- przełom Wrzosówki przez Pogórze Karkonoskie, między Sobieszowem a Jagniątkowem,
- pola uprawne, między Zabobrzem a Grabarowem oraz Goduszynem i Cieplicami Śląskimi.

Ryc. 69. Spójność przestrzenna miasta Jelenia Góra.

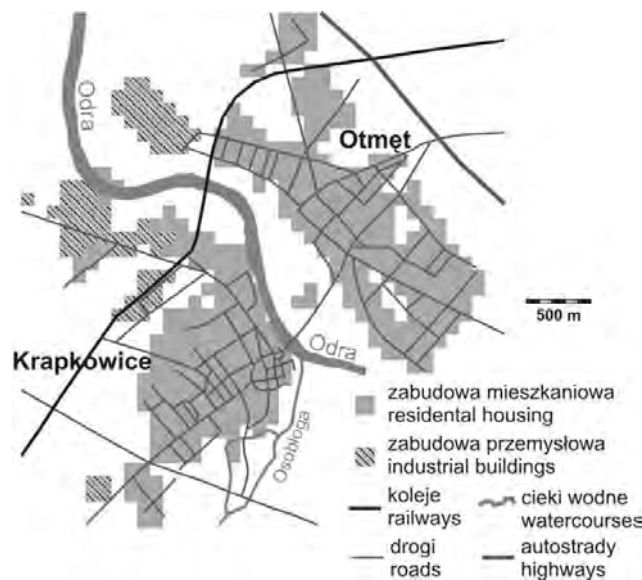
Fig. 69. Spatial cohesion of Jelenia Góra city.

KRAPKOWICE

Miasto Krapkowice składa się z dwóch odrębnych przestrzennie miejscowości: Otmętu, który położony jest na prawym brzegu Odry i właściwych Krapkowic, które położone są na lewym brzegu rzeki. Integrację przestrzenną miasta uniemożliwia rzeka Odra i sąsiadujące z nią tereny zalewowe, leżące na prawym brzegu rzeki (po stronie Otmętu), które stanowią główne bariery rozwoju przestrzennego miasta (ryc. 70).

JELCZ-LASKOWICE

Miasto Jelcz-Laskowice składa się faktycznie z trzech odrębnych przestrzennie osiedli. Rozległe wolne przestrzenie występują jednak głównie między Osiedlem a Jelczem (ryc. 71). Integrację przestrzenną miasta uniemożliwia głównie linia kolejowa z Wrocławia do Opola, która oddziela Osiedle od Laskowic Oławskich. Głównymi barierami rozwoju przestrzennego miasta są ponadto: pola uprawne, ogródki działkowe i rozległe tereny przemysłowe położone między Osiedlem a Jelczem.

Ryc. 70. Spójność przestrzenna miasta Krapkowice.

Fig. 70. Spatial cohesion of Krapkowice city.

Ryc. 71. Spójność przestrzenna miasta Jelcz-Laskowice.

Fig. 71. Spatial cohesion of Jelcz-Laskowice city.

PODSUMOWANIE

Na spójność przestrzenną miasta wpływa obecność barier (obiektów liniowych lub powierzchniowych), które utrudniają, a nawet uniemożliwiają integrację jego części składowych. W przypadku miast-zlepieńców położonych na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego głównymi barierami rozwoju przestrzennego są:

- urozmaicona rzeźba terenu (Boguszów-Gorce, Nowa Ruda),
- pola uprawne i ogródki działkowe (Jelenia Góra, Jelcz-Laskowice),
- kompleksy leśne (Kędzierzyn-Koźle)
- rozległe tereny przemysłowe lub górnicze (Bogatynia, Jelcz-Laskowice),
- ciek wodne i kanały (Kędzierzyn-Koźle, Jelenia Góra, Krapkowice)
- linie kolejowe (Boguszów-Gorce, Kędzierzyn-Koźle, Jelcz-Laskowice).

7. Funkcjonowanie miast-zlepieńców

W przypadku miast-zlepieńców struktura przestrzenna miasta ma znaczący wpływ na funkcjonowanie różnych sfer życia miejskiego. Niewielka spójność przestrzenna i odrębność osiedli wchodzących w skład miasta mogą przyczyniać się bowiem do wielu sytuacji problemowych, zwłaszcza w zakresie planowania przestrzennego i organizacji miasta. W przypadku miast-zlepieńców szczególne znaczenie odgrywają:

- problem wyznaczenia centrum miasta, które powstało w wyniku połączenia kilku jednostek posiadających zwykle własne, historycznie ukształtowane centrum,
- zróżnicowanie funkcjonalne osiedli wchodzących w skład miasta,
- rozmieszczenie funkcji egzogenicznych i partycja funkcji w przestrzeni miasta,
- problem funkcjonowania komunikacji w obrębie miasta.

7.1. Problem wyznaczenia centrum miasta

WPROWADZENIE

W przypadku miast-zlepieńców miejsca centralne można rozpatrywać w odniesieniu do całego miasta (centralne osiedle miasta, stanowiące centrum układu przestrzennego) lub w odniesieniu do poszczególnych osiedli wchodzących w skład miasta, które posiadają zwykle odrębne, historycznie ukształtowane centrum. W klasycznym rozumieniu centrum miasta powinno znajdować się w centrum jego układu przestrzennego, pokrywać się ze środkiem ciężkości miasta oraz powinno koncentrować różnorodne działalności usługowe. W nawiązaniu do tych czynników dokonano porównania rzeczywistych i teoretycznych miejsc centralnych znajdujących się w obrębie miast-zlepieńców położonych na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego.

BOGUSZÓW-GORCE

W przypadku Boguszuwa-Gorce centralnym osiedlem miasta jest Boguszów, który stanowi nie tylko środek ciężkości miasta, na co ma wpływ jego centralne położenie i największa spośród osiedli tworzących miasto liczba ludności (tab. 20). W Boguszuwie mieści się także większość (74,4%) placówek usługowych funkcjonujących w mieście, można go zatem uznać za centralne osiedle miasta w sensie instytucjonalnym. Na tle innych osiedli miasta Boguszów wyróżnia się ponadto długimi tradycjami miejskimi (prawa miejskie od 1499 r.) i historycznie ukształtowanym układem urbanistycznym. Boguszów jest też jedynym osiedlem miasta, które posiada wyraziście ukształtowane centrum, jakim jest rynek (Plac Odrodzenia). O dominującej roli Boguszuwa świadczy ponadto pierwszy człon nazwy miasta.

Tab. 20. Centralność osiedli tworzących miasto Boguszów-Gorce.

Tab. 20. Central settlement within Boguszów-Gorce city.

	Liczba ludności	Środek ciężkości²³	Liczba placówek usługowych ogółem	na 1000 mieszk.
Boguszów	8728	1,7	1003	114,9
Gorce	4628	3,4	190	41,1
Kuźnice Świd.	3163	3,8	130	41,1
Str. Lesieniec	782	2,8	25	32,0

KĘDZIERZYN-KOŹLE

Kędzierzyn-Koźle jest przykładem miasta, w którym trudno jednoznacznie wyznaczyć centralne osiedle miasta (tab. 21). Ze względu na największą liczbę ludności oraz centralne położenie środek ciężkości miasta stanowi Kędzierzyn. Kędzierzyn jest ponadto centralnym osiedlem miasta w sensie instytucjonalnym, gdyż zlokalizowana jest tu większość (61,6%) placówek usługowych funkcjonujących w mieście. Koźle wyróżnia się z kolei największą spośród osiedli miasta liczbą placówek usługowych na 1000 mieszkańców, a zarazem jest historycznym centrum Ziemi Kozielskiej. W latach 1742-1975 Koźle było siedzibą władz powiatowych. Na tle pozostałych osiedli miasta Koźle wyróżnia się ponadto długimi tradycjami miejskimi (prawa miejskie od 1287 r.) i historycznie ukształtowanym układem urbanistycznym. Spośród osiedli miasta wyłącznie Koźle i Kędzierzyn posiadają wyraziście wykształcone centrum. W przypadku Koźla jest nim Rynek, w przypadku Kędzierzyna dworzec kolejowy. Już w latach 70. XX w. powstały plany stworzenia nowego centrum miasta w Kłodnicy, czyli w połowie drogi między Kędzierzyna a Koźlem, które są głównymi osiedlami miasta. Plany te jednak nigdy nie zostały zrealizowane (Nycz, Senft 2001).

²³ Wartość w tabeli odpowiada pracy potrzebnej do sprowadzenia wszystkich mieszkańców miasta do danego osiedla (rozdz. 1.3.5.).

Tab. 21. Centralność osiedli tworzących miasto Kędzierzyn-Koźle.

Tab. 21. Central settlement within Kędzierzyn-Koźle city.

	Liczba ludności	Środek ciężkości	Liczba placówek usługowych ogółem	na 1000 mieszk.
Blachownia Śl.	3350	6,3	293	87,5
Cisowa	1818	6,7	29	16,0
Kędzierzyn	39652	2,3	3236	81,6
Kłodnica	4368	5,1	308	70,5
Koźle	10839	5,5	1193	110,1
Lenartowice	343	4,7	21	61,2
Miejsce Kłod.	358	8,4	14	39,1
Rogi	1228	7,8	47	38,3
Sławięcice	2723	10,7	112	41,1

NOWA RUDA

Centralnym osiedlem miasta jest właściwa Nowa Ruda, która ze względu na swoje centralne położenie stanowi środek ciężkości zespołu miejskiego, mimo iż to Słupiec posiada obecnie nieznacznie większą liczbę mieszkańców (tab. 22). Nowa Ruda jest zarazem centralnym osiedlem miasta w sensie instytucjonalnym, gdyż mieści się tu większość (60,5%) placówek usługowych funkcjonujących w mieście. Nowa Ruda, na tle pozostałych osiedli miasta, wyróżnia się ponadto długimi tradycjami miejskimi (prawa miejskie od 1336 r.) i historycznie ukształtowanym układem urbanistycznym. Przed 1975 r. Nowa Ruda pełniła również funkcję miasta powiatowego. O dominującej roli Nowej Rudy świadczy również jednoczłonowa nazwa i charakter rozwoju przestrzennego miasta (Słupiec i Drogosław zostały przyłączone do Nowej Rudy). Nowa Ruda jest także jedynym osiedlem miasta, które posiada wyraźnie wykształcone centrum (Rynek).

Tab. 22. Centralność osiedli tworzących miasto Nowa Ruda.

Tab. 22. Central settlement within Nowa Ruda city.

	Liczba ludności	Środek ciężkości	Liczba placówek usługowych ogółem	na 1000 mieszk.
Drogosław	3885	4,8	178	45,8
Nowa Ruda	10665	2,8	1316	123,4
Słupiec	11186	3,6	683	61,1

BOGATYNIA

Centralnym osiedlem miasta jest właściwa Bogatynia, która, ze względu na największą spośród osiedli miasta liczbę mieszkańców i położenie w centrum układu przestrzennego, stanowi środek ciężkości miasta (tab. 23). Bogatynia jest zarazem centralnym osiedlem miasta w sensie instytucjonalnym, ponieważ mieści się tu zdecydowana większość (90,4%) placówek usługowych funkcjonujących w mieście. Rangę Bogatyni na tle pozostałych osiedli miasta podkreśla także jednoczłonowa nazwa i charakter rozwoju przestrzennego miasta (Markocice i Turoszów zostały przyłączone do Bogatyni). Bogatynia nie posiada jednak wyrażenie wykształconego centrum (do tej roli aspiruje plac u zbiegu ul. Daszyńskiego, Dworcowej i II Armii Wojska Polskiego), gdyż wyrosła z typowej wsi łańcuchowej, a miastem jest dopiero od 1945 r.

Tab. 23. Centralność osiedli tworzących miasto Bogatynia.

Tab. 23. Central settlement within Bogatynia city.

	Liczba ludności	Środek ciężkości	Liczba placówek usługowych ogółem	na 1000 mieszk.
Bogatynia	16459	0,8	1137	69,1
Markocice	1000	3,0	30	30,0
Trzciniec	162	6,8	4	24,7
Turoszów	1914	5,3	87	45,5
Zatonie	94	6,6	0	0,0

JELENIA GÓRA

Centralnym osiedlem miasta jest właściwa Jelenia Góra, która ze względu na największą spośród osiedli miasta liczbę mieszkańców i położenie w centrum układu przestrzennego stanowi środek ciężkości miasta (tab. 24). Jelenia Góra (z Zabobrzem) jest ponadto centralnym osiedlem miasta w sensie instytucjonalnym, ponieważ mieści się tu większość (51,1% w Jeleniej Górze oraz 24,1% na Zabobrze) placówek usługowych funkcjonujących w mieście. Na tle pozostałych osiedli Jelenia Góra wyróżnia się także długimi tradycjami

miejskimi (prawa miejskie od 1288 r.) i historycznie ukształtowanym układem urbanistycznym, a ponadto pełni funkcję miasta powiatowego od 1742 r. (a w latach 1975-99 miasta wojewódzkiego). O dominującej randze Jeleniej Góry świadczy także charakter rozwoju przestrzennego miasta (poszczególne miejscowości były przyłączane do Jeleniej Góry). Spośród osiedli miasta tylko dwa (Jelenia Góra i Cieplice Śl.) posiadają wyrażenie wykształcone centrum. W przypadku Jeleniej Góry funkcję tę pełni rynek (tzw. Plac Ratuszowy), natomiast w Cieplicach Śl. jest nim Plac Piastowski.

Tab. 24. Centralność osiedli tworzących miasto Jelenia Góra.

Tab. 24. Central settlement within Jelenia Góra city.

	Liczba ludności	Środek ciężkości	Liczba placówek usługowych ogółem	na 1000 mieszk.
Cieplice Śl.	15902	5,6	1693	106,5
Czarne	1429	4,9	109	76,3
Goduszyn	456	5,1	30	65,8
Grabary	140	6,5	19	135,7
Jagniątków	662	13,1	54	81,6
Jelenia Góra	34687	2,7	4932	142,2
Maciejowa	965	9,5	81	83,9
Sobieszów	4305	9,2	414	96,2
Zabobrze	27408	3,5	2329	85,0

KRAPKOWICE

Krapkowice są przykładem miasta, w którym trudno jednoznacznie wyznaczyć centralne osiedle miasta (tab. 25). Ze względu na większą liczbę mieszkańców środek ciężkości miasta stanowi Otmęt. Na terenie Otmętu zlokalizowanych jest ponadto większość (51,7%) placówek usługowych funkcjonujących w mieście. Krapkowice cechują się natomiast większą niż Otmęt liczbą placówek usługowych na 1000 mieszkańców. Krapkowice wyróżniają się ponadto długimi tradycjami miejskimi (prawa miejskie od 1294 r.) i historycznie ukształtowanym układem urbanistycznym. Krapkowice posiadają również wyrażenie wykształcone centrum (Rynek), stanowiący centrum miasta w odczuciu mieszkańców. Za centrum miasta w pewnym sensie można także uznać most drogowy na Odrze, łączący obie części miasta.

Tab. 25. Centralność osiedli tworzących miasto Krapkowice.

Tab. 25. Central settlement within Krapkowice city.

	Liczba ludności	Środek ciężkości	Liczba placówek usługowych ogółem	na 1000 mieszk.
Krapkowice	7280	0,8	666	91,5
Otmęt	10548	0,6	714	67,7

JELCZ-LASKOWICE

Jelcz-Laskowice to przykład miasta, w którym trudno jednoznacznie określić centralne osiedle miasta (tab. 26). Ze względu na największą liczbę ludności oraz położenie w centrum układu przestrzennego środek ciężkości miasta stanowi Osiedle, gdzie zlokalizowanych jest też większość (67,6%) placówek usługowych funkcjonujących w mieście. Jelcz i Laskowice charakteryzują się natomiast dużo większą niż Osiedle liczbą placówek usługowych na 1000 mieszkańców. Osiedle ponadto nigdy nie było samodzielną miejscowością (jest formalnie częścią Laskowic), posiada jednak zdecydowanie bardziej miejski charakter niż Laskowice i Jelcz. Problemem miasta, głównie ze względu na jego stosunkowo młody wiek (prawa miejskie od 1987 r.), jest również brak wyraźnie wykształconych miejsc o funkcjach centralnych (do tej roli zaczyna aspirować Rondo Jana Pawła II na Osiedlu).

Tab. 26. Centralność osiedli tworzących miasto Jelcz-Laskowice.

Tab. 26. Central settlement within Jelcz-Laskowice city.

	Liczba ludności	Środek ciężkości	Liczba placówek usługowych ogółem	na 1000 mieszk.
Jelcz	2321	2,2	205	88,3
Laskowice	1540	1,4	136	88,3
Osiedle	11394	0,5	713	62,6

PODSUMOWANIE

Analizy wykazały, że w większości miast-zlepieńców położonych na Śląsku Dolnym i Opolskim istotny problem stanowi wyznaczenie centrum miasta. W przypadku trzech miast (Kędzierzyn-Koźle, Krapkowice, Jelcz-Laskowice) trudno jest jednoznacznie wskazać centralne osiedle miasta. W pozostałych przypadkach centralnym osiedlem miasta jest miejscowość położona w centrum układu przestrzennego (Boguszów, Nowa Ruda, Bogatynia, Jelenia Góra), do której wcielane były inne miejscowości. Ponadto centralne osiedle miasta (za wyjątkiem Nowej Rudy) posiada największą (spośród osiedli tworzących miasto) liczbę ludności. Dość istotnym problemem jest również brak wyraźnie wykształconych miejsc centralnych w osiedlach, których rozwój nastąpił w okresie powojennym (Bogatynia, Jelcz-Laskowice, Otmęt, Słupiec, Gorce). W przypadku Jeleniej Góry i Kędzierzyna-Koźle własne miejsca centralne posiadają natomiast dwa osiedla (Jelenia Góra i Cieplice Śl. oraz Kędzierzyn i Koźle) wchodzące w skład miasta.

7.2. Struktura funkcjonalna miast-zlepieńców²⁴

WPROWADZENIE

W przypadku miast-zlepieńców strukturę funkcjonalną miasta można rozpatrywać na dwa sposoby: jako strukturę działalności wykonywanych przez mieszkańców miasta lub jako funkcje pełnione przez jednostki wchodzące w skład miasta. Specyfikę funkcjonalną jednostki można natomiast wyrazić przy pomocy: typu funkcjonalnego, dominujących rodzajów działalności i zróżnicowania struktury zatrudnienia. Nawiązując do założeń kryterium funkcjonalnego stosowanego w procedurze nadawania praw miejskich funkcje jednostki mogą posłużyć do określenia jej charakteru. Miejscowości o miejskim charakterze, w odróżnieniu do wsi, powinny cechować się zróżnicowanymi strukturami zatrudnienia, dużą liczbą rodzajów działalności i małym udziałem pracujących w rolnictwie. Specyfika funkcjonalna osiedli wchodzących w skład miast-zlepieńców wyraża się również w partycji funkcji w przestrzeni miasta.

BOGUSZÓW-GORCE

Na terenie miasta funkcjonuje 1620 podmiotów gospodarczych (93,6 podmioty na 1000 mieszkańców), w których pracuje 2713 osób (tab. 27). Miasto cechuje się usługowym typem funkcjonalnym. W usługach zatrudnionych jest 68,0% osób, w przemyśle 24,5%, a w rolnictwie 7,5%. Poszczególne osiedla wchodzące w skład miasta wyróżniają się zróżnicowanymi typami funkcjonalnymi (ryc. 72). Ich specyfika funkcjonalna przejawia się też w dużym zróżnicowaniu udziałów zatrudnienia w poszczególnych rodzajach działalności ($W_{ZF}=0,20$). Największe różnice w udziałach zatrudnionych występują w sekcjach: A, D, I, G i M.

Tab. 27. Zróżnicowanie funkcjonalne osiedli tworzących miasto Boguszów-Gorce.

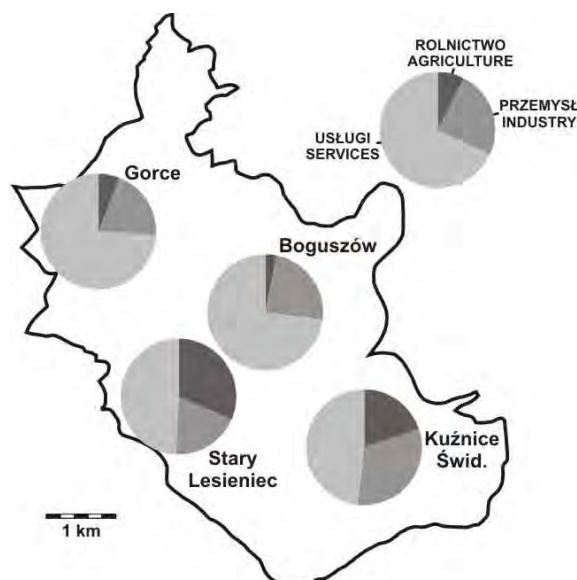
Tab. 27. Functional diversification of settlements constituting Boguszów-Gorce city.

	Podmioty gospodarcze		Pracujący ogółem	Udział pracujących [%]		
	ogółem	na 1000 osób		rolnictwo	przemysł	usługi
Boguszów	1132	129,7	1650	3,2	23,9	72,9
Gorce	243	52,5	502	6,0	19,9	74,1
Kuźnice Świd.	192	60,7	488	19,9	32,0	48,2
Str. Lesieniec	53	67,8	73	31,5	19,2	49,3
miasto	1620	93,6	2713	7,5	24,5	68,0

Specyfika funkcjonalna poszczególnych osiedli miasta wyraża się następująco:

- **Boguszów** ma charakter typowo usługowy, znajduje się tu większość (69,9%) podmiotów gospodarczych funkcjonujących w mieście, posiada zróżnicowaną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,08$, 13 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: handel (23,8%), przemysł (17,9%) i usługi nierynkowe (18,7%).
- **Gorce** pełnią funkcje usługowo-mieszkaniowe, mają zróżnicowaną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,13$, 12 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: handel (34,1%), przemysł (15,7%) i edukacja (14,1%).
- **Kuźnice Świd.** mają charakter usługowo-przemysłowo-mieszkaniowy, charakteryzują się zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,13$, 11 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: przemysł (26,4%), handel (24,8%) i rolnictwo (19,9%).
- **Stary Lesieniec** pełni funkcje usługowo-rolniczo-mieszkaniowe, ma zróżnicowaną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,15$, 9 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: rolnictwo (31,5%) oraz transport (20,5%) i handel (19,2%).

²⁴ Funkcje miast-zlepieńców opracowano na podstawie danych z bazy REGON wg stanu na grudzień 2004 r.

Ryc. 72. Struktura funkcjonalna miasta Boguszków-Gorce.

Fig. 72. Functional structure of Boguszków-Gorce city.

KĘDZIERZYN-KOŹLE

Na terenie miasta Kędzierzyn-Koźle funkcjonują 6482 podmioty gospodarcze (100,2 podmioty na 1000 mieszkańców), w których zatrudnionych jest 25768 osób (tab. 28). Miasto cechuje się obecnie usługowym typem funkcjonalnym. W usługach zatrudnionych jest 60,1% osób, w przemyśle 39,1% i w rolnictwie 0,8%. Osiedla miasta cechują się zróżnicowanymi typami funkcjonalnymi (ryc. 73), a ich specyfika funkcjonalna przejawia się także w dużym zróżnicowaniu udziałów zatrudnienia w poszczególnych rodzajach działalności ($W_{ZF}=0,33$). Największe różnice w udziałach zatrudnionych mają miejsce w sekcjach: D, F, G i M.

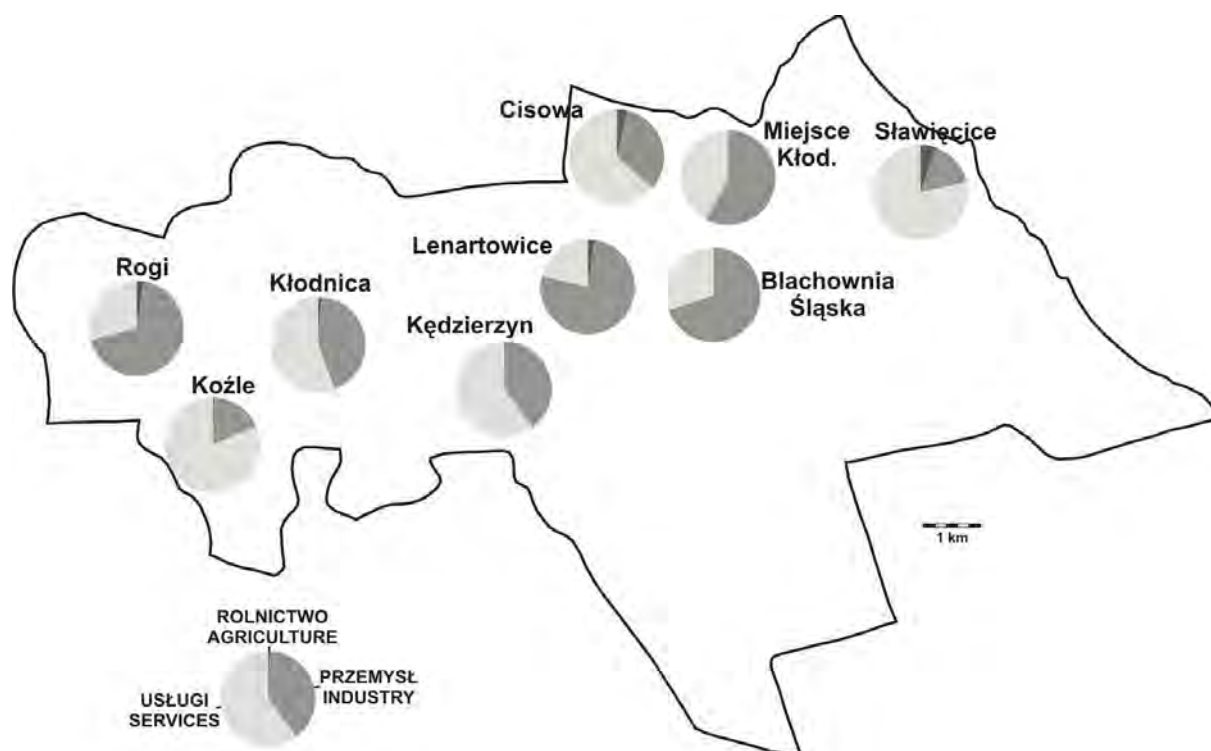
Tab. 28. Zróżnicowanie funkcjonalne osiedli tworzących miasto Kędzierzyn-Koźle.

Tab. 28. Functional diversification of settlements constituting Kędzierzyn-Koźle city.

	Podmioty gospodarcze		Pracujący ogółem	Udział pracujących [%]		
	ogółem	na 1000 osób		rolnictwo	przemysł	usługi
Blachownia Śl.	392	117,0	3581	0,0	69,7	30,3
Cisowa	49	27,0	107	3,7	32,7	63,6
Kędzierzyn	3902	98,4	13721	0,6	39,2	60,2
Kłodnica	432	98,9	1550	1,0	43,4	55,6
Koźle	1407	129,8	5159	0,6	17,8	81,6
Lenartowice	32	93,3	164	2,4	76,2	21,4
Miejsce Kłod.	20	55,9	45	0,0	57,8	42,2
Rogi	91	74,1	376	2,4	68,6	29,0
Sławięcice	157	57,7	1065	5,5	15,9	78,6
miasto	6482	100,2	25768	0,8	39,1	60,1

Specyfika funkcjonalna poszczególnych części miasta wyraża się następująco:

- **Kędzierzyn** ma charakter usługowy, zlokalizowana jest tu większość (60,2%) podmiotów gospodarczych funkcjonujących w mieście, cechuje się zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,11$, 13 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: przemysł (28,9%) i handel (21,4%), jest ważnym węzłem kolejowym.
- **Koźle** ma charakter typowo usługowy, znajduje się tu 21,7% podmiotów gospodarczych funkcjonujących w mieście, ma zróżnicowaną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,08$, 13 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w usługach nierynkowych (31,5%) i handlu (27,0%).
- **Kłodnica** pełni funkcje usługowo-przemysłowe, ma zróżnicowaną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,15$, 12 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: przemysł (32,1%), handel (25,5%), transport (11,5%) i budownictwo (11,3%), u ujścia Kanału Gliwickiego do Odry mieści się duży port śródlądowy.
- **Sławięcice** mają charakter usługowo-mieszkaniowy, posiadają mało zróżnicowaną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,21$, 12 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w handlu (46,8%) oraz usługach otoczenia biznesu (11,8%).
- **Blachownia Śląska** pełni funkcje przemysłowe, posiada jednorodną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,36$, 12 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w przemyśle (61,2%).

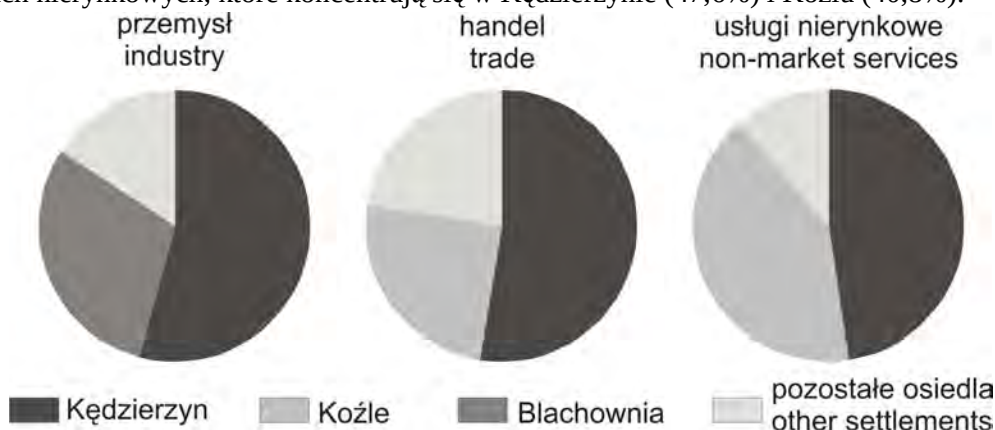
Ryc. 73. Struktura funkcjonalna miasta Kędzierzyn-Koźle.

Fig. 73. Functional structure of Kędzierzyn-Koźle city.

- **Rogi** pełnią funkcje przemysłowo-mieszkaniowe, posiadają jednorodną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,34$, 9 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w przemyśle (59,3%).
- **Lenartowice** mają charakter przemysłowy, cechują się jednorodną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,34$, 11 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w: budownictwie (56,7%), przemyśle (19,5%) i handlu (13,4%).
- **Cisowa** ma charakter usługowo-mieszkaniowy, wyróżnia się mało zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,17$, 10 sekcji PKD), dominującymi rodzajami działalności są: edukacja (29,9%), handel (26,2%) i przemysł (22,4%).
- **Miejsce Kłodnickie** pełni funkcje przemysłowo-usługowo-mieszkaniowe, posiada mało zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,26$, 7 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w budownictwie (46,7%) oraz w handlu (24,4%).

W strukturze przestrzennej miasta dość wyraźna jest partycja funkcji (ryc. 74). Funkcje administracyjne są podzielone między główne osiedla miasta, tzn. Koźle (urząd miasta) i Kędzierzyn (starostwo powiatowe). Partycja funkcji ma miejsce również w innych rodzajach działalności, np.:

- w przemyśle, który koncentruje się w Kędzierzynie (54,2% pracujących) i Blachowni Śl. (30,0%),
- w handlu, który koncentruje się w Kędzierzynie (52,5%) i Koźlu (24,9%),
- w usługach nierynkowych, które koncentrują się w Kędzierzynie (47,6%) i Koźlu (40,8%).

Ryc. 74. Partycja funkcji w przypadku miasta Kędzierzyn-Koźle.

Fig. 74. Partition of functions in the case of Kędzierzyn-Koźle city.

NOWA RUDA

Na terenie miasta Nowa Ruda funkcjonuje 2827 podmiotów gospodarczych (109,8 podmiotów na 1000 mieszkańców), w których pracuje 8245 osób (tab. 29). Miasto cechuje się usługowym typem funkcjonalnym. W usługach zatrudnionych jest 69,1% osób, w przemyśle 25,9%, a w rolnictwie 5,0%. Poszczególne osiedla miasta cechują się zróżnicowanymi typami funkcjonalnymi (ryc. 75). Ich specyfika funkcjonalna wyraża się przede wszystkim w różnych udziałach zatrudnionych w poszczególnych rodzajach działalności ($W_{ZF}=0,20$). Największe różnice w udziałach zatrudnienia występują w sekcjach: M, N, D i L.

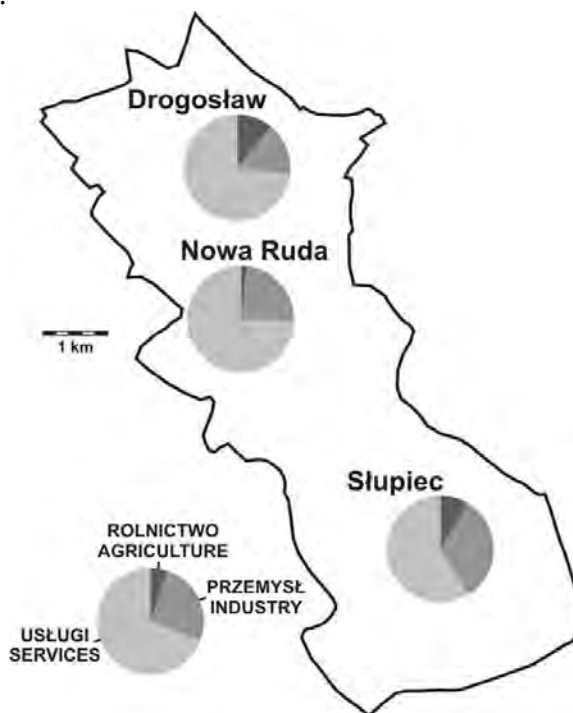
Tab. 29. Zróżnicowanie funkcjonalne osiedli tworzących miasto Nowa Ruda.

Tab. 29. Functional diversification of settlements constituting Nowa Ruda city.

	Podmioty gospodarcze		Pracujący Ogółem	Udział pracujących [%]		
	ogółem	na 1000 osób		rolnictwo	przemysł	usługi
Drogosław	287	73,9	773	10,9	16,0	73,1
Nowa Ruda	1570	147,2	4774	2,0	23,7	74,3
Słupiec	970	87,1	2698	8,8	32,6	58,6
miasto	2827	110,0	8245	5,0	25,9	69,1

Specyfika funkcjonalna poszczególnych części miasta wyraża się następująco:

- **Nowa Ruda** ma charakter usługowy, zlokalizowana jest tu większość (55,4%) podmiotów gospodarczych funkcjonujących w mieście, cechuje się zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,08$, 13 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: handel (25,0%), usługi nierynkowe (33,0%) i przemysł (15,0%).
- **Słupiec** pełni funkcje usługowo-przemysłowo-mieszkaniowe, ma zróżnicowaną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,11$, 13 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: handel (28,2%) i przemysł (24,7%).
- **Drogosław** to miejscowość o funkcjach usługowo-mieszkaniowych, cechuje się zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,14$, 12 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w: handlu (29,1%), edukacji (28,7%) oraz w rolnictwie (10,9%).

Ryc. 75. Struktura funkcjonalna miasta Nowa Ruda.

Fig. 75. Functional structure of Nowa Ruda city.

BOGATYNIA

Na terenie miasta funkcjonuje 1438 podmiotów gospodarczych (73,9 podmioty na 1000 mieszkańców), w których pracują 14102 osoby (tab. 30). Bogatynia posiada przemysłowy typ funkcjonalny. W przemyśle zatrudnionych jest 71,3% osób, w handlu 28,4%, a w rolnictwie 0,3%. Miasto składa się faktycznie z dwóch części o odmiennych funkcjach (ryc. 76): przemysłowego Turoszowa oraz Bogatyni (z Markocicami), która stanowi zaplecze usługowo-mieszkaniowe dla kopalni i elektrowni Turów. Specyfika funkcjonalna osiedli miasta przejawia się także w dużym zróżnicowaniu udziałów zatrudnienia w poszczególnych sekcjach PKD ($W_{ZF}=0,61$), a największe różnice występują w sekcjach: A, F, C, G i E.

Tab. 30. Zróżnicowanie funkcjonalne osiedli tworzących miasto Bogatynia.

Tab. 30. Functional diversification of settlements constituting Bogatynia city.

	Podmioty gospodarcze		Pracujący ogółem	Udział pracujących [%]		
	ogółem	na 1000 osób		rolnictwo	przemysł	usługi
Bogatynia	1271	77,2	3986	0,7	11,4	87,9
Markocice	45	45,0	57	14,0	14,0	72,0
Trzciniec	7	43,2	23	8,7	65,2	26,1
Turoszów	113	59,0	10035	0,1	95,4	4,5
Zatonie	2	21,3	1	100,0	0,0	0,0
miasto	1438	73,9	14102	0,3	71,3	28,4

Specyfika funkcjonalna poszczególnych części miasta wyraża się następująco:

- **Bogatynia** pełni funkcje usługowo-mieszkaniowe, zlokalizowana jest tu większość (88,4%) podmiotów gospodarczych funkcjonujących w mieście, cechuje się zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,11$, 13 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w: handlu (33,0%) i usługach nierynkowych (25,1%).
- **Markocice** mają charakter usługowo-mieszkaniowy, posiadają dość zróżnicowaną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,15$, 9 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w: handlu (36,8%), rolnictwie (14,0%) i transporcie (12,3%).
- **Turoszów** pełni funkcje przemysłowe, ma jednorodną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,35$, 12 sekcji PKD), znajdują się tu dwa największe podmioty gospodarcze miasta (kopalnia i elektrownia Turów), dominujące rodzaje działalności to: górnictwo (52,9%) i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę (31,5%).
- **Trzciniec** pełni funkcje przemysłowo-mieszkaniowe, ma jednorodną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,47$, 3 sekcje PKD), dominujące rodzaje działalności to: budownictwo (65,2%) i handel (26,1%).
- **Zatonie** pełni funkcje mieszkaniowo-rolnicze, cechuje się jednorodną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=1,00$, 1 sekcja PKD), dominuje tu zatrudnienie w rolnictwie (100,0%).

Ryc. 76. Struktura funkcjonalna miasta Bogatynia.

Fig. 76. Functional structure of Bogatynia city.

W strukturze przestrzennej miasta wyraźna jest partycja funkcji. Działalności przemysłowe koncentrują się w Turoszowie (ryc. 77). Dotyczy to: górnictwa (sekcja C, 100,0% pracujących w mieście), przemysłu (sekcja D, 88,7%), energetyki (sekcja E, 93,3%) i budownictwa (sekcja F, 70,4%). Działalności usługowe koncentrują się natomiast na terenie Bogatyni, która stanowi zaplecze usługowe dla zakładów w Turoszowie. Dotyczy to głównie: handlu (sekcja G, 92,9%), turystyki (sekcja H, 98,4%), usług otoczenia biznesu (sekcje J i K, 98,0%), administracji (sekcja L, 100,0%), edukacji (sekcja M, 77,5%) i ochrony zdrowia (sekcja N, 87,3%), a także pozostałych usług (sekcja O, 95,5%).

Ryc. 77. Partycja funkcji (wg sekcji PKD) w przestrzeni miasta Bogatynia.

Fig. 77. Partition of functions (types of activities) within Bogatynia city.

JELEŃ GÓRA

W mieście funkcjonuje 12127 podmiotów gospodarczych (141,1 podmiotów na 1000 mieszkańców), w których pracuje 37190 osób (tab. 31). Miasto cechuje się usługowym typem funkcjonalnym. W usługach zatrudnionych jest 67,2% osób, w przemyśle 31,0%, a w rolnictwie 1,8%. Osiedla miasta charakteryzują się zróżnicowanymi typami funkcjonalnymi (ryc. 78). Ich specyfika funkcjonalna zaznacza się jednak głównie w zróżnicowanych udziałach zatrudnienia w poszczególnych rodzajach działalności ($W_{ZF}=0,22$). Największe różnice w udziałach zatrudnionych występują w sekcjach: G, D i A.

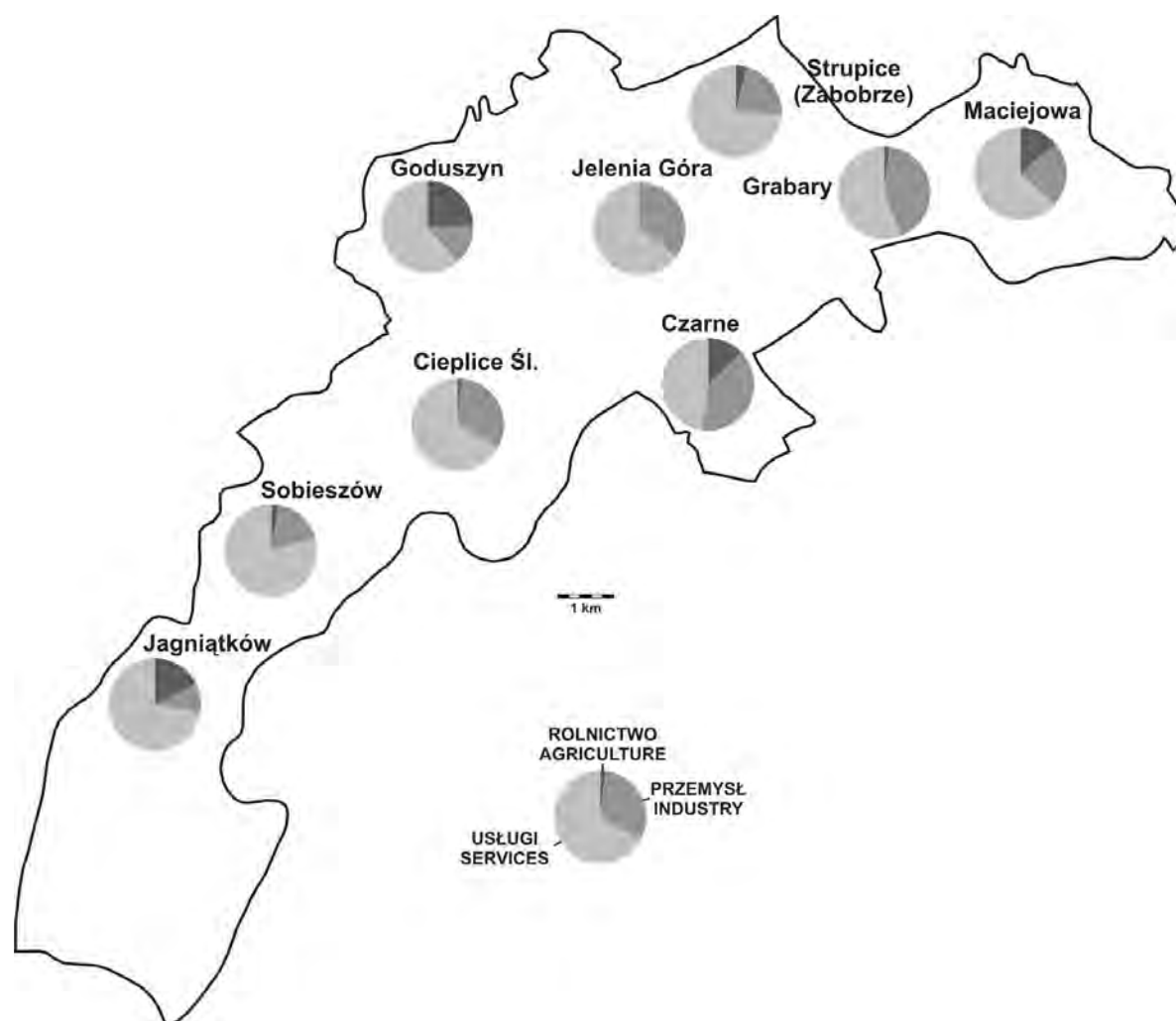
Tab. 31. Zróżnicowanie funkcjonalne osiedli tworzących miasto Jelenia Góra.

Tab. 31. Functional diversification of settlements constituting Jelenia Góra city.

	Podmioty gospodarcze		Pracujący ogółem	Udział pracujących [%]		
	ogółem	na 1000 osób		rolnictwo	przemysł	usługi
Cieplice Śl.	2185	137,4	6640	1,4	31,7	66,9
Czarne	211	147,7	328	12,8	39,3	47,9
Goduszyn	59	129,4	70	24,3	14,3	61,4
Grabary	31	182,4	104	1,9	42,3	55,8
Jagniątków	83	125,4	108	17,6	10,2	72,2
Jelenia Góra	5983	172,7	21399	0,6	34,7	64,7
Maciejowa	158	163,7	290	13,8	22,8	63,4
Sobieszów	557	129,4	1308	2,7	17,7	79,6
Zabobrze	2860	104,3	6943	4,1	21,9	74,0
miasto	12127	141,1	37190	1,8	31,0	67,2

Specyfika funkcjonalna poszczególnych części miasta wyraża się następująco:

- **Jelenia Góra** (wraz z Zabobrzem) ma charakter usługowy, zlokalizowanych jest tu większość (72,9%) podmiotów gospodarczych funkcjonujących w mieście, cechuje się zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,08$, 15 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w: przemyśle (23,2%), handlu (21,9%) i usługach nierynkowych (19,2%).
- **Cieplice Śląskie** mają charakter usługowy, cechują się zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,09$, 14 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w: przemyśle (24,3%), usługach nierynkowych (24,4%), handlu (19,8%) i usługach otoczenia biznesu (14,3%).
- **Sobieszów** pełni funkcje usługowe, ma zróżnicowaną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,09$, 12 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: handel (25,4%), edukacja (16,5%) i pozostałe usługi (15,7%).
- **Maciejowa** ma charakter usługowy, cechuje się zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,16$, 10 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: handel (36,6%), przemysł (19,7%) i rolnictwo (13,8%).

Ryc. 78. Struktura funkcjonalna miasta Jelenia Góra.

Fig. 78. Functional structure of Jelenia Góra city.

- **Grabary** mają charakter usługowo-przemysłowy, cechują się mało zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,37$, 6 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: handel (52,9%) i przemysł (35,6%).
- **Czarne** pełni funkcje usługowo-przemysłowe, posiada zróżnicowaną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,11$, 11 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w: budownictwie (23,2%), handlu (22,6%), przemyśle (16,2%), usługach otoczenia biznesu (13,4%) i rolnictwie (12,8%).
- **Goduszyn** posiada charakter usługowy, cechuje się mało zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,21$, 7 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: handel (41,4%) i rolnictwo (24,3%).
- **Jagniątków** pełni funkcje usługowe, ma zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,09$, 11 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: handel (23,1%), turystyka (19,4%) i rolnictwo (17,6%).

KRAPKOWICE

W mieście funkcjonują 1733 podmioty gospodarcze (97,2 podmioty na 1000 mieszkańców), w których pracuje 6537 osób (tab. 32). Miasto cechuje się usługowym typem funkcjonalnym. W sektorze usługowym zatrudnionych jest 60,9% osób, w przemyśle 38,6%, a w rolnictwie 0,5%. Obie części miasta mają zbliżony charakter funkcjonalny (ryc. 79). Ich specyfika funkcjonalna wyraża się jednak w niewielkim zróżnicowaniu udziałów zatrudnienia w poszczególnych rodzajach działalności ($W_{ZF}=0,12$), a największe różnice występują w sekcjach: N, L, D i F.

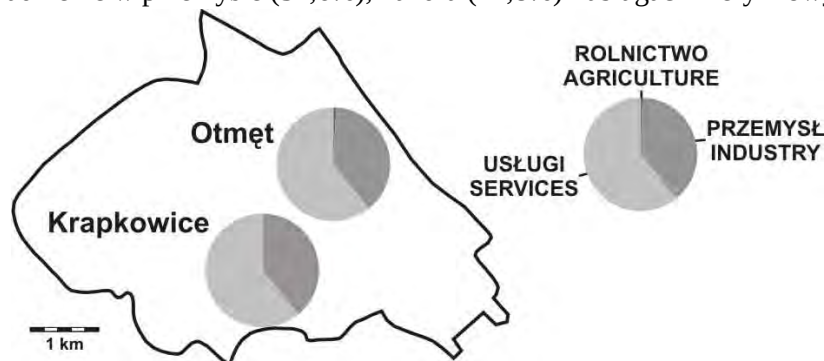
Tab. 32. Zróżnicowanie funkcjonalne osiedli tworzących miasto Krapkowice.

Tab. 32. Functional diversification of settlements constituting Krapkowice city.

	Podmioty gospodarcze		Pracujący ogółem	Udział pracujących [%]		
	ogółem	na 1000 osób		rolnictwo	przemysł	usługi
Krapkowice	831	114,1	3724	0,3	38,7	61,0
Otmęt	902	85,5	2813	0,8	38,4	60,8
miasto	1733	97,2	6537	0,5	38,6	60,9

Specyfika funkcjonalna poszczególnych części miasta wyraża się następująco:

- **Krapkowice** posiadają charakter usługowy, cechują się zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,11$, 13 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: przemysł (25,0%), handel (24,1%), ochrona zdrowia (14,3%) i budownictwo (12,5%).
- **Otmęt** pełni funkcje usługowo-mieszkaniowe, znajduje się tu większość podmiotów gospodarczych funkcjonujących w mieście (52,0%), ma zróżnicowaną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,12$, 13 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w przemyśle (31,6%), handlu (21,8%) i usługach nierynkowych (16,7%).

Ryc. 79. Struktura funkcjonalna miasta Krapkowice.

Fig. 79. Functional structure of Krapkowice city.

JELCZ-LASKOWICE

Na terenie miasta Jelcz-Laskowice funkcjonuje 1598 podmiotów gospodarczych (104,8 podmioty na 1000 mieszkańców), w których pracują 8842 osoby (tab. 33). Miasto wyróżnia się przemysłowym typem funkcjonalnym. W przemyśle pracuje 64,7% osób, w usługach 32,7%, a w rolnictwie 2,6%. Miasto składa się faktycznie z dwóch części o odmiennych funkcjach (ryc. 80): Jelcza o charakterze przemysłowym oraz Laskowic i Osiedla, które stanowią zaplecze usługowo-mieszkaniowe dla zakładów w Jelczu. Osiedla miasta wyróżniają się ponadto odmiennymi typami funkcjonalnymi i dużym zróżnicowaniem udziałów zatrudnienia w poszczególnych sekcjach PKD ($W_{ZF}=0,43$). Największe różnice w udziałach zatrudnionych występują w sekcjach: D, G, N i A.

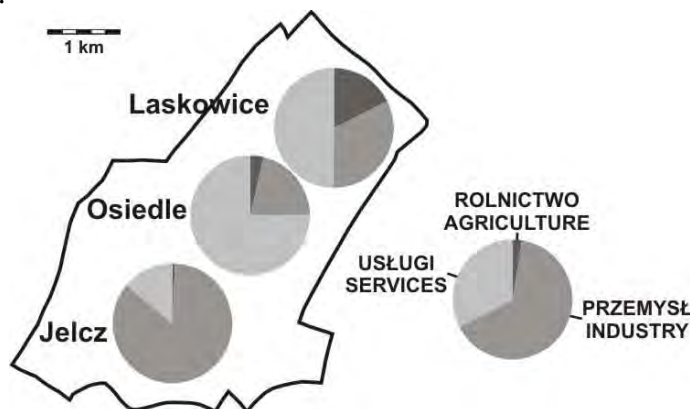
Tab. 33. Zróżnicowanie funkcjonalne osiedli tworzących miasto Jelcz-Laskowice.

Tab. 33. Functional diversification of settlements constituting Jelcz-Laskowice city.

	Podmioty gospodarcze		Pracujący ogółem	Udział pracujących [%]		
	ogółem	na 1000 osób		rolnictwo	przemysł	usługi
Jelcz	342	147,4	5890	0,7	85,4	13,9
Laskowice	237	153,9	594	17,7	32,5	49,8
Osiedle	1019	89,4	2358	3,6	21,3	75,1
miasto	1598	104,8	8842	2,6	64,7	32,7

Specyfika funkcjonalna poszczególnych części miasta wyraża się następująco:

- **Jelcz** pełni funkcje przemysłowe, w tutejszych zakładach pracuje większość osób (54,6%) zatrudnionych w mieście, ma jednorodną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,66$, 12 sekcji PKD), dominuje tu zatrudnienie w przemyśle (82,0%).

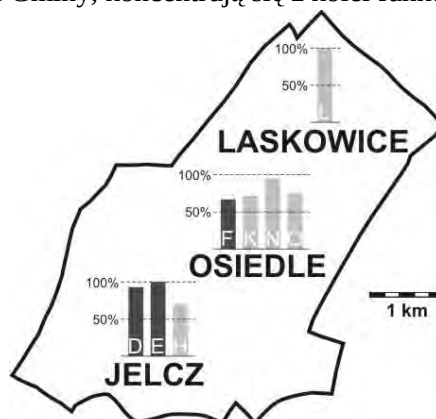

Ryc. 80. Struktura funkcjonalna miasta Jelcz-Laskowice.

Fig. 80. Functional structure of Jelcz-Laskowice city.

- **Laskowice** pełnią funkcje usługowo-przemysłowe, mają zróżnicowaną strukturę zatrudnienia ($W_{JS}=0,10$, 12 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to przemysł (24,2%), handel (20,2%), rolnictwo (17,7%) i usługi nierynkowe (16,3%).
- **Osiedle** pełni funkcje usługowo-mieszkaniowe, zlokalizowanych jest tu większość (63,8%) podmiotów funkcjonujących w mieście, cechuje się zróżnicowaną strukturą zatrudnienia ($W_{JS}=0,11$, 12 sekcji PKD), dominujące rodzaje działalności to: handel (31,0%), ochrona zdrowia (18,0%), usługi otoczenia biznesu (11,9%) i budownictwo (11,8%).

W strukturze funkcjonalnej miasta widoczna jest partycja funkcji. Każde z osiedli koncentruje określone rodzaje działalności (ryc. 81). Miasto powstało z połączenia przemysłowego Jelcza z Laskowicami, między którymi wyrosło osiedle mieszkaniowe, nazwane przez mieszkańców Osiedlem (Bagiński 1993). Z typowej „sypialni” Osiedle stało się centrum usługowym miasta i gminy. Na Osiedlu koncentruje się zatrudnienie w: budownictwie (sekcja F, 66,8%), usługach otoczenia biznesu (sekcje J i K, 71,3%), ochronie zdrowia (sekcja N, 95,1%) i pozostałych usługach (sekcja O, 75,6%). W Jelczu koncentruje się zatrudnienie w: przemyśle (sekcja D, 92,9%), energetyce (sekcja E, 100,0%) i turystyce (sekcja H, 69,6%). W Laskowicach, na terenie których znajduje się Urząd Miasta i Gminy, koncentrują się z kolei funkcje administracyjne.

Ryc. 81. Partycja funkcji (wg sekcji PKD) w przestrzeni miasta Jelcz-Laskowice.

Fig. 81. Partition of functions (types of activities) within Jelcz-Laskowice city.

PODSUMOWANIE

Miasta-zlepieńce charakteryzują się zróżnicowanymi oraz mało spójnymi strukturami funkcjonalnymi. Można zatem stwierdzić, że składają się one z jednostek posiadających specyficzny charakter funkcjonalny, które nie stanowią dzielnic funkcjonalnych miasta. W przypadku kilku miast (Nowa Ruda, Boguszów-Gorce, Krapkowice) podobieństwo funkcjonalne miejscowości było jednym z czynników, które przyczyniło się do ich połączenia, natomiast w przypadku miast Bogatynia i Jelcz-Laskowice za połączeniem jednostek w jedno miasto przemawiała chęć połączenia zakładów przemysłowych z ich zapleczem usługowo-mieszkaniowym. Miasta te cechują się największym zróżnicowaniem udziałów zatrudnienia w poszczególnych sekcjach PKD. Osiedla wchodzące w skład miast-zlepieńców wyróżniają się także zróżnicowanymi typami funkcjonalnymi, które kształtowane są przez dominujące rodzaje działalności. Dotyczy to zwłaszcza miejscowości o wiejskim charakterze, w których nadal duży udział stanowią pracujący w rolnictwie.

7.3. Miasta-zlepieńce jako ośrodki lokalne

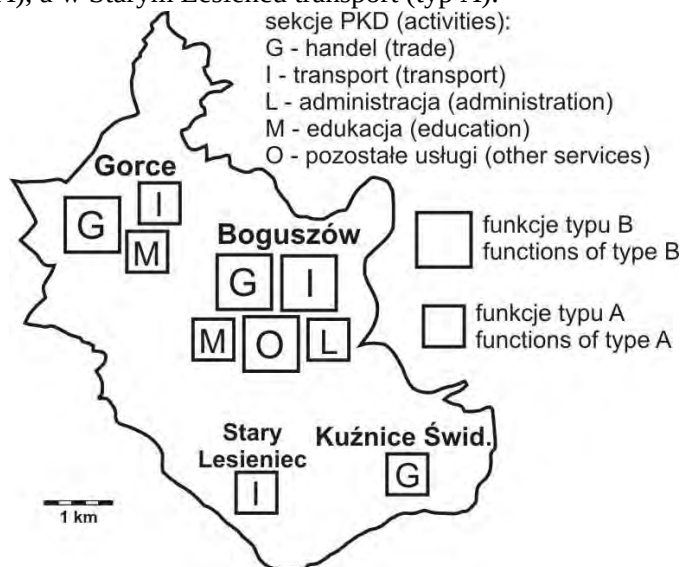
WPROWADZENIE

Przed formalnym połączeniem jednostki wchodzące w skład miast-zlepieńców pełniły zróżnicowane funkcje w systemie osadniczym, będąc siedzibami gromad, gmin, ośrodkami powiatowymi. Zmiana granic administracyjnych miasta powoduje zmianę statusu miejscowości, jednak nie musi to prowadzić do zaniku funkcji egzogenicznych pełnionych przez jednostki, które utraciły samodzielność osadniczą. Można zatem stwierdzić, że w przypadku miast-zlepieńców funkcje egzogeniczne pełni całe miasto, jak i poszczególne osiedla miasta.

BOGUSZÓW-GORCE

W Boguszowie-Gorcach wszystkie osiedla wchodzące w skład miasta pełnią funkcje egzogeniczne (ryc. 82). Boguszów pełni funkcje egzogeniczne w pięciu rodzajach działalności, którymi są: handel, transport, pozostałe usługi (typ B) oraz administracja i edukacja (typ A). W Gorcach charakter funkcji egzogenicznych mają trzy rodzaje działalności: handel (typ B), transport i edukacja (typ A). W przypadku Starego Lesieńca

i Kuźnic Świd. mianem funkcji egzogenicznej można określić tylko jeden rodzaj działalności. W Kuźnicach Świd. jest to handel (typ A), a w Starym Lesieńcu transport (typ A).

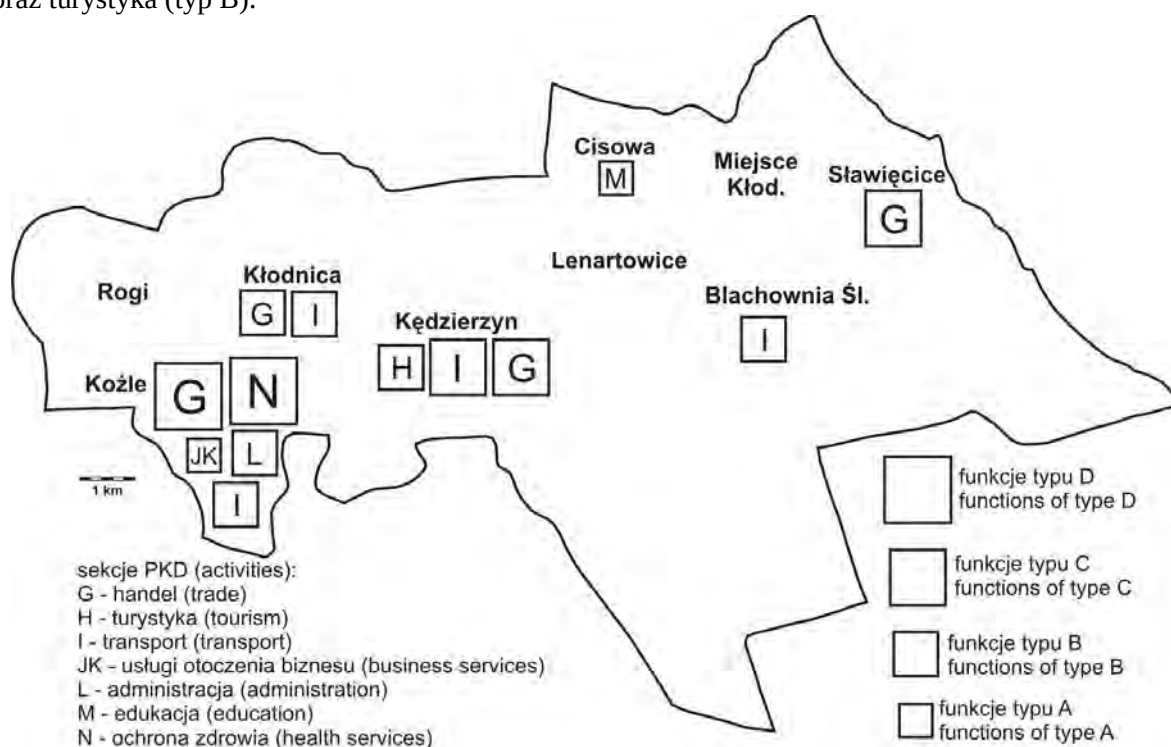

Ryc. 82. Funkcje egzogeniczne osiedli miasta Boguszów-Gorce.

Fig. 82. External functions of settlements in Boguszów-Gorce city.

KĘDZIERZYN-KOŹLE

Kędzierzyn-Koźle cechuje się dużym zróżnicowaniem w zakresie funkcji egzogenicznych pełnionych przez osiedla wchodzące w skład miasta (ryc. 83). Dawne miejscowości wiejskie, z wyjątkiem Cisowej (tzn. Lenartowice, Miejsce Kłod. i Rogi), nie pełnią funkcji lokalnych. Cisowa posiada natomiast jedną funkcję egzogeniczną, którą jest edukacja (typ A). Dawne miasteczka (Kłodnica i Sławęcice) oraz Blachownia Śl. posiadają jedną lub dwie funkcje egzogeniczne o zasięgu ponadmiejscowym. W przypadku Kłodnicy są nimi: handel i transport (typ B), w Sławęcicach: handel, a w Blachowni Śl.: transport (typ C). Rangę miasta jako ośrodka lokalnego kształtują jednak głównie jego dwa największe osiedla (tzn. Kędzierzyn i Koźle), pełniące po kilka funkcji egzogenicznych. Koźle posiada aż pięć funkcji egzogenicznych o zróżnicowanym zasięgu, którymi są: handel i ochrona zdrowia (typ D), administracja (typ C), transport (typ B) oraz usługi otoczenia biznesu (typ A). Kędzierzyn posiada natomiast trzy funkcje egzogeniczne, którymi są: handel i transport (typ C) oraz turystyka (typ B).

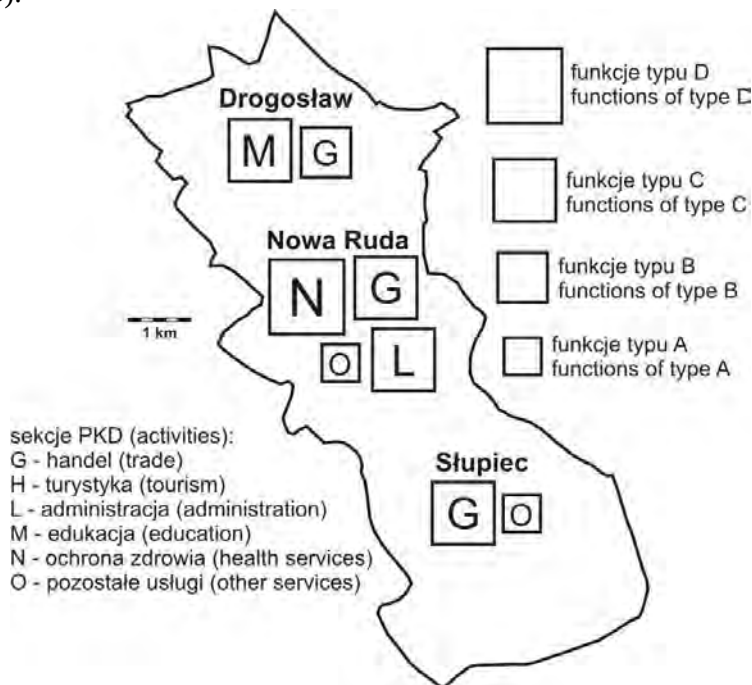

Ryc. 83. Funkcje egzogeniczne osiedli miasta Kędzierzyn-Koźle.

Fig. 83. External functions of settlements in Kędzierzyn-Koźle city.

NOWA RUDA

W przypadku miasta Nowa Ruda poszczególne osiedla pełnią zróżnicowane funkcje egzogeniczne, przy czym w każdym osiedlu jest przynajmniej jedna działalność o zasięgu ponadmiejskim (ryc. 84), co świadczy o randze miasta jako potencjalnego ośrodka powiatowego. W Nowej Rudzie funkcjami egzogenicznymi są: ochrona zdrowia (typ D), handel i administracja (typ C) oraz pozostałe usługi (typ A). W Słupcu charakter funkcji egzogenicznych mają: handel (typ C) i pozostałe usługi (typ A), natomiast w Drogoślawiu: edukacja (typ C) i handel (typ B).

Ryc. 84. Funkcje egzogeniczne osiedli miasta Nowa Ruda.

Fig. 84. External functions of settlements in Nowa Ruda city.

BOGATYNIA

Na terenie miasta funkcje egzogeniczne pełni tylko właściwa Bogatynia (ryc. 85), w przypadku której za funkcje egzogeniczne o zasięgu ponadmiejskim można uznać aż pięć rodzajów działalności, co świadczy o randze miasta jako potencjalnego ośrodka powiatowego. W Bogatyni funkcje ośrodka lokalnego kształtują: handel (typ D), turystyka, edukacja, ochrona zdrowia i pozostałe usługi (typ C).

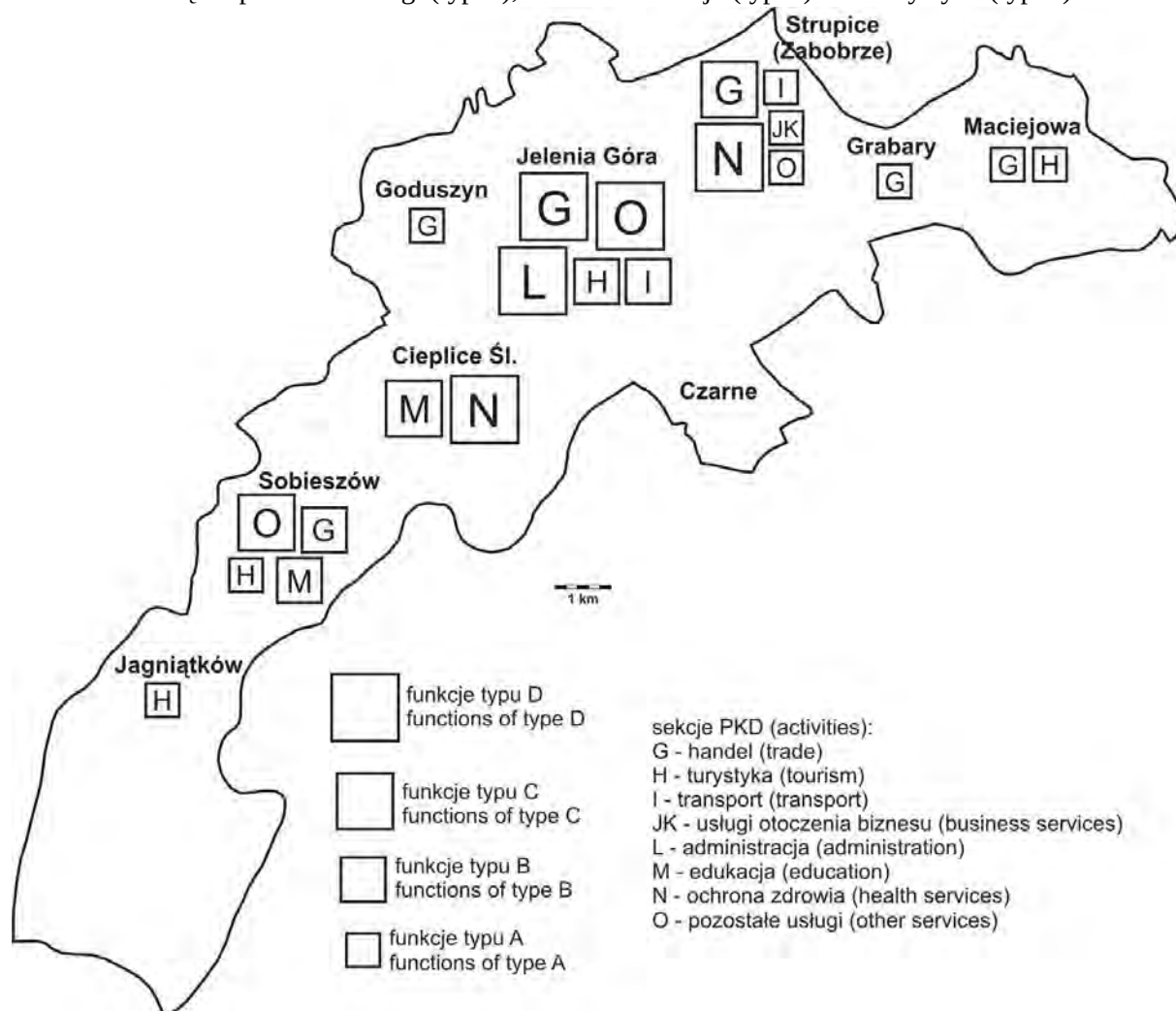
Ryc. 85. Funkcje egzogeniczne osiedli miasta Bogatynia.

Fig. 85. External functions of settlements in Bogatynia city.

JELEŃIA GÓRA

Jelenia Góra jest przykładem miasta, którego osiedla pełnią różnorodne funkcje egzogeniczne (ryc. 86). Obecnie jedynie Czarne nie pełni funkcji ośrodka lokalnego, natomiast w pozostałych osiedlach miasta jako funkcje egzogeniczne można uznać od 1 do 5 rodzajów działalności. Dawne wsie wcielone do Jeleniej Góry posiadają jedną lub dwie funkcje egzogeniczne o zasięgu miejskim (typ A). W Maciejowej są to: turystyka i handel, w Grabarach i Goduszynie: handel, a w Jagniątkowie: turystyka. Osiedla o miejskim rodowodzie (Cieplice Śl., Jelenia Góra i Sobieszów) i osiedle Zabobrze posiadają natomiast od dwóch do pięciu funkcji egzogenicznych o zróżnicowanym zasięgu oddziaływania:

- w Jeleniej Górze są to: handel, administracja, pozostałe usługi (typ D), turystyka i transport (typ B),
- na Zabobrze są to: ochrona zdrowia (typ D), handel (typ C), transport, usługi otoczenia biznesu i pozostałe usługi (typ A),
- w Cieplicach Śl. są to: ochrona zdrowia (typ D) i edukacja (typ C),
- w Sobieszowie są to: pozostałe usługi (typ C), handel i edukacja (typ B) oraz turystyka (typ A).

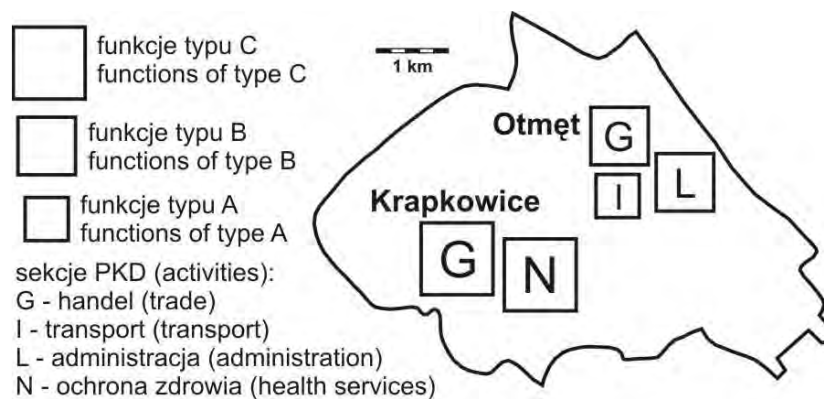

Ryc. 86. Funkcje egzogeniczne osiedli miasta Jelenia Góra.

Fig. 86. External functions of settlements in Jelenia Góra city.

KRAPKOWICE

W przypadku miasta Krapkowice obie jego części pełnią zróżnicowane, a zarazem komplementarne dla siebie funkcje egzogeniczne (ryc. 87). Właściwe Krapkowice posiadają dwie funkcje egzogeniczne. Są nimi handel i ochrona zdrowia (typ C). Otmęt posiada natomiast trzy funkcje lokalne, jednak o mniejszym zasięgu oddziaływania, tzn. handel i administrację (typ B) oraz transport (typ A).

Ryc. 87. Funkcje egzogeniczne osiedli miasta Krapkowice.

Fig. 87. External functions of settlements in Krapkowice city.

JELCZ-LASKOWICE

Analiza funkcji egzogenicznych w przypadku miasta Jelcz-Laskowice potwierdziła, że funkcję ośrodka lokalnego w mieście przejęło Osiedle (ryc. 88), które powstało jako „sypialnia” dla pracowników zakładów w Jelczu. Osiedle posiada jednak tylko dwie funkcje egzogeniczne o zasięgu ponadmiejskim, którymi są: handel i ochrona zdrowia (typ C). Oprócz Osiedla funkcje ośrodka lokalnego pełnią także Laskowice, które posiadają jedną funkcję egzogeniczną (administracja) o zasięgu miejskim (typ A).

Ryc. 88. Funkcje egzogeniczne osiedli miasta Jelcz-Laskowice.

Fig. 88. External functions of settlements in Jelcz-Laskowice city.

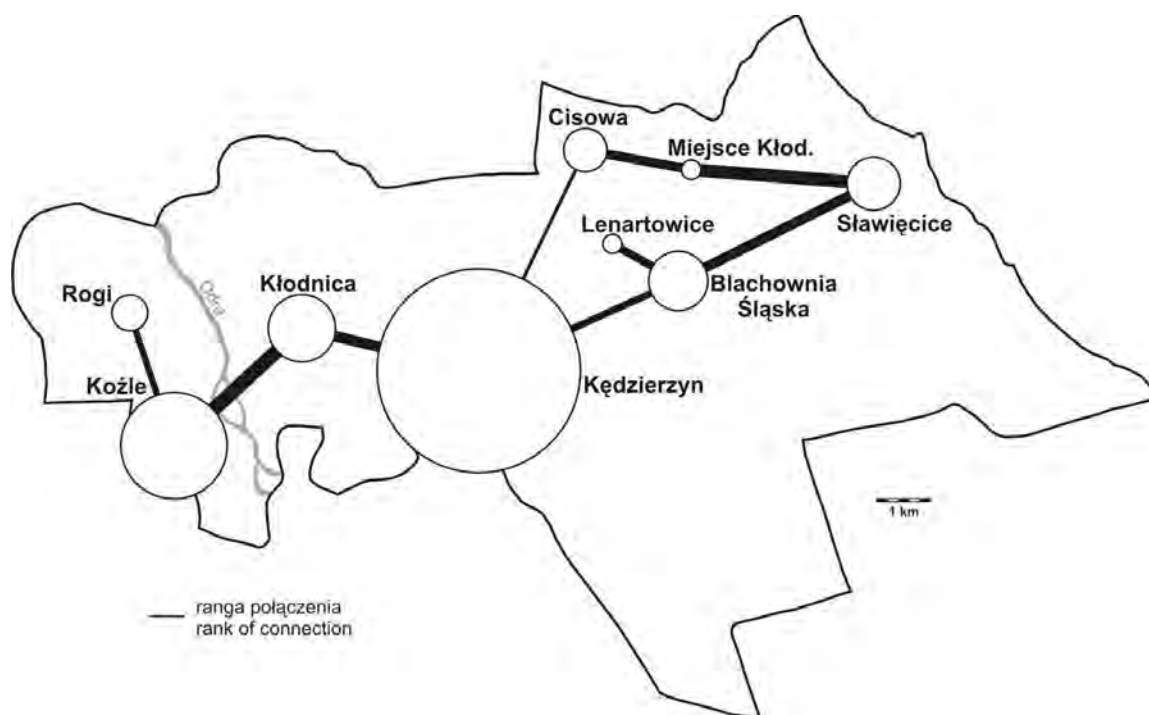
PODSUMOWANIE

W kształtowaniu się funkcji lokalnych w przypadku miast-zlepieńców dominujące znaczenie odgrywa przeszłość administracyjna poszczególnych jednostek. Miasta, które w przeszłości pełniły funkcję ośrodków powiatowych lub subregionalnych (Jelenia Góra, Koźle, Nowa Ruda) posiadają dobrze wykształcone funkcje egzogeniczne, zwłaszcza w zakresie usług niematerialnych (tzn. administracja, edukacja, ochrona zdrowia). Podobny charakter posiada także peryferyjnie położona Bogatynia, która stanowi główny ośrodek usługowy dla Worka Turowszowskiego. W przypadku Krapkowic i Otmętu doszło do podziału funkcji egzogenicznych na oba osiedla miasta. Osiedla o miejskim rodowodzie (dawne miasta lub osiedla miejskie) oraz duże osiedla mieszkaniowe, których rozwój nastąpił w okresie powojennym (Zabórz i Osiedle w Jelczu-Laskowicach) również posiadają dobrze wykształcone funkcje egzogeniczne i w rzeczywistości pełnią funkcje ośrodków lokalnych. Dawne wsie położone w granicach miast-zlepieńców zwykle nie pełnią funkcji lokalnych lub też posiadają jedną (lub dwie) funkcję egzogeniczną o zasięgu miejskim. Niedoborem funkcji egzogenicznych cechują się również osiedla, w których zlokalizowane są duże zakłady przemysłowe, np. Turowszów, Jelcz lub Blachownia Śl.

7.4. Spójność komunikacyjna miast-zlepieńców

WPROWADZENIE

Spójność miasta złożonego z kilku jednostek osadniczych utożsamiana jest głównie ze spójnością jego struktury funkcjonalno-przestrzennej. Istotny wpływ na funkcjonowanie miasta ma również funkcjonowanie komunikacji między osiedlami wchodzącymi w jego skład. Dotyczy to w szczególności miast-zlepieńców,

Ryc. 90. Schemat komunikacyjny miasta Kędzierzyn-Koźle.

Fig. 90. Communication scheme of Kędzierzyn-Koźle city.

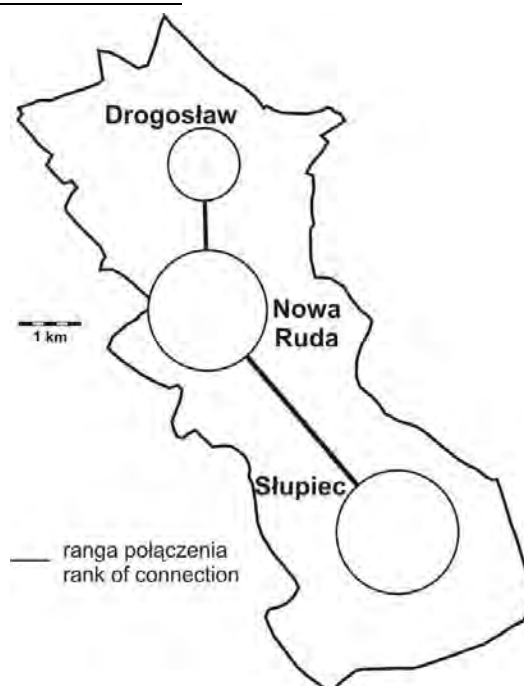
NOWA RUDA

Na terenie miasta Nowa Ruda funkcjonuje obecnie jedynie komunikacja autobusowa PKS. Nową Rudę i Słupiec łączy średnio 42,6 par połączeń dziennie, Nową Rudę i Drogosław 32,8 par połączeń, a Drogosław i Słupiec 19,2 pary połączeń (tab. 36). Wskaźnik skomunikowania miasta wynosi 0,53, co świadczy o dość słabym poziomie skomunikowania jednostek osadniczych wchodzących w skład miasta (ryc. 91).

Tab. 36. Stopień skomunikowania miasta Nowa Ruda.

Tab. 36. Communication index level of Nowa Ruda city.

	DRO	NOW	SŁU
Drogosław		0,46	0,62
Nowa Ruda	0,45		0,57
Słupiec	0,54	0,55	

Ryc. 91. Schemat komunikacyjny miasta Nowa Ruda.

Fig. 91. Communication scheme of Nowa Ruda city.

BOGATYNIA

Na terenie miasta funkcjonuje komunikacja PKS, która łączy Bogatynię, Kol. Zatonie i Trzciniec Dln. Między Bogatynią a Kol. Zatoniem funkcjonują 32,0 pary połączeń dziennie, między Bogatynią a Trzcińcem Dln. 9,3 pary połączeń oraz między Kol. Zatonie i Trzcińcem Dln. 10,8 par połączeń (tab. 37). Markocice, Trzciniec i Zatonie nie posiadają żadnych połączeń z innymi osiedlami miasta. Wskaźnik skomunikowania miasta wynosi 0,13, co świadczy o bardzo słabym poziomie skomunikowania osiedli miasta (ryc. 92).

Tab. 37. Stopień skomunikowania miasta Bogatynia.

Tab. 37. Communication index level of Bogatynia city.

	BOG	MAR	TRZ	ZAT	TDL	KZA
Bogatynia		0,00	0,00	0,00	0,36	0,99
Markocice	0,00		0,00	0,00	0,00	0,00
Trzciniec	0,00	0,00		0,00	0,00	0,00
Zatonie	0,00	0,00	0,00		0,00	0,00
Trzciniec Dln.	0,42	0,00	0,00	0,00		0,48
Kol. Zatonie	1,02	0,00	0,00	0,00	0,74	

Ryc. 92. Schemat komunikacyjny miasta Bogatynia.

Fig. 92. Communication scheme of Bogatynia city.

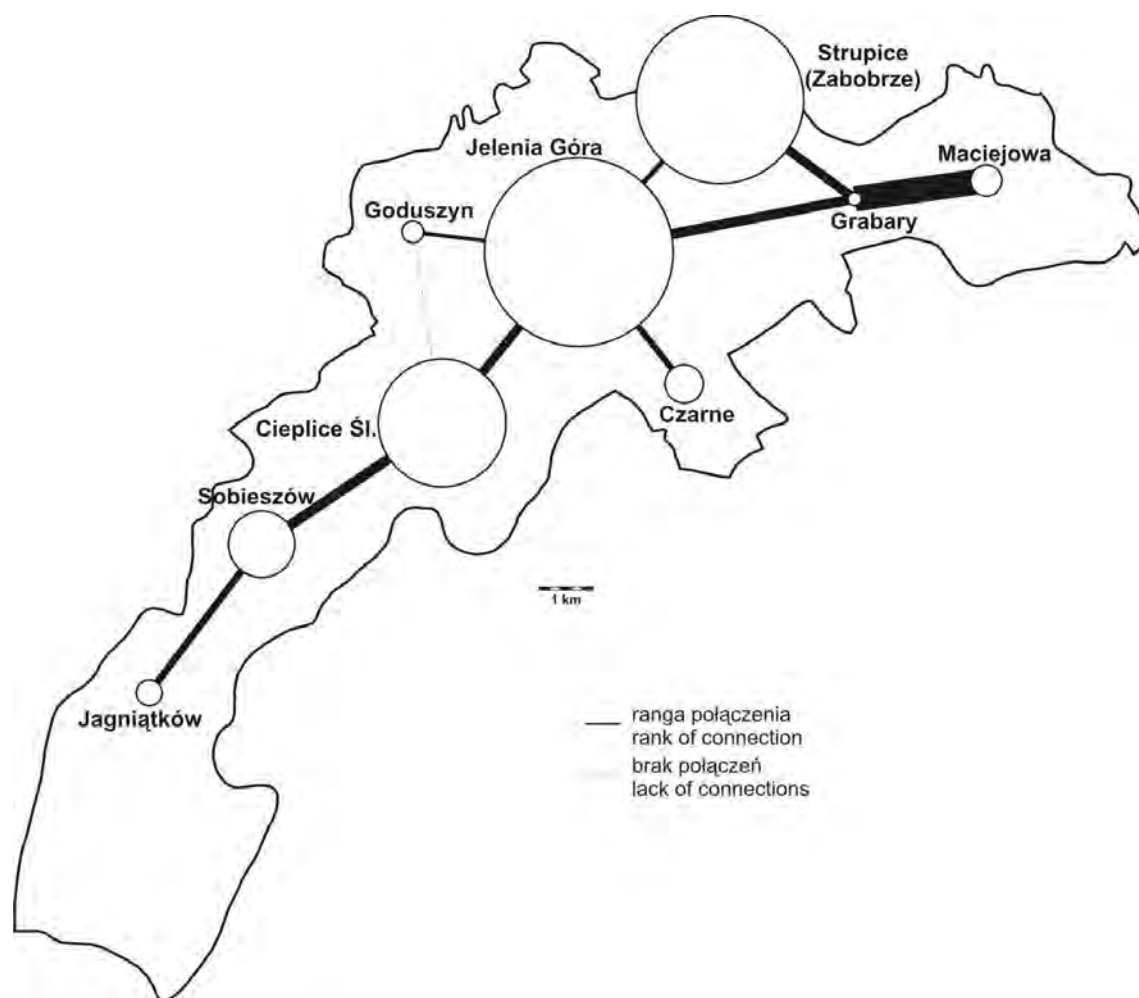
JELEŃ GÓRA

Poszczególne części miasta łączy komunikacja miejska (MZK Jelenia Góra), a ponadto komunikacja autobusowa PKS, łącząca Jelenią Górę, Zabobrze, Cieplice Śl., Sobieszów i Maciejową oraz linia kolejowa z Jeleniej Góry do Szklarskiej Poręby, łącząca Jelenią Górę, Cieplice Śl. i Sobieszów. Gęsta sieć połączeń łączy zwłaszcza największe osiedla miasta, tzn. właściwą Jelenią Górę, Zabobrze, Cieplice Śl. i Sobieszów (tab. 38). Wskaźnik skomunikowania w przypadku Jeleniej Góry wynosi 0,67, co świadczy o dość słabym poziomie skomunikowania osiedli wchodzących w skład miasta (ryc. 93).

Tab. 38. Stopień skomunikowania miasta Jelenia Góra.

Tab. 38. Communication index level of Jelenia Góra city.

	CIE	CZA	GOD	GRA	JAG	JEL	MAC	SOB	ZAB
Cieplice Śl.		0,00	0,00	0,00	0,93	1,47	0,00	1,62	1,31
Czarne	0,00		0,00	0,00	0,00	0,89	0,00	0,00	0,37
Goduszyn	0,00	0,00		0,00	0,00	0,53	0,00	0,00	0,77
Grabary	0,00	0,00	0,00		0,00	1,63	4,59	0,00	1,46
Jagniątków	1,03	0,00	0,00	0,00		1,00	0,0	1,16	0,00
Jelenia Góra	1,46	0,98	0,48	1,71	1,00		1,45	2,12	0,69
Maciejowa	0,00	0,00	0,00	4,33	0,00	1,30		0,00	0,93
Sobieszów	1,77	0,00	0,00	0,00	1,05	2,18	0,00		1,25
Zabobrze	1,33	0,43	0,74	1,53	0,00	0,71	0,97	1,21	

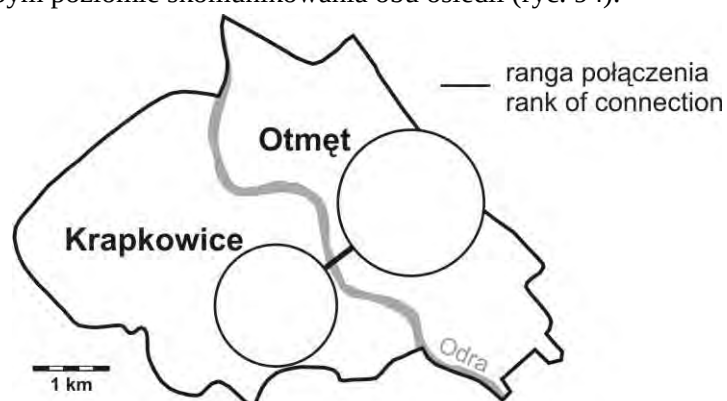

Ryc. 93. Schemat komunikacyjny miasta Jelenia Góra.

Fig. 93. Communication scheme of Jelenia Góra city.

KRAPKOWICE

Między Krapkowicami a Otmętą funkcjonuje tylko komunikacja autobusowa PKS. W obu kierunkach funkcjonuje średnio 58,4 par połączeń dziennie. Wskaźnik skomunikowania na terenie miasta wynosi 0,51, co świadczy o dość słabym poziomie skomunikowania obu osiedli (ryc. 94).

Ryc. 94. Schemat komunikacyjny miasta Krapkowice.

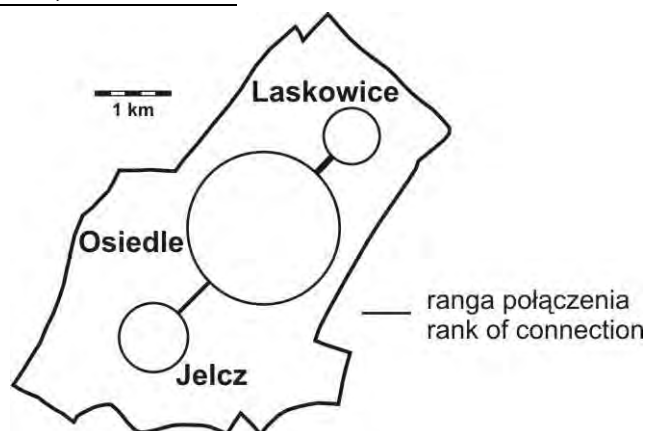
Fig. 94. Communication scheme of Krapkowice city.

JELCZ-LASKOWICE

Poszczególne osiedla miasta łączy komunikacja autobusowa PKS i komunikacja miejska obsługiwana przez PKS w Oławie. Między Laskowicami a Jelczem występuje średnio 17,6 par połączeń dziennie, między Laskowicami a Osiedlem 44,8 par połączeń, natomiast między Osiedlem a Jelczem 18,2 pary połączeń (tab. 39). Wskaźnik skomunikowania miasta wynosi 0,64, co świadczy o dość słabym poziomie skomunikowania osiedli wchodzących w skład miasta (ryc. 95).

Tab. 39. Stopień skomunikowania miasta Jelcz-Laskowice.
 Tab. 39. Communication index level of Jelcz-Laskowice city.

	JEL	LAS	OSI
Jelcz		1,01	0,31
Laskowice	0,98		0,65
Osiedle	0,30	0,62	

Ryc. 95. Schemat komunikacyjny miasta Jelcz-Laskowice.
 Fig. 95. Communication scheme of Jelcz-Laskowice city.

PODSUMOWANIE

Analiza połączeń komunikacyjnych funkcjonujących na terenie miast-złepieńców wykazała, że cechują się one zwykle słabym poziomem skomunikowania, co może mieć istotny wpływ na funkcjonowanie miasta, integrację społeczności lokalnych i dostępność głównych instytucji miejskich. Niektóre osiedla wchodzące w skład analizowanych miast (np. Stary Lesieniec, Markocice, Trzciniec czy Zatonie) nie posiadają żadnych połączeń komunikacyjnych, a między częścią osiedli nie funkcjonują bezpośrednie połączenia, co znacznie utrudnia komunikację między nimi. Najlepszym poziomem skomunikowania cechują się miasta posiadające własny system komunikacji miejskiej (Jelcz-Laskowice, Jelenia Góra i Kędzierzyn-Koźle).

8. Ewolucja miast-zlepieńców

Od momentu połączenia osiedla wchodzące w skład miast-zlepieńców funkcjonują jako jeden organizm miejski. W dłuższym okresie czasu powinno to prowadzić do ich integracji oraz ujednolicenia się struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta. O braku integracji jednostek wchodzących w skład miasta będzie zatem świadczyć zachowanie ich pierwotnego charakteru, co jest następstwem niewielkich zmian ludnościowych, przestrzennych i funkcjonalnych, jakie miały miejsce w przestrzeni miasta. Kierunki przekształceń i stopień zaawansowania procesów integracyjnych w przypadku miast-zlepieńców zależą w szczególności od polityki lokalnych władz. Ich działania powinny zmierzać do przekształcenia miasta w jednolity organizm miejski. W rozdziale tym przedstawiono zmiany, jakie zaszły w przestrzeni miast-zlepieńców położonych na Śląsku Dolnym i Opolskim oraz skutki połączenia miejscowości w nawiązaniu do polityki władz miasta.

8.1. Zmiany ludnościowe w miastach-zlepieńcach

WPROWADZENIE

Wzrost liczby ludności jest jednym z głównych czynników integracji miasta złożonego z kilku, niegdyś odrębnych, jednostek osadniczych. Zmiany ludnościowe pociągają bowiem za sobą zmiany osadnicze, które prowadzą nie tylko do zatarcia się pierwotnej struktury przestrzennej miejscowości, ale również do integracji przestrzennej miasta. Rozwój ludnościowy następuje głównie wskutek napływu ludności, który prowadzi do przeobrażenia społeczności funkcjonujących w przestrzeni miasta. Zmiany w strukturze społecznej jednostki mogą się także wiązać z odmiennym sposobem identyfikacji ludności, co w konsekwencji może prowadzić do zatarcia się danej społeczności (ludność rdzenna utożsamia się z daną częścią miasta, natomiast ludność napływowa bardziej z całym miastem niż jego konkretną częścią).

BOGUSZÓW-GORCE

W momencie powstania (1973 r.) miasto Boguszów-Gorce liczyło 20620 mieszkańców (tab. 40), w tym w Boguszowie i Starym Lesieńcu mieszkało 57,8% osób, w Gorcach 22,4%, a w Kuźnicach Świd. 19,8%. Do 1988 r. nastąpił niewielki spadek liczby mieszkańców miasta (o 4,9%), w Boguszowie i Starym Lesieńcu o 16,1%, a w Kuźnicach Świd. o 11,7%. Jedynie w Gorcach liczba ludności w tym czasie wzrosła (o 10,4%). W ostatnich latach w mieście ma miejsce stały spadek liczby mieszkańców (o 11,5%), zwłaszcza w Starym Lesieńcu o 15,9%, Kuźnicach Świd. o 12,6% i Boguszowie o 12,1%. W 2004 r. w mieście mieszkało 17357 osób, z czego 50,7% w Boguszowie, 26,8% w Gorcach, 18,1% w Kuźnicach Świdnickich i 4,4% w Starym Lesieńcu. W Starym Lesieńcu, Kuźnicach i Boguszowie od lat 70. ma miejsce stały spadek liczby ludności (o 22,0% w Lesieńcu, 22,9% w Kuźnicach i 20,0% w Boguszowie), z kolei Gorce cechują się dość stabilną sytuacją ludnościową.

Tab. 40. Zmiany ludnościowe na terenie miasta Boguszów-Gorce²⁵.

Tab. 40. Population changes of Boguszów-Gorce city and its parts.

Osiedle	Liczba ludności w roku:			
	1950	1970	1988	2004
Boguszów	9274	11930 ^a	10010	8795
Str. Lesieniec	986		914	769
Gorce	x	4612	5091	4649
Kuźnice Świd.	x	4078	3599	3144

^a Boguszów wraz ze Starym Lesieńcem

KĘDZIERZYN-KOŹLE

W momencie powstania (1975 r.) Kędzierzyn-Koźle liczył 60392 mieszkańców, z czego 53,6% osób mieszkało w Kędzierzynie, 21,9% w Koźlu (wraz z Rogami), 7,8% w Kłodnicy, 6,7% w Blachowni Śląskiej, 6,0% w Sławęcicach oraz 4,0% w pozostałych osiedlach miasta (Cisowa, Lenartowice, Miejsce Kłodnickie). W latach 1970-88 nastąpił dość znaczny rozwój ludnościowy miasta (o 19,6%). Dotyczy to w szczególności Kędzierzyna (o 35,5%), a także Koźla (z Rogami) o 7,7%, Miejsca Kłod. o 6,3% i Cisowej o 4,8% (tab. 41). W pozostałych osiedlach miasta liczba mieszkańców utrzymała się w tym czasie na podobnym poziomie lub spadła, np. w Sławęcicach o 12,6% lub Lenartowicach o 18,1%. W ostatnich latach miał natomiast miejsce

²⁵ Liczba mieszkańców w poszczególnych jednostkach wchodzących w skład miast-zlepieńców na podstawie NSP 1950, 1960, 1970 i 1988 oraz danych odpowiednich urzędów miast z 2004 r.

wyraźny spadek liczby mieszkańców miasta (o 10,4%). Dotyczy to zwłaszcza Blachowni Śląskiej (o 17,2%), Koźla (o 15,8%), Sławęcic (o 13,9%) i Lenartowic (o 13,8%). Jedynym osiedlem miasta, w którym wystąpił wzrost liczby ludności jest Cisowa (o 13,0%), gdzie powstało osiedle dla osób poszkodowanych w trakcie lipcowej powodzi w 1997 r. W 2004 r. miasto Kędzierzyn-Koźle liczyło 64679 mieszkańców, z czego 61,3% mieszkało w Kędzierzynie, 16,8% w Koźlu, 6,8% w Kłodnicy, 5,2% w Blachowni Śl., 4,2% w Sławęcicach oraz 5,7% w pozostałych osiedlach miasta (Rogi, Cisowa, Lenartowice, Miejsce Kłod.).

Tab. 41. Zmiany ludnościowe na terenie miasta Kędzierzyn-Koźle.

Tab. 41. Population changes of Kędzierzyn-Koźle city and its parts.

Osiedle	Liczba ludności w roku:		
	1970	1988	2004
Blachownia	4039	4044	3350
Cisowa	1536	1609	1818
Kędzierzyn	32400	43909	39652
Kłodnica	4732	4458	4368
Koźle	13203 ^a	12878	10839
Rogi		1348	1228
Lenartowice	486	398	343
Miejsce Kłod.	378	402	358
Sławęcice	3618	3161	2723

^a Koźle wraz z Rogami

NOWA RUDA

W 1950 r. Nowa Ruda liczyła 8775 mieszkańców. Przyłączenie Drogosławia (w 1954 r.) spowodowało wzrost liczby ludności miasta do 13105 osób. W 1970 r. Nowa Ruda (wraz z Drogosławem) liczyła 18125 mieszkańców (70,0%), z kolei Słupiec zamieszkiwało 7772 osób (30,0%). Do 1988 r. liczba ludności miasta wzrosła o 6,4% (w Słupcu liczba ludności wzrosła o 51,5%, a w Nowej Rudzie i Drogosławiu zmniejszyła się o 12,1%). W latach 1988-2004 liczba ludności we wszystkich osiedlach miasta zmniejszyła się (o 6,8%), w Drogosławiu o 18,0%, w Słupcu o 5,3% oraz w Nowej Rudzie o 3,4% (tab. 42). W 2004 r. w mieście mieszkało 25690 osób, z czego we właściwej Nowej Rudzie 41,5%, w Słupcu 43,4% i Drogosławiu 15,1%. Wskutek zmian ludnościowych w okresie powojennym Słupiec przerósł pod względem liczby mieszkańców Nową Rudę, natomiast w Drogosławiu miał miejsce stały spadek liczby ludności.

Tab. 42. Zmiany ludnościowe na terenie miasta Nowa Ruda.

Tab. 42. Population changes of Nowa Ruda city and its parts.

Osiedle	Liczba ludności w roku:			
	1950	1970	1988	2004
Drogosław	4330	18125 ^a	4737	3882
Nowa Ruda	8775		11042	10665
Słupiec	x	7772	11771	11143

^a Nowa Ruda wraz z Drogosławem

BOGATYNIA

W 1950 r. Bogatynia liczyła 5259 mieszkańców. W 1954 r. do miasta przyłączono Markocice, przez co liczba ludności miasta wzrosła o 458 osób. W 1958 r. zapadła decyzja o budowie elektrowni i rozbudowie odkrywki Turów, co przyczyniło się do rozwoju sąsiedniej Bogatyni. Od tego momentu nastąpił gwałtowny rozwój ludnościowy miasta, które w 1970 r. liczyło 11821 mieszkańców (wzrost o 106,8%). W 1973 r. do Bogatyni wcielono osiedle Turoszów, w wyniku czego liczba ludności miasta wzrosła do 15940 osób (74,2% osób mieszkało w Bogatyni i Markocicach, a 25,8% w Turoszowie, Trzcińcu i Zatoniu). W latach 1970-88 miał miejsce dalszy wzrost liczby mieszkańców Bogatyni i Markocic (o 33,8%), podczas gdy w Turoszowie wystąpił wyraźny spadek liczby ludności (o 42,8%), co spowodowane było rozbudową odkrywki Turów oraz zwałowiska zewnętrznego, a w ich konsekwencji likwidacją Strzegomic i starego Turoszowa. W ostatnich latach ma miejsce dalszy wzrost liczby mieszkańców w Bogatyni (o 9,1%) i Markocicach (o 36,1%), z kolei w Trzcińcu, Turoszowie i Zatoniu liczba ludności zmniejszyła się o 7,9% (tab. 43). Dotyczy to zwłaszcza Zatonia (spadek liczby ludności o 18,3%), które miało zostać całkowicie wysiedlone, jednak od tej decyzji odstąpiono. W 2004 r. miasto liczyło 19629 mieszkańców, z czego we właściwej Bogatyni mieszkało 83,8% osób, w Turoszowie 9,8%, w Markocicach 5,1%, a w Trzcińcu i Zatoniu 0,5%.

Tab. 43. Zmiany ludnościowe na terenie miasta Bogatynia.

Tab. 43. Population changes of Bogatynia city and its parts.

Osiedle	Liczba ludności w roku:			
	1950	1970	1988	2004
Bogatynia	5259	11821 ^a	15083	16459
Markocice	458		735	1000
Trzciniec	x	4119 ^b	178	162
Zatonie	x		115	94
Trzciniec Dln.	x		856	848
Kol. Zatonie	x		1185	1066

^a Bogatynia wraz z Markocicami, ^b osiedle Turoszów (obejmujące: Trzciniec, Turoszów, Zatonie i Strzegomice, które zostało wysiedlone w latach 80. XX w.)

JELEŃ GÓRA

W 1950 r. Jelenia Góra liczyła 34996 mieszkańców. W 1954 r. do miasta wcielono Strupice i Grabary, zamieszkane w sumie przez 1105 osób. W następnych latach nastąpił szybki rozwój ludnościowy miasta, którego liczba mieszkańców wzrosła do 55772 osób w 1970 r. (wzrost o 54,5%). Po przyłączeniu Czarnego i Goduszyna w 1973 r. oraz Cieplic Śląskich Zdrój, Sobieszowa i Maciejowej w 1976 r. liczba mieszkańców Jeleniej Góry wzrosła do 78237 osób (wzrost o 40,3%), z czego 71,3% zamieszkiwało we właściwej Jeleniej Górze (wraz ze Strupicami i Grabarami), 19,8% w Cieplicach Śl., 6,3% w Sobieszowie i 2,6% w Czarnym, Goduszynie i Maciejowej (tab. 44). Do 1988 r. miał miejsce dalszy rozwój ludnościowy miasta (o 18,3%). W tym czasie liczba mieszkańców Czarnego wzrosła o 124,6%, Goduszyna o 34,2%, Jeleniej Góry (wraz z Zabobrzem) o 21,4% i Cieplic Śl. o 12,7%, natomiast w Sobieszowie i Maciejowej liczba ludności spadła o ok. 10,0%. W ostatnich latach nastąpił znaczący spadek liczby mieszkańców miasta (o 7,2%), a jedynymi osiedlami miasta, w których miał miejsce wzrost liczby ludności były Czarne (wzrost o 23,3%) i Zabobrze (o 6,1%). W pozostałych osiedlach nastąpił ubytek liczby mieszkańców, największy we właściwej Jeleniej Górze (o 17,3%), Cieplicach Śl. (o 9,0%) i Goduszynie (o 8,4%). W 1998 r. do Jeleniej Góry przyłączono Jagniątków, dzięki czemu liczba ludności miasta wzrosła o 651 osób. W 2004 r. Jelenia Góra liczyła 85939 mieszkańców, z czego 72,2% osób mieszkało we właściwej Jeleniej Górze (31,9% na osiedlu Zabobrze), 18,5% w Cieplicach Śl., 5,0% w Sobieszowie oraz 4,3% w Maciejowej, Czarnym, Goduszynie, Jagniątkowie i Grabarach. Największy wzrost liczby ludności w okresie powojennym odnotowały Czarne i Zabobrze, na terenie których powstały nowe osiedla mieszkaniowe.

Tab. 44. Zmiany ludnościowe na terenie miasta Jelenia Góra.

Tab. 44. Population changes of Jelenia Góra city and its parts.

Osiedle	Liczba ludności w roku:			
	1950	1970	1988	2004
Cieplice Śl.	x	15517	17484	15902
Czarne	x	516	1159	1429
Goduszyn	x	371	498	456
Jagniątków	x	x	x	662
Jelenia Góra	34996		41872	34642
Grabary	163	55772 ^a	178	170
Strupice	1968		25838	27408
Maciejowa	x	1105	985	965
Sobieszów	x	4956	4555	4305

^a Jelenia Góra wraz z Grabarami i Strupicami

KRAPKOWICE

Po połączeniu miejscowości (w 1961 r.) miasto Krapkowice liczyło 10499 mieszkańców, z czego we właściwych Krapkowicach mieszkało 56,9% osób, a w Otmęcie 43,1%. Od tego momentu miał miejsce stały rozwój ludnościowy miasta (o 83,2% do 1988 r.). Wzrost liczby ludności dotyczył jednak głównie Otmętu, gdzie liczba mieszkańców w tym czasie wzrosła o 156,7%, podczas gdy w Krapkowicach jedynie o 27,5% (tab. 45), co było związane z rozwojem zakładów obuwniczych w Otmęcie. W ostatnich latach w mieście ma natomiast miejsce spadek liczby ludności (o 7,3%), z czego w Otmęcie liczba mieszkańców zmniejszyła się o 9,2%, a w Krapkowicach o 4,5%. W wyniku zmian ludnościowych w okresie powojennym Otmęt przerósł pod względem wielkościowym Krapkowice. W 2004 r. miasto liczyło 17828 mieszkańców, z czego 59,2% osób mieszkało w Otmęcie.

Tab. 45. Zmiany ludnościowe na terenie miasta Krapkowice.
Tab. 45. Population changes of Krapkowice city and its parts.

Osiedle	Liczba ludności w roku:		
	1960	1988	2004
Krapkowice	5975	7621	7280
Otmęt	4524	11614	10548

JELCZ-LASKOWICE

W 1970 r. obie miejscowości tworzące miasto liczyły nieco ponad 2000 mieszkańców (Laskowice 2605 osób, natomiast Jelcz 2290). Po 1972 r. nastąpił gwałtowny rozwój ludnościowy Laskowic (tab. 46), co było spowodowane budową osiedla mieszkaniowego, stanowiącego zaplecze dla zakładów w Jelczu. W 1988 r. (rok po połączeniu miejscowości) miasto Jelcz-Laskowice liczyło 13557 mieszkańców, z czego 86,3% osób mieszkało w Laskowicach (76,8% na Osiedlu oraz 9,5% we właściwych Laskowicach), a 13,7% w Jelczu. W ostatnich latach miał miejsce dalszy rozwój ludnościowy wszystkich osiedli miasta. Dotyczyło to przede wszystkim Jelcza (wzrost o 24,8%) i Laskowic (o 20,0%), w mniejszym stopniu Osiedla (o 9,4%). W 2004 r. miasto Jelcz-Laskowice liczyło 15255 mieszkańców, z czego większość (74,7%) osób mieszkało na Osiedlu, 15,2% w Jelczu i 10,1% w Laskowicach.

Tab. 46. Zmiany ludnościowe na terenie miasta Jelcz-Laskowice.
Tab. 46. Population changes of Jelcz-Laskowice city and its parts.

Osiedle	Liczba ludności w roku:		
	1970	1988	2004
Jelcz	2290	1860	2321
Laskowice	2605 ^a	1283	1540
Osiedle		10414	11394

^a Laskowice wraz z Osiedlem

PODSUMOWANIE

Zmiany ludnościowe, jakie dokonały się w miastach-złepieńcach położonych na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego wskazują, że w większości jednostek osadniczych, które utraciły samodzielność osadniczą, nie doszło do zatarcia się ich pierwotnego charakteru w wyniku znaczącego zwiększenia się liczby ludności²⁶. Największy wzrost liczby mieszkańców miał miejsce w przypadku Strupic, Czarne, Otmętu i Markocic, jednak tylko Strupice i Czarne stały się integralnymi osiedlami miasta, do którego zostały wcielone (czyli Jeleniej Góry). W przypadku dwóch miast, Nowej Rudy i Krapkowic, rozwój ludnościowy jednego z osiedli doprowadził do zmiany proporcji zaludnienia na ich terenie, w wyniku czego Otmęt przerósł pod względem liczby ludności Krapkowice, a Słupiec Nową Rudę. W pozostałych miejscowościach wchodzących w skład miast-złepieńców leżących na Śląsku Dolnym i Opolskim wzrost ludnościowy był nieznaczny lub wystąpił spadek liczby mieszkańców.

8.2. Zmiany przestrzenne w miastach-złepieńcach

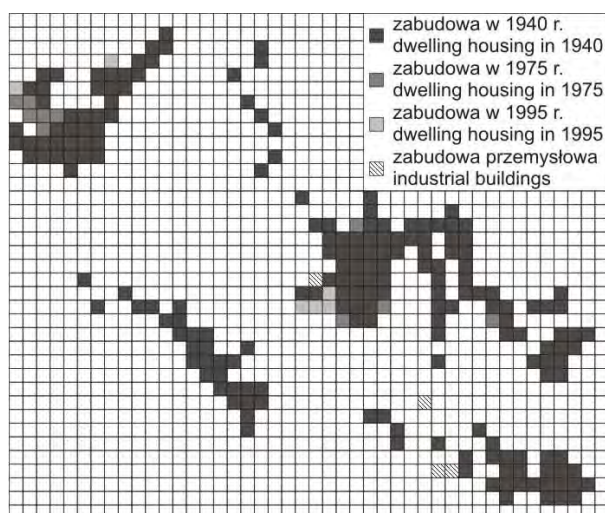
WPROWADZENIE

Zmiany przestrzenne są bezpośrednim następstwem zmian ludnościowych, jakie występują na terenie miasta. Można się zatem spodziewać, że znaczny wzrost liczby ludności w danej jednostce osadniczej będzie prowadził do przeobrażenia jej struktury przestrzennej, w wyniku budowy nowych budynków mieszkalnych. W przypadku miast-złepieńców rozwój ludnościowy poszczególnych osiedli może zatem prowadzić do ich integracji przestrzennej, a stagnacja lub spadek liczby mieszkańców może przyczynić się do zachowania pierwotnego charakteru miejscowości, które utworzyły miasto.

BOGUSZÓW-GORCE

W Starym Lesieńcu, Kuźnicach Świd. i Boguszowie, w wyniku stałego spadku liczby ludności od lat 70., miały miejsce jedynie nieznaczne zmiany przestrzenne. Na terenie Boguszowa (między rynkiem a stacją kolejową) powstało osiedle mieszkaniowe o zabudowie blokowej. W Gorcach, gdzie w latach 1970-88 miał miejsce wyraźny wzrost liczby mieszkańców, powstało nowe osiedle mieszkaniowe o zabudowie blokowej (ryc. 96), co przyczyniło się do rozbudowy miejscowości w kierunku północno-zachodnim. Zmiany te nie przyczyniły się jednak do integracji przestrzennej miasta. W Starym Lesieńcu i Kuźnicach Świdnickich miał ponadto miejsce nieznaczny ubytek substancji mieszkaniowej.

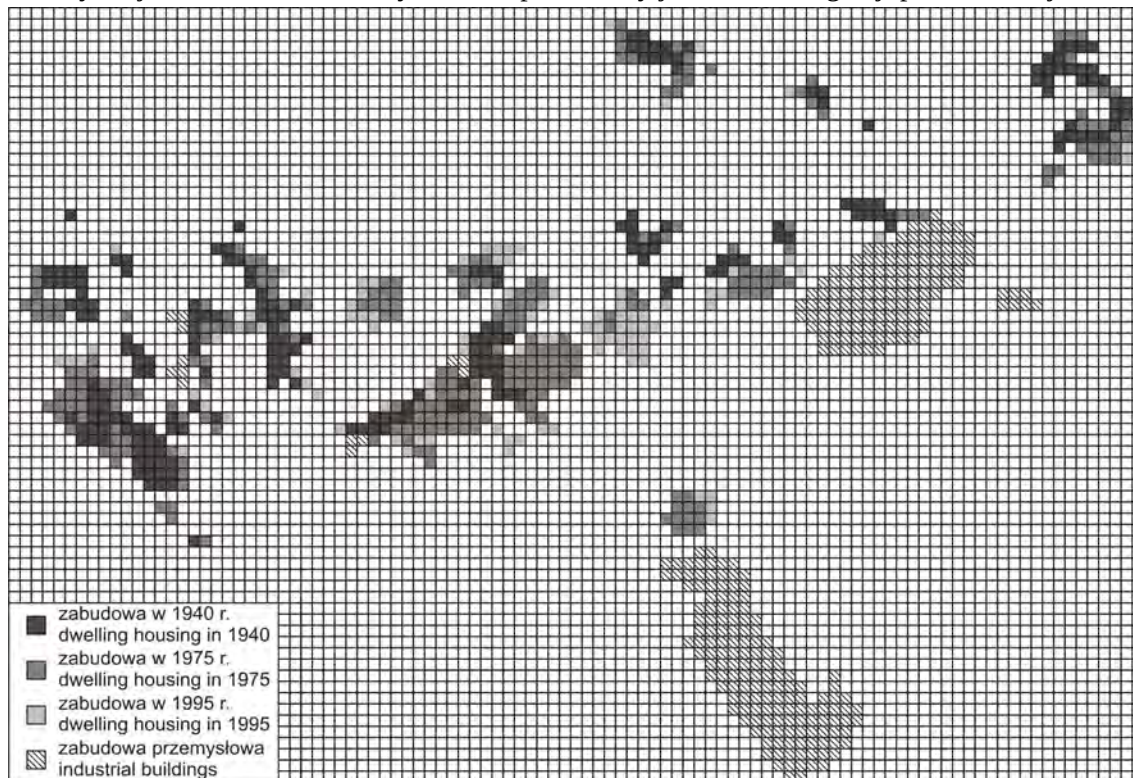
²⁶ Nawiązując do jednego z kryteriów wydzielenia miast-złepieńców (rozdz. 2.4).

Ryc. 96. Zmiany powierzchni zabudowanej na terenie miasta Boguszów-Gorce²⁷.
Fig. 96. Changes of built up area within Boguszów-Gorce city.

KĘDZIERZYN-KOŹŁE

Po 1945 r. nastąpił znaczący rozwój przestrzenny Kędzierzyna i Cisowej, gdzie miał miejsce gwałtowny wzrost liczby mieszkańców. W Kędzierzynie powstało nowe osiedle mieszkaniowe o zabudowie blokowej (Osiedle Piastów) i miała miejsce rozbudowa osiedla jednorodzinnego Kuźniczka. Rozbudowała się również południowo-zachodnia część Pogorzela, południowa i północna część Śródmieścia, a także osiedle Azoty. Cisowa rozbudowała się natomiast głównie w kierunku południowo-wschodnim (ryc. 97). Znaczące zmiany przestrzenne miały także miejsce w innych osiedlach miasta. Koźle rozbudowało się w kierunku północnym (w stronę linii kolejowej), gdzie powstała zabudowa blokowa i jednorodzinna. Blachownia rozbudowała się w kierunku południowo-zachodnim (zabudowa blokowa i jednorodzinna). W Kłodnicy nastąpiła rozbudowa osiedla willowego Żabieniec. Na terenie Lenartowic, Miejsca Kłodnickiego, Sławęcic i Rogów powstawały głównie budynki jednorodzinne. Zmiany te nie doprowadziły jednak do integracji przestrzennej miasta.

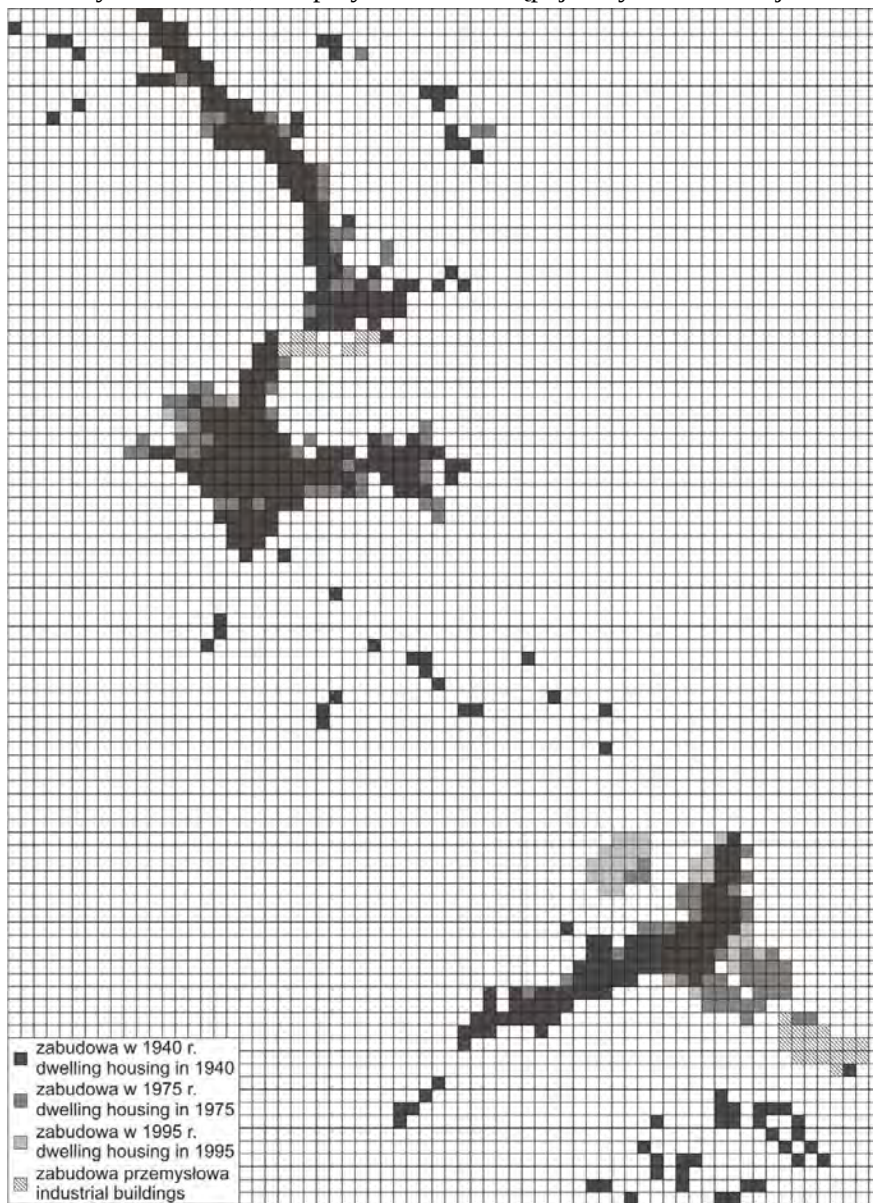

Ryc. 97. Zmiany powierzchni zabudowanej na terenie miasta Kędzierzyn-Koźle.
Fig. 97. Changes of built up area within Kędzierzyn-Koźle city.

²⁷ Jako pole podstawowe do analizy zmian przestrzennych w przypadku miast o małej powierzchni (Boguszów-Gorce, Bogatynia, Jelcz-Laskowice, Krapkowice i Nowa Ruda) przyjęto kwadrat o boku 100 m, natomiast dla miast o dużej powierzchni (Jelenia Góra i Kędzierzyn-Koźle) kwadrat o boku 150 m.

NOWA RUDA

W pierwszych 30. latach okresu powojennego miał miejsce rozwój ludnościowy Nowej Rudy i Słupca, który przyczynił się do rozwoju przestrzennego obu miejscowości (ryc. 98). W północno-zachodniej części Nowej Rudy (we Wzgórzach Włodzickich) powstały osiedla mieszkaniowe o zabudowie blokowej (Osiedle Nowe i Piastowskie), a w południowej i wschodniej części osiedla willowe. Znacznie bardziej rozbudował się Słupiec, gdzie wzdłuż drogi do Kłodzka powstało duże osiedle o zabudowie blokowej (Osiedle Wojska Polskiego i XXX-lecia), a na północ od centrum Słupca (przy drodze do Nowej Rudy) Osiedle Waryńskiego o zabudowie willowej. W Drogosławiu, gdzie od lat 50. ma miejsce spadek liczby mieszkańców, w centrum powstawały głównie budynki willowe, a w przysiółkach następuje ubytek substancji mieszkaniowej.

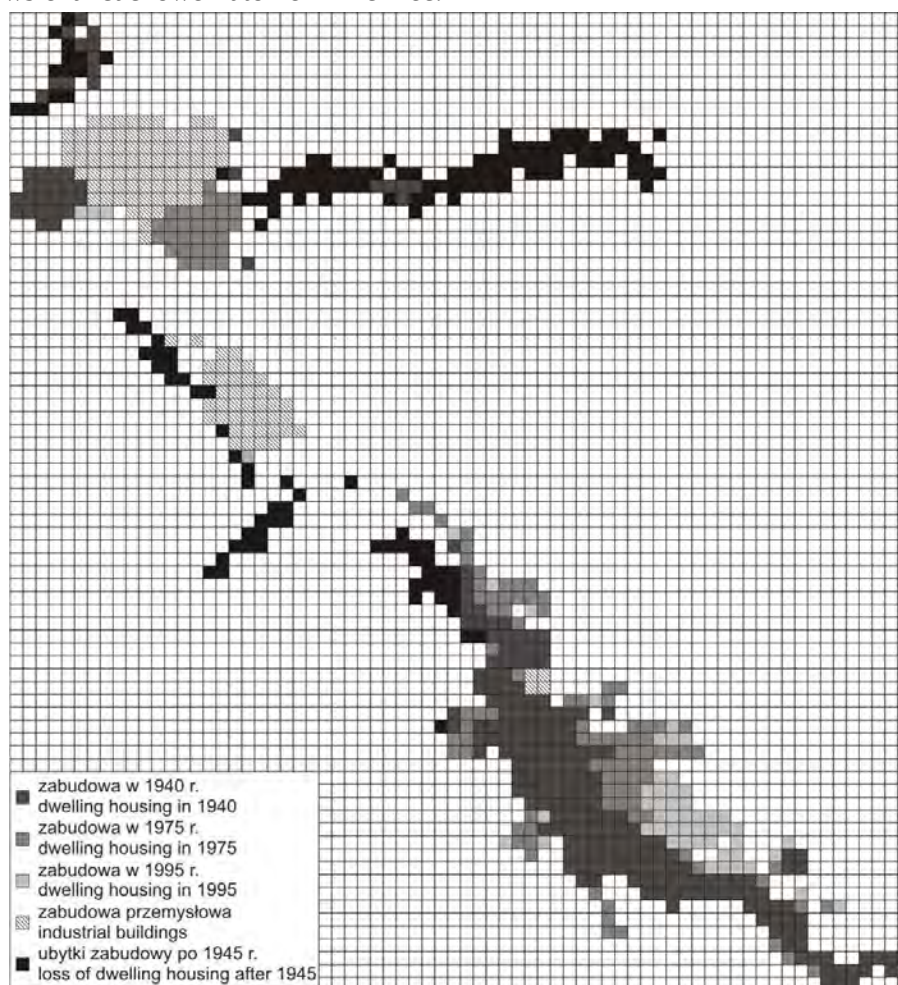
Ryc. 98. Zmiany powierzchni zabudowanej na terenie miasta Nowa Ruda.

Fig. 98. Changes of built up area within Nowa Ruda city.

BOGATYNIA

Rozwój ludnościowy Bogatyni w okresie powojennym, która po 1958 r. stała się zapleczem usługowo-mieszkaniowym dla zakładów w Turoszowie, przyczynił się do znacznego rozwoju przestrzennego miasta i jego przestrzennej integracji z sąsiednimi Markocicami. Na wschód od dawnej wsi łańcuchowej powstały osiedla o zabudowie blokowej (Osiedle Energetyków, 25-lecia PRL oraz Osiedle Matejki), a w południowej części miasta osiedle o zabudowie willowej (ryc. 99). Rozbudowały się także Markocice, na terenie których powstało szereg budynków jednorodzinnych, co przyczyniło się do przeobrażenia struktury przestrzennej miejscowości. Rozbudowa odkrywki Turów i zwałowiska zewnętrznego spowodowały likwidację kilku wsi położonych w obecnych granicach miasta (Nadrzecza, Strzegomic i Biedrzychowic Górnych) i przeniesienie ludności Turoszowa, do nowopowstałych osiedli mieszkaniowych (Trzciniec Dolny i Kolonia Zatonie), które

zlokalizowano na północ od dawnej wsi, w sąsiedztwie elektrowni Turów. Znacznemu wyludnieniu uległy również dawne wsie łańcuchowe Zatonie i Trzciniec.

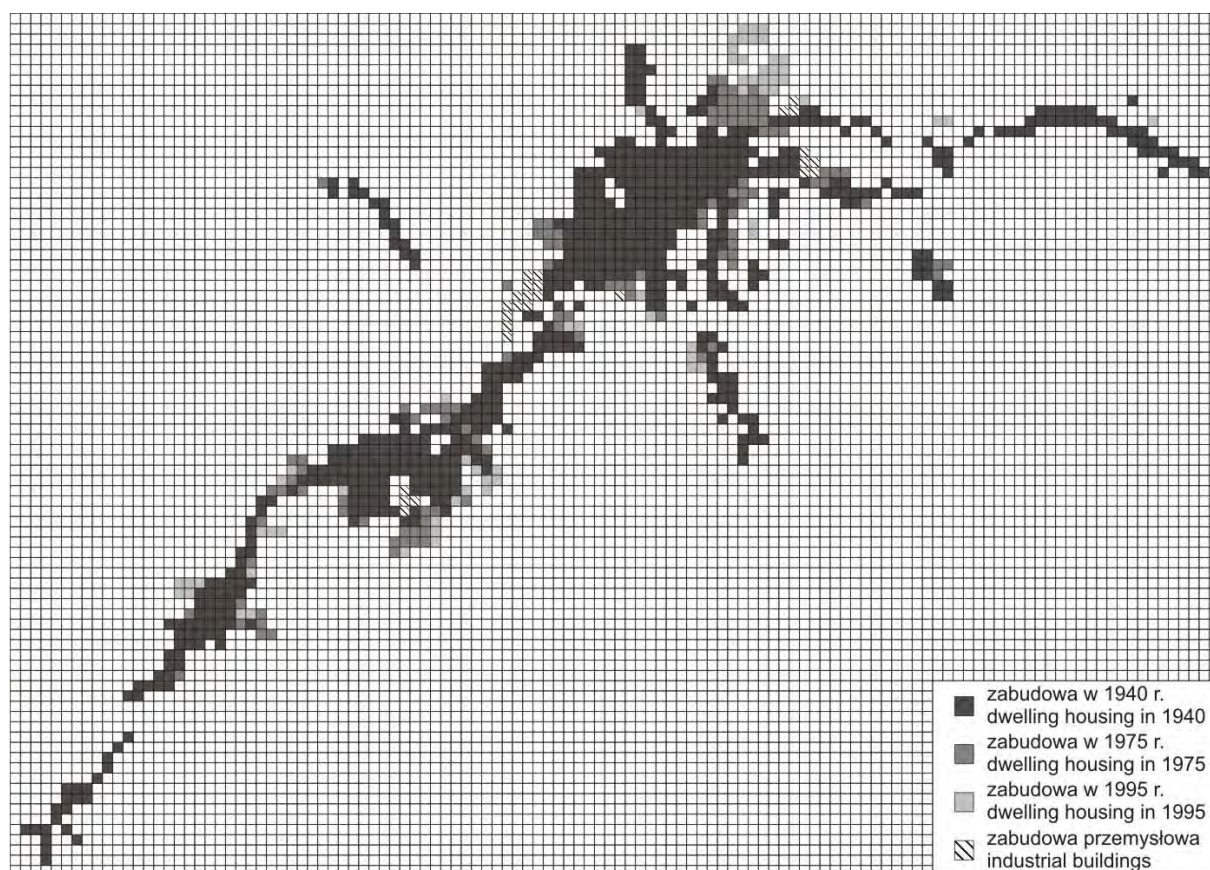

Ryc. 99. Zmiany powierzchni zabudowanej na terenie miasta Bogatynia.

Fig. 99. Changes of built up area within Bogatynia city.

JELEŃ GÓRA

Rozwój ludnościowy miasta w okresie powojennym przyczynił się do znacznych zmian przestrzennych. Jedynie w Sobieszowie, Maciejowej i Grabarach liczba ludności od momentu przyłączenia do Jeleniej Góry zmniejszyła się, a w pozostałych osiedlach miasta wzrosła. Największe zmiany przestrzenne miały miejsce w Strupicach, na rozłogach których powstało Zabobrze, duże osiedle mieszkaniowe o zabudowie blokowej, a same Strupice stały się integralną częścią Jeleniej Góry (ryc. 100). Osiedla o zabudowie blokowej powstały również w Cieplicach Śląskich (Osiedle XX-lecia, Osiedle Orle) i w Sobieszowie. Duże zmiany przestrzenne miały ponadto miejsce na terenie Czarne, gdzie między dawną wsią łańcuchową a centrum Jeleniej Góry powstało osiedle willowe (Osiedle Orzeszkowej). Osiedla o zabudowie jednorodzinnej powstały również we wschodniej części Cieplic Śląskich (Osiedle Widok) i Sobieszowa, a także na południe od lotniska w Jeleniej Górze (Osiedle Łomnickie). Zabudowa willowa powstała ponadto na południowych obrzeżach Jeleniej Góry (na terenie Wzgórz Łomnickich) i w Goduszynie. W ostatnich latach coraz więcej domów jednorodzinnych powstaje również w Maciejowej, Grabarach i Jagniątkowie, w których dotychczas miały miejsce niewielkie zmiany przestrzenne.

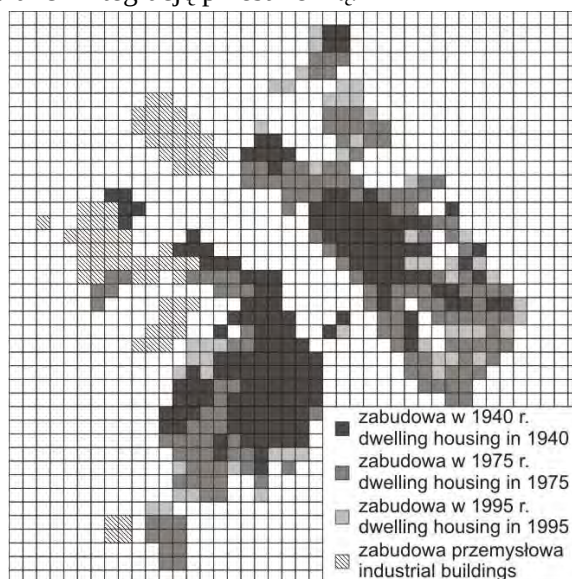

Ryc. 100. Zmiany powierzchni zabudowanej na terenie miasta Jelenia Góra.

Fig. 100. Changes of built up area within Jelenia Góra city.

KRAPKOWICE

W okresie powojennym miało miejsce znaczący rozwój przestrzenny Otmętu, który następował w dwóch głównych kierunkach: w kierunku północnym (wzdłuż drogi do Opola) i północno-zachodnim (w kierunku zakładów obuwniczych) powstały osiedla mieszkaniowe o zabudowie blokowej (Osiedle XXX-lecia i Sady), natomiast w południowej części miejscowości miało miejsce rozbudowa osiedli jednorodzinnych. Właściwe Krapkowice rozwijały się z kolei głównie w kierunku północno-zachodnim i południowo-zachodnim, gdzie powstały osiedla o zabudowie blokowej (Osiedle 1000-lecia i Powstańców Śl.) i osiedle willowe (ryc. 101). Kierunki rozwoju przestrzennego miasta determinuje w szczególności rzeka Odra, która oddziela obie części miasta, a zarazem uniemożliwia ich integrację przestrzenną.

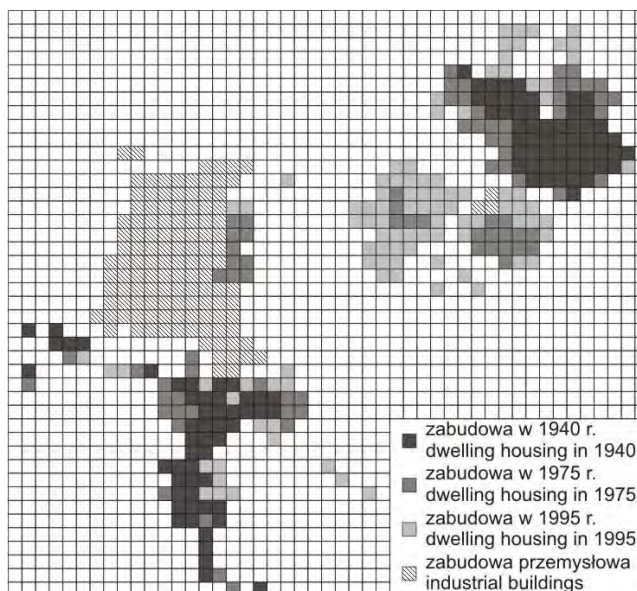

Ryc. 101. Zmiany powierzchni zabudowanej na terenie miasta Krapkowice.

Fig. 101. Changes of built up area within Krapkowice city.

JELCZ-LASKOWICE

Powstanie i rozbudowa Osiedla (typowe osiedle o zabudowie blokowej), które zlokalizowane zostało między Laskowicami a Jelczem (ryc. 102), a także rozwój zakładów samochodowych w Jelczu doprowadziły do zabudowania rozległych wolnych przestrzeni (użytków rolnych) istniejących między obiema jednostkami i zmniejszenia się dystansu pomiędzy nimi. Mimo tak znaczących zmian nie doszło do całkowitej integracji przestrzennej miasta. Obie miejscowości (Jelcz oraz Laskowice wraz z Osiedlem) w dalszym ciągu oddziela strefa ogródków działkowych i pól uprawnych. W ostatnich latach ma natomiast miejsce rozbudowa osiedli jednorodzinnych na terenie Jelcza i Laskowic.

Ryc. 102. Zmiany powierzchni zabudowanej na terenie miasta Jelcz-Laskowice.

Fig. 102. Changes of built up area within Jelcz-Laskowice city.

PODSUMOWANIE

Rozwój przestrzenny miast-zlepieńców na Śląsku Dolnym i Opolskim był bardzo zróżnicowany, jednak większość zmian administracyjnych miała miejsce już w latach 60. i 70. XX w. Mimo dość długiego czasu funkcjonowania miast w ich obecnych granicach (30-40 lat), nie doszło, poza kilkoma wyjątkami (Bogatynia i Markocice), do integracji przestrzennej poszczególnych osiedli miasta. Większość miejscowości zachowało swoją odrębność przestrzenną lub były zrosnięte już na długo przed ich administracyjnym połączeniem (jak np. Jelenia Góra, Cieplice Śląskie i Sobieszów). Można zatem stwierdzić, że w przypadku miast-zlepieńców połączenie miejscowości w jeden organizm miejski nie doprowadziło do przestrzennego scalenia miasta.

8.3. Zmiany funkcjonalne w miastach-zlepieńcach

WPROWADZENIE

Specyfika miast-zlepieńców wyraża się m.in. w ich mało spójnej strukturze funkcjonalnej, która wynika ze zróżnicowania funkcjonalnego osiedli wchodzących w skład miasta. W przypadku kilku miast-zlepieńców jednym z argumentów przemawiających za formalnym połączeniem miejscowości, obok sąsiedztwa i chęci zmniejszenia kosztów administracyjnych, było ich podobieństwo funkcjonalne. Integracja miasta powinna zatem prowadzić do zachowania funkcji pełnionych przez osiedla miasta w przypadku ich podobieństwa lub do zmniejszenia zróżnicowania (ujednolicenia) struktury funkcjonalnej miasta.

BOGUSZÓW-GORCE

Głównym argumentem przemawiającym za formalnym połączeniem miejscowości (obok sąsiedztwa) było ich podobieństwo funkcjonalne. W 1970 r. w miejscowościach (z których powstało miasto) przeważało bowiem zatrudnienie w przemyśle i górnictwie (tab. 47), które sięgało ok. 70,0%. Do 1988 r. we wszystkich osiedlach nastąpił nieznaczny spadek zatrudnienia w przemyśle, przy równoczesnym wzroście pracujących w sektorze usługowym. Mimo to w mieście nadal przeważało zatrudnienie w przemyśle, wynoszące średnio 62,6%. Spośród osiedli miasta wyróżniał się Stary Lesieniec, w którym znaczna część (17,2%) mieszkańców była zatrudniona w rolnictwie. Upadek górnictwa w Regionie Wałbrzyskim pod koniec lat 90. przyczynił się

do znacznego spadku zatrudnienia w mieście, głównie w przemyśle²⁸, wzrostu znaczenia sektora usługowego (w którym zatrudnienie wzrosło z 32,5% do 68,0%), a także doprowadził do zróżnicowania funkcjonalnego w obrębie miasta, które wynikało ze wzrostu znaczenia funkcji specyficznych (specjalizacji) poszczególnych osiedli (Szmytkie 2005a). W 2004 r. dwa główne osiedla miasta (Boguszów i Gorce) posiadały usługowy typ funkcjonalny, Kuźnice Świd. usługowo-przemysłowy, a Stary Lesieniec usługowo-rolniczy.

Tab. 47. Zmiany funkcjonalne na terenie miasta Boguszów-Gorce²⁹.

Tab. 47. Functional changes within Boguszów-Gorce city.

	1970 r.			1988 r.			2004 r.		
	Udział pracujących			Udział pracujących			Udział pracujących		
	R	P	U	R	P	U	R	P	U
Boguszów	5,5	69,7	24,8 ^a	3,4	62,2	34,4	3,2	23,9	72,9
Str. Lesieniec				17,2	61,3	21,5	31,5	19,2	49,3
Gorce	4,5	71,6	23,9	4,3	62,4	33,3	6,0	19,9	74,1
Kuźnice Świd.	4,7	69,9	25,4	5,9	64,5	29,6	19,9	32,0	48,1

^a Boguszów wraz ze Starym Lesieńcem

KĘDZIERZYN-KOŹŁE

Miasto Kędzierzyn-Koźle powstało z połączenia czterech jednostek o zróżnicowanych funkcjach (tab. 48): Kędzierzyn miał charakter przemysłowy, Sławęcice (z Lenartowicami, Cisową i Miejscem Kłod.) oraz Kłodnica przemysłowo-usługowy, a Koźle (z Rogami) usługowo-przemysłowy. Ponadto w skład miasta od 1973 r. wchodziła Blachownia Śl., mająca przemysłowy charakter. Do 1988 r. na terenie Kędzierzyna-Koźle miały miejsce niewielkie zmiany funkcjonalne. Miasto zachowało przemysłowo-usługowy charakter, a jego osiedla wyróżniały się specyficznymi typami funkcjonalnymi. Na terenie miasta przeważały bowiem osiedla przemysłowe (Blachownia Śl., Cisowa, Lenartowice, Miejsce Kłod.) lub przemysłowo-usługowe (Kłodnica, Kędzierzyn, Rogi i Sławęcice), a Koźle miało charakter usługowo-przemysłowy. Duże zmiany funkcjonalne w przestrzeni miasta miały z kolei miejsce po 1988 r. W mieście wzrosło zatrudnienie w usługach kosztem przemysłu i rolnictwa, a większość osiedli miasta zmieniła swój typ funkcjonalny. W 2004 r. przeważały osiedla o charakterze usługowym (Koźle, Kędzierzyn, Cisowa, Sławęcice) lub przemysłowym (Blachownia Śl., Rogi, Lenartowice), Kłodnica miała charakter usługowo-przemysłowy, a Miejsce Kłod. przemysłowo-usługowy. Ponadto w mieście znacząco zmalało zatrudnienie w rolnictwie i to nawet w osiedlach o wiejskim charakterze (tzn. Cisowa, Lenartowice Miejsce Kłod. i Rogi).

Tab. 48. Zmiany funkcjonalne na terenie miasta Kędzierzyn-Koźle.

Tab. 48. Functional changes within Kędzierzyn-Koźle city.

	1970 r.			1988 r.			2004 r.		
	Udział pracujących ³⁰			Udział pracujących			Udział pracujących		
	R	P	U	R	P	U	R	P	U
Blachownia	14,5	67,6	17,9	2,8	75,2	22,0	0,0	69,7	30,3
Cisowa	x	x	x	16,4	61,7	21,9	3,7	32,7	63,6
Kędzierzyn	1,8	61,8	36,4	2,1	56,7	41,2	0,6	39,2	60,2
Kłodnica	12,5	43,9	43,6	5,3	51,7	43,0	1,0	43,4	55,6
Koźle	7,4	39,2	53,4 ^a	4,2	39,8	56,0	0,6	17,8	81,6
Rogi				18,1	45,8	36,1	2,4	68,6	29,0
Lenartowice	x	x	x	21,5	55,8	22,7	2,5	76,2	21,3
Miejsce Kłod.	x	x	x	24,5	57,1	18,4	0,0	57,8	42,2
Sławęcice	19,1	46,8	34,1	16,3	49,0	34,7	5,5	15,9	78,6

^a Koźle wraz z Rogami

NOWA RUDA

Jednym z argumentów przemawiających za połączeniem Nowej Rudy i Słupca było ich podobieństwo funkcjonalne. W 1970 r. obie miejscowości (tzn. Nowa Ruda z Drogosławem oraz Słupiec) miały charakter typowo przemysłowy z zatrudnieniem w przemyśle na poziomie ok. 65,0% (tab. 49). Do 1988 r. w mieście nastąpił wzrost zatrudnienia w sektorze usługowym przy równoczesnym spadku zatrudnienia w przemyśle i rolnictwie. Miasto zachowało jednak przemysłowy typ funkcjonalny. Doszło natomiast do zróżnicowania

²⁸ Większość mieszkańców miasta była zatrudniona w kopalniach i zakładach przemysłowych zlokalizowanych w Wałbrzychu oraz w kopalni barytu w Gorcach.

²⁹ Udział pracujących na podstawie danych NSP 1970, NSP 1988 oraz bazy REGON z 2004 r.

³⁰ Oznaczenia dla Tab. 46-52: [R] rolnictwo [P] przemysł [U] usługi

funkcjonalnego osiedli miasta (Nowa Ruda i Drogosław miały charakter przemysłowo-usługowy, a Słupiec przemysłowy). Dalsze zmiany funkcjonalne na terenie miasta miały miejsce po 1988 r., do czego przyczynił się upadek górnictwa w Regionie Wałbrzyskim, który spowodował znaczny spadek zatrudnienia³¹ i wzrost znaczenia sektora usług kosztem przemysłu (zatrudnienie w usługach wzrosło z 34,0% do 69,1%). W 2004 r. Nowa Ruda i Drogosław miały charakter usługowy, a Słupiec usługowo-przemysłowy.

Tab. 49. Zmiany funkcjonalne na terenie miasta Nowa Ruda.

Tab. 49. Functional changes within Nowa Ruda city.

	1970 r.			1988 r.			2004 r.		
	Udział pracujących			Udział pracujących			Udział pracujących		
	R	P	U	R	P	U	R	P	U
Drogosław				9,8	53,9	36,3	10,9	16,0	73,1
Nowa Ruda	6,6	63,9	29,5 ^a	3,8	58,9	37,3	2,0	23,7	74,3
Słupiec	11,6	67,5	20,9	5,7	64,3	30,0	8,8	32,6	58,6

^a Nowa Ruda wraz z Drogosławem

BOGATYNIA

Głównym czynnikiem przemawiającym za połączeniem miasta Bogatynia i osiedla Turoszów była chęć połączenia kopalni i elektrowni Turów z ich zapleczem usługowo-mieszkaniowym w Bogatyni. W 1970 r. obie miejscowości cechowały się przemysłowym typem funkcjonalnym z udziałem pracujących w przemyśle na poziomie ponad 70,0% (tab. 50). W 1988 r. w mieście nadal przeważało zatrudnienie w przemyśle, przy czym Bogatynia, Markocice, Trzciniec i Turoszów miały charakter przemysłowy, z kolei Zatonie usługowo-przemysłowy. Obecnie w mieście nadal zdecydowanie przeważa zatrudnienie w przemyśle, na co wpływ mają dwa największe podmioty funkcjonujące na jego terenie (kopalnia i elektrownia Turów w Turoszowie), jednak poszczególne osiedla miasta wyróżniają się specyficznym charakterem funkcjonalnym. We właściwej Bogatyni i Markocicach przeważa zatrudnienie w sektorze usługowym, Trzciniec i Turoszów mają charakter typowo przemysłowy, natomiast w Zatoniu dominuje zatrudnienie w rolnictwie.

Tab. 50. Zmiany funkcjonalne na terenie miasta Bogatynia.

Tab. 50. Functional changes within Bogatynia city.

	1970 r.			1988 r.			2004 r.		
	Udział pracujących			Udział pracujących			Udział pracujących		
	R	P	U	R	P	U	R	P	U
Bogatynia				1,9	74,3	23,8	0,7	11,4	87,9
Markocice	4,6	71,6	23,8 ^a	15,2	65,5	19,3	14,0	14,0	72,0
Trzciniec				10,5	73,7	15,8	8,7	65,2	26,1
Zatonie	8,1	77,7	14,2 ^b	7,3	44,8	47,9	100,0	0,0	0,0
Turoszów				2,0	86,1	11,9	0,1	95,4	4,5

^a Bogatynia wraz z Markocicami, ^b osiedle Turoszów

JELENIA GÓRA

W 1970 r. Jelenia Góra, Cieplice Śląskie i Sobieszów miały charakter przemysłowo-usługowy (tab. 51), z nieznaczną przewagą zatrudnienia w przemyśle. Do 1988 r. w mieście nastąpił wzrost udziału zatrudnienia w usługach kosztem sektora przemysłowego, co przyczyniło się do zmiany typu funkcjonalnego miasta na usługowo-przemysłowy. Osiedla o miejskim rodowodzie (Jelenia Góra, Cieplice Śl. i Sobieszów) i Czarne, które stało się osiedlem mieszkaniowym Jeleniej Góry, miały w 1988 r. charakter usługowo-przemysłowy, a wsie wcielone do miasta (tzn. Goduszyn, Maciejowa, Grabary) cechowały się zrównoważonym udziałem zatrudnienia w trzech sektorach działalności. Po 1988 r. nastąpił dalszy wzrost zatrudnienia w sektorze usług (kosztem przemysłu i rolnictwa)³². W 2004 r. miasto Jelenia Góra miało charakter usługowy z zatrudnieniem w usługach na poziomie 67,2%. Wzrost zatrudnienia w usługach przyczynił się również do ujednolicenia struktury funkcjonalnej miasta. W większości osiedli wchodzących w skład miasta zdecydowanie przeważa bowiem zatrudnienie w usługach, a jedynie Czarne i Grabary mają charakter usługowo-przemysłowy.

³¹ Na terenie miasta funkcjonowała kopalnia węgla kamiennego „Nowa Ruda”.

³² Do czego przyczyniła się m.in. likwidacja Celwiskozy (potem Jelchem), która była największym zakładem przemysłowym miasta.

Tab. 51. Zmiany funkcjonalne na terenie miasta Jelenia Góra.

Tab. 51. Functional changes within Jelenia Góra city.

	1970 r.			1988 r.			2004 r.		
	Udział pracujących			Udział pracujących			Udział pracujących		
	R	P	U	R	P	U	R	P	U
Cieplice Śl.	4,7	48,6	46,7	4,9	42,3	52,8	1,4	31,7	66,9
Czarne	x	x	x	15,1	41,9	43,0	12,8	39,3	47,9
Goduszyn	x	x	x	43,5	27,2	29,3	24,3	14,3	61,4
Jagniątków	x	x	x	x	x	x	17,6	10,2	72,2
Jelenia Góra				2,6	44,4	53,0	0,6	34,7	64,7
Grabary	2,3	53,2	44,5 ^a	29,5	41,0	29,5	1,9	42,3	55,8
Strupice				2,9	41,6	55,5	4,1	21,9	74,0
Maciejowa	x	x	x	30,8	37,1	32,1	13,8	22,8	63,4
Sobieszów	14,1	51,0	34,9	10,9	44,3	44,8	2,7	17,7	79,6

^a Jelenia Góra wraz z Grabarami i Strupicami

KRAPKOWICE

Krapkowice (wraz z Otmętą) w 1970 r. miały charakter typowo przemysłowy. Do 1988 r. w mieście nastąpił niewielki wzrost zatrudnienia w usługach przy równoczesnym spadku zatrudnienia w przemyśle i rolnictwie, nie spowodowało to jednak zmiany typu funkcjonalnego miasta. Obie części miasta wyróżniały się jednak odmiennym charakterem funkcjonalnym (tab. 52). W Otmęcie przeważało bowiem zatrudnienie w przemyśle, a właściwe Krapkowice miały charakter przemysłowo-usługowy. Po 1988 r. w mieście nastąpił dalszy wzrost zatrudnienia w sektorze usługowym, co doprowadziło do zmiany typu funkcjonalnego miasta na usługowy oraz do ujednolicenia się jego struktury funkcjonalnej. W 2004 r. w obu osiedlach przeważało zatrudnienie w usługach (ok. 61,0%).

Tab. 52. Zmiany funkcjonalne na terenie miasta Krapkowice.

Tab. 52. Functional changes within Krapkowice city.

	1970 r.			1988 r.			2004 r.		
	Udział pracujących			Udział pracujących			Udział pracujących		
	R	P	U	R	P	U	R	P	U
Krapkowice	7,5	68,2	24,3 ^a	5,6	57,5	36,9	0,3	38,7	61,0
Otmęt				4,1	72,2	23,7	0,8	38,2	61,0

^a Krapkowice wraz z Otmętą

JELCZ-LASKOWICE

Głównym czynnikiem przemawiającym za połączeniem miejscowości, co doprowadziło do powstania miasta, była chęć połączenia zakładów przemysłowych w Jelczu z ich zapleczem mieszkaniowo-usługowym w Laskowicach-Osiedlu. W chwili powstania miasto Jelcz-Laskowice miało typowo przemysłowy charakter z zatrudnieniem w przemyśle na poziomie 60,8% (tab. 53), jednak poszczególne osiedla miasta posiadały zróżnicowane typy funkcjonalne. W Jelczu i na Osiedlu przeważało zatrudnienie w przemyśle, a Laskowice miały nieokreślony typ funkcjonalny. Po 1988 r. nastąpił wzrost zatrudnienia w przemyśle przy nieznacznym spadku liczby pracujących w rolnictwie i stałym udziale zatrudnienia w sektorze usługowym. Osiedla miasta w dalszym ciągu wyróżniają się specyficznymi typami funkcjonalnymi. Jelcz miał bowiem charakter typowo przemysłowy, Laskowice usługowo-przemysłowy, a na Osiedlu przeważało zatrudnienie w usługach.

Tab. 53. Zmiany funkcjonalne na terenie miasta Jelcz-Laskowice.

Tab. 53. Functional changes within Jelcz-Laskowice city.

	1988 r.			2004 r.		
	Udział pracujących			Udział pracujących		
	R	P	U	R	P	U
Jelcz	9,2	74,3	16,5	0,7	85,4	13,9
Laskowice	35,8	33,3	30,9	17,7	32,5	49,8
Osiedle	3,7	61,7	34,6	3,6	21,3	75,1

PODSUMOWANIE

Analiza zmian funkcjonalnych, jakie miały miejsce na terenie miast-złepieńców położonych na Śląsku Dolnym i Opolskim, wykazała kilka zasadniczych tendencji:

- w miastach, które powstały wskutek połączenia zakładów przemysłowych z ich zapleczem mieszkaniowo-usługowym (tzn. Turoszów-Bogatynia, Jelcz-Laskowice) zachował się podział na dzielnice funkcjonalne,
- upadek głównej gałęzi przemysłu (np. górnictwa w Regionie Wałbrzyskim) doprowadził do różnicowania struktury funkcjonalnej miast, w przypadku których podobieństwo funkcjonalne miejscowości było jednym z głównych czynników przemawiających za ich połączeniem (tzn. Nowa Ruda, Boguszów-Gorce),
- wzrost zatrudnienia w sektorze usługowym (kosztem zatrudnienia w przemyśle i rolnictwie) doprowadził do ujednolicenia się struktur funkcjonalnych w pozostałych miastach (tzn. Jelenia Góra, Kędzierzyn-Koźle, Krapkowice), mimo to część osiedli zachowało odmienny typ funkcjonalny.

8.4. Skutki połączenia miejscowości

WPROWADZENIE

Połączenie miejscowości w jeden organizm miejski pociąga za sobą określone skutki. Władze lokalne zwykle nie traktują równorzędnie poszczególnych osiedli miasta, dlatego też można mówić o jednostkach, które zyskały na połączeniu i tych, które odczuwają negatywne skutki utraty samodzielności osadniczej. Skutki połączenia miejscowości można rozpatrywać w wielu aspektach, do których można zaliczyć m.in.:

- sytuację ludnościową jednostki na tle innych osiedli miasta,
- stopień rozwoju działalności usługowych (wyposażenie instytucjonalne),
- rangę administracyjną osiedla w przestrzeni miasta,
- zmianę liczby pracujących w podmiotach gospodarczych funkcjonujących na terenie miasta.

BOGUSZÓW-GORCE

Na połączeniu miejscowości najbardziej skorzystał Boguszów (tab. 54), który stanowi centralne osiedle miasta, charakteryzuje się najmniejszym spadkiem liczby pracujących oraz posiada najlepsze wyposażenie instytucjonalne (114,9 placówek usługowych na 1000 mieszkańców). Pozostałe osiedla cechują się niskim poziomem rozwoju działalności usługowych. Negatywne skutki połączenia odczuwają zwłaszcza Kuźnice Świd. i Stary Lesieniec, w których od czasu utraty samodzielności osadniczej nastąpił znaczny ubytek liczby ludności (o ponad 20,0%) i liczby pracujących, co wynika z ich peryferyjnego położenia i słabych powiązań komunikacyjnych. W przypadku Starego Lesieńca negatywnym skutkiem położenia w granicach miasta jest także brak dotacji unijnych dla rolników, którzy stanowią 31,5% pracujących. Najbardziej stabilną sytuacją ludnościową spośród osiedli miasta cechują się natomiast Gorce, w których wystąpił jednak znaczny ubytek liczby pracujących.

Tab. 54. Charakterystyka osiedli miasta Boguszów-Gorce.

Tab. 54. Features of settlements constituting Boguszów-Gorce city.

	PRU	ZLM	ZLP	SPK ³³
Boguszów	114,9	-5,2	41,4	0,16
Gorce	41,1	+0,8	25,9	0,22
Kuźnice Świd.	41,1	-22,9	34,9	0,14
Str. Lesieniec	32,0	-22,0	17,4	0,00

KĘDZIERZYN-KOŹLE

W przypadku Kędzierzyna-Koźle trudno jednoznacznie stwierdzić, które osiedle najbardziej skorzystało na połączeniu miejscowości (tab. 55). Osiedla położone w centralnej części miasta (Kędzierzyn, Kłodnica, Koźle i Blachownia Śl.), ze względu na dość dobre powiązania komunikacyjne, cechują się bardziej stabilną sytuacją ludnościową (za wyjątkiem Blachowni Śl.) i wyższym poziomem rozwoju działalności usługowych (w szczególności Koźle). Negatywne skutki połączenia miejscowości odczuwają głównie peryferyjne osiedla miasta (Rogi, Lenartowice, Cisowa, Miejsce Kłod., Sławęcice), które cechują się niskim poziomem rozwoju działalności usługowych (Cisowa, Sławęcice) oraz słabymi powiązaniami komunikacyjnymi (Rogi, Miejsce Kłod., Lenartowice). Ponadto w miejscowościach tych od momentu utraty samodzielności osadniczej miał miejsce znaczny ubytek liczby ludności (nawet o 25-30%), np. w Lenartowicach i Sławęcicach, oraz ubytek liczby pracujących (Cisowa, Miejsce Kłod.). Ponadto miejscowości o wiejskim charakterze (Rogi, Cisowa, Lenartowice, Miejsce Kłod.) są pozbawione dotacji unijnych przeznaczonych dla obszarów wiejskich.

³³ Oznaczenia do Tab. 53-59: [PRU] poziom rozwoju działalności usługowych (liczba placówek usługowych na 1000 mieszkańców) [ZLM] zmiana liczby mieszkańców od momentu utraty samodzielności osadniczej [ZLP] zmiana liczby pracujących w podmiotach gospodarczych w latach 1988-2004 (1998=100) [SPK] stopień powiązań komunikacyjnych

Tab. 55. Charakterystyka osiedli miasta Kędzierzyn-Koźle.

Tab. 55. Features of settlements constituting Kędzierzyn-Koźle city.

	PRU	ZLM	ZLP	SPK
Blachownia Śl.	87,5	-17,1	164,0	1,01
Cisowa	16,0	+18,4	13,2	0,53
Kędzierzyn	81,6	+22,4	61,4	1,02
Kłodnica	70,5	-7,7	69,3	1,39
Koźle	110,1	-9,3	85,5	0,99
Lenartowice	61,2	-29,4	70,4	0,73
Miejsce Kłod.	39,1	-5,3	21,2	0,64
Rogi	38,3	-1,8	57,2	0,56
Sławięcice	41,1	-24,7	69,2	1,08

NOWA RUDA

Na połączeniu najbardziej skorzystała właściwa Nowa Ruda (tab. 56), która stanowi centralne osiedle miasta i cechuje się wysokim poziomem rozwoju działalności usługowych, a ponadto nie odnotowała spadku liczby pracujących po 1988 r. W Słupcu miał miejsce znaczny wzrost liczby mieszkańców, za którym jednak nie nadążał rozwój placówek usługowych, przez co miejscowość charakteryzuje się niższym niż Nowa Ruda poziomem rozwoju działalności usługowych. Ponadto w Słupcu wystąpił znaczny ubytek liczby pracujących. Negatywne skutki przyłączenia do Nowej Rudy w największym stopniu odczuwa Drogosław, w którym od momentu utraty samodzielności wystąpił znaczny ubytek liczby mieszkańców i spadek liczby pracujących. Drogosław cechuje się także bardzo niskim poziomem rozwoju działalności usługowych.

Tab. 56. Charakterystyka osiedli miasta Nowa Ruda.

Tab. 56. Features of settlements constituting Nowa Ruda city.

	PRU	ZLM	ZLP	SPK
Drogosław	45,9	-10,3	39,1	0,52
Nowa Ruda	123,4	+21,5	106,9	0,51
Słupiec	61,3	+43,4	54,3	0,57

BOGATYNIA

Połączenie zakładów w Turoszowie z ich zapleczem mieszkaniowo-usługowym w Bogatyni przyczyniło się do szybszego rozwoju miejscowości. W Bogatyni i Markocicach nastąpił znaczny wzrost liczby ludności, a w Turoszowie miał miejsce rozwój przemysłu przy równoczesnym spadku liczby mieszkańców (tab. 57). Na połączeniu miejscowości skorzystała głównie Bogatynia, która cechuje się wysokim poziomem rozwoju działalności usługowych i stabilną liczbą pracujących. Negatywne skutki utraty samodzielności osadniczej odczuwają zwłaszcza Zatonie i Trzciniec, w których ze względu na peryferyjne położenie i słabe powiązania komunikacyjne, wystąpił znaczny spadek liczby ludności (Zatonie uległo prawie całkowitemu wyludnieniu) oraz liczby pracujących. Ponadto miejscowości te cechują się niedoborem placówek usługowych. Markocice wraz ze wzrostem liczby ludności przeobraziły się w typowe osiedle mieszkaniowe.

Tab. 57. Charakterystyka osiedli miasta Bogatynia.

Tab. 57. Features of settlements constituting Bogatynia city.

	PRU	ZLM	ZLP	SPK
Bogatynia	69,1	+213,0	88,8	0,28
Markocice	30,0	+118,3	16,7	0,00
Trzciniec	24,7	-47,9	24,2	0,00
Turoszów	45,5	-46,9	101,5	0,32
Zatonie	0,0	-53,2	1,0	0,00

JELENIA GÓRA

Rozwój przestrzenny miasta po 1945 r. następował w wyniku inkorporacji sąsiednich miejscowości, co przyczyniło się do rozwoju samej Jeleniej Góry, zwłaszcza osiedla Zabobrze, które powstało na gruntach wsi Strupice (tab. 58). Jelenia Góra jest centralnym osiedlem miasta, które wyróżnia się najwyższym poziomem rozwoju działalności usługowych i stabilną liczbą pracujących. Najbardziej na przyłączeniu do Jeleniej Góry skorzystało Czarne, które stało się osiedlem willowym miasta oraz Grabary, gdzie rozwinęła się działalność gospodarcza. Cieplice Śl. i Sobieszów, mimo wysokiego poziomu rozwoju działalności usługowych, są zbyt mało doinwestowane (zwłaszcza uzdrowisko Cieplice, które w ostatnich latach przeżywa kryzys). Pozostałe osiedla miasta (Maciejowa, Goduszyn i Jagniatków) również odczuwają negatywne skutki przyłączenia do

Jeleniej Góry, co przejawia się mało stabilną sytuacją ludnościową (Maciejowa), niskim poziomem rozwoju sektora usług (Goduszyn) i znacznym spadkiem liczby pracujących (Goduszyn, Jagniątków), na co wpływa ich peryferyjne położenie i słabe powiązania komunikacyjne. Ponadto miejscowości o wiejskim charakterze (Maciejowa, Goduszyn, Jagniątków, Czarne), w których duże znaczenie odgrywa zatrudnienie w rolnictwie (12-25%), są pozbawione dotacji unijnych przeznaczonych dla obszarów wiejskich.

Tab. 58. Charakterystyka osiedli miasta Jelenia Góra.

Tab. 58. Features of settlements constituting Jelenia Góra city.

	PRU	ZLM	ZLP	SPK
Cieplice Śl.	106,5	+2,5	81,2	0,67
Czarne	76,3	+176,9	57,5	0,17
Goduszyn	65,8	+22,9	28,5	0,17
Grabary	111,8	+4,3	109,5	1,02
Jagniątków	81,6	+1,7	35,1	0,36
Jelenia Góra	142,4	-1,0	114,3	1,22
Maciejowa	83,9	-12,7	54,4	0,87
Sobieszów	96,2	-13,1	61,9	0,72
Strupice	85,0	+1292,7	52,6	0,84

KRAPKOWICE

Połączenie miejscowości przyczyniło się do szybszego rozwoju miasta, zwłaszcza jego liczby ludności (tab. 59). Dotyczy to zwłaszcza Otmętu, gdzie w latach 1960-88 liczba ludności wzrosła ponad dwukrotnie, dzięki czemu Otmęt liczy obecnie więcej mieszkańców niż Krapkowice. Krapkowice cechują się wyższym poziomem rozwoju działalności usługowych i stabilną liczbą pracujących, jednak Urząd Miasta i Starostwo Powiatowe (główne instytucje funkcjonujące w mieście) znajdują się obecnie na terenie Otmętu.

Tab. 59. Charakterystyka osiedli miasta Krapkowice.

Tab. 59. Features of settlements constituting Krapkowice city.

	PRU	ZLM	ZLP	SPK
Krapkowice	91,5	+21,8	96,8	0,51
Otmęt	67,7	+133,2	47,0	0,51

JELCZ-LASKOWICE

Połączenie zakładów w Jelczu z ich zapleczem usługowo-mieszkaniowym w Laskowicach przyczyniło się do szybszego rozwoju miasta i gwałtownego wzrostu liczby ludności (tab. 60), początkowo na Osiedlu, a ostatnich latach również w Jelczu i Laskowicach. Osiedle, które jest centralnym osiedlem miasta, cechuje się najniższym poziomem rozwoju działalności usługowych. Wydaje się zatem, że na połączeniu skorzystały wszystkie osiedla położone w granicach administracyjnych miasta.

Tab. 60. Charakterystyka osiedli miasta Jelcz-Laskowice.

Tab. 60. Features of settlements constituting Jelcz-Laskowice city.

	PRU	ZLM	ZLP	SPK
Jelcz	88,3	+24,8	73,8	0,47
Laskowice	88,3	+20,0	93,2	0,81
Osiedle	62,6	+9,4	88,2	0,65

PODSUMOWANIE

Na połączeniu miejscowości w jeden organizm miejski w przypadku miast-zlepieńców zwykle korzysta centralne osiedle miasta, które cechuje się bardziej stabilną sytuacją ludnościową i liczbą pracujących oraz wyższym poziomem rozwoju działalności usługowych (np. Bogatynia, Jelenia Góra, Boguszów). Negatywne skutki utraty samodzielności osadniczej odczuwają w szczególności miejscowości o położeniu peryferyjnym i słabych powiązaniach komunikacyjnych (Kuźnice Świd., Stary Lesieniec, Trzciniec, Zatonie, Maciejowa, Goduszyn, Jagniątków, Drogosław, Cisowa, Miejsce Kłód.), które cechują się zwykle niekorzystną sytuacją ludnościową, znaczącym spadkiem liczby pracujących oraz niedorozwojem sfery usług. Niskim poziomem rozwoju usług charakteryzują się również osiedla, w których w okresie powojennym miał miejsce znaczny wzrost liczby mieszkańców (Otmęt, Słupiec, Zabobrze, Osiedle w przypadku miasta Jelcz-Laskowice), gdyż rozwój działalności usługowych w ich przypadku nie nadążał za rozwojem ludnościowym.

9. Odrębność miejscowości tworzących miasta-złepieńce

Odrębność jednostek osadniczych tworzących miasta-złepieńce wyraża się w dwóch aspektach, poprzez funkcjonowanie społeczności lokalnych i funkcjonowanie nazw miejscowych. Nazwa miejscowości, która utraciła samodzielność osadniczą funkcjonuje bowiem nie tylko w świadomości okolicznych mieszkańców lub jako nazwa osiedla w danym mieście, lecz może także funkcjonować w potocznym obiegu, dzięki czemu miejscowość nadal utożsamiana jest jako odrębna jednostka osadnicza. Nazwy osiedli wchodzących w skład miast-złepieńców (ryc. 103) mogą funkcjonować jako nazwy stacji i przystanków kolejowych, przystanków autobusowych, w połączeniu z nazwami obiektów powszechnie znanych (np. zabytki o dużej wartości, duże podmioty gospodarcze) i w nazwach organizacji społecznych (np. klubów sportowych), a zlokalizowanych na terenie tych miejscowości. Funkcjonowanie i aktywność społeczności lokalnych wyraża się natomiast w: funkcjonowaniu rad osiedlowych, parafii i lokalnych stowarzyszeń zrzeszających miejscową społeczność oraz w organizacji imprez i w innych inicjatywach (jak np. wydawanie gazety lub posiadanie własnej strony internetowej) niezależnych od miasta, do którego miejscowość została wcielona.

Ryc. 103. Wjazd do Miejsca Kłod. od Cisowej [A] i znaki drogowe między Nową Rudą a Słupcem [B].
Fig. 103. Entry to Miejsce Kłod. from Cisowa [A] and road signs between Nowa Ruda and Słupiec [B].

9.1. Funkcjonowanie społeczności lokalnych

Funkcjonowanie rad osiedlowych

Większość miast-złepieńców położonych na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego nie jest podzielonych dodatkowo na jednostki pomocnicze (osiedla), co świadczy m.in. o małej aktywności społeczności lokalnych miejscowości wchodzących w skład tych miast. Osiedla i rady osiedlowe funkcjonują bowiem tylko w trzech miastach (Bogatynia, Nowa Ruda, Kędzierzyn-Koźle).

1. Bogatynia

Miasto podzielone jest na siedem osiedli, które jednak nie posiadają własnych nazw (tylko są numerowane od 1 do 7).

2. Nowa Ruda

Miasto dzieli się na trzy osiedla: Drogosław, Nową Rudę i Słupiec, odpowiadające miejscowościom, które utworzyły miasto.

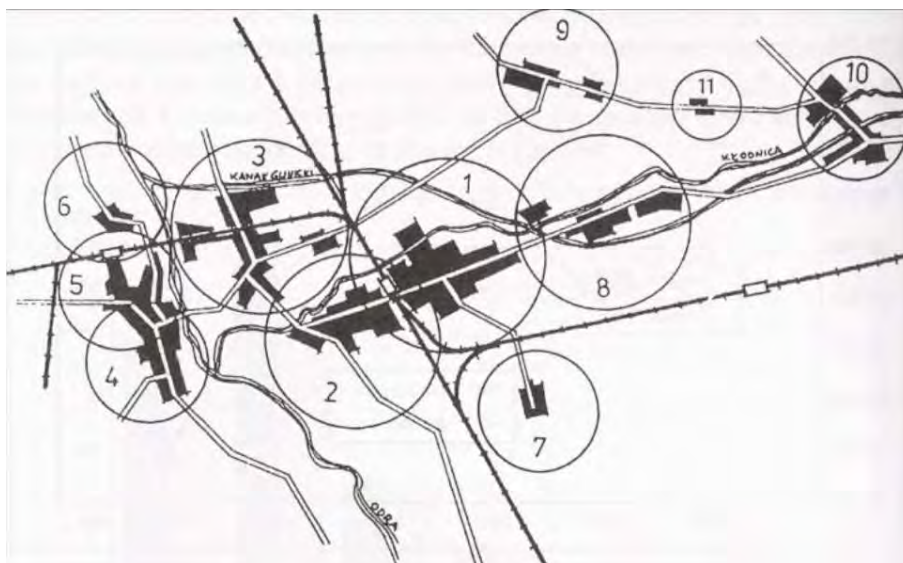
3. Kędzierzyn-Koźle

Aby wyodrębnić poszczególne części miasta Miejska Rada Narodowa w maju 1976 r. podzieliła jego obszar na siedemnaście osiedli (ryc. 104), z czego sześć (Azoty, Kuźniczka, Os. Piastów, Pogorzelec, Powstańców Śl., Śródmieście) objęło obszar Kędzierzyna, dwa (Stare Miasto, Os. Zachód) obszar Koźła, a trzy (Kłodnica, Koźle Port, Żabieniec) obszar Kłodnicy. Pozostałe sześć osiedli objęło z kolei inne miejscowości wchodzące w skład miasta. Co ciekawe w nazwach osiedli zachowane zostały nazwy wszystkich miejscowości, które utworzyły Kędzierzyn-Koźle, z wyjątkiem Kędzierzyna i Koźła (Nycz, Senft 2001).

4. Jelenia Góra

W Jeleniej Górze funkcjonują jedynie rady osiedli mieszkaniowych, które wchodzą w skład Jeleniogórskiej Spółdzielni Mieszkaniowej, tzn. Osiedle: Zabobrze I, Zabobrze II, Zabobrze III i Śródmieście.

W pozostałych trzech miastach (Boguszów-Gorce, Jelcz-Laskowice i Krapkowice), rady osiedlowe nie funkcjonują wcale, a samorządność lokalna w ich przypadku realizowana jest tylko w odniesieniu do całego obszaru miasta.

Ryc. 104. Osiedla funkcjonujące na terenie miasta Kędzierzyn-Koźle (Nycz, Senft 2001).

Fig. 104. City districts functioning in Kędzierzyn-Koźle city (Nycz, Senft 2001).

[1] Śródmieście, Kuźniczka, Os. Piastów, Powstańców Śl. [2] Pogorzelec [3] Kłodnica, Koźle-Port, Żabieniec [4] Stare Miasto [5] Os. Zachód [6] Rogi [7] Azoty [8] Blachownia, Lenartowice [9] Cisowa [10] Sławiećice [11] Miejsce Kłod.

Parafie funkcjonujące na terenie miasta

Jedną z instytucji skupiających społeczność lokalną jest parafia. Przynależność do danej parafii jest też jednym ze sposobów identyfikacji lokalnej społeczności, która utożsamia się ze swoją parafią, podobnie jak ze swoją miejscowością i jednostką podziału terytorialnego. Funkcjonowanie parafii w danej miejscowości może zatem wpływać na zachowanie odrębności społeczności lokalnej, zamieszkującej tą miejscowość, co ma miejsce również w przypadku miast-złepieńców położonych na Śląsku Dolnym i Opolskim. W miastach tych podział parafii kościoła rzymsko-katolickiego przedstawia się następująco:

1. Bogatynia

Na terenie Bogatyni funkcjonują trzy parafie: Niepokalanego Poczęcia NMP, św. Piotra i Pawła oraz parafia św. Maksymiliana Kolbe, która obejmuje również Markocice, z kolei Zatonie, Trzciniec i Turowszów należą do parafii św. Marii Magdaleny w Trzcińcu Dolnym.

2. Jelenia Góra

Na terenie Jeleniej Góry funkcjonuje pięć parafii: z czego trzy na Starym Mieście (św. Erazma i Pankracego, św. Krzyża oraz Matki Bożej Królowej Polski i św. Franciszka z Asyżu) i dwie na Zabobrze (św. Wojciecha, św. Jana Apostoła i Ewangelisty), a w Cieplicach Śląskich dwie parafie: św. Jana Chrzciciela i Matki Bożej Miłosierdzia. W Sobieszowie funkcjonuje parafia św. Marcina, w Jagniątkowie parafia Miłosierdzia Bożego, na Czarnym parafia św. Judy Tadeusza, w Maciejowej parafia św. Piotra i Pawła, obejmująca także Grabary, natomiast Goduszyn należy do parafii św. Barbary w Wojcieszycach (gmina Stara Kamienica).

3. Boguszów-Gorce

W Boguszowie funkcjonuje parafia Trójcy Świętej, która obejmuje także Stary Lesieniec, w Gorcach parafia Zesłania Ducha Świętego, a w Kuźnicach Świd. parafia Niepokalanego Poczęcia NMP (ryc. 105).

4. Nowa Ruda

W Nowej Rudzie funkcjonuje parafia św. Mikołaja, w Drogosławiu parafia św. Barbary (ryc. 105), w Słupcu parafia św. Katarzyny.

5. Jelcz-Laskowice

Na terenie miasta funkcjonują trzy parafie: NMP Królowej Polski w Jelczu, św. Stanisława w Laskowicach i św. Maksymiliana Kolbe na Osiedlu.

6. Krapkowice

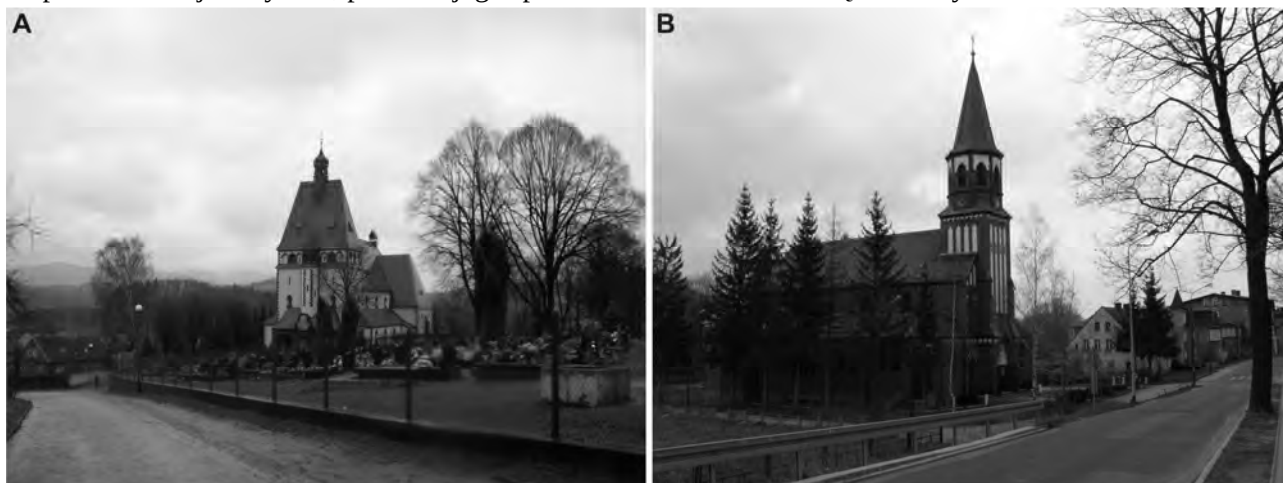
Właściwe Krapkowice należą do parafii św. Mikołaja, natomiast na terenie Otmętu funkcjonują dwie parafie: Ducha Świętego i Wniebowzięcia NMP.

7. Kędzierzyn-Koźle

Na terenie Rogów funkcjonuje parafia NMP Królowej Świata, w Koźlu parafia św. Zygmunta i św. Jadwigi Śląskiej, w Kłodnicy parafia Matki Bożej Bolesnej. Na terenie Kędzierzyna zlokalizowane są cztery parafie:

św. Mikołaja na Śródmieściu, św. Eugeniusza de Mazenod na Pogorzeltu, św. Floriana na Azotach, Ducha Świętego i NMP Matki Kościoła na Osiedlu Piastów. W Cisowej funkcjonuje parafia św. Franciszka z Asyżu i św. Jacka, w Sławięcicach parafia św. Katarzyny Aleksandryjskiej (która obejmuje również Miejsce Kłód.), a w Blachowni Śl. parafia św. Piusa X Papieża i św. Marii Goretti, obejmująca także Lenartowice.

W większości dawnych miejscowości funkcjonują odrębne parafie, skupiające ich społeczności lokalne, a w kilku przypadkach (np. Turosszów, Trzciniec i Zatonie, Boguszów i Stary Lesieniec, Sławięcice i Miejsce Kłód.) parafia obejmuje dwa lub trzy sąsiednie osiedla. Szczególny przypadek stanowi Goduszyn, należący do parafii w Wojcieszycach, przez co jego społeczność ma słabsze związki z innymi osiedlami miasta.

Ryc. 105. Kościoły parafialne w Drogoślau [A] i Kuźnicach Świdnickich [B].

Fig. 105. Parish churches in Drogoślau [A] and Kuźnice Świdnickie [B].

Stowarzyszenia funkcjonujące na terenie miasta

O małej aktywności społeczności lokalnych na terenie analizowanych miast-zlepieńców świadczy także mała liczba stowarzyszeń i towarzystw zrzeszających mieszkańców miasta lub jego poszczególnych osiedli. W miastach tych funkcjonują:

1. Bogatynia

Towarzystwo Miłośników Ziemi Bogatyńskiej.

2. Jelenia Góra

Stowarzyszenie Jeleniogórskie, Towarzystwo Przyjaciół Jeleniej Góry, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Jagniątkowa, Stowarzyszenie Miłośnicy Cieplie i Stowarzyszenie Sympatyków Sobieszowa.

3. Boguszów-Gorce

Towarzystwo Miłośników Boguszowa-Gorc, Towarzystwo Przyjaciół Kuźnic, Towarzystwo Przyjaciół Gorc i Stowarzyszenie Lesieniec.

4. Jelcz-Laskowice

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Jelczańsko-Laskowickiej.

5. Kędzierzyn-Koźle

Towarzystwo Ziemi Kozielskiej i Towarzystwo Przyjaciół Sławięcic (ryc. 106).

Ryc. 106. Siedziba Towarzystwa Przyjaciół Sławięcic [A] i plakat promujący Wiosnę Cieplicką [B].

Fig. 106. The seat of local association in Sławięcice [A] and a poster promoting “Spring in Cieplice” [B].

Spośród analizowanych miast największą aktywnością społeczności lokalnych wyróżniają się: Jelenia Góra, Boguszów-Gorce i Kędzierzyn-Koźle, z kolei w Nowej Rudzie i Krapkowicach nie funkcjonują żadne stowarzyszenia zrzeszające społeczność miasta lub jego poszczególnych osiedli. W przypadku społeczności miejscowości, które utraciły samodzielność osadniczą, szczególnie aktywne są Stowarzyszenie Miłośnicy Cieplic i Towarzystwo Przyjaciół Sławęcic, które organizują szereg inicjatyw promujących te miejscowości (tab. 61).

Działalność społeczności lokalnych

W momencie połączenia jednostek osadniczych w jeden organizm miejski, władze miasta stawiały przed koniecznością, a zarazem problemem integracji społeczności lokalnych funkcjonujących na jego terenie. Do działań integracyjnych można zaliczyć przede wszystkim imprezy organizowane przez władze lokalne, np. obchody dni miasta (ryc. 106), organizowane we wszystkich analizowanych miastach, a także w Cieplicach Śl. i Sobieszowie (tab. 61). Identyfikację z miastem ułatwiają też lokalne media, a w ostatnich latach portale internetowe poświęcone danym miastom. Spośród miejscowości, które utraciły samodzielność osadniczą własne strony internetowe posiadają: Czarne, Cieplice Śl. i Sobieszów (Jelenia Góra), Otmęt (Krapkowice), Cisowa i Sławęcice (Kędzierzyn-Koźle) oraz Gorce (Boguszów-Gorce), natomiast lokalna prasa wydawana jest tylko w: Sobieszowie i Sławęcicach. Ponadto własne strony internetowe posiada znaczna część parafii i szkół różnego szczebla funkcjonujących na terenie analizowanych miast.

Tab. 61. Działalność społeczności lokalnych w miastach-złepiencach Śląska Dolnego i Opolskiego.

Tab. 61. The activity of local communities functioning in conglomerate-cities in Lower and Middle Silesia.

Miasto	Imprezy lokalne	Lokalne media	Strony internetowe
Bogatynia	Dni Bogatyni	Gazeta Bogatyńska	e-bogatynia.pl bogatynia.pl bogatynia.org
Boguszów-Gorce	Dni Boguszowa-Gorc	Wiad. Boguszowskie	boguszów-gorce.pl zss-boguszów-gorce.eu ³⁴
Jelcz-Laskowice	Dni Jelcza-Laskowic		jelcz-laskowice.pl jelcz-laskowice.dyn.pl
Jelenia Góra	Wrzesień Jeleniogórski Wiosna Cieplicka Dni Sobieszowa	Nowiny Jeleniogórskie Jelonka.com Echo (Sobieszów)	jeleniagora.pl jelenia.pl jelonka.com jg24.pl cieplice.zdroj.prv.pl sobieszow.pl sobieszow.republika.pl osiedleczarne.prv.pl
Kędzierzyn-Koźle	Dni Kędzierzyna-Koźle Dni Chemików	Tygodnik kędzierzyńsko-kozielski Nowa Gazeta Lokalna Tygodnik Lokalny 7 dni Gazeta Sławęcicka	kedzierzynkozle.pl kedzierzyn.gsi.pl k-k.pl kkozle.pl cisowa.net slawiecice.as.pl
Krapkowice	Dni Krapkowic	Kurier Krapkowicki Tygodnik Krapkowicki	krapkowice.pl krapkowice.sonik.pl krapkowice.net krapkowice.net.pl otmet.republika.pl
Nowa Ruda	Dni Nowej Rudy	Gazeta Noworudzka Express Noworudzko-Radkowski	um.nowaruda.pl nowaruda.info nowaruda24.pl nowa-ruda.com

³⁴ Strona poświęcona jest miejscowości Gorce.

9.2. Funkcjonowanie nazw miejscowych

Nazwy stacji i przystanków kolejowych

Przystanki i stacje kolejowe funkcjonują (bądź funkcjonowały) jedynie w nielicznych miejscowościach wchodzących w skład analizowanych miast-złepieńców³⁵. Nazwy te można podzielić na cztery grupy:

- nazwy pokrywające się z nazwą miasta (zazwyczaj dotyczy to centralnych osiedli miasta), np. Kędzierzyn-Koźle w przypadku Kędzierzyna, Boguszów-Gorce w przypadku Boguszowa, Jelcz-Laskowice w przypadku Laskowic Oławskich,
- nazwy zawierające nazwę miasta i nazwę danej części miasta, np. Jelenia Góra Cieplice Śl., Jelenia Góra Sobieszów, Kędzierzyn-Koźle Blachownia, Krapkowice Otmęt, Nowa Ruda Słupiec,
- nazwy pokrywające się z nazwą danej części miasta (a w przypadku kilku stacji położonych na jej terenie również dopełnienie: Główny, Dolne, itp.), np. Jelenia Góra, Sławięcice, Turosszów, Bogatynia, Nowa Ruda, Krapkowice, lub jej części, np. Zdrojowisko (Drogosław),
- nazwy nie zawierające nazwy danej części miasta (tylko nazwę miasta i dopełnienie), np. Boguszów-Gorce Zachód w przypadku Gorców, Boguszów-Gorce Wschód w przypadku Kuźnic Świd., Kędzierzyn-Koźle Port w przypadku Kłodnicy, Kędzierzyn-Koźle Zachód w przypadku Koźla.

Nazwy przystanków autobusowych

W przypadku komunikacji autobusowej, gdzie funkcjonuje wielu przewoźników, te same przystanki mogą posiadać różne nazwy. Dotyczy to zwłaszcza miejscowości wchodzących w skład miast-złepieńców, które czasem figurują pod różnymi nazwami. Ponadto w większości miejscowości zwykle funkcjonuje kilka przystanków autobusowych, dlatego powszechnie stosowane są dopełnienia, określające poszczególne części miejscowości. Tym samym jednostki osadnicze ze względu na charakter nazwy przystanków autobusowych można podzielić na kilka grup:

- miejscowości, w których nazwy przystanków pokrywają się z nazwą miejscowości, np. Turosszów, Zatonie, Trzciniec, Maciejowa, Cisowa,
- miejscowości (zazwyczaj centralne osiedla miasta), w których nazwy przystanków pokrywają się z nazwą miejscowości i z nazwą miasta, np. Bogatynia, Jelenia Góra, Nowa Ruda, Krapkowice,
- miejscowości, w których nazwy przystanków pokrywają się z nazwą miejscowości lub też zawierają nazwę miasta i nazwę miejscowości, np. Drogosław (Nowa Ruda Drogosław), Cieplice Śl. (Jelenia Góra Cieplice), Słupiec (Nowa Ruda Słupiec), Otmęt (Krapkowice Otmęt), Blachownia Śl. (Kędzierzyn-Koźle Blachownia), Kłodnica (Kędzierzyn-Koźle Kłodnica), Sławięcice (Kędzierzyn-Koźle Sławięcice),
- miejscowości, w których nazwy przystanków pokrywają się z nazwą miejscowości lub też zawierają nazwę miasta (i dopełnienie wyróżniające tę część miasta), np. Boguszów (Boguszów-Gorce), Koźle (Kędzierzyn-Koźle D.A.), Kędzierzyn (Kędzierzyn-Koźle D.K.),
- miejscowości, w których nazwy przystanków zawierają nazwę miasta i nazwę (określenie) miejscowości, np. Jelcz-Laskowice Osiedle (lub Jelcz-Laskowice Centrum),
- miejscowości, w których nazwy przystanków są tylko w pewnym stopniu związane z nazwą miejscowości, np. Jelcz-Laskowice Skrzyżowanie (Jelcz), Jelcz-Laskowice w przypadku Laskowic.

Nazwy znanych obiektów

Na terenie analizowanych miast znajduje szereg obiektów powszechnie utożsamianych nie z miastem, tylko z konkretną miejscowością wchodzącą w skład miasta, mimo iż utraciła ona samodzielność osadniczą i formalnie nie funkcjonuje jako odrębna jednostka osadnicza. Do obiektów tych można zaliczyć:

1. Bogatynia

- zamek w Trzcińcu,
- kopalnia i elektrownia Turów w Turosszowie (ryc. 107),

2. Jelenia Góra

- Centrum Motoryzacyjne Polmozbyt Grabarów w Grabarach,
- Willa Gerharda Hauptmanna w Jagniątkowie,
- Zamek Chojnik w Sobieszowie,
- Uzdrowisko Cieplice Śląskie Zdrój i Pałac Schaffgotschów w Cieplicach Śląskich,
- dwór w Czarnym,

3. Nowa Ruda

- Zakłady ZPAS-NET i Dom Wittiga w Słupcu,

³⁵ Przy czym na terenie miast: Bogatynia, Nowa Ruda i Krapkowice linie kolejowe nie są obecnie użytkowane.

4. Jelcz-Laskowice

- Zakłady Samochodowe Jelcz i ruiny zamku w Jelczu,

5. Krapkowice

- Zakłady Obuwnicze Otmęt i Park Przemysłowy Otmęt (ryc. 107),

6. Kędzierzyn-Koźle

- Stocznia Koźle i twierdza w Koźlu,

- Zakłady Azotowe Kędzierzyn,

- Blachownia Holding i Elektrownia Blachownia w Blachowni Śląskiej.

Ryc. 107. Zakłady Obuwnicze Otmęt [A] i Elektrownia Turów w Turoszowie [B].

Fig. 107. Otmęt Footwear Industrial Plant [A] and Turów Power Plant in Turoszów [B].

Nazwy organizacji społecznych i sportowych

Na terenie analizowanych miast funkcjonuje szereg organizacji społecznych, zwłaszcza kluby sportowe i jednostki ochotniczej straży pożarnej (ryc. 108), w nazwach których zachowały się nazwy poszczególnych miejscowości wchodzących w skład miasta (tab. 62).

Tab. 62. Organizacje społeczne funkcjonujące w miastach-zlepięncach Śląska Dolnego i Opolskiego.

Tab. 62. Public organizations functioning in conglomerate-cities in Lower and Middle Silesia.

Miasto	Kluby piłkarskie	Ochotnicza straż pożarna
Bogatynia	Granica Bogatynia (B) ³⁶ Pogoń Markocice (M)	JRG Bogatynia (B)
Boguszków-Gorce	Szczyt Boguszków-Gorce (B) Górnik Gorce (G) Barbara Kuźnice (K) Victoria Kuźnice (K)	OSP Boguszków-Gorce (B) OSP Boguszków-Gorce (G)
Jelcz-Laskowice	Czarni Jelcz-Laskowice (L) Metalowiec Jelcz-Laskowice (J)	JRG Jelcz-Laskowice (J)
Jelenia Góra	Karkonosze Jelenia Góra (J) Pub Gol Jelenia Góra (J) KSK Jelenia Góra (J) GAS Jelenia Góra (J) Chojnik Jelenia Góra (CŚ) LZS Czarne (Cz) KS Maciejowa (M)	JRG Jelenia Góra (J) OSP Jelenia Góra (CŚ) OSP Jelenia Góra-Raszyce (St) OSP Jelenia Góra-Jagniątków (Jg)
Nowa Ruda	Piast Nowa Ruda (N)	JRG Nowa Ruda (N) OSP Drogosław (D)
Krapkowice	Unia Krapkowice (K) Otmęt Krapkowice (O)	JRG Krapkowice (O)

³⁶ W nawiasach skróty miejscowości wchodzących w skład miasta: **Bogatynia** [B] Bogatynia [M] Markocice; **Boguszków-Gorce** [B] Boguszków [G] Gorce [K] Kuźnice Świd.; **Jelcz-Laskowice** [J] Jelcz [L] Laskowice; **Jelenia Góra** [J] Jelenia Góra [CŚ] Cieplice Śl. [Cz] Czarne [M] Maciejowa [St] Strupice [Jg] Jagniątków; **Nowa Ruda** [N] Nowa Ruda [D] Drogosław; **Krapkowice** [O] Otmęt [K] Krapkowice; **Kędzierzyn-Koźle** [Kd] Kędzierzyn [Kz] Koźle [B] Blachownia Śl. [R] Rogi [Kł] Kłodnica [S] Sławęce [C] Cisowa [Kd] Kłodnica [M] Miejsce Kłod.

Kędzierzyn-Koźle	Chemik Kędzierzyn-Koźle (Kd)	JRG Koźle (Kż)
	KS Kędzierzyn-Koźle (Kd)	JRG Kędzierzyn-Azoty (Kd)
	Unia Kędzierzyn-Koźle (Kd)	OSP Kędzierzyn-Koźle (Kż)
	Odra Kędzierzyn-Koźle (Kż)	OSP Miejsce Kłodnickie (M)
	Blachowianka K-K (B)	OSP Sławęcice (S)
	RTS Koźle Rogi (R)	OSP Kłodnica (Kł)
	KTS Kłodnica (Kł)	OSP Cisowa (C)
	MEC Sławęcice (S)	
	KS Cisowa (C)	
 A B		

Ryc. 108. Ochotnicza Straż Pożarna w Jagniątkowie [A] i Kłodnicy [B].

Fig. 108. Fire Stations in Jagniątków [A] and Kłodnica [B].

9.3. Odrębne miejscowości czy osiedla miasta?

Mimo upływu czasu już kilkudziesięciu lat od momentu formalnego połączenia miejscowości w jeden organizm miejski większość z nich zachowało swój charakter, co wyraża się m.in. w powszechnym użyciu nazw miejscowych i funkcjonowaniu społeczności lokalnych. Co ciekawe jednak aktywność społeczności lokalnych w większości analizowanych miast jest niewielka (brak rad osiedlowych, stowarzyszeń i inicjatyw lokalnych), mimo tego nie przyczyniło się to do integracji społeczności miast-złepieńców. Mała aktywność społeczności lokalnych jest bowiem jedną z głównych bolączek idei samorządności w Polsce. W przypadku miast-złepieńców położonych na Śląsku Dolnym i Opolskim dużą aktywnością wyróżniają się zwłaszcza peryferyjne osiedla miast, które w największym stopniu straciły w wyniku utraty samodzielności osadniczej, np. Sławęcice (część Kędzierzyna-Koźle), Cieplice Śl., Sobieszów i Jagniątków (części Jeleniej Góry).

Szczególnie małą aktywność przejawiają natomiast społeczności miejscowości, w których duży udział stanowi ludność napływowa lub w których powstały nowe osiedla mieszkaniowe, np. Otmęt (Krapkowice), Zabobrze i Czarne (Jelenia Góra), Osiedle (Jelcz-Laskowice). Rozbudowa miejscowości i napływ ludności prowadzą bowiem do zatarcia się jej pierwotnego charakteru. Przeobrażeniu ulega także społeczność lokalna miejscowości, która utożsamia się z miastem, a nie z konkretną częścią miasta. Taka sytuacja miała miejsce w przypadku Strupic, na terenie których powstało osiedle Zabobrze i Czarne, które stało się integralnym osiedlem Jeleniej Góry. Podobna sytuacja może mieć także miejsce w przypadku Markocic i Otmętu, gdzie w okresie powojennym nastąpił dość znaczny wzrost liczby mieszkańców i w których duży udział stanowi ludność napływowa. Wydaje się ponadto, że dalszy rozwój Jelcza-Laskowic może doprowadzić nie tylko do integracji przestrzennej jednostek osadniczych, ale również do integracji społeczności miasta zamieszkanego w dużym stopniu przez ludność napływową, która utożsamia się z miastem, a nie z danymi osiedlami miasta (Bagiński 1993, Jabłoński 2004, Szmytkie 2007).

10. Miasta-zlepieńce w świadomości mieszkańców

Badania ankietowe zostały przeprowadzone na terenie wybranych miast-zlepieńców (Boguszów-Gorce, Jelcz-Laskowice, Krapkowice) w lipcu 2006 r. przez studentów drugiego roku geografii w ramach ćwiczeń terenowych z geografii społeczno-ekonomicznej. Badaniu (metodą sondy ulicznej) poddane zostały osoby powyżej 15 roku życia zamieszkujące poszczególne jednostki wchodzące w skład miasta, przy czym liczba ankiet w danym osiedlu była wprost proporcjonalna do jej liczby mieszkańców (rozdz. 1.3.6).

W badaniach ankietowych poruszono pięć głównych zagadnień i na tej podstawie rozdział ten został podzielony na pięć podrozdziałów, które dotyczą:

- tożsamości mieszkańców miast-zlepieńców,
- opinii mieszkańców na temat zmian przestrzennych miasta,
- oceny skutków decyzji administracyjnej,
- funkcjonowania miasta w opinii mieszkańców,
- przyszłości miasta w opinii mieszkańców.

10.1. Tożsamość mieszkańców miast-zlepieńców

Pierwsza część badań ankietowych dotyczyła tożsamości mieszkańców miast-zlepieńców. W tym ujęciu tożsamość należy utożsamiać jako tożsamość społeczną (Taylor, Moghaddam 1994), która wyraża się przez uświadomienie jednostce wspólnych właściwości z grupą, w której żyje, poczucie przynależności do grupy oraz dostrzeżenie jej odrębności. Problemowi tożsamości mieszkańców miast-zlepieńców poświęcono sześć pytań, które dotyczyły:

- nazwy miejscowości, w której mieszka respondent,
- funkcjonowania nazw miejscowości, z których powstało miasto,
- identyfikacji mieszkańców z miastem lub konkretną częścią miasta,
- istnienia społeczności lokalnych w poszczególnych częściach miasta,
- akceptowania przez mieszkańców obecnej nazwy miasta,
- identyfikacji centrum miasta (czy jest, co je stanowi i czy jest ono różne dla mieszkańców pochodzących z różnych części miasta).

W przypadku miasta Krapkowice, które składa się z dwóch miejscowości, lecz posiada jednoczłonową nazwę (obejmującą tylko jedną z części miasta), ankietowani zostali również zapytani, co dla nich oznacza nazwa miasta (czy tylko tą jedną, konkretną miejscowość, czy raczej obie miejscowości).

Pytanie dotyczące nazwy jednostki osadniczej, w której mieszka respondent miało na celu sprawdzenie, czy mieszkańcy identyfikują się z miastem, czy raczej z konkretną jego częścią. Pytanie to wykazało znaczne rozbieżności w odpowiedziach między poszczególnymi miastami i między konkretnymi miejscowościami, wchodzącymi w skład analizowanych miast. Dotyczy to w szczególności miasta Krapkowice, którego nazwa obejmuje tylko jedną z miejscowości wchodzących w skład miasta.

W przypadku Krapkowic wszyscy ankietowani z właściwych Krapkowic odpowiedzieli, że mieszkają w Krapkowicach, natomiast mieszkańcy Otmętu w swych odpowiedziach byli znacznie mniej jednomyślni. Większość z nich odpowiedziała, że mieszka w Otmęcie (45,4% odpowiedzi) lub w Krapkowicach (40,7%). Jeden z ankietowanych (0,5%) jako nazwę miejscowości, w której mieszka wymienił Krapkowice 3, czyli nazwę obwodu pocztowego obejmującego Otmęt. Co ciekawe znaczna część osób mieszkających w Otmęcie stwierdziło, że mieszka w miejscowości o nazwie Krapkowice-Otmęt (11,1%) lub też Otmęt-Krapkowice (2,3%), mimo iż nazwa dwuczłonowa w przypadku tego miasta nigdy nie funkcjonowała.

Większość mieszkańców miasta Jelcz-Laskowice na pytanie o miejsce zamieszkania odpowiedziało, że mieszka w Jelczu-Laskowicach. Dotyczy to zwłaszcza Osiedla, które jest zamieszkałe głównie przez ludność napływową, gdzie takiej odpowiedzi udzieliło aż 93,4% ankietowanych. Pozostali ankietowani z Osiedla odpowiadali, że mieszkają w Laskowicach (3,0%), Jelczu (2,4%) bądź na Osiedlu (1,2%). W przypadku Jelcza i Laskowic odpowiedzi Jelcz-Laskowice udzieliło ponad 70,0% ankietowanych (72,3% mieszkańców Jelcza i 71,4% mieszkańców Laskowic). Pozostali odpowiadali, że mieszkają w Jelczu w przypadku Jelcza (27,7%) bądź w Laskowicach w przypadku Laskowic (28,6%).

Spośród mieszkańców analizowanych miast-zlepieńców najmniejszy stopień identyfikacji z miastem wykazali ankietowani z miasta Boguszów-Gorce, gdzie zaledwie 39,2% osób odpowiedziało, że zamieszkuje miasto o nazwie Boguszów-Gorce, a pozostali wskazywali nazwę konkretnej miejscowości. Ponadto jedynie wśród ankietowanych z Gorców przeważała odpowiedź Boguszów-Gorce (55,0%). W pozostałych osiedlach

poziom identyfikacji z miastem sięgał niewiele ponad 30,0% (34,3% w Boguszwowie, 31,7% w Kuźnicach Świdnickich i 31,8% w Starym Lesieńcu). Ponadto część mieszkańców Kuźnic Świd. (3,3%) stwierdziło, że odpowiedź na pytanie o miejsce zamieszkania zależy od okoliczności, w jakich zostało ono zadane.

W jednym z kolejnych pytań mieszkańcy analizowanych miast zostali zapytani wprost, czy identyfikują się z miastem jako całością, czy raczej z konkretną miejscowością (osiedlem miasta), w której zamieszkują. W przypadku tego pytania dość wysoki poziom identyfikacji z miastem wykazali ankietowani z Krapkowic i Otmętu (68,5%) oraz Jelcza-Laskowic (61,0%). W przypadku Boguszwowa-Gorce większość ankietowanych (58,4%) identyfikuje się natomiast głównie z osiedlem miasta, w którym mieszka. Pytanie to wykazało także duże rozbieżności w odpowiedziach między konkretnymi jednostkami, wchodzącymi w skład analizowanych miast (tab. 63).

Tab. 63. Identyfikacja mieszkańców z miastem.

Tab. 63. Inhabitants' identification with the city.

Miejscowość	Udział odpowiedzi [%]	
	tak	nie
Boguszów	48,5	51,5
Gorce	32,5	67,5
Kuźnice Świd.	36,0	64,0
Stary Lesieniec	45,5	54,5
Boguszów-Gorce	41,6	58,4
Jelcz	85,1	14,9
Laskowice	51,4	48,6
Osiedle	56,3	43,7
Jelcz-Laskowice	61,0	39,0
Krapkowice	69,7	30,3
Otmęt	67,6	32,4
Krapkowice	68,5	31,5

W przypadku miasta Krapkowice mieszkańcy zostali dodatkowo zapytani, co dla nich obejmuje nazwa miasta, czy całe miasto, czy raczej konkretną część miasta. Większość ankietowanych zarówno z Krapkowic (77,0%), jak i Otmętu (82,9%) stwierdziło, że w ich opinii Krapkowice obejmują właściwe Krapkowice wraz z Otmętą. Dla pozostałych (w sumie 19,6% osób) Krapkowice to jedynie lewobrzeżna część miasta.

Kolejne z pytań dotyczyło funkcjonowania w świadomości mieszkańców nazw miejscowości, z których powstało miasto. Zdecydowana większość ankietowanych we wszystkich analizowanych miastach (83,5% w Jelczu-Laskowicach, 84,5% w Krapkowicach i 86,5% w Boguszwowie-Gorcach), a także w poszczególnych częściach tych miast (tab. 64), odpowiedziała, że nazwy miejscowości tworzących miasto nadal funkcjonują w świadomości mieszkańców.

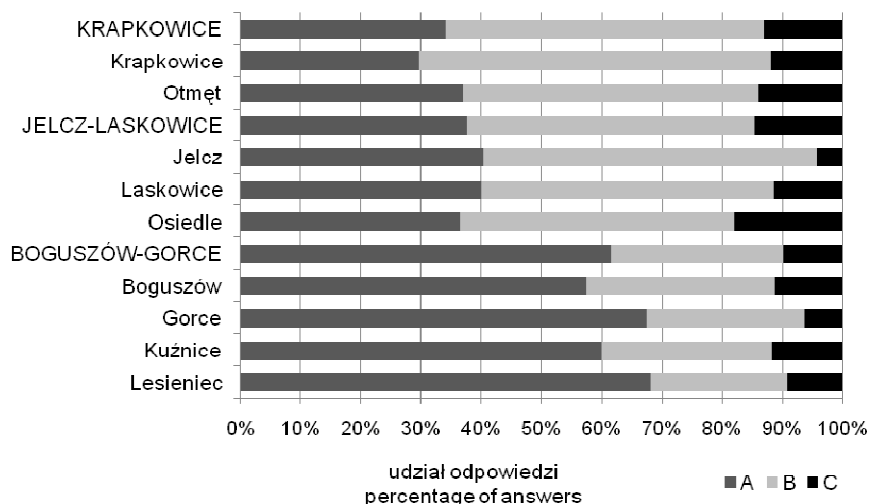
Tab. 64. Funkcjonowanie nazw miejscowych w świadomości mieszkańców.

Tab. 64. Functioning of settlements names in inhabitants awareness.

Miejscowość	Udział odpowiedzi [%]	
	tak	nie
Boguszów	87,3	12,7
Gorce	77,5	22,5
Kuźnice Świd.	91,7	8,3
Stary Lesieniec	100,0	0,0
Boguszów-Gorce	86,5	13,5
Jelcz	87,2	12,8
Laskowice	88,6	11,4
Osiedle	81,4	18,6
Jelcz-Laskowice	83,5	16,5
Krapkowice	82,9	17,1
Otmęt	85,6	14,4
Krapkowice	84,5	15,5

Mieszkańcy analizowanych miast zostali zapytani o istnienie społeczności lokalnych w poszczególnych częściach miasta. Co ciekawe tylko w przypadku Boguszwowa-Gorców większość ankietowanych stwierdziło, że mieszkańcy poszczególnych osiedli miasta tworzą odrębne społeczności lokalne (ryc. 109). W przypadku Krapkowic i Jelcza-Laskowic przeważały z kolei opinie, że mieszkańcy miejscowości nie tworzą odrębnych

społeczności lokalnych. Można zatem stwierdzić, że społeczność tych miast jest silnie zintegrowana. Pytanie to wykazało dużą zgodność opinii ankietowanych, pochodzących z różnych części analizowanych miast. We wszystkich jednak przypadkach najmniejszą świadomość na temat funkcjonowania społeczności lokalnych wykazali mieszkańcy centralnej części miasta, tzn. Boguszowa w przypadku Boguszowa-Gorców, Osiedla w przypadku miasta Jelcz-Laskowice i właściwych Krapkowic w przypadku miasta Krapkowice.

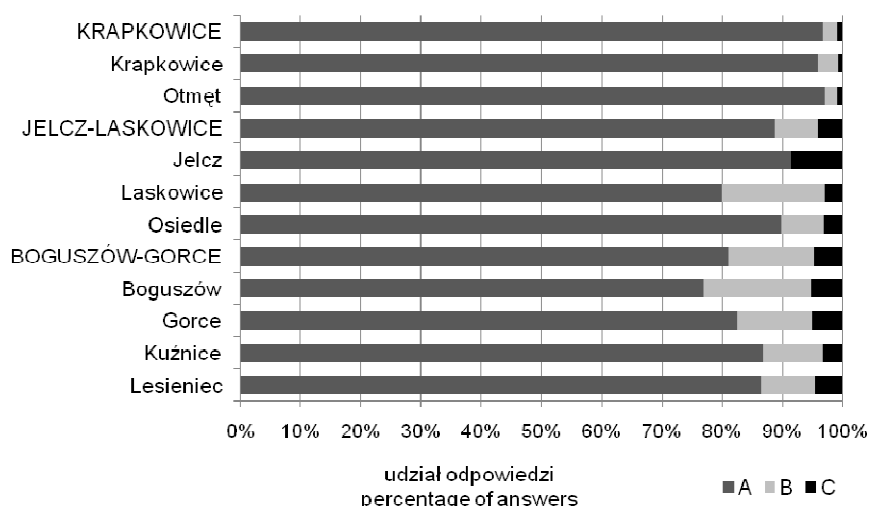
Ryc. 109. Funkcjonowanie społeczności lokalnych w badanych miastach.

Odpowiedzi: [A] występują [B] nie występują [C] nie wiem

Fig. 109. Functioning of local communities in analyzed cities.

Answers: [A] they occur [B] they not occur [C] I don't know

Kolejne z pytań ankiety dotyczyło akceptacji społecznej dla obecnej nazwy miasta, która w przypadku kilku miast-zlepieńców stanowiła przedmiot sporu między mieszkańcami różnych osiedli miasta, a niekiedy nawet stawała się przyczyną konfliktów (Woźniacki 1980, 1985, Bagiński 1993). Co ciekawe zdecydowana większość ankietowanych we wszystkich miastach odpowiedziała jednak, że akceptuje obecną nazwę miasta (w Krapkowicach 96,7%, w Jelczu-Laskowicach 88,8%, w Boguszowie-Gorcach 81,1%), co może wynikać przede wszystkim z utrwalenia się nazwy miasta lub przyzwyczajenia do niej mieszkańców, gdyż nazwy te funkcjonują w świadomości społecznej już kilkadziesiąt lat (ryc. 110).

Ryc. 110. Akceptacja mieszkańców dla obecnej nazwy miasta.

Odpowiedzi: [A] tak [B] nie [C] nie mam zdania

Fig. 110. Inhabitants' acceptance of the present city name.

Answers: [A] yes [B] no [C] I don't have any opinion

Pytanie o akceptację nazwy miasta wykazało ponadto zróżnicowanie odpowiedzi wśród ankietowanych, reprezentujących poszczególne osiedla miasta. Dla pewnej części respondentów funkcjonująca nazwa miasta powinna zostać zmieniona. Wśród propozycji mieszkańców można wyróżnić dwie możliwości. W miastach o dwuczłonowej nazwie dominują propozycje przekształcenia jej w nazwę jednoczonową, co może wynikać

z chęci rozłączenia miejscowości tworzących miasto. W przypadku miast, w których nazwie uwzględniona jest tylko jedna z miejscowości wchodzących w skład miasta, dominują propozycje nazwy dwuczłonowej, która zawierałaby nazwę obu jednostek osadniczych lub zmiana nazwy miasta na nazwę miejscowości, która nie została uwzględniona w obecnej nazwie miasta.

W ankiecie respondenci zostali także poproszeni o wskazanie, co według nich stanowi centrum miasta (tab. 65). W mieście Boguszków-Gorce przeważały odpowiedzi rynek w Boguszowie (64,5%) lub Boguszków (27,4%). Podobnych odpowiedzi udzielali również mieszkańcy miasta Krapkowice, dla których centrum ich miejscowości stanowi krapkowicki rynek (86,1%) lub właściwe Krapkowice (4,6%). Według mieszkańców Jelcza-Laskowic centrum miasta stanowią: nowe rondo Jana Pawła II na Osiedlu (24,1%), Osiedle (22,5%), centrum handlowe (15,5%) lub targowisko na Osiedlu (6,2%), a jedynie 6,4% ankietowanych wskazało na Urząd Miasta i Gminy, zlokalizowany w pałacu w Laskowicach. Co ciekawe mieszkańcy poszczególnych osiedli miasta mieli różne opinie na temat tego, co stanowi centrum miasta (mieszkańcy Jelcza wskazywali głównie Osiedle, Laskowice - Urząd Gminy, a Osiedla - Rondo Jana Pawła II). We wszystkich analizowanych miastach duża część respondentów stwierdziła ponadto, że w ich mieście nie ma centrum lub nie potrafiła go jednoznacznie wskazać (1,9% osób w Krapkowicach, 3,7% w Boguszowie-Gorcach oraz 15,7% w Jelczu-Laskowicach).

Tab. 65. Lokalizacja centrum miasta w opinii mieszkańców.

Tab. 65. Localization of the city center in inhabitants opinion.

Miasto	Odpowiedzi	Udział udzielonych odpowiedzi ³⁷				
		M	B	G	K	L
Boguszków-Gorce	Rynek w Boguszowie	64,5	73,9	42,5	66,7	81,8
	Boguszków	27,4	18,7	48,7	21,7	18,2
	Inne	4,4	2,2	7,5	6,6	0,0
	nie ma centrum	3,7	5,2	1,3	5,0	0,0
Jelcz-Laskowice		M	J	L	O	
	Rondo Jana Pawła II	24,1	13,8	11,4	29,6	
	Osiedle	22,5	34,0	11,4	21,6	
	Centrum handlowe	15,5	23,4	5,7	15,3	
	Urząd Gminy	6,4	6,4	32,9	0,9	
	Targowisko	6,2	2,1	5,7	7,5	
	Inne	9,6	16,0	7,2	8,3	
	nie ma centrum	15,7	4,3	25,7	16,8	
Krapkowice		M	K	O		
	Rynek w Krapkowicach	86,1	90,5	83,1		
	Krapkowice	4,6	3,3	5,6		
	inne	7,4	5,6	8,5		
	nie ma centrum	1,9	0,6	2,8		

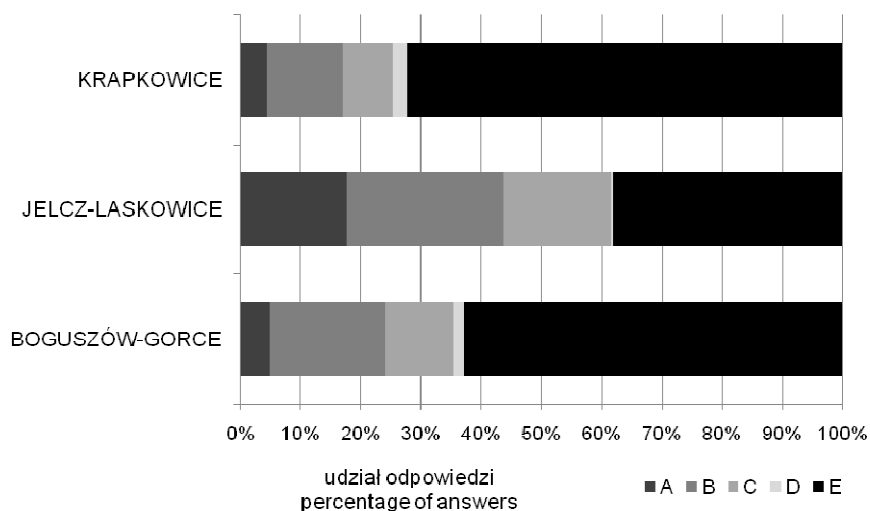
10.2. Mieszkańcy a zmiany przestrzenne miasta

W badaniach poruszono również kwestię opinii mieszkańców na temat zmian granic administracyjnych, które doprowadziły do połączenia miejscowości w jeden organizm miejski. Zmiany administracyjne miast aż do 1989 r. następowały w wyniku odgórnych decyzji politycznych, niezależnych od społeczności lokalnych. Dobrze obrazuje to przykład Kędzierzyna-Koźła, w przypadku którego J. Woźniacki (1985) stwierdził m.in.: *nie postarano się o pozyskanie mieszkańców dla idei utworzenia miasta, nie przygotowano ich do zmian oraz nie nadano temu wydarzeniu charakteru doniosłego i ważnego*. Zagadnienie zmian administracyjnych miast obejmowało pięć pytań, które dotyczyły:

- roku, w którym nastąpiło formalne połączenie miejscowości,
- słuszności decyzji, w wyniku której doszło do połączenia miejscowości,
- opinii, na temat tego, czy doszłoby do połączenia miejscowości, gdyby decyzja należała do mieszkańców,
- informowania mieszkańców o zamiarze połączenia miejscowości,
- głównych przyczyn połączenia miejscowości.

³⁷ [M] całe miasto, **Boguszków-Gorce**: [B] Boguszków [G] Gorce [K] Kuźnice Świd. [L] Stary Lesieniec; **Jelcz-Laskowice**: [J] Jelcz [L] Laskowice [O] Osiedle; **Krapkowice**: [K] Krapkowice [O] Otmęt.

W jednym z pytań ankiety respondentów poproszono o podanie dokładnej daty połączenia miejscowości w jeden organizm miejski. Pytanie to wykazało jednak niski stopień świadomości społecznej miejscowych społeczności, ponieważ w większości przypadków ankietowani nie potrafili wskazać jakiegokolwiek daty lub wskazywali jedynie przybliżoną datę połączenia miejscowości (ryc. 111). Świadczy o tym stosunkowo duża liczba odpowiedzi niepoprawnych, np. w *XIII* w. (Krapkowice), w *XIX* w. (Boguszów-Gorce, Krapkowice), *przed wojną*, a nawet *miejscowości zawsze były razem* lub też *nie zostały połączone* (Krapkowice). Spośród analizowanych miast najmniej problemów z podaniem dokładnej daty połączenia miejscowości mieli mieszkańcy Jelcza-Laskowic, a najwięcej ankietowani z Krapkowic. Wynika to głównie z długości funkcjonowania miasta (Krapkowice z Otmętą połączono w 1961 r., a Laskowice i Jelcz w 1987 r.).

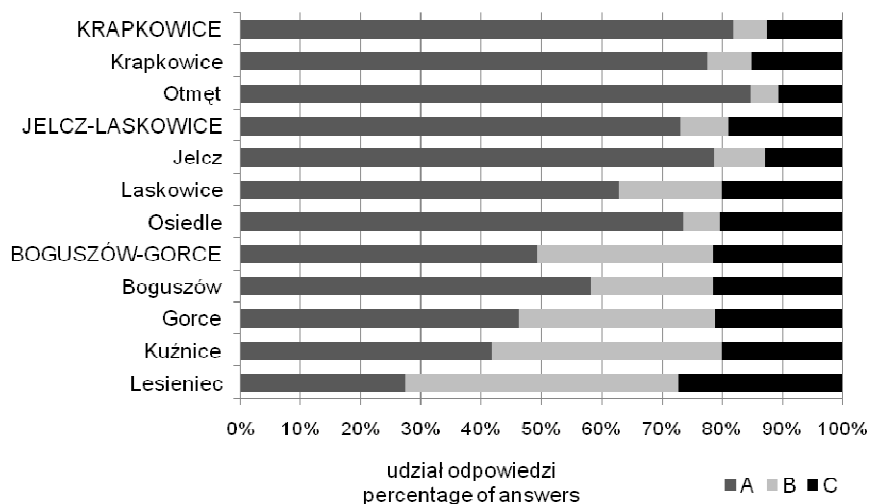
Ryc. 111. Data połączenia miejscowości w świadomości mieszkańców.

Odpowiedzi: [A] dokładna data [B] dziesięciolecie [C] okres powojenny [D] inne wskazania [E] nie wiem

Fig. 111. The date of settlements' linkage in inhabitants awareness.

Answers: [A] precise date [B] decade [C] post-war period [D] other [E] I don't know

Ankietowani zostali poproszeni również o wyrażenie swojej opinii na temat słuszności decyzji, która doprowadziła do połączenia miejscowości. W przypadku miast Krapkowice i Jelcz-Laskowice zdecydowana większość ankietowanych (81,8% w Krapkowicach i 73,1% w Jelczu-Laskowicach) uznała, że decyzja ta była słuszna (ryc. 112). Znacznie gorzej decyzję o połączeniu miejscowości ocenili mieszkańcy Boguszu-Gorców (49,3% ocen pozytywnych, 29,1% ocen negatywnych). We wszystkich miastach występują ponadto znaczące różnice w odpowiedziach udzielanych przez mieszkańców poszczególnych osiedli. W przypadku miasta Krapkowice decyzję o połączeniu nieco lepiej ocenili mieszkańcy Otmęty niż Krapkowic, co może wynikać z awansu Otmęty, gdzie zlokalizowano urząd miasta i starostwo powiatowe.

Ryc. 112. Ocena słuszności połączenia miejscowości w opinii mieszkańców.

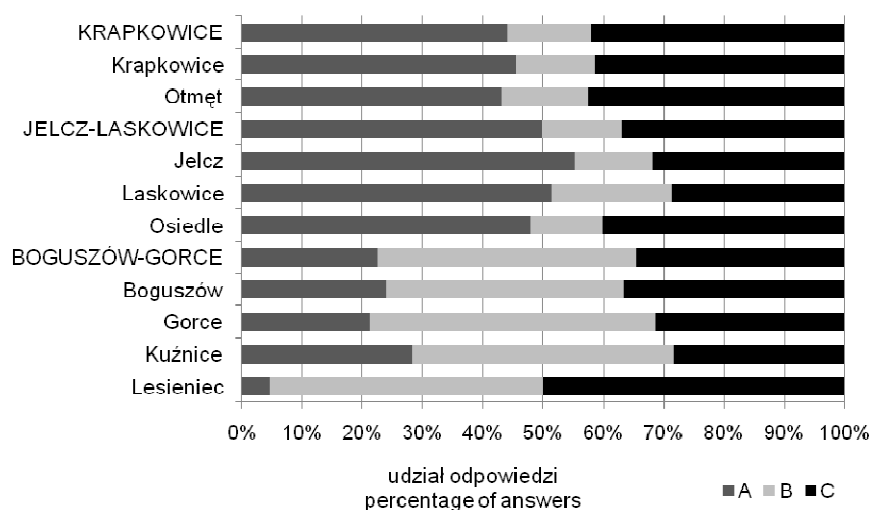
Odpowiedzi: [A] była słuszna [B] nie była słuszna [C] nie mam zdania

Fig. 112. Rightness of settlements linkage in inhabitants awareness.

Answers: [A] it was right [B] it was wrong [C] I don't have any opinion

Odmienna sytuacja miała miejsce w przypadku miasta Jelcza-Laskowice, bowiem decyzję o połączeniu miejscowości i powstaniu miasta najgorzej ocenili mieszkańcy Laskowic, gdzie zlokalizowana jest siedziba urzędu miasta. Może to wynikać m.in. z dużego udziału ludności rodzimej w Laskowicach, która negatywnie odnosi się do powstania miasta (por. Bagiński 1993), podczas gdy w Jelczu i na Osiedlu przeważa ludność napływowa, która połączenie miejscowości odbiera pozytywnie. W Boguszu-Gorcach najlepiej decyzję o połączeniu miejscowości ocenili mieszkańcy Bogusza (58,2%). W pozostałych osiedlach miasta decyzję tą oceniono raczej negatywnie. Dotyczy to głównie Starego Lesieńca (27,3% ocen pozytywnych, przy 45,4% ocen negatywnych), który w najmniejszym stopniu skorzystał na przyłączeniu do Bogusza.

Miasta-złepienie w okresie powojennym tworzone były w wyniku odgórnych decyzji politycznych, nie uwzględniając przy tym opinii społeczności i władz lokalnych. Postanowiono więc zapytać ankietowanych, czy doszłoby do połączenia miejscowości, gdyby decyzja należała do mieszkańców miasta. Znaczna część respondentów we wszystkich miejscowościach nie potrafiła jednak udzielić odpowiedzi na to pytanie, co wynikało z ich młodego wieku lub krótkiego czasu zamieszkania w danym mieście. W opinii respondentów z Jelcza-Laskowic i Krapkowic doszłoby do połączenia miejscowości (ryc. 113), co potwierdza akceptację społeczną dla decyzji administracyjnej, a także świadczy o utrwaleniu się wizerunku miasta jako organizmu złożonego z kilku jednostek osadniczych. Innego zdania byli natomiast ankietowani z Bogusza-Gorców, w opinii których nie doszłoby do połączenia miejscowości i powstania miasta, gdyby decyzja należała do mieszkańców. Świadczyć to może o braku akceptacji mieszkańców dla miasta w jego obecnych granicach. W tym względzie najbardziej sceptyczni okazali się ankietowani ze Starego Lesieńca.

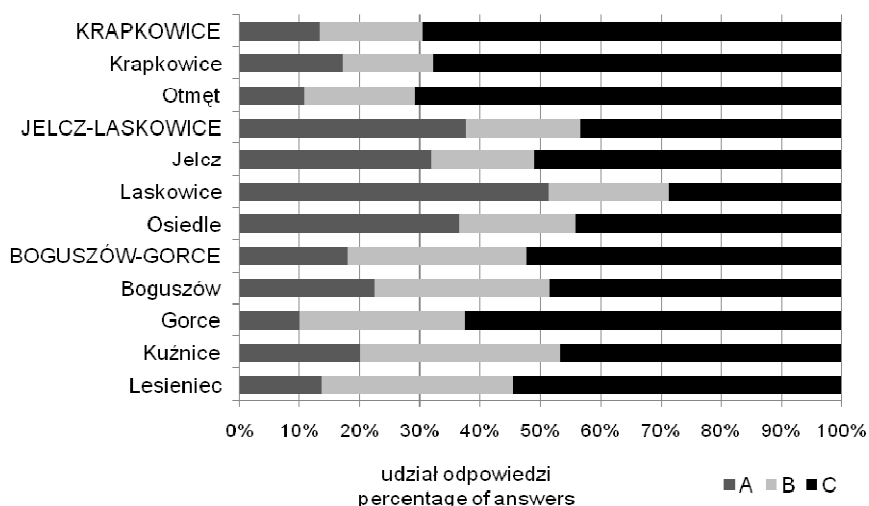
Ryc. 113. Mieszkańcy jako decydenci w kwestii połączenia miejscowości.

Odpowiedzi: [A] doszłoby do połączenia [B] nie doszłoby do połączenia [C] nie wiem

Fig. 113. Inhabitants as decision-makers regarding the linkage of settlements.

Answers: [A] linkage would attain [B] linkage would not attain [C] I don't know

O charakterze decyzji administracyjnych podejmowanych do 1989 r. świadczy kolejne pytanie zadane ankietowanym, w którym zostali oni zapytani, czy mieszkańcy byli w jakiś sposób informowani o zamiarze połączenia miejscowości w jedno miasto (ryc. 114). Większość respondentów stwierdziła, że nie wie lub nie pamięta o takich działaniach, bądź że jakakolwiek akcja informacyjna dotycząca połączenia miejscowości nie była zorganizowana. Dowodzi to jednoznacznie, że decyzje administracyjne w tym okresie podejmowane były bez zgody, a nawet wiedzy mieszkańców zainteresowanych miejscowości. Spośród miast, w których prowadzone były badania ankietowe, jedynie mieszkańcy Jelcza-Laskowic stwierdzili, że byli informowani o zamiarze połączenia miejscowości, co można tłumaczyć tym, że wydarzenie to miało miejsce stosunkowo niedawno (20 lat temu). Według ankietowanych głównymi sposobami informowania o zamiarze połączenia miejscowości w jedno miasto były: informacje w prasie lokalnej, obwieszczenia i ulotki, a także spotkania lokalnych władz z mieszkańcami.

Ryc. 114. Informowanie mieszkańców o połączeniu miejscowości.

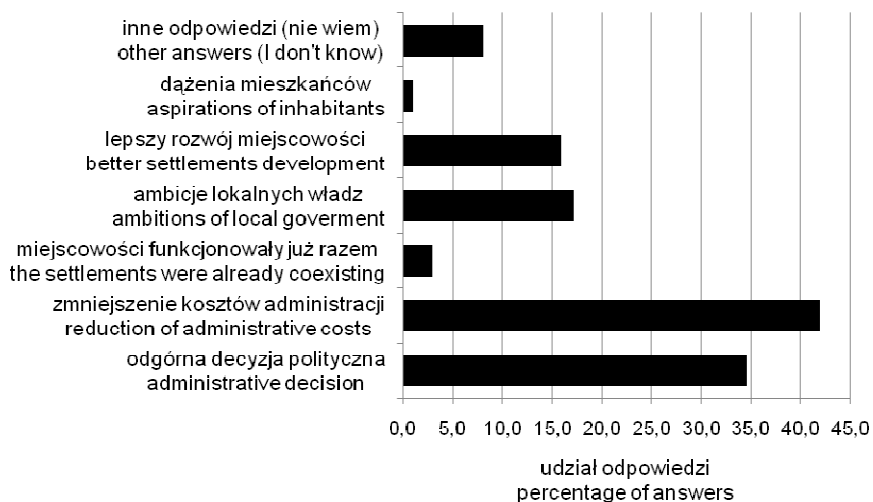
Odpowiedzi: [A] byli informowani [B] nie byli informowani [C] nie wiem

Fig. 114. Information about settlements' linkage for inhabitants.

Answers: [A] they were informed [B] they were not informed [C] I don't know

Mieszkańcy miast-zlepieńców zostali poproszeni również o wskazanie głównych przyczyn, w wyniku których doszło do połączenia miejscowości. W opinii ankietowanych były nimi:

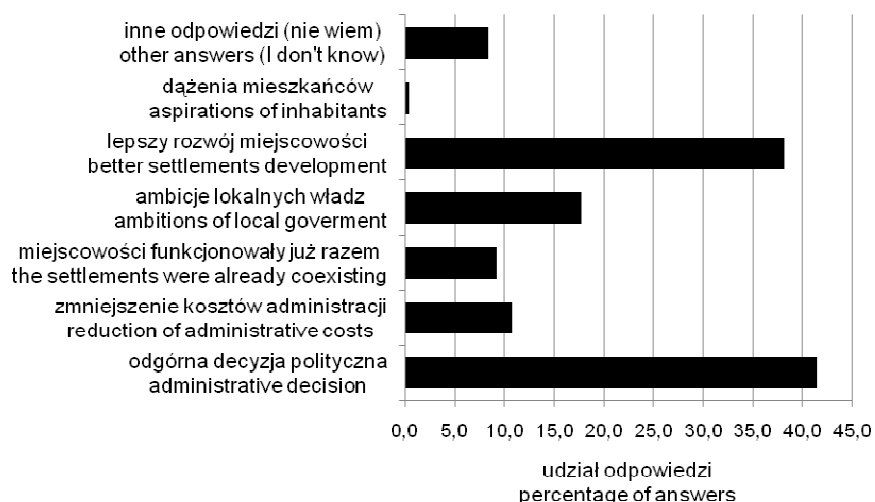
- zmniejszenie kosztów administracji (41,9%), odgórna decyzja polityczna (34,5%) oraz ambicje lokalnych władz (17,2%) i lepszy rozwój miejscowości (15,9%) w przypadku miasta Boguszów-Gorce (ryc. 115), przy czym według respondentów z Boguszu, Gorców i Kuźnic Świdnickich głównymi przyczynami połączenia były: zmniejszenie kosztów administracji i odgórna decyzja polityczna, natomiast w opinii ankietowanych ze Starego Lesieńca duże znaczenie miały również ambicje lokalnych władz.

Ryc. 115. Przyczyny połączenia miejscowości w opinii mieszkańców miasta Boguszów-Gorce.

Fig. 115. Reasons of settlements' linkage in the opinion of Boguszów-Gorce city inhabitants.

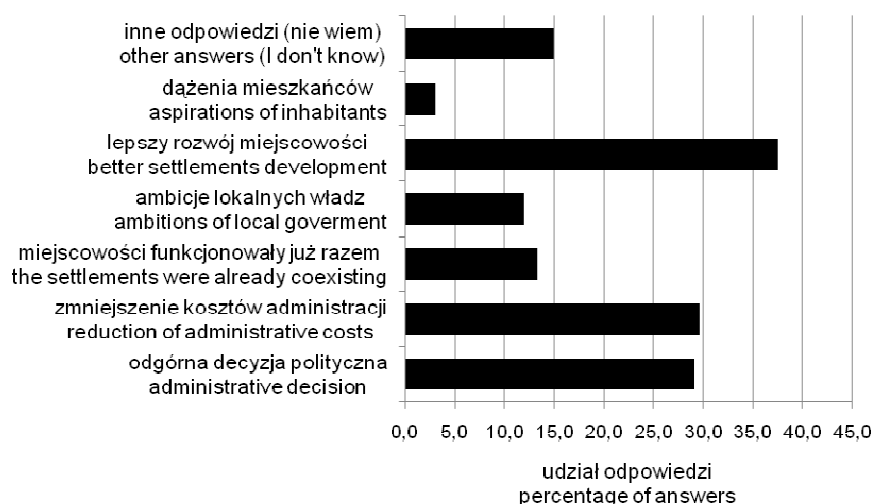
- odgórna decyzja polityczna (41,4%), lepszy rozwój miejscowości (38,1%) oraz ambicje lokalnych władz (17,7%) w przypadku miasta Jelcz-Laskowice (ryc. 116), przy czym według mieszkańców Laskowic i Jelcza główną przyczyną połączenia miejscowości była: odgórna decyzja polityczna, lepszy rozwój miejscowości i ambicje lokalnych władz, natomiast ankietowani z Osiedla wskazywali przede wszystkim na: lepszy rozwój miejscowości i odgórny decyzję polityczną.

Ryc. 116. Przyczyny połączenia miejscowości w opinii mieszkańców miasta Jelcz-Laskowice.

Fig. 116. Reasons of settlements' linkage in the opinion of Jelcz-Laskowice city inhabitants.

- lepszey rozwój miejscowości (37,5%), zmniejszenie kosztów administracji (29,6%) oraz odgórna decyzja polityczna (29,1%) w przypadku miasta Krapkowice (ryc. 117), przy czym ankietowani z obu części miasta (tzn. Otmętu i właściwych Krapkowic) wykazali się dużą zgodnością udzielanych odpowiedzi.

Ryc. 117. Przyczyny połączenia miejscowości w opinii mieszkańców miasta Krapkowice.

Fig. 117. Reasons of settlements' linkage in the opinion of Krapkowice city inhabitants.

We wszystkich przypadkach znaczna część ankietowanych (30-40%) stwierdziła, że główną przyczyną połączenia miejscowości była odgórna decyzja polityczna, a jedynie niewielka część osób, że przyczyniły się do tego dążenia mieszkańców.

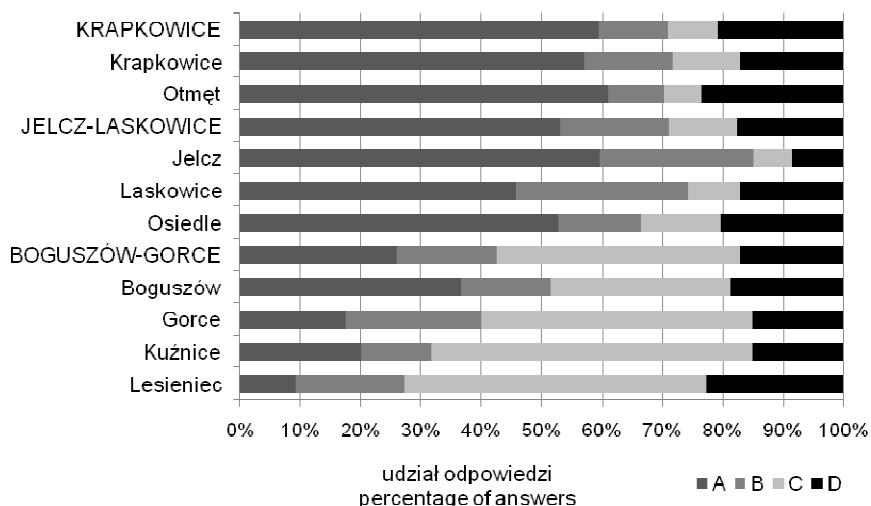
10.3. Ocena skutków decyzji administracyjnych

W ankiecie mieszkańcy analizowanych miast-zlepieńców zostali ponadto poproszeni o ocenę skutków decyzji administracyjnych, które doprowadziły do połączenia miejscowości w jedno miasto. Zagadnienie to zostało poruszone w pięciu pytaniach, które dotyczyły:

- oceny skutków decyzji administracyjnych dla danej części miasta,
- oceny skutków decyzji administracyjnych dla całego miasta,
- plusów i minusów wynikających z połączenia miejscowości,
- tempa rozwoju poszczególnych części miasta od momentu ich połączenia,
- sposobu traktowania poszczególnych miejscowości przez władze miasta.

W pierwszym z pytań dotyczących oceny skutków decyzji administracyjnej respondentów zapytano, czy miejscowość (w której mieszkają) skorzystała na połączeniu. W opinii ankietowanych zamieszkujących Jelcz-Laskowice i Krapkowice poszczególne osiedla miasta skorzystały na połączeniu miejscowości w jedno

miasto. W obu miastach oraz poszczególnych częściach tych miast przeważały bowiem opinie pozytywne (59,5% w Krapkowicach i 53,0% w Jelczu-Laskowicach) na temat skutków połączenia miejscowości (ryc. 118). W przypadku miasta Krapkowice trochę lepiej skutki decyzji administracyjnej ocenili ankietowani z Otmętu niż z Krapkowic, co może wiązać się z utratą funkcji administracyjnej przez Krapkowice. Z kolei w przypadku miasta Jelcza-Laskowice mniej pozytywnie na temat skutków administracyjnego połączenia wypowiadali się respondenci z Laskowic i Osiedla niż Jelcza, co może wynikać z szybszego rozwoju Jelcza i zakładów jelczańskich niż ich zaplecza usługowo-mieszkaniowego w Laskowicach-Osiedlu.

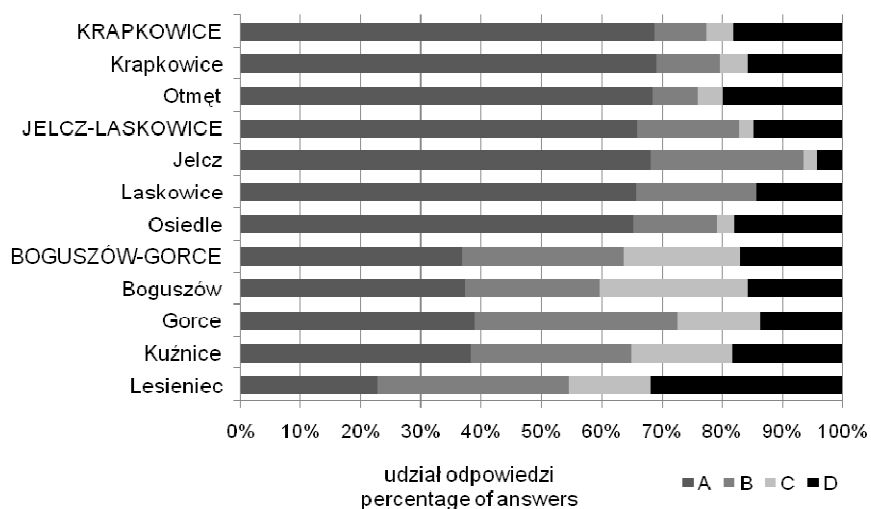
Ryc. 118. Ocena skutków połączenia miejscowości na funkcjonowanie danej części miasta.

Odpowiedzi: [A] skorzystała [B] tylko trochę skorzystała [C] nie skorzystała [D] nie wiem

Fig. 118. Evaluation of settlements' linkage results on functioning of a given part of the city.

Answers: [A] take the advantage [B] take some advantage [C] take not the advantage [D] I don't know

Odmienne sytuacja miała natomiast miejsce w przypadku miasta Boguszów-Gorce, gdzie skutki decyzji administracyjnej respondenci ocenili znacznie bardziej negatywnie (aż 40,2% ocen negatywnych). Ponadto ankietowani z poszczególnych osiedli miasta różnili się w kwestii oceny skutków połączenia miejscowości. Zdecydowanie lepiej skutki połączenia miejscowości ocenili bowiem mieszkańcy dominującej części miasta, czyli Boguszuwa. Mieszkańcy przyłączonych miejscowości skutki połączenia miejscowości ocenili bardziej negatywnie. Dotyczy to zwłaszcza Starego Lesieńca, który najwięcej stracił wskutek utraty samodzielności osadniczej. Można zatem stwierdzić, że na połączeniu jednostek osadniczych w jedno miasto zyskiwały te miejscowości, które pełnią funkcję dominującą w danym mieście, a ich rozwój następował zwykle kosztem pozostałych osiedli wchodzących w skład miasta.

Ryc. 119. Ocena skutków połączenia miejscowości na funkcjonowanie całego miasta.

Odpowiedzi: [A] skorzystało [B] tylko niektóre części skorzystały [C] nie skorzystało [D] nie wiem

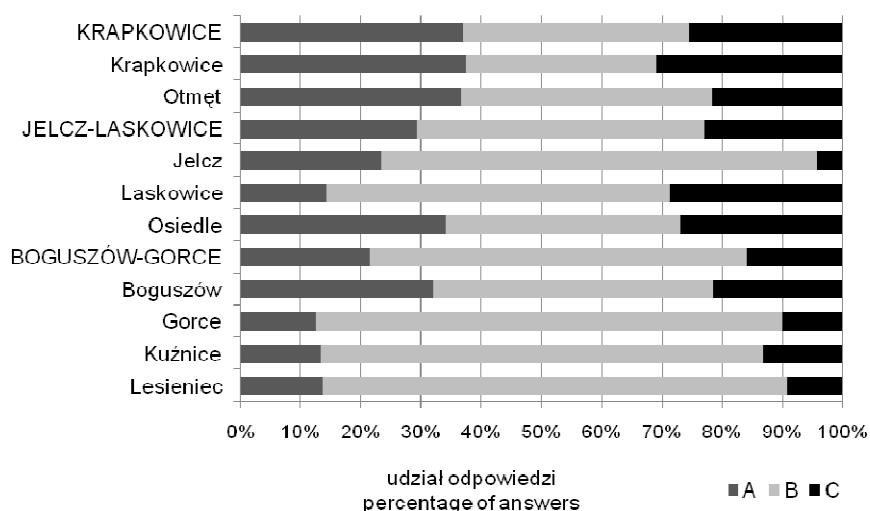
Fig. 119. Evaluation of the results of settlements' linkage on functioning of the entire city.

Answers: [A] take the advantage [B] some parts take the advantage [C] take not the advantage [D] I don't know

Mieszkańcy miast-zlepieńców zostali także zapytani, czy miasto jako całość skorzystało na połączeniu miejscowości (ryc. 119). W przypadku miast Krapkowice oraz Jelcz-Laskowice większość ankietowanych (68,8% w Krapkowicach, 65,9% w Jelczu-Laskowice) stwierdziło, że miasto skorzystało wskutek połączenia miejscowości. Znacznie mniej pozytywnie na temat skutków decyzji administracyjnej w kontekście rozwoju miasta wypowiadali się ankietowani z miasta Boguszków-Gorce, gdzie mimo przewagi ocen pozytywnych (36,8%), znaczny udział stanowiły oceny negatywne (19,3%) lub odpowiedzi wskazujące, że na połączeniu miejscowości skorzystały tylko niektóre części miasta (27,3%). Ankietowani z przyłączonych miejscowości (Gorce, Kuźnice Świdnickie i Stary Lesieniec) znacznie częściej wskazywali także, że na połączeniu zyskał tylko Boguszków, a ankietowani mieszkający w Boguszkowie częściej udzielali ocen negatywnych, uważając zapewne, że przyłączenie miejscowości mogło negatywnie wpłynąć na rozwój tej części miasta.

W kolejnym pytaniu ankiety respondenci zostali zapytani jakie są plusy, a jakie minusy, wynikające z połączenia miejscowości. Mieszkańcy Boguszowa-Gorce jako plusy wynikające z połączenia miejscowości wymieniali: poprawę komunikacji, wzrost liczby ludności miasta i zmniejszenie kosztów administracyjnych, a głównymi minusami w ich opinii są: gorszy dostęp do instytucji publicznych i bardziej dynamiczny rozwój Boguszowa kosztem pozostałych osiedli miasta. W przypadku Jelcza-Laskowice respondenci za pozytywne skutki połączenia miejscowości uznali: uzyskanie statusu miasta, powiększenie i lepszy rozwój miejscowości oraz uruchomienie komunikacji miejskiej, a za negatywne: wzrost opłat i niespójną strukturę przestrzenną miasta. W opinii ankietowanych z Krapkowic plusami wynikającymi z połączenia miejscowości są: poprawa funkcjonowania komunikacji, mniejsze koszty administracji i lepszy rozwój miejscowości, z kolei głównymi minusami: przeniesienie urzędów do Otmętu (dla mieszkańców Krapkowic) i brak drugiego mostu łączącego obie miejscowości.

W badaniach prowadzonych na obszarze miast-zlepieńców (Woźniacki 1980, Bagiński 1993) zwrócono uwagę na problem nierównomiernego tempa rozwoju osiedli wchodzących w skład miasta. Postanowiono więc zapytać mieszkańców, czy po połączeniu miejscowości rozwijały się w tym samym tempie. Co ciekawe we wszystkich miastach, w których prowadzono badania, przeważały odpowiedzi, że miejscowości raczej nie rozwijały się w tym samym tempie (ryc. 120). Dotyczy to zwłaszcza miasta Boguszków-Gorce (62,5% ocen negatywnych). Wyjątek stanowią właściwe Krapkowice, gdzie przeważały odpowiedzi, że oba osiedla wchodzące w skład miasta po połączeniu rozwijały się w tym samym tempie. W innych miejscowościach, zwłaszcza w Gorcach, Kuźnicach Świd., Starym Lesieńcu i Jelczu, większość ankietowanych odpowiedziała, że jednostki wchodzące w skład miasta nie rozwijały się w tym samym tempie.

Ryc. 120. Ocena tempa rozwoju miejscowości po ich połączeniu.

Odpowiedzi: [A] rozwijały się w tym samym tempie [B] nie rozwijały się w tym samym tempie [C] nie wiem

Fig. 120. Evaluation of development rate of settlements after linkage.

Answers: [A] they developed in the same rate [B] they did not developed in the same rate [C] I don't know

Ankietowani zostali zapytani jednocześnie, która z jednostek osadniczych wchodzących w skład miasta najbardziej skorzystała na połączeniu. W opinii respondentów z Boguszowa-Gorce na połączeniu skorzystał głównie Boguszków (77,8% odpowiedzi) lub Boguszków i Gorce (10,3%). Mniej jednogłośnie byli natomiast respondenci z Krapkowic i Jelcza-Laskowice. Ankietowani z właściwych Krapkowic nie potrafili bowiem jednoznacznie określić, czy na połączeniu bardziej skorzystał Otmęt czy też Krapkowice (tab. 66). W opinii mieszkańców Otmętu, to właśnie Otmęt bardziej skorzystał na połączeniu, co może wynikać z szybszego rozwoju miejscowości oraz przejścia funkcji administracyjnej. W opinii mieszkańców Laskowic i Osiedla na

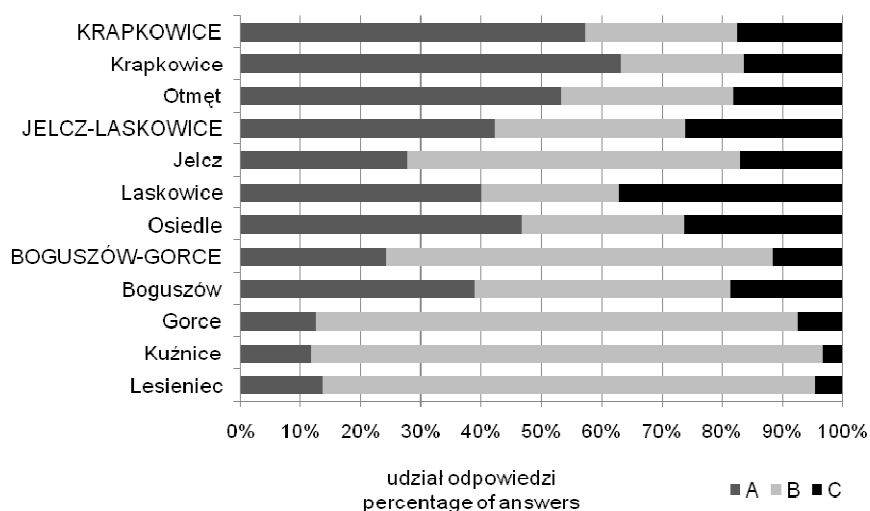
połączeniu miejscowości skorzystało Osiedle (odpowiednio 45,0% i 44,6% odpowiedzi), z kolei mieszkańcy Jelcza nie potrafili jednoznacznie określić, które z osiedli miasta najbardziej skorzystało na połączeniu.

Tab. 66. Osiedla, które skorzystały na połączeniu miejscowości.

Tab. 66. Settlements, that taken the advantage from linkage.

Miejscowość	Udzielane odpowiedzi ³⁸
Boguszów	Boguszów (72,6%), Boguszów i Gorce (11,3%), Gorce (4,8%)
Gorce	Boguszów (88,7%)
Kuźnice Świd.	Boguszów (70,5%), Boguszów i Gorce (20,5%), Gorce (4,5%)
Str. Lesieniec	Boguszów (82,4%), Boguszów i Gorce (17,6%)
Boguszów-Gorce	Boguszów (78,4%), Boguszów i Gorce (10,3%), Gorce (2,7%)
Jelcz	Laskowice (35,3%), Jelcz (23,5%), Osiedle (17,6%), Jelcz i Osiedle (11,8%)
Laskowice	Osiedle (45,0%), Jelcz (15,0%), Jelcz i Osiedle (15,0%), Laskowice (10,0%), Laskowice i Osiedle (5,0%)
Osiedle	Osiedle (44,6%), Jelcz (21,5%), Laskowice (20,0%), Laskowice i Osiedle (3,1%)
Jelcz-Laskowice	Osiedle (37,0%), Laskowice (22,7%), Jelcz (21,0%), Jelcz i Osiedle (5,9%), Laskowice i Osiedle (2,5%)
Krapkowice	Otmęt (50,0%), Krapkowice (47,9%)
Otmęt	Otmęt (63,3%), Krapkowice (35,6%)
Krapkowice	Otmęt (58,7%), Krapkowice (39,9%)

Rozwój jednostek wchodzących w skład miast-zlepieńców zależy głównie od polityki lokalnych władz, dlatego mieszkańców analizowanych miast zapytano, czy władze miasta traktują równorzędnie poszczególne osiedla miasta. W opinii respondentów z Krapkowic władze miasta raczej równorzędnie traktują obie części miasta (jedynie 25,3% ankietowanych stwierdziło, że jedna z miejscowości traktowana jest lepiej). Jak łatwo się domyśleć, mieszkańcy Krapkowic twierdzili, że lepiej traktowany jest Otmęt, a mieszkańcy Otmętu, że zdecydowanie lepiej traktowane są Krapkowice (ryc. 121). W przypadku miasta Jelcz-Laskowice większość mieszkańców Laskowic (46,7%) i Osiedla (40,0%) stwierdziło, że poszczególne części miasta traktowane są równorzędnie. Mieszkańcy Jelcza w większości (55,3%) uznali natomiast, że władze nie traktują jednakowo poszczególnych osiedli miasta. W ich opinii lepiej traktowane są Laskowice (50,0% odpowiedzi) i Osiedle (26,9%). Podobnie myśli też spora część mieszkańców Osiedla, a według części ankietowanych z Laskowic lepiej traktowane są Jelcz i Laskowice (tab. 67).

Ryc. 121. Podejście władz miasta do poszczególnych osiedli.

Odpowiedzi: [A] traktują je równorzędnie [B] nie traktują ich równorzędnie [C] nie wiem

Fig. 121. The attitude of local government to particular parts of the city.

Answers: [A] they are treated equivalently [B] they are not treated equivalently [C] I don't know

Większość mieszkańców miasta Boguszów-Gorce (64,2%) stwierdziło natomiast, że władze miasta nie traktują równorzędnie poszczególnych osiedli. Dotyczy to zwłaszcza jednostek osadniczych przyłączonych do Boguszowa (Gorce, Kuźnice Świdnickie, Stary Lesieniec), gdzie na ten problem uwagę zwróciło ponad 80,0% ankietowanych, podczas gdy w Boguszowie jedynie około 40,0% respondentów. W opinii większości

³⁸ Nie uwzględniono odpowiedzi: „nie wiem”.

respondentów zdecydowanie lepiej traktowany przez władze miasta jest Boguszów (73,2% wskazań), część ankietowanych (8,4%) stwierdziła również, że lepiej traktowane są Boguszów i Gorce.

Tab. 67. Osiedla uprzywilejowane w decyzjach władz miasta.

Tab. 67. Settlements privileged in decisions of local government.

Miejscowość	Udzielane odpowiedzi ³⁹
Boguszów	Boguszów (50,9%), Boguszów i Gorce (7,0%), Gorce (1,8%)
Gorce	Boguszów (93,8%), Boguszów i Gorce (1,6%),
Kuźnice Świd.	Boguszów (74,5%), Boguszów i Gorce (17,6%), Gorce (2,0%)
Str. Lesieniec	Boguszów (83,3%), Boguszów i Gorce (11,1%), Boguszów i Kuźnice (5,6%)
Boguszów-Gorce	Boguszów (74,7%), Boguszów i Gorce (8,4%), Gorce (1,1%), Boguszów i Kuźnice Świd. (0,5%)
Jelcz	Laskowice (50,0%), Osiedle (26,9%), Jelcz (11,5%), Jelcz i Osiedle (3,8%)
Laskowice	Jelcz (50,0%), Laskowice (37,5%), Osiedle (12,5%)
Osiedle	Osiedle (40,0%), Laskowice (40,0%), Jelcz (6,7%), Laskowice i Osiedle (4,4%), Jelcz i Osiedle (2,2%)
Jelcz-Laskowice	Laskowice (43,0%), Osiedle (32,9%), Jelcz (12,7%), Laskowice i Osiedle (2,5%), Jelcz i Osiedle (1,3%)
Krapkowice	Otmęt (51,6%), Krapkowice (38,7%)
Otmęt	Krapkowice (90,3%), Otmęt (3,2%)
Krapkowice	Krapkowice (73,1%), Otmęt (19,4%)

10.4. Funkcjonowanie miasta w opinii mieszkańców

Struktura przestrzenna miast-złepieńców, które należy traktować jako złepkę kilku odrębnych jednostek osadniczych, w dużym stopniu wpływa na funkcjonowanie całego miasta. Stąd też w badaniach ankietowych poruszono zagadnienie funkcjonowania miasta po połączeniu miejscowości, zwracając szczególną uwagę na problemy wynikające ze specyfiki tej grupy miast, zwłaszcza na problem integracji jednostek osadniczych wchodzących w skład miasta i społeczności funkcjonujących na ich terenie. Zagadnienie to obejmowało pięć pytań, które dotyczyły:

- spójności struktury przestrzennej miasta,
- elementów łączących i dzielących poszczególne części miasta,
- konieczności integracji społeczności lokalnych funkcjonujących na terenie miasta,
- konfliktów występujących między mieszkańcami poszczególnych miejscowości,
- oceny funkcjonowania różnych sfer życia miejskiego.

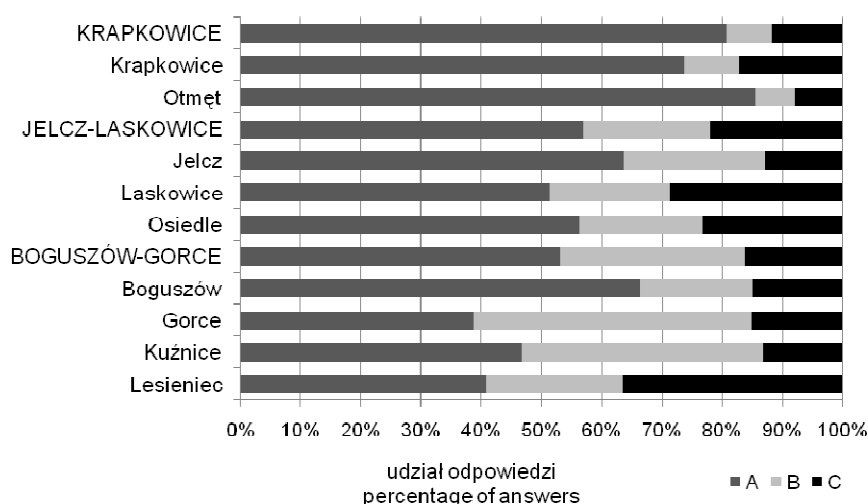
Na funkcjonowanie miasta istotny wpływ wywiera spójność i jednolitość jego struktury przestrzennej. Problem ten dotyczy w szczególności miast-złepieńców, powstałych w wyniku formalnego połączenia kilku, początkowo niezależnych miejscowości. Dlatego też postanowiono zapytać mieszkańców miast-złepieńców, czy ich miasto jest obecnie (kilkadziesiąt lat po formalnym połączeniu) jednolitym organizmem miejskim. We wszystkich przypadkach większość ankietowanych uznała, że miasto, w którym mieszkają, jest obecnie jednolitym organizmem miejskim (ryc. 122). Dotyczy to w szczególności Krapkowic, gdzie taką odpowiedź udzieliło 80,7% ankietowanych. W innych miastach udział odpowiedzi pozytywnych wynosił około 50,0%. Tak duży udział odpowiedzi twierdzących może wynikać z przyzwyczajenia się mieszkańców do wizerunku miasta w jego obecnych granicach. Świadczy o tym również dość duża zgodność odpowiedzi respondentów zamieszkujących poszczególne osiedla tworzące miasta-złepienie.

Spójność struktury przestrzennej miasta jest zależny od wielu czynników, które mogą łączyć lub dzielić poszczególne części miasta. W opinii respondentów głównymi czynnikami, które łączą osiedla wchodzące w skład miast-złepieńców to: nazwa miasta, wspólna administracja i komunikacja w przypadku wszystkich miast, w których prowadzone były badania ankietowe, a także Osiedle w przypadku miasta Jelcz-Laskowice i most na Odrze w przypadku Krapkowic. Główne czynniki dzielące miejscowości w opinii ankietowanych to z kolei:

- duże odległości między osiedlami, nierównomierny rozwój miejscowości i funkcjonowanie społeczności lokalnych w przypadku miasta Boguszów-Gorce,
- rozległy obszar miasta i duża odległość między Jelczem a Laskowicami, wiadukt i tory kolejowe, a także funkcjonowanie społeczności lokalnych w przypadku miasta Jelcz-Laskowice,

³⁹ Nie uwzględniono odpowiedzi: „nie wiem”.

- rzeka Odra, historia miejscowości, mentalność mieszkańców oraz funkcjonowanie społeczności lokalnych w przypadku miasta Krapkowice.

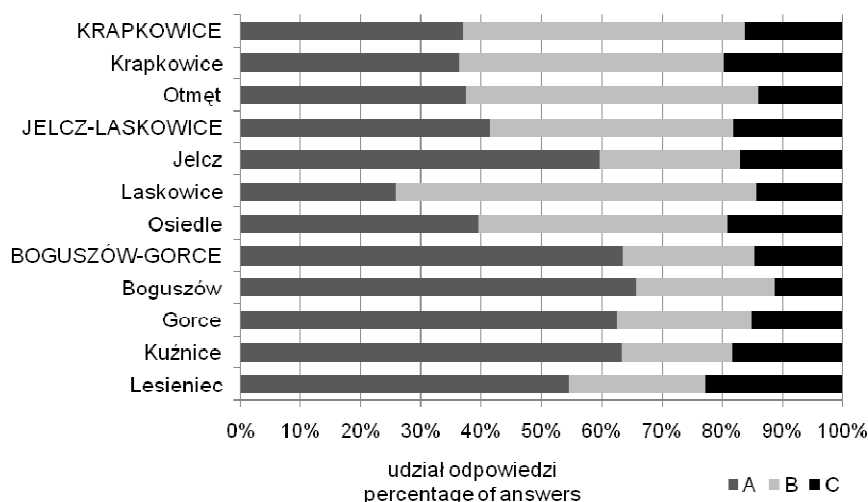
Ryc. 122. Spójność miasta w opinii mieszkańców.

Odpowiedzi: [A] miasto jest spójne [B] miasto nie jest spójne [C] nie mam zdania

Fig. 122. Cohesion of the city in inhabitants awareness.

Answers: [A] city is coherent [B] city is not coherent [C] I don't have any opinion

Funkcjonowanie społeczności lokalnych w opinii ankietowanych jest jednym z głównych czynników dzielących poszczególne osiedla miast-zlepieńców. Dlatego w jednym z pytań ankiety postanowiono zapytać respondentów, czy istnieje potrzeba integracji społeczności lokalnych na terenie miasta, a jeśli istnieje to, czy władze miasta podejmują jakieś działania w tym kierunku. W przypadku Boguszoza-Gorce, przeważały odpowiedzi twierdzące (ryc. 123), co świadczy o wyraźnej potrzebie integracji społeczności lokalnych na terenie miasta. W Jelczu-Laskowicach zdania były podzielone, a w Krapkowicach większość ankietowanych stwierdziła, że taka potrzeba w przypadku ich miasta nie istnieje. Wyjątkowość Krapkowic wynika głównie z długiego czasu połączenia miejscowości, co przyczyniło się do częściowej integracji społeczności miasta. Mieszkańcy poszczególnych osiedli w różnym stopniu dostrzegają jednak potrzebę integracji społeczności lokalnych na terenie swych miast. Dotyczy to głównie miasta Jelcz-Laskowice, gdzie na potrzebę integracji społeczności miasta wskazywali przede wszystkim mieszkańcy Jelcza, podczas gdy jedynie niewielka część respondentów z Laskowic uznała, że integracja jest konieczna.

Ryc. 123. Potrzeba integracji społeczności lokalnych funkcjonujących w miastach-zlepieńcach.

Odpowiedzi: [A] istnieje [B] nie istnieje [C] nie mam zdania

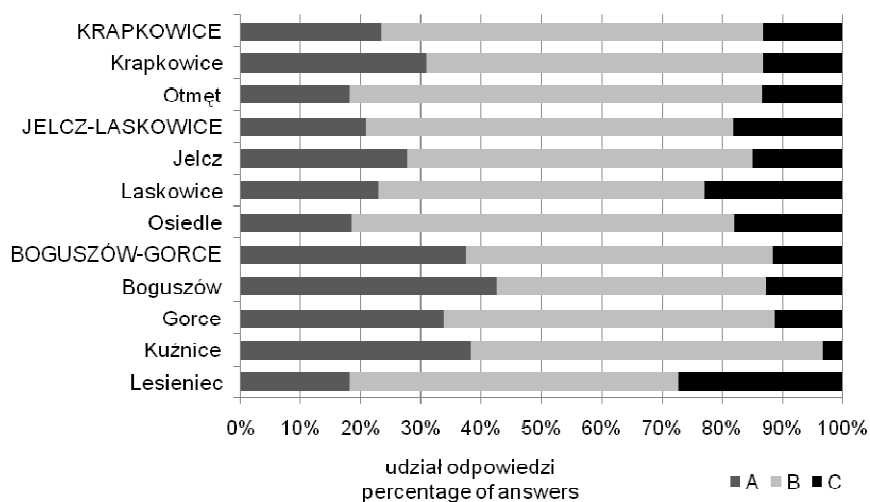
Fig. 123. The need for integration of local communities functioning in conglomerate-cities.

Answers: [A] it exist [B] it not exist [C] I don't have any opinion

Istotny wpływ na integrację społeczności miasta mają też działania podejmowane przez władze lokalne. Większość respondentów zamieszkujących miasta Krapkowice i Jelcza-Laskowice, którzy uznali, że istnieje

potrzeba integracji społeczności lokalnych w mieście, stwierdziła, że władze miasta podejmują jakiekolwiek działania w tym kierunku. W przypadku miasta Boguszków-Gorce, mimo wyraźnie zaakcentowanej potrzeby integracji społeczności miasta, większość respondentów stwierdziła jednak, że władze miasta nie podejmują działań integracyjnych. Na brak inicjatywy władz lokalnych zwracają uwagę w szczególności ankietowani z peryferyjnych osiedli miasta, np. z Kuźnic Świd., Starego Lesieńca i Jelcza. Można zarazem stwierdzić, że mimo upływu kilkudziesięciu lat od formalnego połączenia jednostek osadniczych ich odrębność w dużym stopniu kształtowana jest przez funkcjonowanie społeczności lokalnych.

Funkcjonowanie odrębnych społeczności lokalnych w przestrzeni miasta może rodzić konflikty między ich przedstawicielami. W miastach, w których przeprowadzono badania ankietowe, większość respondentów stwierdziła, że nie dochodzi do konfliktów między mieszkańcami miejscowości wchodzących w skład tych miast (ryc. 124). Mimo to duża część respondentów (ponad 20% w każdym mieście, a w Boguszkowie-Gorcu blisko 40%) stwierdziła, że na terenie miasta mają miejsce konflikty między mieszkańcami poszczególnych osiedli. W opinii ankietowanych są to głównie: bójki grup młodzieżowych z różnych części miasta, spory mieszkańców o podział finansów publicznych i spory radnych reprezentujących poszczególne osiedla.

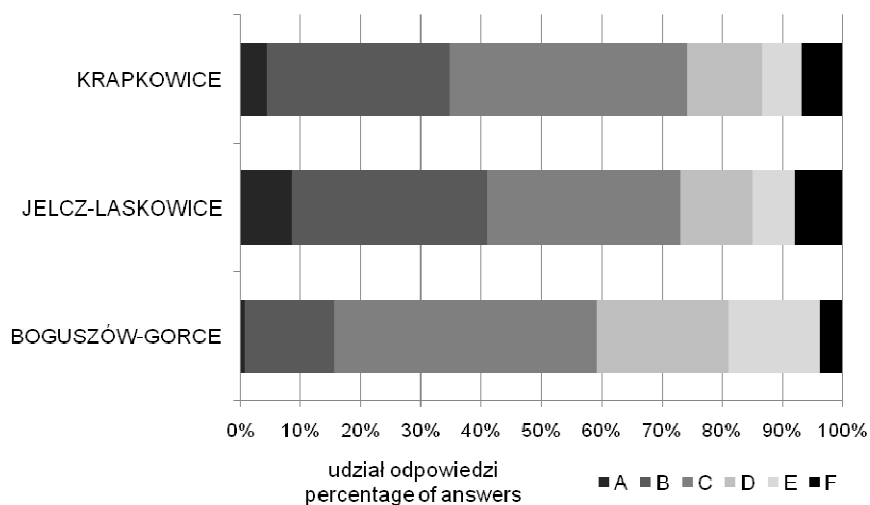
Ryc. 124. Występowanie konfliktów między mieszkańcami poszczególnych osiedli miasta.

Odpowiedzi: [A] występują [B] nie występują [C] nie wiem

Fig. 124. The appearance of conflicts between inhabitants of particular parts of the city.

Answers: [A] they appear [B] they don't appear [C] I don't know

W jednym z pytań ankiety respondentów poproszono o ocenę różnych sfer życia miejskiego, w tym: - działalności władz lokalnych, którą mieszkańcy miast Krapkowie i Jelcz-Laskowice ocenili w większości raczej dobrze lub przeciętnie, a mieszkańcy Boguszkowa-Gorców przeciętnie lub raczej źle (ryc. 125),

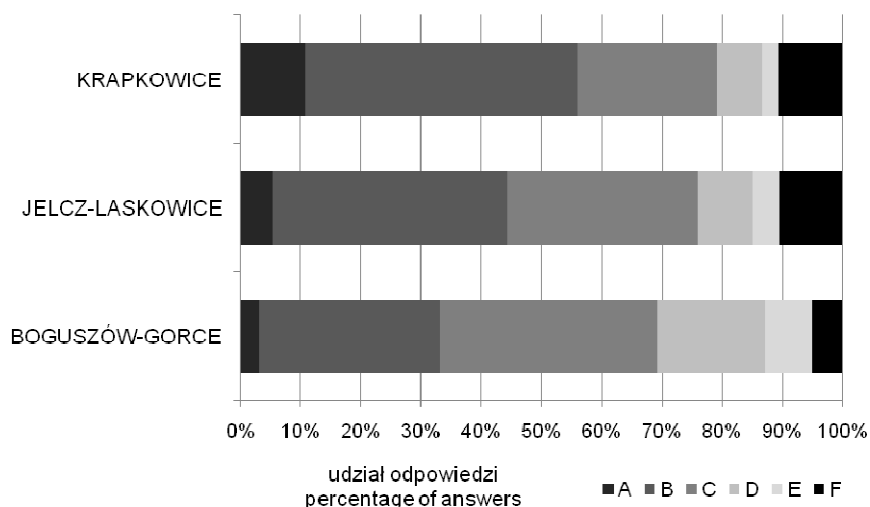
Ryc. 125. Działalność władz lokalnych w opinii mieszkańców miasta.

Odpowiedzi: [A] bardzo dobra [B] raczej dobra [C] taka sobie [D] raczej zła [E] bardzo zła [F] nie mam zdania

Fig. 125. Activity of local government in opinion of inhabitants of the city.

Answers: [A] very good [B] quite good [C] middling [D] quite bad [E] very bad [F] I don't have any opinion

- dostępności administracji publicznej, którą ankietowani ze wszystkich analizowanych miast ocenili raczej dobrze lub przeciętnie (ryc. 126), przy czym zdecydowanie lepiej w przypadku Krapkowic, a zdecydowanie gorzej w przypadku Boguszu-Gorce i Jelcza-Laskowice, na co ma wpływ niezbyt korzystna lokalizacja urzędu (Jelcz-Laskowice) lub duże odległości między miejscowościami (Boguszu-Gorce),

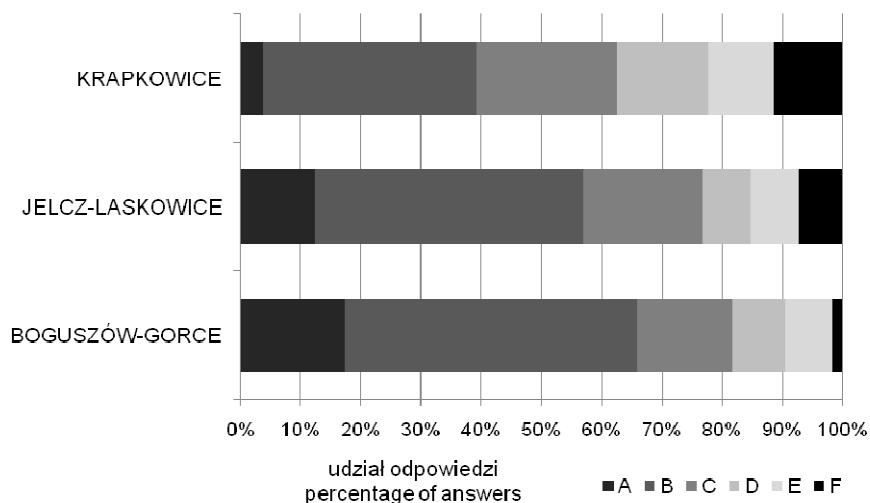

Ryc. 126. Dostępność administracji publicznej w opinii mieszkańców.

Odpowiedzi: [A] bardzo dobra [B] raczej dobra [C] taka sobie [D] raczej zła [E] bardzo zła [F] nie mam zdania
Fig. 126. Accessibility of public administration in opinion of inhabitants of the city.

Answers: [A] very good [B] quite good [C] middling [D] quite bad [E] very bad [F] I don't have any opinion

- funkcjonowania komunikacji w mieście, którą dość pozytywnie (bardzo i raczej dobrze bądź przeciętnie) ocenili mieszkańcy Boguszu-Gorce i Jelcza-Laskowice, a zdecydowanie gorzej (raczej dobrze, przeciętnie lub raczej źle) mieszkańcy Krapkowic (ryc. 127), na co ma wpływ istnienie tylko jednej drogi łączącej obie części miasta oraz występowanie tzw. „wąskiego gardła” (most na Odrze w Krapkowicach), utrudniającego komunikację na terenie miasta,

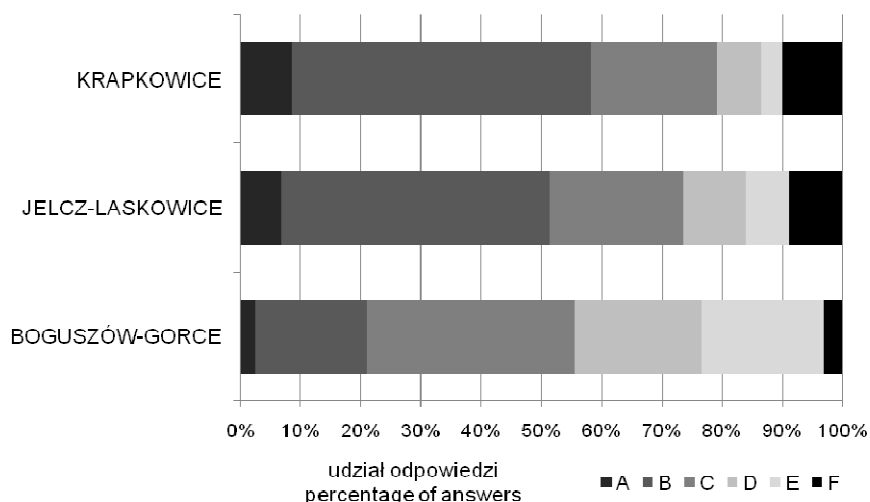

Ryc. 127. Funkcjonowanie komunikacji w opinii mieszkańców.

Odpowiedzi: [A] bardzo dobra [B] raczej dobra [C] taka sobie [D] raczej zła [E] bardzo zła [F] nie mam zdania
Fig. 127. Functioning of communication in opinion of inhabitants of the city.

Answers: [A] very good [B] quite good [C] middling [D] quite bad [E] very bad [F] I don't have any opinion

- funkcjonowania gospodarki komunalnej, którą mieszkańcy Krapkowic i Jelcza-Laskowice ocenili raczej dobrze lub przeciętnie, a Boguszu-Gorce raczej przeciętnie (ryc. 128), przy czym we wszystkich miastach ankietowani z peryferyjnych osiedli miasta oceniali funkcjonowanie gospodarki komunalnej znacznie gorzej niż mieszkańcy centralnych części miast, co może świadczyć o zróżnicowanym sposobie traktowania przez władze miasta różnych jego części,

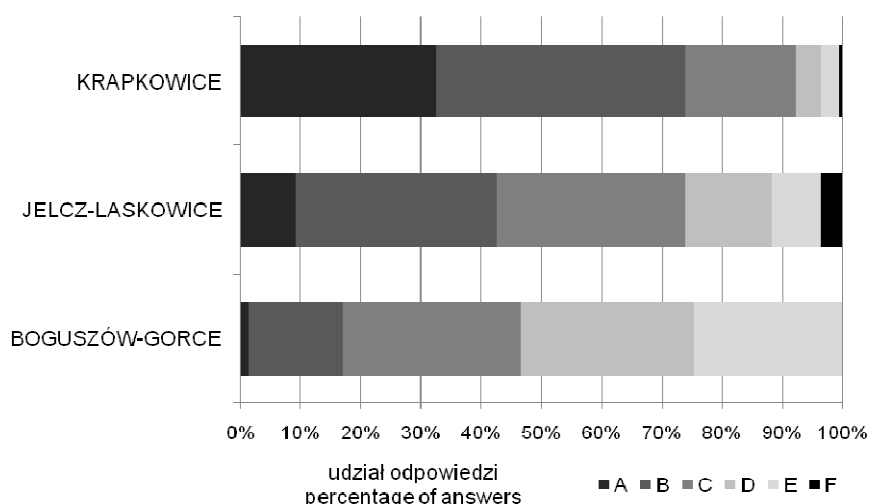
Ryc. 128. Funkcjonowanie gospodarki komunalnej w opinii mieszkańców.

Odpowiedzi: [A] bardzo dobra [B] raczej dobra [C] taka sobie [D] raczej zła [E] bardzo zła [F] nie mam zdania

Fig. 128. Functioning of public utilities in opinion of inhabitants of the city.

Answers: [A] very good [B] quite good [C] middling [D] quite bad [E] very bad [F] I don't have any opinion

- estetyki miasta, którą mieszkańcy miasta Krapkowice ocenili bardzo i raczej dobrze (ryc. 129), ankietowani z Jelcza-Laskowic raczej dobrze i przeciętnie, natomiast w Boguszkowie-Gorcach przeciętnie lub źle.

Ryc. 129. Estetyka miasta w opinii mieszkańców.

Odpowiedzi: [A] bardzo dobra [B] raczej dobra [C] taka sobie [D] raczej zła [E] bardzo zła [F] nie mam zdania

Fig. 129. Esthetics of the city in opinion of inhabitants of the city.

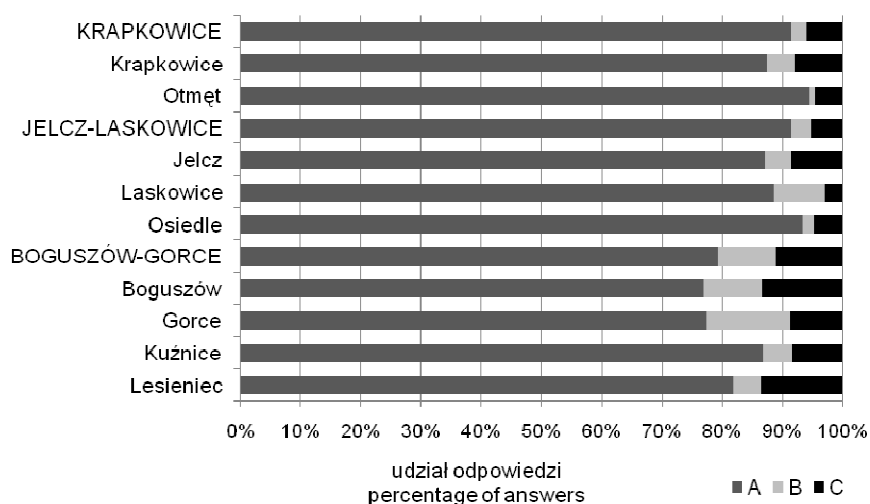
Answers: [A] very good [B] quite good [C] middling [D] quite bad [E] very bad [F] I don't have any opinion

10.5. Przyszłość miasta w opinii mieszkańców

Ostatnia część ankiety dotyczyła zagadnienia przyszłości miast-złepieńców w opinii ich mieszkańców w kontekście potencjalnych zmian granic administracyjnych miasta. Istotność tego zagadnienia podkreśla fakt, że w wyniku działalności społeczności lokalnych po 1990 r. nasiliły się tendencje odśrodkowe, których konsekwencją było odzyskanie samodzielności przez kilkanaście miast oraz rozpad trzech miast-złepieńców (Szmytkie 2005b). Problem ten został poruszony w czterech pytaniach, które dotyczyły:

- akceptacji połączenia miejscowości przez mieszkańców,
- występowania inicjatyw zmierzających do rozłączenia miejscowości,
- opinii mieszkańców na temat przyszłości administracyjnej miasta, w przypadku referendum w sprawie rozłączenia miejscowości,
- plusów i minusów wynikających z ewentualnego rozłączenia miejscowości.

W warunkach samorządności lokalnej, przyszłość miast-zlepieńców zależy w głównej mierze od lobby społeczności lokalnych funkcjonujących na terenie miasta. Brak akceptacji mieszkańców dla formalnego połączenia miejscowości, które nastąpiło bez ich zgody, może przyczynić się do inicjatyw zmierzających do rozpadu miasta. Postanowiono więc zapytać mieszkańców miast-zlepieńców, czy połączenie miejscowości jest obecnie akceptowane. Mimo niezadowolenia znacznej części mieszkańców miasta ze skutków decyzji administracyjnych, większość respondentów w miastach, w których prowadzone były badania ankietowe, uznała, że połączenie miejscowości jest obecnie akceptowane (ryc. 130), a w przypadku miast Krapkowice i Jelcz-Laskowice odpowiedzi twierdzącej udzieliło ponad 90,0% respondentów. Wydaje się jednak, że tak wysoki poziom akceptacji społecznej dla decyzji administracyjnej wynika głównie z przyzwyczajenia się mieszkańców do administracyjnego „kształtu” miasta.

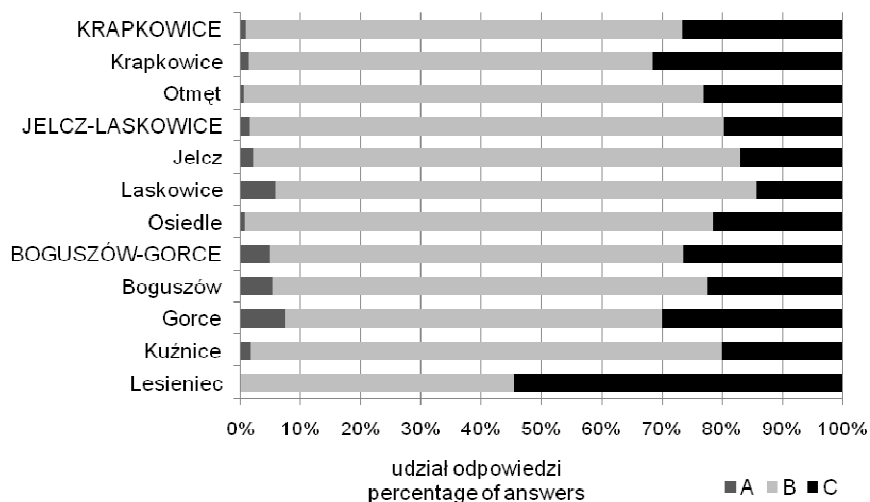
Ryc. 130. Aktualna opinia mieszkańców na temat połączenia miejscowości.

Odpowiedzi: [A] połączenie jest akceptowane [B] połączenie nie jest akceptowane [C] nie wiem

Fig. 130. Current opinion of the inhabitants about settlements linkage.

Answers: [A] linkage is accepted [B] linkage is not accepted [C] I don't know

W kolejnym pytaniu ankiety respondentów zapytano, czy w mieście miały miejsce jakieś inicjatywy zmierzające do rozłączenia miejscowości. We wszystkich miastach większość respondentów odpowiedziała, że takie inicjatywy nie miały miejsca (ryc. 131), a jedynie niewielka część osób wiedziała o jakichkolwiek próbach rozłączenia miejscowości. Jedyna inicjatywa tego typu miała miejsce w Boguszwie-Gorcach, gdzie pod presją miejscowych rolników, chciano przekształcić gminę miejską w gminę wiejską, w celu uzyskania większych dotacji unijnych. Od tych planów jednak dość szybko odstąpiono. W literaturze opisywane były ponadto dążenia secesyjne Sławięcic (Drobek, Heffner 1996, Truty 1999).

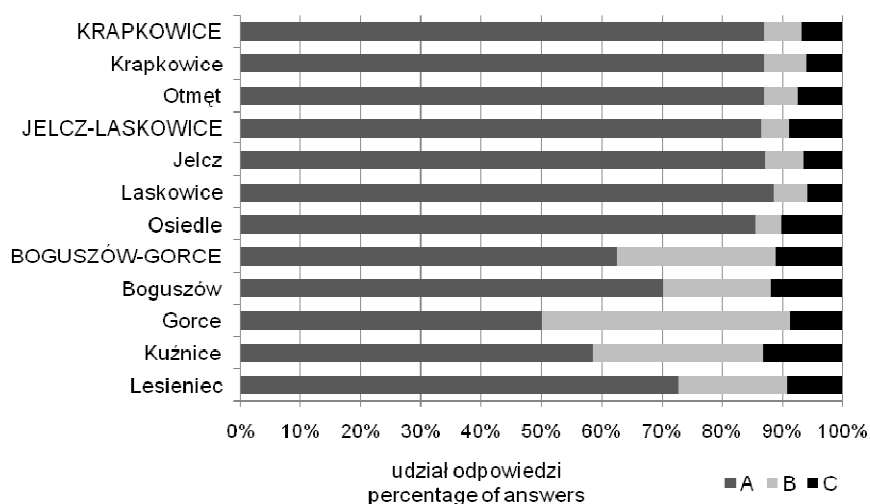
Ryc. 131. Inicjatywy zmierzające do rozłączenia miejscowości.

Odpowiedzi: [A] występują [B] nie występują [C] nie wiem

Fig. 131. Initiatives aiming at the settlements separation.

Answers: [A] they appear [B] they do not appear [C] I don't know

Respondentów zapytano również w jaki sposób głosowaliby, gdyby doszło do referendum w sprawie rozłączenia miejscowości. We wszystkich analizowanych miastach zdecydowana większość ankietowanych (ponad 60,0% w Boguszkowie-Gorce oraz ponad 85,0% w Jelczu-Laskowicach i Krapkowicach) stwierdziło, że głosowałoby za utrzymaniem stanu obecnego (ryc. 132), a jedynie niewielka część osób za rozłączeniem miejscowości. Potwierdza to dość wysoki poziom akceptacji społecznej dla decyzji administracyjnych, które doprowadziły do powstania miasta, a zarazem przyzwyczajenie mieszkańców do wizerunku miasta w jego obecnych granicach. Tak znaczny udział osób, które głosowałyby za utrzymaniem stanu obecnego, wynika również z niechęci ludności do jakichkolwiek zmian. Spośród miast, w których prowadzone były badania, najwięcej osób za rozłączeniem miejscowości opowiedziało się w Boguszkowie-Gorcach (26,4%), przy czym najwięcej w Gorcach (41,3%) i Kuźnicach Świdnickich (28,3%).

Ryc. 132. Mieszkańcy jako decydenci w kwestii rozłączenia miejscowości.

Odpowiedzi: [A] utrzymanie stanu obecnego [B] rozłączenie miejscowości [C] nie wiem

Fig. 132. Inhabitants as decision-makers regarding settlements separation.

Answers: [A] maintenance of present situation [B] separation of settlements [C] I don't know

W ankiecie poruszono ponadto kwestię skutków ewentualnego rozłączenia miejscowości. W tym celu mieszkańców analizowanych miast zapytano, jakie byłyby plusy, a jakie minusy wynikające z potencjalnego rozłączenia miejscowości. W opinii zdecydowanej większości respondentów rozłączenie miejscowości, nie spowodowałoby żadnych zmian lub nie przyczyniłoby się do poprawy warunków życia mieszkańców oraz funkcjonowania miasta. Wśród pozytywnych skutków rozłączenia miejscowości respondenci wymieniali samodzielność osadniczą (własna administracja), zatrzymanie pieniędzy w konkretnej miejscowości (części miasta), możliwość samodzielnego decydowania, lepszy dostęp do instytucji publicznych i większe dotacje unijne (w przypadku jednostek o wiejskim charakterze). Negatywnymi skutkami rozłączenia miejscowości w opinii mieszkańców byłyby natomiast: zwiększenie kosztów administracyjnych, duże koszty rozłączenia, powstanie małych i słabych gospodarczo miejscowości, bałagan organizacyjny, utrata statusu miasta oraz spowolnienie rozwoju miasta. Dla dużej części respondentów rozłączenie miejscowości przyczyniłoby się również do pogorszenia sytuacji administracyjnej miejscowości, w której mieszkają.

11. Przyszłość miast-zlepieńców

Miasta-zlepieńce w Polsce tworzone były w wyniku odgórnych decyzji politycznych. Jednak przyszłość miast-zlepieńców, w warunkach samorządności lokalnej, która funkcjonuje od 1991 r., zależy w głównej mierze od zainteresowania władz lokalnych oraz samych mieszkańców (Szmytkie 2005b). Wszelkie zmiany granic administracyjnych nie mogą się obejść bez konsultacji ze społecznościami lokalnymi. Przystępując do określenia potencjalnych scenariuszy przekształceń administracyjnych miast-zlepieńców, należy rozważyć wszystkie możliwe warianty ich przyszłego kształtu (w perspektywie kilku lub kilkunastu najbliższych lat), do których można zaliczyć (por. Drobek, Heffner 1994, 1996, Szmytkie 2005b):

- rozwój przestrzenny miasta, w wyniku wcielenia w jego granice administracyjne kolejnych miejscowości położonych w sąsiedztwie miasta,
- integrację miejscowości tworzących miasto w jeden spójny organizm miejski, składający się z osiedli, a nie odrębnych miejscowości,
- częściową integrację jednostek tworzących miasto, zwykle złączonych przestrzennie lub przekształcenie miejscowości w integralną część miasta, w wyniku budowy na jego terenie nowego osiedla mieszkaniowego,
- zachowanie miasta w obecnym kształcie (zakładając stabilność granic administracyjnych i brak integracji miejscowości tworzących miasto),
- częściowy rozpad miasta, w wyniku wyłączenia części miejscowości wchodzących w skład miasta, zwykle o odmiennym charakterze lub peryferyjnym położeniu,
- całkowity rozpad miasta, w wyniku czego wszystkie miejscowości tworzące miasto stałyby się odrębnymi jednostkami osadniczymi.

Nawiązując do współczesnych zmian granic administracyjnych miast można stwierdzić, że spośród wymienionych wariantów najmniej prawdopodobny wydaje się pierwszy z wymienionych wariantów, który zakłada dalszy rozwój przestrzenny miasta, bowiem silne lobby społeczności lokalnych i „kreowanie małych ojczyzn” nie sprzyja procesom inkorporacji⁴⁰. Niechęć ludności do jakichkolwiek zmian (bez odpowiedniej motywacji) może natomiast w dość istotny sposób ograniczać próby odzyskania samodzielności osadniczej przez te miejscowości, które zostały wcielenie w granice administracyjne sąsiednich miast.

Analiza spójności i funkcjonowania miast-zlepieńców leżących na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego wykazała zróżnicowany stopień integracji miejscowości wchodzących w skład tych miast, szereg problemów wynikających ze specyfiki miast-zlepieńców (głównie w zakresie komunikacji i planowania przestrzennego), wiele negatywnych skutków będących następstwem utraty samodzielności osadniczej (degradacja funkcji, zwłaszcza centralnych, spadek liczby mieszkańców czy faworyzowanie centralnych części miast), a zarazem występowanie antagonizmów między społecznościami lokalnymi poszczególnych miejscowości, co utrudnia integrację społeczności miasta. Można zatem stwierdzić, że połączenie miejscowości w jeden organizm miejski (w większości analizowanych przypadków) nie przyczyniło się, mimo upływu kilkunastu lat, do integracji miasta. Całkowitej lub częściowej integracji uległy jedynie miejscowości położone blisko siebie, złączone przestrzennie i miejscowości, na terenie których powstały nowe osiedla mieszkaniowe, w wyniku czego doszło do zatarcia ich pierwotnego charakteru.

Mimo zwykle negatywnej oceny skutków decyzji administracyjnych, które doprowadziły do powstania miast-zlepieńców i ich funkcjonowania od momentu połączenia miejscowości, wydaje się, że w większości analizowanych miast w najbliższych latach nie zajdą znaczące zmiany. Mało prawdopodobne wydają się zwłaszcza zmiany granic administracyjnych, o czym świadczy mała aktywność społeczności lokalnych oraz brak inicjatyw zmierzających do odzyskania samodzielności osadniczej przez poszczególne miejscowości. Wyjątek stanowią miasta Jelcz-Laskowice i Krapkowice, które na tle innych miast-zlepieńców wyróżniają się najwyższym stopniem integracji i w przypadku których można stwierdzić, że w najbliższych kilkunastu lub kilkunastu latach może dojść do integracji miasta w jeden spójny organizm.

W kontekście przeprowadzonych analiz wydaje się jednak, że w pozostałych miastach zmiany granic administracyjnych są konieczne i (pomimo wysokich kosztów) mogą przyczynić się do znacznej poprawy funkcjonowania miejscowości tworzących te miasta. W dalszej części tego rozdziału przedstawione zostały scenariusze przekształceń miast-zlepieńców położonych na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego, które ze względu na podobieństwo proponowanych zmian podzielono na kilka grup. Zaproponowane scenariusze należy traktować jedynie jako propozycje optymalnego (w opinii autora) podziału administracyjnego, jednak

⁴⁰ Od 1977 r. tylko jedno polskie miasto (Wesoła w województwie mazowieckim, która została przyłączona do miasta Warszawa) zostało wcielenie w granice administracyjne innego miasta, natomiast samodzielność osadniczą w tym okresie odzyskało 13 miast (Zmiany... 1985, Powierzchnia... 1994-2007).

przy założeniu małego prawdopodobieństwa ich zaistnienia. Zamiarem autora było wyłącznie wywołanie dyskusji na temat przyszłości administracyjnej miast-zlepieńców, która zazwyczaj pomijana jest w planach zagospodarowania przestrzennego tych miast. Co ciekawe problem ten nie jest również dostrzegany przez władze lokalne oraz samych mieszkańców, dla których przedstawione propozycje mogłyby się stać cennym narzędziem w polityce lokalnej.

11.1. Jelcz-Laskowice, Krapkowice

Jelcz-Laskowice i Krapkowice to miasta o bardzo zaawansowanych procesach integracji, dzięki czemu wyróżniają się one na tle pozostałych miast-zlepieńców położonych na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego. W przypadku Krapkowic przyczynił się do tego głównie długi czas funkcjonowania miasta w jego obecnych granicach, natomiast w przypadku Jelcza-Laskowice intensywny rozwój zakładów w Jelczu i samego miasta, co spowodowało gwałtowny wzrost liczby mieszkańców w mieście (głównie w wyniku migracji) i znaczące zmiany przestrzenne (powstanie Osiedla, rozwój Jelcza i Laskowic). Wydaje się zatem, że w przypadku obu miast, jeśli zostaną zachowane współczesne tendencje rozwoju w najbliższych kilkunastu lub kilkudziesięciu latach, powinno dojść do integracji osiedli w jeden spójny organizm miejski.

Na rozwój Jelcza-Laskowice wpływają głównie zakłady przemysłowe w Jelczu i zlokalizowana w ich sąsiedztwie podstrefa Wałbrzyskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Nowe inwestycje i bliskość Wrocławia przyczyniają się do stałego napływu ludności do miasta, co prowadzi do rozwoju przestrzennego jego osiedli (Bałach-Frankiewicz 2007, Bagińska, Namyślak 2008). Rozwój Jelcza w kierunku północno-wschodnim lub Osiedla w kierunku południowym przyczyni się do integracji przestrzennej miasta (ryc. 133). Znaczny udział ludności napływowej powinien z kolei przyczynić się (w perspektywie kilkudziesięciu lat) do wykształcenia się społeczności, która będzie utożsamiać się z miastem, a nie z jego poszczególnymi osiedlami.

Ryc. 133. Potencjalne kierunki rozwoju miasta Jelcz-Laskowice⁴¹.

Fig. 133. Prospective development patterns of Jelcz-Laskowice city.

Mimo długiego czasu funkcjonowania miasta w jego obecnych granicach (ok. 50 lat) integracja Otmętu i Krapkowic w jeden organizm wydaje się znacznie mniej prawdopodobna niż integracja Jelcza i Laskowic. Głównymi barierami utrudniającymi integrację miasta są bowiem: rzeka Odra (która uniemożliwia integrację przestrzenną) oraz odmiennosc społeczności zamieszkujących obie części miasta (Krapkowice zamieszkałe są głównie przez ludność pochodzenia śląskiego, a w Otmęcie przeważa ludność napływowa). Zachowanie miasta w jego obecnych granicach powinno przyczynić się jednak do wykształcenia się społeczności miasta. Ewentualne rozłączenie obu miejscowości mogłoby również spowodować szereg problemów funkcjonalnych (problemem byłaby np. lokalizacja siedziby władz powiatowych, która obecnie mieści się w Otmęcie).

⁴¹ Uwzględnione w *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego*, załącznik nr 3 do *Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Jelcz-Laskowice na lata 2007-2015* (2007).

11.2. Bogatynia, Jelenia Góra, Nowa Ruda

Bogatynia, Jelenia Góra i Nowa Ruda są przykładami miast-zlepieńców, w przypadku których miała miejsce częściowa integracja osiedli wchodzących w skład miasta. Rozwój przestrzenny Bogatyni, związany z budową osiedli mieszkaniowych dla pracowników zakładów w Turoszowie, doprowadził do przestrzennej integracji Bogatyni i sąsiednich Markocic. W drugim przypadku, powstanie osiedla Zabobrze na rozłogach wsi Strupice i osiedla willowego na terenie Czarnego doprowadziło do przekształcenia obu miejscowości, które stały się integralnymi osiedlami Jeleniej Góry. W przypadku Nowej Rudy doszło z kolei do częściowej integracji właściwej Nowej Rudy i Drogosławia. Pozostałe osiedla wchodzące w skład wymienionych miast zachowały jednak swoją odrębność i swój specyficzny charakter.

Głównym czynnikiem, który przyczynił się do połączenia Bogatyni z osiedlem Turoszów (1973 r.), była chęć połączenia kopalni i elektrowni Turów z ich zapleczem usługowo-mieszkaniowym na terenie Bogatyni. Wyczerpanie się zasobów węgla brunatnego, co ma nastąpić w najbliższych 30-40 latach, może przyczynić się do rozluźnienia związków funkcjonalno-przestrzennych między osiedlami miasta, a nawet doprowadzić do dezintegracji miasta. W tej sytuacji najbardziej optymalne wydaje się podzielenie obecnej gminy miejsko-wiejskiej na trzy jednostki (ryc. 134), którymi byłyby:

- gmina miejska Bogatynia, obejmująca obszar właściwej Bogatyni i Markocic,
- gmina wiejska Bogatynia, obejmująca południową część obecnej gminy,
- gmina miejsko-wiejska Turoszów, obejmująca dawne osiedle Turoszów i północną część obecnej gminy.

Ryc. 134. Propozycja podziału terytorialnego gminy miejsko-wiejskiej Bogatynia.

Fig. 134. Proposition of administrative divisions in Bogatynia urban-rural gmina.

Miasto Jelenia Góra składa się faktycznie z trzech miast (Jelenia Góra, Cieplice Śl. i Sobieszów) oraz czterech wsi (Maciejowa, Grabary, Goduszyn i Jagniątków) o specyficznym charakterze i zróżnicowanych funkcjach. Przeprowadzone analizy wykazały również, że miejscowości przyłączone do Jeleniej Góry tylko w niewielkim stopniu skorzystały na wcieleniu w granice miasta. Dotyczy to przede wszystkim Cieplic Śl. i Sobieszowa, które najwięcej straciły w wyniku utraty samodzielności osadniczej. Dlatego też wydaje się, że optymalnym rozwiązaniem byłoby podzielenie miasta na kilka jednostek terytorialnych (ryc. 135), którymi

byłyby: gmina miejska Jelenia Góra (obejmująca Jelenią Górę, Zabobrze i Czarne), gmina miejska Cieplice Śl. i gmina miejsko-wiejska Sobieszów (obejmująca Sobieszów i Jagniątków). Pozostałe osiedla wchodzące w skład miasta powinny być z kolei wcielone w obręb sąsiednich gmin wiejskich (Maciejowa i Grabary do gminy Janowice Wielkie, a Goduszyn do gminy Stara Kamienica).

Ryc. 135. Propozycja podziału terytorialnego miasta Jelenia Góra.

Fig. 135. Proposition of administrative divisions in Jelenia Góra city.

Ryc. 136. Propozycja podziału terytorialnego miasta Nowa Ruda.

Fig. 136. Proposition of administrative divisions in Nowa Ruda city.

Upadek górnictwa węgla kamiennego i kryzys przemysłu w przypadku Nowej Rudy przyczyniły się do zróżnicowania funkcjonalnego miasta, które składa się z dwóch części: Nowej Rudy i Drogosławia, gdzie przeważa zatrudnienie w usługach oraz przemysłowo-usługowego Słupca. Duży dystans (ok. 5 km) i bariery orograficzne dzielące Nową Rudę i Słupiec uniemożliwiły integrację miasta, stąd optymalnym rozwiązaniem wydaje się podział miasta, co doprowadziłoby do utworzenia dwóch odrębnych miast (ryc. 136): Nowa Ruda (obejmującego Nową Rudę i Drogosław) oraz Słupiec (Szmytkie 2007).

11.3. Boguszów-Gorce, Kędzierzyn-Koźle

Boguszów-Gorce i Kędzierzyn-Koźle są przykładami miast, w przypadku których nie doszło nawet do częściowej integracji miejscowości wchodzących w skład miasta (w odróżnieniu od Bogatyni, Jeleniej Góry czy Nowej Rudy), mimo upływu już ponad 30 lat od ich połączenia. Boguszów-Gorce składa się z trzech miast (Boguszów, Gorce i Kuźnice Świd.) oraz wsi Stary Lesieniec. Kędzierzyn-Koźle składa się natomiast z pięciu miast (Kędzierzyn, Koźle, Kłodnica, Sławęcice, Blachownia Śl.) i czterech wsi (Cisowa, Miejsce Kłod., Lenartowice i Rogi). Jednostki wchodzące w skład obu miast wyróżniają się ponadto specyficznym charakterem oraz pełnią zróżnicowane funkcje, co wpływa na funkcjonowanie miasta, które jest faktycznie konglomeratem kilku odrębnych miejscowości. Wydaje się zatem, że optymalnym rozwiązaniem byłoby podzielenie obu miast na kilka jednostek terytorialnych:

- Kędzierzyn-Koźle powinien zostać podzielony na trzy gminy miejskie (Kędzierzyn, Koźle i Kłodnica) oraz dwie gminy miejsko-wiejskie: Sławęcice (obejmującą miasto Sławęcice oraz wsie Cisowa i Miejsce Kłod.) i Blachownia Śl. (obejmującą miasto Blachownia i wieś Lenartowice), natomiast wieś Rogi powinna zostać wcielona w obręb gminy wiejskiej Reńska Wieś (ryc. 137).

Ryc. 137. Propozycja podziału terytorialnego miasta Kędzierzyn-Koźle.

Fig. 137. Proposition of administrative divisions in Kędzierzyn-Koźle city.

- Boguszów-Gorce powinien zostać podzielony na trzy gminy: dwie gminy miejskie (Boguszów, Gorce) oraz gminę miejsko-wiejską Kuźnice Świd., obejmującą miasto Kuźnice Świd. i wieś Stary Lesieniec (ryc. 138),

Ryc. 138. Propozycja podziału terytorialnego miasta Boguszów-Gorce.

Fig. 138. Proposition of administrative divisions in Boguszów-Gorce city.

12. Podsumowanie i wnioski

- Miasta-zlepiénce to miasta o złożonych i niespójnych strukturach przestrzennych, powstające w wyniku połączenia kilku miejscowości o miejskim charakterze (miast, osiedli miejskich) lub w przypadku, gdy połączenie miejscowości prowadzi do powstania zupełnie nowego organizmu miejskiego. Jednocześnie osiedla wchodzące w skład miasta, mimo upływu czasu od ich formalnego połączenia, zachowują swoją odrębność.
- Specyfika miast-zlepieńców wyraża się w kilku płaszczyznach. Miasta te:
 - powstają w wyniku administracyjnego połączenia kilku niezależnych miejscowości,
 - cechują się małą spójnością przestrzenną (niespójnym charakterem przestrzennym) oraz zróżnicowaną zabudową i rozplanowaniem,
 - złożone są z luźno ze sobą związanych i wyraźnie wyodrębnionych miejscowości, a nie zintegrowanych osiedli,
 - zazwyczaj nie posiadają wyraźnie ukształtowanego centrum lub poszczególne osiedla miasta posiadają własne centrum, stąd też miasta te są ośrodkami policentrycznymi,
 - posiadają zróżnicowane struktury funkcjonalne, co wynika z genezy i różnych funkcji poszczególnych osiedli wchodzących w skład miasta,
 - posiadają rozległy obszar w stosunku do liczby mieszkańców, w ramach którego znaczną powierzchnię zajmują przestrzenie niezagospodarowane, oddzielające poszczególne części miasta.
- Wydzielania miast-zlepieńców powinno dokonywać się na podstawie analizy spójności miasta, której celem jest identyfikacja jednostek wchodzących w skład miasta, o odrębności których świadczą:
 - funkcjonowanie nazwy miejscowości,
 - charakter nazwy miejscowości (ustalony w oparciu o rodzaj przyimka używanego przez mieszkańców miasta w zdaniach, mających na celu określenie miejsca ich zamieszkania),
 - rozwój ludnościowy osiedla od momentu utraty samodzielności osadniczej,
 - odrębność przestrzenna miejscowości.
- Ze względu na ilość miejscowości tworzących miasto, genezę i charakter poszczególnych części miasta oraz rodzaj zależności występujących między nimi miasta-zlepiénce można podzielić na:
 - konglomeraty miejskie, które składają się z kilku miejscowości o zróżnicowanym charakterze, wielkości i randze, w których zwykle dwa ośrodki pełnią funkcje dominujące, jak np. Boguszów-Gorce, Łędziny, Kędzierzyn-Koźle i Nowa Ruda,
 - miasta bliźniacze (podwójne), złożone z dwóch osiedli o podobnej wielkości i randze, przedzielonych trudną do przebycia granicą lub które składają się z dużego zakładu przemysłowego i położonego w jego sąsiedztwie zaplecza usługowo-mieszkaniowego, jak np. Golub-Dobrzyń, Jelcz-Laskowice, Krapkowice i Ruciane-Nida,
 - miasta-aglomeracje, złożone z kilku miejscowości o zróżnicowanym charakterze, z jednym ośrodkiem dominującym, w granice którego wcielane były sąsiednie jednostki osadnicze, jak np. Dąbrowa Górnicza, Jelenia Góra i Sosnowiec.
- Niespójnym charakterem przestrzennym cechują się również zlepiénce miejsko-wiejskie, które złożone są z miasta oraz kilku wsi położonych w granicach administracyjnych miasta, które mimo upływu czasu od momentu utraty samodzielności osadniczej zachowały swój wiejski charakter, jak np. Pieszyce, Kudowa Zdrój i Piechowice.
- Jako główne czynniki zmian granic administracyjnych miast w okresie powojennym, które przyczyniły się m.in. do powstania miast-zlepieńców, można uznać:
 - rozwój przestrzenny zabudowy miejskiej („wylanie się” miasta poza jego granice),
 - reformy podziału terytorialnego kraju na szczeblu zasadniczym,
 - łączenie sąsiednich miejscowości w celu ograniczenia kosztów administracyjnych,
 - formalne połączenie jednostek osadniczych, funkcjonujących jako jeden organizm,
 - ambicje lokalnych władz (chęć podniesienia rangi miasta).
- Miasta-zlepiénce tworzone były w wyniku ogólnych decyzji administracyjnych, które nie uwzględniały opinii społeczności i władz lokalnych.
- W Polsce funkcjonuje obecnie kilkadziesiąt miast-zlepieńców. Większość z nich powstała w pierwszym trzydziestoleciu okresu powojennego, zwłaszcza w okresie reform podziału terytorialnego kraju (w latach 1973-77).

- Zmiana ustroju politycznego i działalność społeczności lokalnych po 1990 r. przyczyniły się do nasilenia procesów secesji, w wyniku których samodzielność osadniczą odzyskało kilkanaście miast, które w latach 70. stały się częścią innego miasta i do rozpadu trzech miast-zlepieńców („Wielkie Tychy”, Wodzisław Śląski, Szczawnica-Krościenko).
- Głównymi argumentami przemawiającymi za odzyskaniem samodzielności osadniczej są:
 - brak akceptacji społecznej dla decyzji administracyjnych,
 - brak spójności funkcjonalnej w obrębie miasta,
 - brak ciągłości zabudowy w obrębie miasta,
 - peryferyjne położenie i znaczny dystans do centrum miasta,
 - odmienny charakter zabudowy,
 - niekorzystne skutki przyłączenia,
 - ciążenie ku innym ośrodkom.
- Na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego znajduje się siedem miast-zlepieńców:
 - Boguszów-Gorce, Kędzierzyn-Koźle, Nowa Ruda, Bogatynia (konglomeraty miejskie),
 - Jelenia Góra (miasto-aglomeracja),
 - Krapkowice, Jelcz-Laskowice (miasta bliźniacze).
- Mimo upływu kilkudziesięciu lat od formalnego połączenia miejscowości miasta-zlepieńce położone na obszarze Śląska Dolnego i Opolskiego cechują się:
 - niespójnym charakterem przestrzennym, zróżnicowaniem fizjonomicznym tworzących je miejscowości oraz brakiem spójności przestrzennej, do czego przyczyniają się liczne bariery występujące w przestrzeni tych miast (jak np. góry, cieki wodne, linie kolejowe),
 - zróżnicowaniem funkcjonalnym jednostek wchodzących w skład miasta, których nie należy traktować jako dzielnic funkcjonalne, tylko jako miejscowości posiadające specyficzny charakter funkcjonalny, kształtowany przez dominujące rodzaje działalności,
 - trwałością struktur funkcjonalno-przestrzennych, która jest następstwem małej integracji miasta w jego granicach administracyjnych, co wyraża się przede wszystkim w zachowaniu indywidualnego charakteru osiedli wchodzących w skład miasta,
 - brakiem wyrażenia wykształconych miejsc centralnych lub posiadaniem kilku miejsc mogących pełnić funkcje centralne (zlokalizowanych w różnych osiedlach miasta),
 - małą spójnością komunikacyjną miasta, o czym świadczy niewielka liczba, a w niektórych przypadkach nawet brak połączeń między poszczególnymi osiedlami wchodzącymi w skład miasta,
 - odrębnością jednostek wchodzących w skład miasta, co wyraża się przez funkcjonowanie społeczności lokalnych oraz funkcjonowanie nazw miejscowych. Dotyczy to zwłaszcza peryferyjnych osiedli miasta, gdzie tendencje odśrodkowe są najsilniejsze.
- Funkcjonowanie miast-zlepieńców od momentu formalnego połączenia miejscowości już kilkadziesiąt lat nie przyczyniło się do zatarcia się (poza kilkoma wyjątkami, np. Strupice) pierwotnego charakteru osiedli wchodzących w skład miasta, ich integracji przestrzennej oraz ujednolicenia się struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta.
- Analiza zmian, jakie miały miejsce w strukturach funkcjonalnych miast-zlepieńców leżących na terenie Śląska Dolnego i Opolskiego wykazała kilka zasadniczych tendencji:
 - w miastach, które powstały w wyniku połączenia zakładów przemysłowych z ich zapleczem usługowo-mieszkaniowym (tzn. Turoszów-Bogatynia, Jelcz-Laskowice) zachował się wyraźny podział na dzielnice funkcjonalne,
 - upadek dominującej gałęzi przemysłu (jak np. górnictwa w Regionie Wałbrzyskim) może przyczynić się do zróżnicowania struktury funkcjonalnej miast, w przypadku których podobieństwo funkcjonalne było jednym z czynników przemawiających za administracyjnym połączeniem miejscowości (np. Nowa Ruda, Boguszów-Gorce),
 - wzrost udziału zatrudnienia w sektorze usług (kosztom zatrudnienia w przemyśle i rolnictwie) prowadzi do ujednolicenia się struktury funkcjonalnej miasta (np. Jelenia Góra, Krapkowice i Kędzierzyn-Koźle), mimo to niektóre osiedla w tych miastach zachowały odmienny typ funkcjonalny.
- Na połączeniu miejscowości w jeden organizm miejski zwykle zyskują centralne osiedla miasta, które na tle innych części miasta wyróżniają się bardziej stabilną sytuacją ludnościową i liczbą pracujących oraz wyższym poziomem rozwoju działalności usługowych. Do negatywnych skutków braku samodzielności osadniczej można natomiast zaliczyć:
 - znaczny ubytek liczby mieszkańców,
 - niski poziom rozwoju działalności usługowych,
 - spadek liczby pracujących,

- brak dotacji unijnych dla terenów wiejskich (dotyczy to zwłaszcza jednostek o wiejskim charakterze, w których duże znaczenie odgrywa zatrudnienie w rolnictwie),
- niski poziom zainwestowania w stosunku do możliwości miejscowości,
- degradację funkcjonalną miejscowości.

- Badania ankietowe przeprowadzone na terenie wybranych miast-zlepieńców wykazały ponadto:
 - problem tożsamości mieszkańców, niski poziom ich identyfikacji z miastem (z kolei wysoki z konkretną częścią miasta, mimo to większość ankietowanych stwierdziła, że akceptuje obecną nazwę miasta) oraz małą świadomość mieszkańców na temat społeczności lokalnych funkcjonujących na terenie miasta,
 - zróżnicowanie opinii ankietowanych na temat słuszności decyzji administracyjnej, która doprowadziła do powstania miasta i głównych przyczyn połączenia miejscowości, za które respondenci uznali: lepszy rozwój miejscowości, zmniejszenie kosztów administracji i odgórną decyzję polityczną,
 - znaczne zróżnicowanie ocen skutków decyzji administracyjnych (jednak dla większości ankietowanych na połączeniu miejscowości skorzystało głównie centralne osiedla miasta), a także różne tempo rozwoju poszczególnych osiedli miasta, które wynika z faworyzowania przez władze lokalne centralnych części miasta i zaniedbywania miejscowości położonych na jego peryferiach,
 - szereg problemów w funkcjonowaniu miasta, które wynikają głównie ze specyfiki miast-zlepieńców, np. konieczność integracji społeczności lokalnych funkcjonujących na terenie miasta, złe funkcjonowanie gospodarki komunalnej i komunikacji w obrębie miasta czy też małą dostępność do urzędów i głównych instytucji miejskich.

Mimo przewagi negatywnych ocen na temat skutków decyzji administracyjnych i funkcjonowania miasta, większość ankietowanych stwierdziła, że połączenie miejscowości jest obecnie akceptowane, co wynika głównie z przyzwyczajenia do wizerunku miasta w jego obecnych granicach i niechęci do jakichkolwiek zmian (zwłaszcza gdy wiążą się one z dodatkowymi kosztami).

- Wydaje się, że dla większości miast-zlepieńców położonych na Śląsku Dolnym i Opolskim optymalnym rozwiązaniem byłby podział miasta na kilka odrębnych jednostek administracyjnych, co umożliwiłoby lepszy rozwój poszczególnych miejscowości. Wyjątek stanowią miasta Jelcz-Laskowice i Krapkowice, gdzie w najbliższych latach powinno dojść do całkowitej integracji miasta,
- Przeprowadzone badania potwierdziły również postawioną na wstępie pracy hipotezę badawczą, dzięki czemu można stwierdzić, że miasta-zlepieńce, mimo upływu czasu od momentu formalnego połączenia miejscowości pozostały miastami o niespójnych strukturach funkcjonalno-przestrzennych, na co wpływa odrębność jednostek osadniczych wchodzących w skład tych miast.

Literatura

- Adamczewska-Wejchert H., Wejchert K., 1995, *Jak powstawało miasto*, Wydawnictwo Pergamon, Tychy.
- Bagińska J., Namysław B., 2008, *Przemiany społeczno-ekonomiczne i przestrzenne gminy Jelcz-Laskowice*; [w] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, Akademia Ekonomiczna im. Karola Adamieckiego w Katowicach, s. 191-204.
- Bagiński E., 1993, *Rodowód nowego miasta Jelcz-Laskowice*, Politechnika Wrocławska, Wrocław.
- Balach-Frankiewicz J., 2007, *Jelczańska Podstrefa Ekonomiczna. Geneza - rozwój - perspektywy*, [w] Bezdeń P., Grykień S. (red.), *Od lokalnego do globalnego wymiaru gospodarowania przestrzenią - nowe jakości przestrzeni społeczno-ekonomicznej, Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, IX, Uniwersytet Wrocławski, s.17-25.
- Bartoszek A., Gruszczyński L. A., Szczepański M. S., 1997, *Miasto i mieszkanie w społecznej świadomości*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice.
- Bena W., 2003, *Polskie Górne Łużyce*, Wydawnictwo F.H. Agat, Zgorzelec.
- Beaujeu-Garnier J., Chabot G., 1971, *Zarys geografii miast*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Borzym M., 1994, *Miasto Kędzierzyn-Koźle w perspektywie regionalnej*, [w] Nycz E. (red.), *Kędzierzyn-Koźle. Miasto w procesie transformacji*, Uniwersytet Opolski, Opole - Kędzierzyn-Koźle, s. 262-275.
- Chojnicki Z., 1966, *Zastosowania modeli grawitacji i potencjału w badaniach przestrzenno-ekonomicznych*, Studia KPZK PAN, 14, Warszawa.
- Ciok S., 1994, *Rozwój osadnictwa na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej. Tendencje i kierunki zmian*, [w] Łoboda J. (red.), *Przemiany ludnościowo-osadnicze i społeczno-gospodarcze na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia Geograficzne, 61, s. 9-49.
- Czech S., 1985, *Podziały terytorialno-administracyjne w regionie kozielskim w latach 1945-1980*, Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie, 1, s. 146-159.
- Czechowska I., 1994, *Miejski układ handlowo-usługowy (na przestrzeni lat 1988-1993)*, [w] Nycz E. (red.), *Kędzierzyn-Koźle. Miasto w procesie transformacji*, Uniwersytet Opolski, Opole - Kędzierzyn-Koźle, s. 151-158.
- Czepczyński M., 2002, *Kultura a sposób organizacji przestrzeni miejskiej. Studium wybranych przemian Gdańska*, Kultura jako przedmiot badań geograficznych, Wrocław, s. 89-103.
- Dangel J., 1968, *Przekształcenia sieci miejskiej w Polsce pod wpływem rozwoju ludności i uprzemysłowienia kraju w okresie 1946-1960*, PWN, Warszawa.
- Dropek W., 1999, *Rola miast zdegradowanych w sieci osadniczej Śląska*, Instytut Śląski, Opole.
- Dropek W., 2002, *Polskie nowe miasta (1977-2001)*, [w] Słodczyk J. (red.), *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miasta*, Opole, s. 71-84.
- Dropek W., 2005, *Disappearance of inner historical border (the case study of Nowogród Bobrzański, Poland)*, [w] Koter M., Heffner K. (ed.), *The role of borderlands in united Europe, Region and Regionalism*, no. 7, vol. 2, s. 27-30.
- Dropek W., Heffner K., 1994, *Procesy osadnicze na terenie zespołu osadniczego Kędzierzyna-Koźla*, [w] Nycz E. (red.), *Kędzierzyn-Koźle. Miasto w procesie transformacji*, Uniwersytet Opolski, Opole - Kędzierzyn-Koźle, s. 105-111.
- Dropek W., Heffner K., 1996, *Scenariusze przekształceń osadniczych Kędzierzyna-Koźla*, [w] Nycz E. (red.), *Historyczne i współczesne problemy miasta i jego mieszkańców*, Opole, s. 420-424.
- Dziewoński K., 1962, *Zagadnienia typologii morfologicznej miast w Polsce*, Czasopismo Geograficzne, 33, s. 441-457.
- Dziewoński K., 1971, *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Studium rozwoju pojęć, metod i ich zastosowań*, Prace Geograficzne IG PAN, 63, Warszawa, s. 9-110.
- Dziewoński K., 1990, *Koncepcje i metody badawcze z dziedziny osadnictwa*, Prace Geograficzne IGiPZ PAN, 154, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Frąc J., 2005, *700 lat Sobieszowa*, Drukarnia Wydawnictwo ALEX, Jelenia Góra.
- Gaczek W. M., 1979, *Struktura przestrzeni rezydencjonalnej Poznania. Studium analizy czynnikowej*, PWN, Warszawa-Poznań.
- George P., 1956, *Miasto*, PWN, Warszawa.
- Ginsbert A., 1967, *O zespołach miast i ich modelu administracyjnym*, Gospodarka i administracja terenowa, 6.
- Golachowski S., Kostrubiec B., Zagożdżon A., 1974, *Metody badań geograficzno-osadniczych*, PWN, Warszawa
- Goliński M., Kęsik J., Ziátkowski L., 2002, *Pieszyce od czasów najdawniejszych do końca XX wieku*, Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń.
- Holzer J., 1980, *Pozostałości granicy rozbiorowej w świadomości i kulturze materialnej ludności gminy Golub-Dobrzyń*, Warszawa.
- Iwanek M., Orłowska E., 1994, *Bogatynia i okolice. Zarys dziejów*, Oficyna Wydawnicza AFT, Jelenia Góra.
- Jabłoński W., 2004, *Rozwój nowego miasta Jelcz-Laskowice (po 15 latach nadania praw miejskich)*, [w] Bagiński E. (red.), *Wybrane wyniki badań nad miejską siecią osadniczą Dolnego Śląska*, Politechnika Wrocławska, Wrocław,

s. 87-100.

- Jakubowicz E., Ciok S., 2003, *Wybrane problemy układów bipolarnych w sieci osadniczej*, [w] Ziolo Z. (red.), *Bipolarny rozwój aglomeracji – kierunki rozwoju układów bipolarnych*, Biuletyn KPZK PAN, 209, s. 59-73.
- Jałowiecki B., Szczepański M. S., 2002, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Jaroszevska R., Maik W., 1994, *Studia nad strukturą funkcjonalną miast*, [w] Liszewski S. (red.), *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce. Lata 1918-1993*, t II: Kierunki badań naukowych, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Łódź, s. 161-179.
- Jelonek A., Zborowski A., 1992, *Wpływ zmian funkcji administracyjnych na rozwój ludnościowy i terytorialny miast w Polsce*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica, 17, s. 27-35.
- Jerczyński M., 1977, *Funkcje i typy funkcjonalne polskich miast*, [w] Statystyczna charakterystyka miast. Funkcje dominujące, Statystyka Polski, 85, GUS, Warszawa, s. 20-53.
- Jonca K., 1974, *Dzieje społeczno-gospodarcze Sławęcic (do 1945 roku)*, Ziemia Kozielska, 3, s. 225-339.
- Kantor-Pietraga I., Szajnowska-Wysocka A., 2007, *Potencjał ludnościowy Sosnowca w XX wieku*, [w] Jankowski A. T. (red.), *Oblicza miasta*, Rocznik Sosnowiecki, XV, s. 43-82.
- Karłowicz R., 1978, *Rozwój wielkich aglomeracji miejskich w Polsce*, Instytut Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Politechniki Warszawskiej, PWN, Warszawa-Łódź.
- Kielczewska-Zaleska M., 1969, *Geografia osadnictwa*, PWN, Warszawa.
- Korcelli P., 1974, *Teoria rozwoju struktury przestrzennej miast*, Studia KPZK PAN, 45, PWN, Warszawa.
- Kostrowicki J., 1952, *O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast*, Przegląd Geograficzny, 24, 1-2, s. 7-64.
- Kostrubiec B., 1972, *Analiza zjawisk koncentracji w sieci osadniczej*, Prace Geograficzne IG PAN, 93.
- Kostrubiec B., Łoboda J., 2000, *Les villes doublons de la frontière polono-allemande*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia Geograficzne, 74, s. 27-43.
- Kostrubiec B., Łoboda J., 2002, *Le fonctionnement des villes doublons de la frontière germano-polonaise*, [w] Reitel B., Zander P., Piermay J.-L., Renard J.-P. (red.), *Villes et Frontières*, Anthropos, Paris, s. 37-50.
- Koter M., 1974, *Fizjonomia, morfologia i morfogeneza miasta. Przegląd rozwoju oraz próba uściślenia pojęć*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, seria II, z. 55, s. 3-16.
- Koter M., 1979, *Struktura morfologiczna wielkiego miasta na przykładzie Łodzi*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki matematyczno-przyrodnicze, Folia Geographica, 21, s. 25-52.
- Koter M., 1994, *Od fizjonomii do morfogenezy i morfologii porównawczej. Podstawowe zagadnienia teoretyczne morfologii miast* [w] Koter M., Tkocz J. (red.), *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*, Toruń-Łódź, s. 26-31.
- Kowal I., 1994, *Przestrzenne warunki rozwoju miasta*, [w] Nycz E. (red.), *Kędzierzyn-Koźle. Miasto w procesie transformacji*, Uniwersytet Opolski, Opole - Kędzierzyn-Koźle, s. 112-115.
- Koziarski S., 1994, *Kędzierzyn-Koźle jako skrzyżowanie szlaków komunikacyjnych*, [w] Nycz E. (red.), *Kędzierzyn-Koźle. Miasto w procesie transformacji*, Uniwersytet Opolski, Opole - Kędzierzyn-Koźle, s. 116-139.
- Krawczyk J.A., Minas M., Tyczka P., Wroński J., 2002, *Dzieje Radzionkowa*, Radzionków.
- Krzysztofik R., 2005, *Próby umiastowienia i powiększenia obszaru administracyjnego Niwki w okresie międzywojennym*, [w] Kisiel M. (red.), *Pamięć miejsca*, Rocznik Sosnowiecki, XIII, s. 73-94.
- Krzysztofik R., 2007, *Proces umiastowienia obszaru współczesnego Sosnowca i jego efekty*, [w] Jankowski A. T. (red.), *Oblicza miasta*, Rocznik Sosnowiecki, XV, s. 43-82.
- Kwaśny Z. (red.), 1989, *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, Ossolineum, Wrocław.
- Kwiatk J., Lijewski T., 1998, *Leksykon miast polskich*, Wydawnictwo Muza, Warszawa.
- Lipska A., 1994, *Instytucje administracji państwowej i lokalnej w Kędzierzynie-Koźlu*, [w] Nycz E. (red.), *Kędzierzyn-Koźle. Miasto w procesie transformacji*, Uniwersytet Opolski, Opole - Kędzierzyn-Koźle, s. 209-214.
- Liszewski S., 1997, *Przestrzeń miejska i jej organizacja*, [w] Jackowski A. (red.), *Geografia, człowiek, gospodarka*. Profesorowi Bronisławowi Kortusowi w 70. rocznicę urodzin, Kraków, s. 55-65.
- Liszewski S., Maik W., 2000, *Osadnictwo*, Wielka Encyklopedia Geografii Świata, t. 19, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań.
- Maik W., 1992, *Podstawy geografii miast*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Malisz B., 1966, *Zarys teorii kształtowania układów osadniczych*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Mańczyk G., 2007, *Jest takie miejsce na Ziemi... Kolonowskie*, AMAT, Opole.
- Markowski A. (red.), 1999, *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Masztalski R., 2005, *Przeobrażenia struktury przestrzennej małych miast Dolnego Śląska po 1945 roku*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Matczak A. (red.), 1999, *Studia nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną miasta. Przykład Łasku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Matuszczyk-Kotulska A., 1997, *Rydułtowy. Zarys dziejów*, Rydułtowy.

- Matykowski R., 1988, *Badania struktury przestrzennej miast średniej wielkości*, [w] Czyż T. (red.), Problemy metodologiczne analizy przestrzennej w geografii społeczno-ekonomicznej, Seria Geografia, 38, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, s. 133-156.
- Miasta Polskie w tysiącleciu, 1967, tom II, Ossolineum, Wrocław.
- Miodek J., 2002, *Słownik ojczyzny polszczyzny*, Wydawnictwo Europa, Wrocław.
- Miszewska B., 1979, *Elementy struktury morfologicznej Wrocławia*, 438, Prace Instytutu Geograficznego, seria B, Acta Universitatis Wratislaviensis, Wrocław, s. 29-42.
- Miszewska B., 1983, *Les changements de la concentration de l'habitat dans la region de Lille de 1950 a 1978*, Hommes et Terres du Nord, 1983-2, s. 39-43.
- Miszewska B., 1996, *Struktura morfologiczna peryferyjnych osiedli Wrocławia*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Prace Instytutu Geograficznego, seria B: Geografia Społeczna i Ekonomiczna, 14, s. 53-61.
- Miszewska B., 2002, *Wsie jako jądra genetyczne osiedli wrocławskich*, Rocznik Wrocławski, 8, s. 107-119.
- Nycz E., 1992, *Integracja społeczna w osiedlu miejskim (Socjologiczne studium przypadku – na przykładzie osiedla Piasty w Kędzierzynie-Koźlu)*, Instytut Śląski w Opolu, Opole.
- Nycz E., 1993, *Proces kształtowania przestrzeni miejskiej w aglomeracji kędzierzyńsko-kozielskiej*, Szkice kędzierzyńsko-kozielskie, 4, s. 87-100.
- Nycz E. (red.), 1994, *Kędzierzyn-Koźle. Miasto w procesie transformacji*, Uniwersytet Opolski, Opole - Kędzierzyn-Koźle.
- Nycz E., Senft S. (red.), 2001, *Kędzierzyn-Koźle. Monografia miasta*, Instytut Śląski w Opolu, Opole.
- Pacult R., 1981, *Kędzierzyn-Koźle*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Katowice.
- Popiołek S. (red.), 1963, *Ziemia kozielska*, Koźle.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym, 1994-2007, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa.
- Rajman J., 1965, *Studium rozwoju społeczno-gospodarczego regionu Górnej Odry ze szczególnym uwzględnieniem zespołu osadniczo-produkcyjnego Koźle-Kędzierzyn w latach 1910-1960*, Opole.
- Rataj A., 1996, *Powstanie i rozwój Kędzierzyna do 1945 r.*, [w] Nycz E. (red.), Historyczne i współczesne problemy miasta i jego mieszkańców, Instytut Śląski w Opolu, s. 86-111.
- Rewieńska W., 1938, *Miasta i miasteczka w północno-wschodniej Polsce*, Wilno.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 2006, GUS, Warszawa.
- Senft S., 1999, *Wizje sprzed półwiecza. Projekt rozwoju i zagospodarowania Kędzierzyna i okolicznych miejscowości*, Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie, 6.
- Serafin F. (red.), 1998, *Lędziny. Zarys dziejów*, Lędziny.
- Simche Z., 1928, *O typach planów krajobrazowych miast*, Przegląd Geograficzny, 8 (1-2), s. 67-76.
- Slenczek M., 1983, *Rozwój sieci transportu kolejowego na Śląsku*, Studia Geograficzne, 34, Acta Universitatis Wratislaviensis, 514, s. 8-26.
- Ślódczyk J., 2001, *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*, Uniwersytet Opolski, Studia i monografie, 298, Opole.
- Słownik języka polskiego, 1978, PWN, Warszawa.
- Sokołowski D., 1999, *Zróżnicowanie zbioru małych miast i większych osiedli wiejskich w Polsce w ujęciu koncepcji kontinuum wiejsko-miejskiego*, Wydawnictwo UMK, Toruń.
- Sokołowski D., 2006, *Funkcje centralne i hierarchia funkcjonalna miast w Polsce*, Wydawnictwo UMK, Toruń.
- Sołdra-Gwiżdż T., 1996, *Kędzierzyn-Koźle w świadomości mieszkańców. Propozycje badań*, [w] Nycz E. (red.), Historyczne i współczesne problemy miasta i jego mieszkańców, Opole, s. 372-376.
- Sowa K. Z., 1988, *Kraków – trwanie i zmiana*, [w] Jałowiecki B., Kaltenberg-Kwiatkowska E. (red.), Procesy urbanizacji i przekształcenia miast w Polsce, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 187-202.
- Staffa M. (red.), 1989, *Góry Izerskie*, Słownik Geografii Turystycznej Sudetów, t. 1, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa-Kraków.
- Staffa M. (red.), 1992, *Góry Stołowe*, Słownik Geografii Turystycznej Sudetów, t. 13, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa-Kraków.
- Staffa M. (red.), 1993, *Karkonosze*, Słownik Geografii Turystycznej Sudetów, t. 3, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa-Kraków.
- Staffa M. (red.), 1995, *Góry Sowie, Wzgórza Włodzickie*, Słownik Geografii Turystycznej Sudetów, t. 11, Wydawnictwo I-BIS, Wrocław.
- Staffa M. (red.), 1996, *Góry Kamienne*, Słownik Geografii Turystycznej Sudetów, t. 9, Wydawnictwo I-BIS, Wrocław.
- Staffa M. (red.), 1999, *Kotlina Jeleniogórska*, Słownik Geografii Turystycznej Sudetów, t. 4, Wydawnictwo I-BIS, Wrocław.
- Staffa M. (red.), 2003, *Pogórze Izerskie*, Słownik Geografii Turystycznej Sudetów, t. 2, Wydawnictwo I-BIS, Wrocław.
- Staffa M. (red.), 2005a, *Góry Wałbrzyskie, Pogórze Wałbrzyskie, Pogórze Bolkowski*, Słownik Geografii Turystycznej Sudetów, t. 10, Wydawnictwo I-BIS, Wrocław.
- Staffa M. (red.), 2005b, *Masyw Ślęży, Równina Świdnicka, Kotlina Dzierżoniowska*, Słownik Geografii Turystycznej

- Sudetów, t. 20, Wydawnictwo I-BIS, Wrocław.
- Starościak J. (red.), 1977, *System prawa administracyjnego*, tom I, Instytut Państwa i Prawa PAN, Ossolineum, Wrocław.
- Starościak W., Ziemia M., 1998, *Dąbrowa Górnicza. Szkic monograficzny*, Dąbrowa Górnicza.
- Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Jelcz-Laskowice na lata 2007-2015*, 2007, Urząd Miasta i Gminy Jelcz-Laskowice.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia*, 2006, Biuro Rozwoju Wrocławia, Wrocław.
- Suliborski A., 1983, *Niektóre problemy badań funkcji miast w świetle podstawowych założeń koncepcji systemowej*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica, 2, s. 3-16.
- Suliborski A., 1994, *Genetyczno-systemowe ujęcie funkcji i struktury funkcjonalnej miasta*, [w] Koter M., Tkocz J. (red.), *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 39-45.
- Suliborski A., 2001, *Funkcje i struktura funkcjonalna miast. Studia empiryczno-teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Sumień T., 1989, *Kreacja i percepcja architektury miasta*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- Sumień T., 1992, *Forma miasta – kontekst i anatomia*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- Szczepański M. S., 1991, *Miasto socjalistyczne i świat społeczny jego mieszkańców*, Rozwój regionalny. Rozwój lokalny. Samorząd terytorialny, 32, Uniwersytet Warszawski.
- Szczepański M. S. (red.), 1996, *Tychy 1939-1993. Monografia miasta*, Tychy.
- Szmytkie R., 2003, *Znaczenie osiedli miejskich w kształtowaniu systemu osadniczego Polski w okresie powojennym*, Czasopismo Geograficzne, 74(1-2), s. 59-77.
- Szmytkie R., 2005a, *Boguszów-Gorce – zespół małych miast*, [w] Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, Biuletyn KPZK PAN, 220, s. 145-155.
- Szmytkie R., 2005b, *Dezintegracja miast-zlepieńców*, [w] Jażdżewska I. (red.) *Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki*, XVIII Konwersatorium wiedzy o mieście, s. 379-387.
- Szmytkie R., 2005/6, *Zlepieńce miejsko-wiejskie jako gminy miejskie w Sudetach*, [w] Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta - studium przypadków*, Łódź, s. 173-184.
- Szmytkie R., 2006, *Stopień rozwoju cech miejskich w małych miastach Polski*, Czasopismo Geograficzne, 77(1-2), s. 69-82.
- Szmytkie R., 2007, *Struktura terytorialna powiatu kłodzkiego*, Gospodarka Przestrzenna, 10, s. 109-116.
- Szmytkie R., 2008, *Funkcje miast-zlepieńców*, [w] Heffner K. (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, s. 223-239.
- Szymańska D., 2007, *Urbanizacja na świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Taylor D. M., Moghaddam F. M., 1994, *Theories of intergroup relations*, International Social Psychological Perspectives, Praeger Publishers, Westport.
- Tricart J., 1954, *L'habitat urbain. Cours de géographie humaine*, Paris.
- Truty I., 1999, *Spółeczność lokalna Sławięcic*, Szkice kędzierzyńsko-kozielskie, 6, s. 76-82.
- Turowski J., 1967, *Osiedle jako podstawa struktury organizacji społecznej miasta*, Studia Socjologiczne, 4.
- Vresk M., 1977, *Osnove urbane geografije*, Skolska Knjiga, Zagreb.
- Werwicki A., 1973, *Struktura przestrzenna średnich miast ośrodków wojewódzkich w Polsce*, Prace Geograficzne IG PAN, 101, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Witkowski S., 1966, *Struktura przestrzenna miasta Radomia*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia Geograficzne, 8, s. 89-116.
- Woźniacki J., 1980, *Miasto w świadomości swoich mieszkańców (Raport z badań w Kędzierzynie-Koźlu)*, Instytut Śląski, Opole.
- Woźniacki J., 1985, *Mieszkańcy Kędzierzyna-Koźla o utworzeniu miasta*, Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie, 1, s. 160-177.
- Woźniacki J., 1987, *Ocena funkcjonowania różnych sfer życia w aglomeracji Kędzierzyn-Koźle*, Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie, 2, s. 76-104.
- Zagożdżon A., 1966, *Zespoły osadnicze o funkcjach nierolniczych jako forma urbanizacji wsi*, [w] *Problemy ewolucji układów osadniczych na tle procesów urbanizacyjnych w Polsce*, Zeszyty MZPPAUB, 5, PWN, Warszawa, s. 103-128.
- Zagożdżon A., 1970, *Metody grafowe w badaniach osadnictwa*, Przegląd Geograficzny, 42, z. 2, s. 335-348.
- Zagożdżon A., 1971, *Morfologia osiedli województwa opolskiego*, [w] Golachowski S. (red.), *Struktury i procesy osadnicze*, Instytut Śląski w Opolu, s. 331-372.
- Zagożdżon A., 1988, *Osadnictwo – trwałość i zmienność*, [w] Jałowicki B., Kaltenberg-Kwiatkowska E. (red.), *Procesy urbanizacji i przekształcenia miast w Polsce*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 57-74.
- Ziółkowski J., 1965, *Urbanizacja, miasto, osiedle*, Studia Socjologiczne, PWN, Warszawa.
- Zmiany administracyjne miast 1945-1984*, 1985, Statystyka Polski, Statystyka Regionalna, 7, GUS, Warszawa.

Conglomerate-cities on Lower and Middle Silesia

Conglomerate-cities are towns or cities with complex and less coherent spatial structures, created as a result of linkage of nearby towns and villages, which retained their distinction in spite of time passage. Conglomerate-cities may also have come into being as a result of linkage of two settlements without urban status, which lead to the creation of a new city. The linkage of terms “city” (a settlement with urban status) and “conglomerate” (a thing composed of several different elements) illustrates cities, which are in fact an administrative conglomeration of several distinct (in spite of formal linkage) settlements.

The term “conglomerate-city” is new, however the homogenous terminology concerning this specific group of cities was not elaborated up to now, although in national settlement system they have already been functioning for several dozen years. It also appears that the notion “conglomerate-city” in the most accurate and meaningful manner determines the specificity of this group of cities. Hitherto, diverse notions were applied to define of conglomerate-cities:

- “conglomeration” in the case of Kudowa Zdrój (Kwiatek, Lijewski 1998),
- “city administratively agglutinated” in the case of Great Tychy (Szczepański 1996),
- “city agglutinated in one whole” in the case of Jelcz-Laskowice (Bagiński 1993),
- “agglomeration” in the case of: Kędzierzyn-Koźle (Woźniacki 1980, 1987, Nycz 1992, 1993, Nycz, Senft 2001); Great Tychy (Szczepański 1991); Nowa Ruda (Staffa 1999); Jelenia Góra (Staffa 2005),
- “urban complex” in the case of: Nowa Ruda (Staffa 1995); Great Tychy (Szczepański 1996); Kędzierzyn-Koźle (Kwiatek, Lijewski 1998); Jelenia Góra (Staffa 1999),
- “complex of settlements” in the case of: Dąbrowa Górnicza, Myszków, Nowa Ruda, Piekary Śląskie and Ruda Śląska (Kwiatek, Lijewski 1998) or “settling complex” in the case of: Great Tychy (Szczepański 1996) and Kędzierzyn-Koźle (Drobek, Heffner 1994).

The specificity of conglomerate-cities is signified in several aspects. Conglomerate-cities:

- are created as a result of administrative linkage of several distinct settlements,
- are characterized by slight spatial cohesion (incoherent spatial character), as well by the diversification of dwelling housing and spatial layout (morphology),
- are composed of loosely connected and explicitly distinct settlements, not integrated parts of the city,
- usually do not possess well shaped city center, or particular parts of the city possess their own centers,
- are characterized by functional diversification of particular parts of the city, which results from linkage of settlements with various functions and origin,
- have extensive area (with reference to not very large population of the city), within which significant part of territory is occupied by unbuilt areas, separating particular parts of the city.

The main object of this paper was to analyze the conglomerate-cities situated in Lower and Middle Silesia in three aspects, which made possible the answer to following research questions:

- What characterizes the spatial structure of conglomerate-cities and what determines the specificity of this group of cities, with reference to other types of urban layout?
- What is the cohesion level of the city and in which way does it influence the organization of the city in the case of conglomerate-cities?
- What is the future of conglomerate-cities with reference to contemporary settlement processes, also in the context of internal cohesion and spatial diversification of this group of cities?

As the starting point to the empirical research a working hypothesis was formulated. The hypothesis assumes that conglomerate-cities, in spite of time passage since the administrative linkage of settlements, remained their incoherent spatial and functional structure. The verification of this hypothesis requires the consideration of the following research problems, with the object of:

- determination of spatial cohesion of cities situated in Lower and Middle Silesia,
- the analysis of spatial and functional structures of conglomerate-cities,
- the analysis of communication connections network within conglomerate-cities,
- the survey of conglomerate-cities inhabitants identity with reference to places of residence,
- determination of spatial diversification and cohesion of conglomerate-cities,
- determination of potential variants of further development of conglomerate-cities.

The complexity of problem which conglomerate-cities pose, and the necessity of multifarious approach to the analysis of spatial and functional structures of conglomerate-cities contributed to application of many different research methods and techniques, for example:

- field surveys and graph methods (the physiognomy and morphology of settlements),

- the analysis of topographic maps and plans of the cities (spatial cohesion of the city, the physiognomy and morphology of settlements),
- the analysis of statistical data (functions of settlements, functional diversification of the city),
- gravitation methods (delimitation of the city center),
- the analysis of communication connection matrix (communication cohesion, availability of institutions),
- questionnaires about "Conglomerate-cities in inhabitants awareness" (carried out in three cities: Boguszków-Gorce, Jelcz-Laskowice and Krapkowice).

At present several dozen cities in Poland may be described by the name "conglomerate-city". In Lower and Middle Silesia seven conglomerate-cities are situated:

- Boguszków-Gorce, which was created in 1973 as a result of linkage of two towns: Boguszków, Gorce and a settlement⁴² Kuźnice Świdnickie, parts of the city are besides constituted by three hamlets: Stary Lesieniec (incorporated to Boguszków in 1954), Lubominek and Chełmiec (incorporated to Gorce in 1954);
- Kędzierzyn-Koźle, which was created in 1975 as a result of linkage of three towns: Kędzierzyn, Kłodnica, Koźle and an urban-rural gmina Sławęcice (inclusive of a town Sławęcice and three hamlets: Lenartowice, Cisowa, Miejsce Kłodnickie), parts of the city are moreover constituted by: a hamlet Rogi (incorporated to Koźle in 1958) and Blachownia Śląska (incorporated to Kędzierzyn in 1973);
- Nowa Ruda, to which in 1954 there was incorporated a gromada⁴³ Drogosław, and in 1973 a town Słupiec;
- Bogatynia, to which in 1954 there was incorporated a gromada Markocice, and in 1973 an urban settlement Turoszów (created in 1959 as a result of linkage of five hamlets: Turoszów, Zatonie, Trzciniec, Strzegomice and Nadrzecz⁴⁴);
- Jelenia Góra, to which in 1954 there were incorporated two gromadas: Grabary and Strupice, in 1973 two hamlets: Czarne and Goduszyn, in 1976 a hamlet Maciejowa and two towns: Cieplice Śląskie, Sobieszów, and in 1998 a hamlet Jagniatków (which was part of the town Piechowice);
- Krapkowice, which was linked with a settlement Otmęt in 1961;
- Jelcz-Laskowice, which was created in 1987 as a result of linkage of two hamlets: Jelcz and Laskowice.

Conglomerate-cities are characterized by slight spatial cohesion. In spite of time passage (several dozen years) since the formal linkage, conglomerate-cities are composed of several distinct settlements, which are separated by the unbuilt areas (arable fields, forests, mountains, watercourses, railway tracks). The durability of spatial structures is one of distinctive features of this group of cities. An exception to this rule is Strupice, on which territory a settlement Zabobrze was originated, and thus Strupice became an integral part of Jelenia Góra city. Other settlements have also undergone partial integration, for ex.: Nowa Ruda and Drogosław, Bogatynia and Markocice, Jelenia Góra and Czarne. However, the presence of natural barriers hampers and even precludes from spatial integration of the city.

One of distinctive features of conglomerate-cities is their morphological diversity. They are composed of settlements with specific physiognomy and spatial arrangement, among which there could be identified:

- towns with medieval spatial arrangement and regular street arrangement, for ex. Jelenia Góra,
- mining towns from late Middle Ages, for ex. Boguszków,
- industrial towns, which developed in 19th and 20th century, for ex. Kędzierzyn,
- settlements, which retained spatial arrangement of urbanized chain villages, for ex. Sobieszów,
- housing estates with multi-family housing, for ex. Zabobrze,
- villages with diverse spatial arrangement: chain villages (for ex. Maciejowa), multi-road villages (for ex. Cisowa) or dispersed settlements (for ex. Jagniatków).

In the case of conglomerate-cities the delimitation of city center constitutes a significant problem. In the case of three cities (Kędzierzyn-Koźle, Krapkowice, Jelcz-Laskowice) it is hard to indicate a central part of the city precisely. In other cases the central part of the city is a settlement situated in the center of the spatial arrangement (Boguszków, Bogatynia, Nowa Ruda, Jelenia Góra), to which other settlements composing the city were incorporated. Other problem in case of conglomerate-cities is lack of clearly developed central places in settlements, which were developed in post war period, for ex. in Bogatynia, Gorce, Otmęt, Słupiec and Jelcz-Laskowice. In two cities, Jelenia Góra and Kędzierzyn-Koźle, several settlements composing the city possess their own central places.

Conglomerate-cities are characterized by diversified and less coherent functional structures. This group of cities is composed of settlements possessing specific functional character, which are not functional parts of the city. In case of three cities (Boguszków-Gorce, Krapkowice, Nowa Ruda) the functional similarity was

⁴² Settlement: an unit of territorial division functioning in Poland in 1954-73 with urban character.

⁴³ Gromada: an unit of territorial division functioning in Poland in 1945-73 with rural character.

⁴⁴ Nadrzecz and Strzegomice were destroyed as a result of the activity of lignite mine in Turoszów.

one of the factors, which contributed to the linkage of settlements. In the case of two cities, Bogatynia and Jelcz-Laskowice, the linkage of settlements was enhanced by an intention to associate large industrial plants with their service and housing background. These two cities are characterized by the largest diversification of employment (types of activities). Despite the advantage of employment in services, particular settlements composing the conglomerate-cities are distinguished by various functional types. First of all it concerns settlements with rural character, in which a notable group of employed are working in agriculture sector.

Conglomerate-cities are characterized by a low level of communication, which could have a significant influence on the functioning of the city, integration of local communities and availability of local institutions. Cities with their own systems of communication (Jelenia Góra, Jelcz-Laskowice and Kędzierzyn-Koźle) are doing very well. However, some settlements constituting the conglomerate-cities (Markocice, Trzciniec, Zatonie, Stary Lesieniec) not have any communication connections with other parts of the city and between some settlements no direct connections are functioning, which hampers communication between them.

In most settlements, which forfeited their settling autonomy (became part of the conglomerate-city), no significant population changes took place. The largest increase of population took place in Strupice, Czarne, Markocice and Otmęt, however only Strupice and Czarne became integral parts of the city, to which they were incorporated. In the case of two cities, Nowa Ruda and Krapkowice, the population development of one part of the city have led to a change of population ratio (Otmęt has now a bigger population than Krapkowice and Słupiec has a bigger population than Nowa Ruda). In other settlements constituting conglomerate-cities population increase was inconsiderable or even a decrease of population took place.

The spatial development of conglomerate-cities in Lower and Middle Silesia was diversified, however most of administrative borders changes took place in 1960s and 1970s. In spite of long term functioning of conglomerate-cities in the present form (30-40 years), with several exceptions (Bogatynia and Markocice), it did not lead to spatial integration of particular settlements. Most of them retained their spatial autonomy or were indigenous for long before their linkage (for ex. Jelenia Góra, Cieplice Śląskie and Sobieszów). In the case of conglomerate-cities the linkage of settlements does not conduct to spatial integration of the city.

The functional changes, which took place in conglomerate-cities, demonstrates three basic trends:

- in the case of cities, which were created as a result of association of industrial plants with their background (Turoszów-Bogatynia, Jelcz-Laskowice), the division on functional districts was retained,
- the collapse of mining industry in Wałbrzych Region conducted to the diversity of functional structures of cities, in the case of which the functional similarity was one of the factors contributing to the administrative linkage of settlements (Nowa Ruda and Boguszów-Gorce),
- increase of employment in services (at the expense of industry and agriculture) conducted to the unification of functional structures in other cities, however some settlements retained their distinct functional type.

In the case of conglomerate-cities, the advantage from the linkage of settlements in one city was gained by the central parts of these cities, which are characterized by more stable number of inhabitants and higher development level of services (for ex. Bogatynia, Boguszów, Jelenia Góra). The negative consequences of settling autonomy forfeiture was born mostly by settlements with peripheral location and bad communication connections (for ex. Stary Lesieniec, Sławęcice, Drogosław, Maciejowa, Goduszyn, Jagniatków, Trzciniec, Zatonie), which are characterized by disadvantageous situation of population and the underdevelopment of services. The low development of services is also characteristic of settlements, in which in post war period there have occurred a significant increase of population (for ex. Otmęt, Słupiec, Zabobrze, Osiedle in Jelcz-Laskowice), because the development of services did not keep up with the population increase.

In spite of time passage since the administrative linkage of administrative units in one city, most of settlements retained their distinct character, which is visible in common use of local names and functioning of local communities. The activity of local communities in conglomerate-cities is rather low (lack of district councils, local initiatives or associations), however that did not contribute to the integration of communities in these cities. The highest activity of local communities are characteristic of peripheral settlements, which have lost a lot because of the settling autonomy forfeiture (for ex. Sławęcice, Cieplice Śl., Sobieszów).

The low activity manifests itself especially in that local communities, in which a significant number of inhabitants are immigrants or in which new housing estates have been developed, for ex. Otmęt, Czarne and Zabobrze, Osiedle in Jelcz-Laskowice. The expansion of housing and influx of immigrants conduct to the seizure of original character of the settlement. The local communities also undergo a transformation, as they identify themselves with the whole city, not with a concrete part of the city. This situation had taken place in the case of Strupice and Czarne, which became integral parts of the Jelenia Góra city. Similar situation can take place either in Markocice and Otmęt, in which there had occurred a large increase of population in post-war period and in which a significant number of inhabitants are immigrants.

Załącznik

Ankieta: „Miasta-zlepienie w świadomości mieszkańców”

Dane osobowe respondenta:

pleć		
wiek		
15-29		
30-44		
45-59		
60 <		

wykształcenie		
podstawowe		
zawodowe		
średnie		
policealne		
wyższe		

status społeczny		
uczeń/student		
pracujący		
bezrobotny		
emeryt/rencista		
pozostali		

miejsce zamieszkania		
„Osiedle A”		„Osiedle B”
rok zamieszkania		

1. Jak nazywa się miejscowość, w której Pan(i) mieszka?
2. Miasto, w którym Pan(i) mieszka powstało z połączenia kilku miejscowości. Czy nazwy tych miejscowości nadal funkcjonują w świadomości mieszkańców?
a) tak (proszę je wymienić) b) nie
3. Czy mieszkańcy identyfikują się z miastem jako całością?
a) tak b) nie, raczej z konkretną miejscowością
* Dla Pana(i) miasto obejmuje:
a) „Osiedle A” wraz z „Osiedlem B” b) tylko jedną część miasta (właściwie „Osiedle A”)
4. Czy mieszkańcy poszczególnych miejscowości tworzą odrębne społeczności lokalne?
a) tak b) nie c) nie wiem
5. W którym roku nastąpiło połączenie miejscowości?
6. Czy akceptuje Pan(i) obecną nazwę miasta?
a) tak b) nie c) nie mam zdania
jeśli nie, to jak powinna ona brzmieć?
7. Co według Pana(i) stanowi centrum miasta?
8. Czy decyzja o połączeniu miejscowości w jedno miasto była słuszna?
a) tak b) nie c) nie mam zdania
9. Czy doszłoby do połączenia miejscowości, gdyby decyzja należała do mieszkańców?
a) tak b) nie c) nie wiem
10. Czy mieszkańcy byli informowani o zamiarze połączenia miejscowości?
a) tak b) nie c) nie wiem
jeśli tak, to w jaki sposób?
11. Jakie według Pana(i) były przyczyny połączenia miejscowości?
a) odgórna decyzja polityczna d) ambicje lokalnych władz
b) zmniejszenie kosztów administracji e) lepszy rozwój miejscowości
c) miejscowości funkcjonowały już razem f) dążenia mieszkańców
g) inne, jakie?
12. Czy miejscowość, w której Pan(i) mieszka, skorzystała na połączeniu?
a) tak b) nie c) tylko trochę d) nie wiem
13. Czy miasto jako całość skorzystało na połączeniu miejscowości?
a) tak b) nie c) tylko niektóre jego części d) nie wiem

14. Jakie są plusy, a jakie minusy wynikające z połączenia miejscowości?

plusy

minusy

15. Czy po połączeniu miejscowości rozwijały się w tym samym tempie?

a) tak b) nie c) nie wiem

jeśli nie, to która bardziej?

16. Czy władze miasta traktują równorzędnie poszczególne części miasta?

a) tak b) nie c) nie wiem

jeśli nie, to którą lepiej?

17. Czy miasto jest obecnie jednolitym organizmem miejskim?

a) tak b) nie c) nie mam zdania

jeśli nie, to dlaczego?

18. Co łączy, a co dzieli poszczególne części miasta?

a) łączy

b) dzieli

19. Czy istnieje potrzeba integracji społeczności lokalnych na terenie miasta?

a) tak b) nie c) nie mam zdania

jeśli tak, to czy władze miasta podejmują działania w tym kierunku?

a) tak b) nie c) nie wiem

20. Czy między mieszkańcami poszczególnych miejscowości występują konflikty?

a) tak b) nie c) nie wiem

jeśli tak, to na jakim tle?

21. Czy połączenie miejscowości jest obecnie akceptowane?

a) tak b) nie c) nie wiem

jeśli nie, to dlaczego?

22. Czy w mieście miały lub mają miejsce inicjatywy zmierzające do rozłączenia miejscowości?

a) tak b) nie c) nie wiem

jeśli tak, to jakie?

23. Gdyby doszło do referendum w sprawie rozłączenia miejscowości głosował(a)by Pan(i) za?

a) utrzymaniem stanu obecnego b) rozłączeniem miejscowości c) nie wiem

24. Jakie byłyby plusy, a jakie minusy wynikające z ewentualnego rozłączenia miejscowości?

plusy

minusy

25. Jak Pan(i) ocenia (wpisz symbol odpowiedzi):

a) działania władz miasta , dlaczego?

b) dostępność administracji publicznej , dlaczego?

c) funkcjonowanie komunikacji w mieście , dlaczego?

d) funkcjonowanie gospodarki komunalnej , dlaczego?

e) estetykę miasta , dlaczego?

A) bardzo dobrze B) raczej dobrze C) tak sobie D) raczej źle E) bardzo źle F) nie mam zdania